

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Почтовий Максим Миколайович

УДК 343.1

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОСТІ ТА
ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
УКРАЇНИ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____М.М. Почтовий

Науковий консультант –
Пиріг Ігор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2021

АНОТАЦІЯ

Почтовий М.М. Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Дніпро, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню методологічних та практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Проаналізовано теоретико правові аспекти публічності і диспозитивності у кримінальному процесі. Визначено дев'ять історичних етапів еволюції публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві.

Обґрунтовано відповідність публічності та диспозитивності процесуальному статусу принципів (засад) кримінального провадження. Сформовано вісім критеріїв віднесення правових положень до категорії принципу (засади).

Запропоновано під публічністю розуміти нормативно закріплений принцип (засаду) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Сформульовано ознаки, притаманні принципу публічності як правовому поняттю (правовій категорії): 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції.

Запропоновано тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі, зокрема як усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку.

Запропоновано визначення поняття «інтерес» як усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад.

Доведено, що важливим завданням кримінального судочинства має бути не усунення різних інтересів, а їх збереження, поєднання та врегулювання з огляду на те, що інтереси не тільки впливають на розвиток і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а і від адекватного відображення в законі об'єктивних потреб людини, держави, суспільства залежить повнота методів, засобів та заходів їх захисту і охорони.

Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема: принципом верховенства права, законності, змагальності кримінального процесу, рівності перед законом і судом, принципом недоторканості права власності, презумпції невинуватості тощо.

Акцентовано увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства. Наголошено, що усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу

кримінального процесу.

Встановлено, що диспозитивність в роботі слідчих та оперативних підрозділів проявляється у закріплених в ч. 1 ст. 26 КПК України положеннях, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та способів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

Аргументовано, що засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми. Особливою формою прояву публічності в діяльності слідчих та оперативних підрозділів є можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Доведено, що передбачення чинним КПК України повноважень прокурора у вигляді здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, розширює межі публічності у кримінальному провадженні в діяльності прокурора як суб'єкта кримінального процесу. Визначено засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження.

Визначено, що диспозитивні засади в діяльності прокурора проявляються через самостійність та незмінність процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні, а також передбачають можливість прокурора вчиняти дії та ухвалювати рішення на власний розсуд у межах процесуальних прав та у способів, визначений законом.

Аргументовано, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачені такі правові можливості в їх професійній діяльності під час ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне

співвідношення як публічних, так і приватних інтересів. При цьому, вимоги до судових рішень сформульовані заздалегідь – законність, аргументованість, обґрунтованість, доцільність, вмотивованість, своєчасність та ін. Дотримуючись цих вимог під час прийняття рішення, слідчий суддя, суд у своїй професійній діяльності реалізує публічні засади у кримінальному провадженні.

Обґрунтовано, що представники сторони захисту є носіями диспозитивних засад у кримінальному провадженні, тому що відстоюють особистий інтерес або представницький інтерес клієнта (захисник). При цьому їх участь у кримінальному провадженні інколи зумовлює, а подекуди має наслідком застосування публічних засад у кримінальному судочинстві. Удосконалення законодавства та послідовне впровадження диспозитивних засад у кримінальне провадження вимагає покращення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником відповідних прав, а також розширення кола таких повноважень.

Обґрунтовано положення щодо балансу засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника, зокрема крізь призму конкретних процесуальних повноважень, практичних ситуацій та правових положень чинного КПК України: 1) явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 2) можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій; 3) необхідність чи доцільність примусового доставляння обвинуваченого до суду; 4) право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження; 5) право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника; 6) отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів; 7) ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні; 8) участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Встановлено, що передбачення законодавцем підстав для звільнення

від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» цих підстав та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у їх перевірці (після прокурора) та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому, дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; щоб до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

Визначено, що інститут примирення поєднує у собі елементи як публічних, так і диспозитивних засад, із домінуючою роллю останніх. Виходячи зі змісту засади диспозитивності, медіація має яскраво виражені її елементи – ініціатива правопорушника або потерпілого на укладення угоди та відстоювання власних інтересів.

З'ясовано, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються також засади публічності і диспозитивності: 1) прерогативою засади публічності є те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави (публічні інтереси); 2) диспозитивні засади проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження).

Встановлено, що інститут приватного обвинувачення є яскравим прикладом розширення меж засади диспозитивності у кримінальному провадженні України, при цьому, він не може бути повністю позбавлений публічності, бути відокремленим від державних та суспільних інтересів.

Адже держава, через владні повноваження, створює відповідні умови для реалізації прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, що є своєрідними гарантіями кримінального судочинства. За таких умов, для ефективного функціонування інституту приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України, однаково важливим є наявність як публічних, так і диспозитивних засад.

Аргументовано, що розширення меж диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення може спровокувати виникнення низки проблемних питань, зокрема: 1) збільшення переліку злочинів у справах приватного обвинувачення тягне за собою відповідне збільшення процесуального навантаження та потерпілого, який є ініціатором початку кримінального переслідування; 2) можливе посилення тиску з боку злочинців на потерпілих з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 3) віднесення до цієї сфери тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають переважно на публічні інтереси, аніж особисті (приватні) тощо

Сформульовано напрями оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема: 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві; 2) формулювання мети кримінального провадження; 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві; 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України; 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства; 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення; 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування.

Ключові слова: публічність, диспозитивність, принципи, засади,

кримінальне провадження, інтерес, фактори впливу, аспекти співвідношення, межі та прояви поширення, суб'єкти кримінального процесу.

SUMMARY

Pochtovyy M.M. Methodological and practical principles of publicity and dispositiveness in criminal proceedings of Ukraine. – *Qualifying scientific work published as manuscript.*

The thesis is for doctoral degree of law in the field 12.00.09 – Criminal Procedure and Forensics; Judicial Examination; Operational-Search Activities. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Dnipro, 2021.

The dissertation deals with comprehensive study of methodological and practical principles of publicity and dispositiveness in criminal proceedings of Ukraine.

The author has analyzed theoretical and legal aspects of publicity and dispositiveness in criminal proceedings. He has identified nine historical stages in the evolution of publicity and dispositiveness in criminal proceedings.

The author has substantiated the compliance of publicity and dispositiveness with the procedural status of the principles (bases) of criminal proceedings. He has formed eight criteria for assigning legal provisions to the category of principle (bases).

It has been proposed to understand publicity as a normatively enshrined principle (base) of criminal procedure, which has an official, state-authoritative character, endowed with the force of procedural coercion and is marked by official activity and legal initiative in exercising statutory powers, including discretionary ones, aimed at protecting and safeguarding rights and freedoms of participants in criminal proceedings and the implementation of criminal proceedings tasks.

The author has formulated features inherent in the principle of publicity as a

legal concept (legal category): 1) regulatory or official nature; 2) activity and initiative; 3) the presence of discretionary powers; 4) state-authoritative character; 5) implementation of the human rights protection function.

He has proposed the interpretation of dispositiveness in criminal proceedings, in particular as a conscious need for active and purposeful activities of entities endowed with dispositive rights, the implementation of which affects the emergence, change or termination of criminal procedural legal relations and aims to defend their own or representative interests in criminal proceedings.

Factors influencing the ratio of publicity and dispositiveness in criminal proceedings depending on the aspect of their relationship have been identified.

The definition of the concept of "interest" as a conscious, desirable legal behavior (action or inaction) of a participant in criminal proceedings, which is characterized by the unity (presence) of public and (or) private principles has been suggested.

It has been proved that the important task of criminal justice should not be to eliminate different interests, but to preserve, combine and settle them, regarding that interests not only affect the development and improvement of criminal procedural law, but also the completeness of methods, means and measures of their protection and safeguard depends on the adequate reflection in the law of the objective needs of man, state, and society.

The work contains the analysis of the relationship between the principles of publicity and discretion with other principles of criminal proceedings, in particular: the rule of law, legality, adversarial criminal proceedings, equality before the law and the courts, the principle of inviolability of property, presumption of innocence and more.

The author focuses on the systemic interrelationships of the principles of criminal proceedings within a single structure – criminal justice. He has emphasized that all the principles of the criminal procedure are closely interconnected, constantly interacting with each other, while maintaining its own value for the construction and course of the criminal process.

It has been found that the dispositiveness in the work of investigative and operational units is manifested in those provisions enshrined in Part 1 of Art. 26 of the CPC of Ukraine that the parties to criminal proceedings are free to exercise their rights within the limits and in the manner prescribed by the criminal procedural legislation of Ukraine.

It has been argued that the principle of publicity in the investigator's procedural activities is manifested in the fulfilment of tasks and obligations, compliance with legal prohibitions, exercise of rights under the CPC of Ukraine, ensuring the efficiency and effectiveness of pre-trial investigation, as well as compliance with the criminal procedural form. A special form of publicity in the activities of investigative and operational units is the possibility of conduct covert investigative (search) actions and operational-search measures.

It has been proved that the provision of the current CPC of Ukraine powers of the prosecutor in the form of procedural guidance of pre-trial investigation expands the boundaries of publicity in criminal proceedings in the activities of the prosecutor as an actor of criminal proceedings. The means of realization of the principle of publicity through procedural-official activity and initiative of the prosecutor in criminal proceedings have been determined: a) authority-administrative powers; b) procedural duties and obligations; c) discretionary powers.

It has been determined that dispositive principles in the prosecutor's activity are manifested through the independence and immutability of the procedural supervisor in a particular criminal proceeding, and also provide the prosecutor's ability to act and make decisions at his/her discretion within procedural rights and in the manner prescribed by law.

It has been argued that the current CPC of Ukraine provides for investigators and courts with such legal opportunities in their professional activities during decision-making, the implementation of which allows to ensure the optimal balance of both public and private interests. At the same time, the requirements for court decisions are formulated in advance - legality, argumentation, validity,

expediency, motivation, timeliness, etc. Observing these requirements when making a decision, the investigating judge, the court in their professional activities implement the public principles in criminal proceedings.

It has been substantiated that the representatives of the defense are the bearers of dispositive principles in criminal proceedings, because they defend the personal interest or the representative interest of the client (defense counsel). At the same time, their participation in criminal proceedings sometimes determines, and in some cases results in the application of public principles in criminal proceedings. Improving the legislation and consistent implementation of dispositive principles in criminal proceedings requires improving the mechanism of consolidation and implementation by suspects, accused (defendants), their defenders of their rights, as well as expanding the range of such powers.

The provision on the balance of publicity and dispositiveness in criminal proceedings in the procedural conduct of the suspect, accused and defense counsel has been substantiated, in particular through the prism of specific procedural powers, practical situations and legal provisions of the current CPC of Ukraine: 1) turnout of the suspect, accused to the investigator, prosecutor, investigating judge, court; 2) the possibility of using technical means of fixing criminal proceedings during procedural actions; 3) the necessity or expediency of forcibly bringing the accused to court; 4) the accused's right of refusing to testify during the court proceedings; 5) the suspect's right to a defense counsel and the right to refuse the defense counsel's services; 6) obtaining by the defense party temporary access to items and documents; 7) initiation by the defense party of conducting examinations in criminal proceedings; 8) participation of the defense counsel in investigative (search) and other procedural actions.

The author has found that the legislator's provision of grounds for exemption from criminal liability – are manifestations of dispositiveness in criminal proceedings, and the prosecutor's duty is to establish all "components" of these grounds and apply to the court for exemption from criminal liability, and the court's duty - in their inspection (after the prosecutor) and resolving the issue of

closing the criminal proceedings under Part 2 of Art. 284 of the CPC of Ukraine or refusal to satisfy the prosecutor's request for release from criminal liability. At the same time, the actions of the prosecutor and the court as subjects of state power endowed with the right to make procedural decisions are a manifestation of publicity, with active publicity with elements of discretionary powers aimed at criminal proceedings (protection of rights, freedoms and legitimate interests of participants of criminal proceedings; that proper legal procedure is applied to each participant).

It has been determined that the institution of reconciliation combines elements of both public and dispositive principles, with the dominant role of the latter. Based on the content of the principle of dispositiveness, mediation has its clearly expressed elements - the initiative of the offender or the victim to conclude an agreement and defend their own interests.

It has been found that the criminal proceedings on the basis of a plea agreement also combine the principles of publicity and dispositiveness: 1) the prerogative of the principle of publicity is that the main reason for concluding such an agreement is to harm only the interests of society or the state (public interests); 2) dispositive principles are manifested through the possibility of the victim, the accused to initiate the conclusion of a plea agreement (dispositive rights of a criminal proceedings' participant).

It has been studied out that the institution of private prosecution is a clear example of expanding the boundaries of dispositiveness in the criminal proceedings of Ukraine, and it can not be completely deprived of publicity, be separated from state and public interests. After all, the state, through its powers, creates appropriate conditions for the realization of the rights, freedoms and legitimate interests of all participants in criminal proceedings, which are a kind of guarantee of criminal justice. Under such conditions, the existence of both public and dispositive principles is equally important for the effective functioning of the institution of private prosecution in criminal proceedings of Ukraine.

The author has argued that expanding the boundaries of dispositiveness in

criminal proceedings of private prosecution may provoke a number of problematic issues, in particular: 1) the increase in the list of crimes in private prosecution cases entails a corresponding increase in the procedural burden and the victim who is the initiator of the criminal prosecution; 2) possible increase of pressure from criminals on victims in order to evade criminal responsibility; 3) attribution to this area of serious and especially serious crimes, which encroach mainly on public interests, rather than personal (private) ones, etc.

He has formulated directions for optimizing the implementation of publicity and dispositiveness in the criminal proceedings of Ukraine, in particular: 1) determination of the general criminal procedural interest in criminal proceedings; 2) formulation of the purpose of criminal proceedings; 3) establishing a link between the relationship between publicity and discretion in criminal proceedings and the relationship between the individual and the government in Ukrainian society; 4) normative interpretation and consolidation of the principles of publicity and dispositiveness in the criminal proceedings of Ukraine; 5) clear demarcation of the relationship (dominance, addition, strengthening) of publicity and dispositiveness in the dynamics of criminal justice; 6) introduction of the obligation to conduct mediation proceedings in criminal procedure during the application of the institution of conciliation; 7) introduction of the institute of alternative or parallel investigation into the practice of criminal procedure.

***Keywords:** publicity, dispositiveness, principles, bases, criminal proceedings, interest, factors of influence, aspects of the relationship, limits and manifestations of dissemination, actors of criminal proceedings.*

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографія:

1. Почтовий М.М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі: монографія.

Дніпро : Видавець Біла К.О., 2021. 400 с.

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

2. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному процесі незалежної України: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 156-161.

3. Почтовий М.М. Критерії віднесення правових положень до категорії принципів (засад) кримінального провадження. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 303-308.

4. Почтовий М.М. Сучасне розуміння сутності засади публічності у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 312-315.

5. Почтовий М.М. Сутність засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 2. Том 3. С. 156-161.

6. Почтовий М.М. Види диспозитивності кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. № 4. С. 155-159.

7. Почтовий М.М. Про співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі України. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 161-164.

8. Почтовий М.М. Фактори впливу та «правові формули» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 209-213.

9. Почтовий М.М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 222-228.

10. Почтовий М.М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 190-195.

11. Почтовий М.М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. № 9. С. 187-192.

12. Почтовий М.М. Співвідношення засад публічності та диспозитивності з принципами верховенства права та законності у кримінальному провадженні України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 131-136.

13. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності в діяльності слідчого судді під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 177-181.

14. Почтовий М.М. Публічність та диспозитивності в процесуальній поведінці сторони захисту. *Юридична наука*. 2020. № 12. С. 201-204.

15. Почтовий М.М. Зв'язок принципу змагальності із засадами публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 82-85.

16. Почтовий М.М. Характер впливу засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час застосування інституту примирення. *Приватне та публічне право*. 2021. № 3. С. 78-82.

17. Почтовий М.М. Співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3. С. 95-98.

18. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 141-144.

*Статті у наукових періодичних виданнях
інших держав з юридичних наук:*

19. Почтовый М.Н. Эволюция основ публичности и диспозитивности в уголовном судопроизводстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 144-148 (Киргизька Республіка).

20. Почтовый М.Н. Многогранность содержания понятия «принципы»

уголовного производства. *Право и политика*. 2019. № 3. С. 214-218 (Киргизька Республіка).

21. Почтовый М.Н. Признаки понятия публичности в уголовном производстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 4. С. 81-86 (Киргизька Республіка).

22. Почтовый М.М. Про диспозитивність, диспозитивні норми та диспозитивний метод правового регулювання. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 201-206 (Республіка Польща).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Почтовый М.М. Історична періодизація кримінального провадження України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20-21 травня 2016 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2016. С. 55-58.

24. Почтовый М.М. Класифікація засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 84-87.

25. Почтовый М.М. До питання про історичні особливості розвитку публичності і диспозитивності у кримінальному судочинстві України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 72-75.

26. Почтовый М.М. Про сутність оціночних понять та їх роль у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 6 грудня 2018 р.). Дніпро :

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 165-168.

27. Почтовий М.М. До питання розуміння засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2019. С. 20-23.

28. Почтовий М.М. Про публічність у кримінальному процесі України. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.). Кривий Ріг : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 125-128.

29. Почтовий М.М. Про співвідношення засади публічності та кримінально-процесуальної форми. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали Круглого столу (м. Дніпро, 31 травня 2019 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 91-94.

30. Почтовий М.М. Класифікація інтересів у кримінальному провадженні. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 20-23.

31. Почтовий М.М. Про розуміння інтересу, загального блага та цінності у кримінальному процесі. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 30-32.

32. Почтовий М.М. Про взаємозв'язок принципів у кримінальному провадженні. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали II науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ,

22 січня 2021 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2021. С. 92-94.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	37
1.1. Історичні аспекти розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України.....	37
1.2. Особливості процесуального статусу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні.....	60
1.3. Поняття, зміст та ознаки публічності у кримінальному процесі.....	81
1.4. Диспозитивність у кримінальному провадженні: поняття, зміст, ознаки та види.....	107
Висновки до розділу 1.....	127
РОЗДІЛ 2. СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	139
2.1. Фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі.....	139
2.2. Інтерес як основа публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні.....	168
2.3. Співвідношення публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження України.....	190
Висновки до розділу 2.....	216
РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ...226	

3.1. Забезпечення публічності та диспозитивності в роботі слідчих та оперативних підрозділів.....	226
3.2. Межі публічності та диспозитивності у діяльності прокурора у кримінальному провадженні.....	244
3.3. Прояви публічності та диспозитивності у діяльності слідчого судді та суду.....	255
3.4. Публічність та диспозитивність в процесуальній поведінці сторони захисту.....	263
Висновки до розділу 3.....	276

РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....289

4.1. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності в контексті співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі.....	289
4.2. Сфера реалізації публічності та диспозитивності в кримінальному провадженні на підставі угод.....	312
4.3. Забезпечення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення.....	335
4.4. Шляхи оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.....	351
Висновки до розділу 4.....	366

ВИСНОВКИ.....	377
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	386
ДОДАТКИ.....	438

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливість наукового пізнання сутності та співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні зумовлена пошуком оптимальної моделі взаємозв'язку між відчуттям захищеності особи і суспільства від злочинних посягань та від свавілля і помилок посадових осіб державної влади, що здійснюють кримінальне провадження, а також рівнем захищеності приватного життя від втручання держави у зв'язку із виконанням завдань кримінального судочинства.

Кримінальна процесуальна діяльність в ідеалі повинна характеризуватись ефективністю, якістю та результативністю роботи її учасників. Засади публічності та диспозитивності є головними системоутворюючими елементами цієї системи кримінального судочинства. При цьому, кожний із них окремо характеризується власними, притаманними інтересами, суб'єктами реалізації та засобами захисту.

Після реформи 2012 року актуальність дослідження співвідношення, меж впливу та реалізації засад публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві підвищилась. Запровадження нових демократичних та гуманістичних підходів до встановлення істини у кримінальній справі, проведенні неупередженого, повного та об'єктивного досудового розслідування вплинуло на баланс публічних і приватних інтересів у кримінальному провадженні України.

Всі ці процеси відбуваються в умовах зростання злочинності та реформування системи Міністерства внутрішніх справ, де на слідчі та оперативні підрозділи припадає найбільша кількість кримінальних правопорушень, які розслідуються. Протягом останніх семи років (2013-2020) кількість кримінальних правопорушень збільшилася на 383 тисячі і досягла відмітки більше 2 млн. Це підвищення відбувалося поступово, із

різким збільшенням у 2015 та 2016 рр. (роки ліквідації міліції та створення органів поліції).

За таких умов суттєво зросло процесуальне навантаження на учасників, які здійснюють кримінальне провадження – слідчі органи, прокуратура, суд. При цьому, запровадження нових демократичних правових інститутів та положень, якими розширено правові можливості для інших учасників кримінального провадження, також додає роботи правоохоронним органам.

У зв'язку з цим виникає проблема визначення позитивних та негативних аспектів еволюції кримінального процесуального законодавства через призму реалізації його принципів взагалі та засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні України зокрема.

Теоретичним підґрунтям роботи стали наукові праці таких вітчизняних вчених, як: Н.В. Агутіна, Ю.П. Алєнін, Л.І. Аркуша, І.В. Басиста, О.В. Баулін, В.П. Божьєв, В.К. Волошина, О.І. Галаган, О.П. Герасимчук, О.В. Гриза, А.В. Грінєнко, Ю.М. Грошевий, С.Л. Деревянкін, Т.М. Добровольська, З.Д. Єнікєєв, О.В. Капліна, Л.В. Карабут, С.О. Ковальчук, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, Г.М. Мамка, Т.М. Мірошніченко, М.М. Михєєнко, В.В. Навроцька, М.О. Ноздріна, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, П.І. Рєпешко, М.С. Строгович, О.Ю. Татаров, І.В. Тирічев, І.А. Тітко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, М.С. Цуцкірідзе, Г.І. Чангулі, О.О. Юхно, Р.Х. Якупов та інші.

Наукові праці зазначених вчених мають фундаментальний характер і є надбанням сучасної науки кримінального процесу. Проте слід наголосити, що питання публічності та диспозитивності не розглядалося комплексно в одному монографічному дослідженні. Зазначені засади кримінального провадження були предметом наукового аналізу поодиночі, мали одноаспектний характер дослідження, вивчались на окремих етапах кримінального провадження.

З-поміж наукових праць, присвячених проблематиці реалізації принципів публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, слід назвати роботи: Л.М. Лобойка «Принцип диспозитивності у кримінальному процесі України» (м. Дніпропетровськ, 2004 р.), М.О. Ноздріної «Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України» (м. Харків, 2004 р.), С.Л. Дерев'янкіна «Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві» (м. Харків, 2005 р.), В.В. Навроцької «Засада диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України» (м. Київ, 2007 р.), С.О. Ковальчука «Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності» (м. Одеса, 2007 р.), О.П. Герасимчука «Диспозитивність у реалізації потерпілим процесуальних прав у кримінальному судочинстві України» (м. Київ, 2008 р.), Л.В. Карабут «Принцип публічності у кримінальному процесі України» (м. Луганськ, 2008 р.), І.А. Тітка «Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України» (м. Харків, 2016 р.), Г.М. Мамки «Засади кримінального провадження: наукові та правові основи» (м. Київ, 2019 р.) та ін.

Слід акцентувати увагу на тому, що чимало наукових праць датуються періодом КПК 1960 року, а наявні дослідження після реформи 2012 року торкаються питань публічності та диспозитивності загалом, в певному аспекті та не відображають проблематики їх співвідношення між собою та іншими принципами кримінального судочинства, меж та проявів поширення в діяльності сторони захисту та обвинувачення, перспектив реалізації у майбутньому тощо.

Отже, наразі у науці та практиці кримінального процесу існує проблема щодо необхідності розробки методологічних та практичних засад реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано відповідно до Переліку пріоритетних

тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року (постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р. № 942), Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України № 5/2015), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015) та Плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р/2015), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1023-р/16.09.2020), Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1023-р/2017), Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 рр. (наказ МВС України № 275/2015), Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу (рішення Національної академії правових наук України № 3/2019), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, що затверджені на загальних зборах Національної академії правових наук України 03.03.2016 р., Основних напрямів наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2015-2020 рр. (рішення Вченої ради ДДУВС від 12.02.2015 р. (протокол № 6) та загальноуніверситетської наукової теми Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0118U100431).

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є вирішення наукової проблеми щодо розробки теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо методологічних та практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.*

Різновекторність та комплексність мети зумовили потребу вирішення таких завдань:

- визначити історичні аспекти розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України;
- встановити особливості процесуального статусу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні;
- розкрити поняття, зміст та ознаки публічності у кримінальному процесі;
- окреслити поняття, зміст, ознаки та види диспозитивності у кримінальному провадженні;
- встановити фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі;
- проаналізувати інтерес як основу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні;
- з'ясувати співвідношення публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження;
- охарактеризувати забезпечення публічності та диспозитивності у діяльності слідчих та оперативних підрозділів;
- визначити межі публічності та диспозитивності в процесуальній діяльності прокурора;
- встановити прояви публічності та диспозитивності в діяльності слідчого судді та суду;
- окреслити публічність та диспозитивність в процесуальній поведінці сторони захисту;
- охарактеризувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності в контексті співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі;
- здійснити аналіз сфери реалізації публічності та диспозитивності в кримінальному провадженні на підставі угод;

- з'ясувати межі забезпечення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення;
- визначити та обґрунтувати шляхи оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні правовідносини, які пов'язані із реалізацією засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Предмет дослідження – методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й забезпечення наукової об'єктивності отриманих результатів дослідження обрано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, що ними оперують у правовій науці. Усі методи визначені, виходячи із поставлених у дослідженні цілей і завдань, з урахуванням специфіки об'єкта і предмета дослідження.

Використання *діалектичного методу* здійснювалось для дослідження системи засад кримінального провадження, кримінальної процесуальної діяльності в цілому, функцій учасників кримінального процесу та окремих правових інститутів (підрозділи 1.2, 2.3, 4.1-4.3). *Порівняльно-правовий метод* використовувався при дослідженні кримінального процесуального законодавства, порівняння з положеннями оперативно-розшукової діяльності, співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження (підрозділи 2.3, 3.1-3.4). *Історико-правовий метод* використано при дослідженні історичних аспектів розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України (підрозділ 1.1). *Формально-логічний метод* застосовувався при дослідженні поглядів учених щодо розуміння ключових понять, що входять до предмета дослідження (підрозділи 1.2-1.4, 2.2, 2.3). *Системно-структурний метод* використовувався при визначенні ознак правових понять, сукупності структурних елементів, з яких формуються комплексні

явища (підрозділи 1.2-1.4, 2.1-2.3). *Функціональний метод* використано при дослідженні особливостей, меж та проявів публічності і диспозитивності у діяльності учасників кримінального провадження та окремих правових інститутів (розділи 3 і 4). *Статистичний метод* використано під час аналізу офіційних показників роботи підрозділів Національної поліції України у період 2013-2020 рр. (підрозділи 3.1-3.3, 4.1-4.3). *Соціологічний метод* використано при узагальненні слідчої і судової практики (підрозділи 3.1, 4.1-4.3). Завдяки *методу синтезу* було сформульовано висновки й пропозиції за темою дослідження. Усі наукові методи дослідження використано у взаємозв'язку і взаємозалежності, що сприяло забезпеченню принципу всебічності, повноти, об'єктивності дослідження та дало змогу закласти фундамент для подальших можливих напрямів розвитку теоретичних знань про методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні відомості та аналітичні матеріали МВС і Національної поліції України, 346 ухвал слідчих суддів та інших судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень за період 2017-2021 рр.; зведені дані опитування 485 респондентів, з яких 294 слідчих та 55 оперативних працівників Національної поліції України, 96 прокурорів, 24 суддів Дніпропетровської та Запорізької областей, 61 адвоката Дніпропетровської та Полтавської областей, матеріали вивчення судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим комплексним дослідженням у вітчизняній юридичній науці проблем методологічних і практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, в якому на основі критичного опрацювання положень теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу, аналізу законодавства та правозастосовної практики сформульовано висновки концептуального характеру, що дають змогу

розв'язати низку проблем прикладного характеру, пов'язаних із реалізацією засад публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві. Зокрема:

вперше:

- узагальнено комплекс базових науково-теоретичних і концептуальних положень щодо аспектів співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та запропоновано їх систематизацію у вигляді 21 правової формули: 1) принципи-партнери; 2) засади-конкуренти; 3) обернено пропорційна залежність публічності та диспозитивності; 4) протиставлення, намагання розвести приватні та публічні інтереси; 5) публічність є підґрунтям диспозитивності; 6) публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів; 7) зв'язок, заснований на концепції суспільного договору; 8) розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності; 9) взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності; 10) поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних; 11) пропорційність в регулюванні кримінально-процесуальних відносин; 12) залежність від побудови нормативного матеріалу; 13) ілюзія рівноправності; 14) баланс публічних і приватних інтересів; 15) взаємовиключні засади; 16) «категорії різного рівня абстракції»; 17) бінарність публічності та диспозитивності; 18) «сплетіння публічності та диспозитивності»; 19) визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших; 20) специфічність, унікальність зв'язку публічності та диспозитивності; 21) принцип публічності кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу;

- визначено комплексні фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку: 1) передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) визначення стану

правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями; 3) регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції); 4) вплив державно-правової політики (в т.ч. і кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку законодавства, тип судочинства тощо; 5) закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), які регламентують правові механізми захисту та забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні; 6) рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законослухняній правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. і кримінального процесуального; 7) історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. і правовій; 8) характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від активності та ефективності роботи владних суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; 9) поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства та держави з метою і захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві, і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження; 10) унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність); 11) необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального

судочинства; 12) юридична природа кримінального процесу, яка ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній; 13) сучасна ідеологія кримінального судочинства, яка стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал; 14) закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю на злочинність в державі; 15) погляди вчених на слідчо-змагальний характер кримінального судочинства; 16) спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру; 17) конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування; 18) наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування; 19) критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства; 20) визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності; 21) ініціатива та процесуальний інтерес сторін кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

- сформульовано комплекс напрямів оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема: 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві; 2) формулювання мети кримінального провадження; 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві; 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України; 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального

судочинства; 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення; 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування;

- аргументовано, що розширення меж диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення може спровокувати виникнення ряду проблемних питань, зокрема: 1) збільшення переліку злочинів у справах приватного обвинувачення тягне за собою відповідне збільшення процесуального навантаження та потерпілого, який є ініціатором початку кримінального переслідування; 2) можливий ріст тиску з боку злочинців на потерпілих з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 3) віднесення до цієї сфери тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають у більшій мірі на публічні інтереси, аніж особисті (приватні) тощо;

- обґрунтовано положення щодо балансу засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника, зокрема через призму конкретних процесуальних повноважень, практичних ситуацій та правових положень чинного КПК України: 1) явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 2) можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій; 3) необхідність чи доцільність примусової доставки обвинуваченого до суду; 4) право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження; 5) право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника; 6) отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів; 7) ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні; 8) участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях;

удосконалено:

- теоретичні уявлення про систематизацію історичних етапів розвитку кримінального процесуального законодавства, зокрема запропоновано виділяти 9 етапів: 1) період Київської Русі; 2) кінець XIV-середина XIX століть; 3) середина XIX-початок XX століття; 4) 1917-1922 роки; 5) 1922-1960 роки; 6) 1960-1992 роки; 7) 1992-2001 роки; 8) 2001-2012 роки; 9) з 2012 року – по т.ч.;

- комплекс базових науково-теоретичних і концептуальних положень щодо наукового тлумачення поняття публічності у кримінальному провадженні України, зокрема, як нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства;

- уявлення вчених про засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження;

- наукові положення, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачені такі правові можливості в їх професійній діяльності під час ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів;

- комплекс базових науково-теоретичних і концептуальних положень щодо розуміння сутності засади диспозитивності, зокрема як усвідомленої необхідності активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні;

- правове тлумачення поняття «інтерес» як усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад;

- уявлення про співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема принципами верховенства права, законності, недоторканості права власності, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

- положення про межі публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні під час застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема: процесуальна діяльність суб'єктів державно-владних повноважень, які відстоюють публічний інтерес (державний, суспільний) – це прояв публічності, а передбачення законодавцем підстав та, у зв'язку з цим, можливостей клопотати про звільнення від кримінальної відповідальності – це прояв диспозитивності;

дістало подальший розвиток:

- теоретичні напрацювання про ознаки, притаманні засаді диспозитивності у кримінальному провадженні, зокрема виокремлено наступні: 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає

певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо;

- наукові уявлення про критерії віднесення правових положень до категорії принципів (засад) кримінального процесу, зокрема визначено наступні: 1) доктринальна обґрунтованість, соціальна обумовленість, гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб; 2) регулятивність, відбиття предмета й методу кримінально-процесуального регулювання; 3) основоположність, загальний фундаментальний характер; 4) системність та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів; 5) універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов’язково на його центральній стадії – судового розгляду; 6) непорушність – порушення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов’язкове його скасування; 7) нормативність – закріплення у нормативно-правових актах, владний (обов’язковий) характер – забезпечується засобами державного впливу; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства;

- положення щодо визначення ознак засади публічності у кримінальному провадженні України, які притаманні цьому поняттю, серед яких зокрема: 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції;

- уявлення вчених про те, що засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов’язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми;

- положення, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються засади публічності і диспозитивності: 1) прерогативою засади публічності є те, що основною підставою для

укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави (публічні інтереси; 2) диспозитивні засади проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в дисертації висновки й пропозиції є певним внеском у кримінальну процесуальну теорію, правозастосовну практику, оскільки вони розширюють і поглиблюють знання про сутність, межі прояву, механізм реалізації засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. Висновки й пропозиції, що містяться в дисертаційній роботі, використовуються у різних галузях діяльності, а саме у:

- *правотворчості* – за результатами дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства;

- *правозастосуванні* – результати дослідження використовують у практичній діяльності слідчих, прокурорів, суддів під час застосування кримінального процесуального закону для уникнення помилок у їх діяльності (акт впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України від 31.08.2021 року; акт впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань від 09.09.2021 року);

- *освітньому процесі* – для підготовки підручників, навчальних посібників, а також безпосередньо під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес України», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», «Адвокатура України», «Судові і правоохоронні органи» в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ (акт від 15.06.2021 року), Київському інституті Національної гвардії України (акт від 13.09.2021 року);

- науково-дослідній сфері – для активізації ефективності наукової роботи у сфері кримінального процесу, підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів (акт впровадження у науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права від 29.10.2021 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано дисертантом самостійно. Положення й висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені автором особисто. В опублікованих працях власні теоретичні розробки дисертанта становлять наукову новизну одержаних результатів дослідження.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались та обговорювались на наукових конференціях, круглих столах, науково-практичних семінарах, а саме: *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20-21 травня 2016 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.); *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 06 грудня 2018 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.); *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.); *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали Круглого столу (м. Дніпро, 31 травня 2019 р.); *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.); *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали V

Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.); *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали II науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 22 січня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені автором у 32 наукових працях, з яких: одна монографія, 21 стаття, опублікована у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 4 – у періодичних зарубіжних виданнях; 10 – тези доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, які логічно об'єднані у п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 467 сторінок, з яких основного тексту 366 сторінок. Список використаних джерел складається з 553 найменувань і займає 52 сторінки, 3 додатки викладено на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

1.1. Історичні аспекти становлення і розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві України

У різні періоди історичного розвитку як держави загалом, так і кримінального процесу зокрема, наука кримінального процесуального права прагнула визначити оптимальне співвідношення публічних і диспозитивних (приватних) начал задля виконання завдань кримінального провадження [269, с. 109-110].

Питанням публічності та диспозитивності, в більшому або меншому обсязі, приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як: Л.А. Александрова, В.П. Божьев, В.В. Вапнярчук, С.В. Вікторський, І.М. Гальперін, О.В. Гриза, Ю.М. Грошевий, К.Ф. Гуценко, В.П. Даневський, В.М. Духовський, О.В. Капліна, С.А. Касаткіна, О.Ф. Кістяківський, А.Ф. Коні, О.М. Ларін, В.А. Ліновський, Л.М. Лобойко, П.А. Лупинська, О.І. Люблінський, В.Т. Маляренко, Д.М. Мірковець, В.В. Навроцька, В.Т. Нор, С.І. Перепелиця, М.А. Погорецький, В.Л. Случевський, М.І. Стояновський, О.Ю. Татаров, І.А. Тітко, В.І. Фаринник, І.Я. Фойницький, М.С. Цуцкірідзе, С.С. Чернявський, А.В. Шевчишен, С.А. Шейфер, О.Г. Шило, В.І. Штишкін, Д.С. Штоль, М.Є. Шумило та ін.

У переважній більшості випадків у науковій літературі виділяють три або чотири історичних етапів розвитку кримінально-процесуального законодавства.

Так, на думку Ф. Бердичевського, В. Гончаренка, Ю. Грошевого, О. Капліної, П. Кубрака, О. Литвинчук, С. Стахівського, О. Чистякова та ін., вітчизняне кримінальне провадження в своєму історичному розвитку пройшло такі етапи: 1) другої половини ХІХ –початку ХХ ст. (1864–1917 рр.); 2) період радянської України (1918–1991 рр.); 3) після набуття Україною незалежності (з 1991 р.) [46; 99; 205; 215; 233; 444].

У свою чергу, Л.В. Карабут виокремлює чотири основних етапи розвитку вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, що узгоджуються із етапами розвитку теорії процесу. Ними є: 1) від ухвалення Статуту кримінального судочинства 1864 року до 1917 року (скасування Статуту у зв'язку з Жовтневим переворотом); 2) від 1917 року до 1960 року (ухвалення Кримінально-процесуального кодексу України); 3) від 1960 року до 1992 року (початку роботи над проектом КПК); 4) від 1992 року до теперішнього часу [171, с. 10].

Більш обґрунтованою є думка О.Ю. Татарова, який виділяє шість етапів розвитку кримінального процесуального законодавства, зокрема: 1) від Київської Русі до 1864 року; 2) від Судової реформи 1864 року до прийняття першого КПК УРСР 1922 року; 3) 1922-1958 роки; 4) від прийняття 25 грудня 1958 року «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» до проголошення незалежності України; 5) 1991-2012 роки; 6) з моменту прийняття 13 квітня 2012 року КПК України по теперішній час [458, с. 17].

Враховуючи предмет нашого дисертаційного дослідження, пропонуємо проаналізувати історичні особливості еволюції кримінального процесуального законодавства в аспекті становлення та розвитку публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві. Крім цього, слід, на наш погляд, проводити дослідження і через призму видів кримінального судочинства: змагального, обвинувального, змішаного, – які мали місце в той чи інший період розвитку кримінального процесуального законодавства.

У зв'язку з цим, ми пропонуємо виділяти дев'ять етапів, що пов'язано як з історичними процесами, які відбувалися та території сучасної України, так і з прийняттям чи ухваленням важливих нормативно-правових актів, які свого часу докорінно змінювали «філософію» вітчизняного кримінального судочинства.

Тому, в якості історичних етапів становлення та розвитку публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві автор дисертаційного дослідження виокремлює наступні:

- 1) період Київської Русі – етап становлення та закріплення елементів публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві;
- 2) кінець XIV-середина XIX століть – період формування системи джерел права, що обумовлювалось потраплянням значної частини території нинішньої України до складу Речі Посполитої (Польського королівства) й Великого князівства Литовського, а також становлення кримінального процесу та судочинства в Запорізькій Січі;
- 3) середина XIX-початок XX століття – період впливу Російської імперії на сфери суспільного життя українців, в т.ч. і на кримінальне судочинство;
- 4) 1917-1922 роки – період Жовтневої революції, пов'язаної з приходом до влади більшовиків, до прийняття першого КПК УРСР;
- 5) 1922-1960 роки – період прийняття двох КПК УРСР (1922 та 1927 рр.), дії кримінального судочинства в умовах Великої вітчизняної війни та післявоєнного періоду;
- 6) 1960-1992 роки – період прийняття КПК УРСР 1960 року (дія якого поширювалась протягом 52 років) до моменту проголошення незалежності України та переформатування роботи державних, зокрема правоохоронних та судових органів;
- 7) 1992-2001 роки – період запровадження Концепції судово-правової реформи у 1992 році, вступ України до Ради Європи 1995 року, прийняття Конституції 1996 року, що мало вплив на функціонування кримінального судочинства, в т.ч. і розвиток публічності та диспозитивності у кримінальному процесі;
- 8) 2001-2012 роки – період початку «малої реформи кримінальної юстиції», прийняття КК України 2001 року, яким декриміналізовано значну кількість злочинів, закріплення в 2001 році у КПК принципу «диспозитивності», схвалення у 2006 році Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до

європейських стандартів та у 2008 році Концепції реформування кримінальної юстиції;

9) з 2012 року – по т.ч. – період прийняття КПК незалежної України із запровадженням низки новацій, що посилили змагальність кримінального судочинства.

Перший етап становлення та закріплення у кримінальному судочинстві елементів публічності та диспозитивності пов'язаний із періодом існування Київської Русі.

У цей час панувало усне звичаєве право (ці норми переважно не зафіксувалися у збірниках права й літописах і тому не збереглися). З часом звичаєве право знайшло своє законодавче закріплення в першому нормативному акті, який визначав порядок провадження окремих дій владними органами з метою встановлення істини [458, с. 18]. Цим актом стала «Руська Правда», що складалася з трьох редакцій: Короткої Правди, Просторової Правди і Скороченої Правди [494, с. 346].

Як зазначають дослідники, на той час процесу розгляду справ про злочини був притаманний змагальний характер [512, с. 32], для якого характерні активна й рівноправна участь осіб, зацікавлених у вирішенні конфліктів. Згідно з «Руською Правдою», процесуальні дії щодо розшуку злочинця та фіксації слідів злочину покладались на потерпілого [104; 553; 257]. У цьому аспекті слід констатувати перші зародки диспозитивності у кримінальному судочинстві.

Поряд з пануючим змагальним процесом, у Київській Русі мали місце й елементи слідчого (розшукового) процесу. Окремі риси інквізиційних методів процесу застосовувалися у справах про злочини проти князівської влади. Князі та їх прибічники самостійно здійснювали розслідування і судили злочинців [512, с. 644]. Елементи розшукового процесу використовувала й церква при розгляді справ про злочини проти релігії і церкви [547, с. 526]. Такі повноваження князівської та церковної влади, на

наше глибоке переконання, можна вважати зародками публічності у кримінальному судочинстві.

Пізніше, як наголошує О.І. Рогова, із розвитком громадської влади обмежувалася свобода в розпорядженні предметом процесу. Держава стала усвідомлювати суспільну небезпечність деяких видів злочинів і переслідувати їх самостійно, у зв'язку з чим диспозитивність стала обмежуватися [408, с. 10].

Таким чином, за часів Київської Русі кримінальний процес за типом був змішаним – домінували ознаки змагального судочинства з деякими елементами слідчого (розшукового) процесу [458, с. 18]. Змагальність у цей час, якраз, і характеризувалася проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а слідчий (розшуковий) процес підсилювався впливом публічності кримінального судочинства.

Другий етап: кінець XIV-середину XIX століть. Це пов'язано, в першу чергу з формуванням низки джерел права, що обумовлювалось потраплянням значної частини території нинішньої України до складу Польського королівства й Великого князівства Литовського. Серед пам'яток права, як наголошує А.Ф. Кистяковський, особливе значення мали Литовські Статути, у яких відобразилася правова свідомість тогочасного суспільства. До XIV ст. судова влада та процесуальне право Великого князівства Литовського розвивалися подібно до Київської Русі. Багато місцевих звичаїв, у тому числі й процесуальних, увійшли до складу Литовського Статуту й набули сили «писаного права» [176, с. 62].

Кримінальний процес в українських землях, що входили до складу Польського королівства й Великого князівства Литовського, за типом був змагальним. У судовому засіданні брали активну участь сторони обвинувачення (позивач) і захисту (пізнаний), які вели спір й доводили свою правоту, використовуючи фактичні дані та судові докази. Потерпілий повинен був сповістити про заподіяну йому шкоду сусідів, повідомити найближчі урядові установи, а з часом – звернутись до суду, зробивши відповідний запис у судовій

книзі [442 с., с. 126]. Таким чином, можна стверджувати про поширення домінуючого впливу диспозитивності у кримінальному судочинстві цього періоду у зв'язку з чим, він і характеризується своєю змагальністю.

У цей же час починається становлення кримінального процесу та судочинства в Запорізькій Січі (XVI ст.). Оскільки писаних законів Січ не мала, судочинство провадилось на основі звичаєвого права. Хоча певна законодавча база, що запроваджувалась царською владою, й була, але її закони практично не виконувались [458, с. 18].

Важливим джерелом судового права, на думку Т.Д. Гошко, визнавалися збірки магдебурзького німецького права – це право міст на самоуправління і вихід з-під юрисдикції короля та феодала. Воно поширювалося шляхом надання королем привілеїв містам. В Україні ці засади з'явилися і почали утверджуватись під час її перебування у складі Речі Посполитої. Магдебурзьке право офіційно не визнавалось законодавчими актами держави, його положення викладалися в різних збірках, авторами котрих були приватні особи. Збірки визначали й порядок судового провадження [107, с. 14]. Сама по собі поява інституту магдебурзького права є елементом прояву диспозитивності у державно-правовому регулюванні суспільних відносин тих часів.

З 1648 по 1722 рр. в Україні поступово формувалися власні судова система та судочинство, що успішно функціонували. Однак, на переконання Н. Сизої, не було чіткого розподілу процесу на кримінальний та цивільний, хоча й намітилися тенденції розгляду цивільних справ в межах обвинувального-змагального, а кримінальних – у межах слідчого процесу [421, с. 46].

На Правобережній Україні, яка впродовж XVII ст. залишалась у складі Речі Посполитої, діяли акти польського законодавства та магдебурзьке право, Литовський Статут, норми звичаєвого права. Починаючи з 1654 р., після підписання «Березневих статей», Україна, формально залишаючись незалежною державою, потрапила під протекторат Московської держави, після чого її самостійність поступово обмежувалась. У південних районах та

Лівобережній Україні застосовувались норми російського законодавства з елементами звичаєвого права [458, с. 19].

Для виправлення такого становища гетьманська влада вжила заходів щодо систематизації діючого на той час права. З цією метою, як переконує А. Яковлів, 1743 р. було сформовано збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ». Питанням кримінального процесуального права присвячені глави VII, VIII і IX цього збірника. Як і в попередній період, зберігався принцип приватного обвинувачення, тобто суд не розпочинав судовий процес без звернення зацікавленої особи [549].

Таким чином, другий період становлення та розвитку публічності і диспозитивності у кримінальному судочинстві був пов'язаний з історичними процесами, які мали місце під час перебування України у складі Польського королівства та Великого князівства Литовського. Нормативно-правові акти (Литовські статuti, збірки магдебурзького права) мали яскраво виражені особливості прояву диспозитивності у кримінальному процесі, що пов'язано, в першу чергу, із змагальністю кримінального судочинства того періоду. Варто підкреслити, що у цей час відбувається зародження та становлення кримінального процесу та судочинства в Запорізькій Січі, незважаючи на те, що суспільні відносини регулювалися нормами звичаєвого права.

Третій етап: середина XIX-початок XX століття. У середині XIX століття на території усієї тодішньої України, як наголошує А.В. Колдаєв, поширювалась чинність Зводу законів Російської імперії, на основі якого здійснювалось кримінальне судочинство: 1) у 1850 р. було оприлюднене «Найвище повинування Імператора», яким визначались основні напрями реформи судочинства; 2) у 1857 р. – «Законои о судопроизводстве по делам о преступлениях и проступках» [187].

Поступово змінювалась роль суду, який вже не лише спостерігав за сторонами, але й активно досліджував обставини справи. На зміну обвинувальному прийшов процес розшуковий, головною ознакою якого була наявність спеціального державного органу, що здійснював функцію

кримінального переслідування. Розслідування злочинів здійснювалося у формі інквізиційного процесу: для порушення справи достатньо було підозри, а для перевірки цієї підозри визнавався необхідним окремий етап судочинства – досудове слідство [458, с. 20-21].

Судова реформа 1864 року змінила форму кримінального процесу на змішану. Нею вперше започатковано створення незалежного суду, здатного приймати законні й справедливі рішення. Істотно змінилося й становище судового слідчого. Хоча слідчий формально і не мав звання судді, однак перебував в організаційному підпорядкуванні не прокурора, а окружного суду. Обов'язкове відокремлення адміністративної влади від судової та проголошення судових слідчих членами окружних судів закріплюється у Статуті кримінального судочинства 1864 р. [443].

Норми Статуту, як стверджує О.А. Солдатенко, спрямовувались на зміцнення процесуального становища слідчого, його процесуальної самостійності й незалежності як посадової особи судової влади [437, с. 250-259].

З цього приводу П. Люблінський у систематизованому коментарі до Статуту зазначав: «...у слідчому, цьому всеосяжному органі, поєднуються разом обов'язки судді, обвинувача, захисника і навіть органу судової поліції. У діяльності слідчого зведені насамперед дві складно поєднані функції – судді й адміністративного органу. Слідчий змушений, з одного боку, здійснювати слідство і піклуватися про достатню його повноту, а з іншого – виносити рішення про різні слідчі дії та права сторін» [422, с. 612-613].

У цьому випадку В.П. Даневський наголошує про тріадну структуру повноважень слідчого, яка характеризувалась тим, що він визнавався, по-перше, суддею, оскільки мав право стягувати штрафи зі свідків, понятих чи експертів, які не з'явилися до органу розслідування без поважних причин; по-друге, державним обвинувачем, оскільки відповідно до ст. 265 Статуту на нього покладался обов'язок виявляти факти, що підтверджують вину підозрюваного;

по-третє, захисником, так як на нього покладался обов'язок захисту прав підозрюваного [130, с. 46].

Як наслідок, на думку О.Ю. Татарова, зосередження в руках слідчого функцій захисту та обвинувачення порушувало принцип змагальності у кримінальному процесі, що, як відомо, полягає у рівності сторін. По суті, на досудовому провадженні залишалася лише сторона обвинувачення, уособлена в органах прокуратури та підкріплена обвинувальною діяльністю слідчого [458, с. 26].

Таким чином, третій етап становлення та розвитку публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві відзначається поширенням впливу публічності у зв'язку із зміною типу кримінального провадження зі змагального, змішаного на розшуковий (обвинувальний). У цей період царська влада обмежувала права і свободи в поведінці учасників кримінального судочинства, в т.ч. і щодо розпорядження предметом позову. Держава стала усвідомлювати суспільну небезпеку певних видів злочинів і почала самостійно здійснювати кримінальне переслідування за них.

Потерпілий в той період отримав пасивну роль в процесі, а обвинувачений став знаряддям в руках держави, яка стала вживати його як засіб для встановлення істини. Інтереси особистості практично не враховувалися. Диспозитивність була виключена з судочинства. Хоча і були спроби дати хід і обвинувальній системі управління, на практиці застосовувалася виключно тільки розшукова [408, с. 11].

Четвертий етап: 1917-1922 роки. Унаслідок жовтневої революції 1917 р. старий державний апарат було зламано і, природно, разом із ним ліквідовано й існуючу на той час судову систему.

26 жовтня 1920 р. Радою Народних Комісарів (РНК) УСРР затверджено «Положення про народний суд», яким започатковано поєднання в одній особі двох несумісних функцій – слідчого та судді. На народного суддю також покладался обов'язок контролю за законністю утримання осіб під

вартою - нагляд за проведенням дізнання в межах ділянки діяльності цього судді [329].

Одним із найважливіших нормативних актів, на думку П.Т. Землянського, який визначав порядок організації та здійснення слідчими своїх функцій, стала «Інструкція для народних слідчих», затверджена 18 червня 1921 р., у якій сформульовані принципи й порядок досудового слідства. Відповідно до цієї Інструкції, народні слідчі наділялися правами самостійно вирішувати всі питання, пов'язані з досудовим розслідуванням, за винятком закриття кримінальної справи, яке здійснювалося лише за постановою народного суду [157, с. 273].

Під час громадянської війни зазначені вище органи, що здійснювали провадження слідства, за винятком революційних трибуналів, грали другорядну роль у державному механізмі, а основним органом, що здійснював функції досудового слідства, стала Надзвичайна Комісія, утворена 20 грудня 1917 р. Залежно від положення на фронтах, уряд наділяв судові й позасудові органи надзвичайними повноваженнями, що звужувало сферу їх діяльності [458, с. 30]. За таких умов можна із впевненістю стверджувати про тотальне поширення публічності у кримінальному судочинстві. У цей період публічність ототожнюється із законністю, що має на меті неухильне виконання нормативних актів керівництва держави.

Підтвердженням нашої позиції є думка Л.О. Башкатова, який наголошує, що тоталітарний режим несумісний з демократичними засадами, у тому числі з такими принципами кримінального судочинства, як змагальність і рівність прав сторін, незалежність суддів та підпорядкування їх тільки закону тощо [40, с 19].

П'ятий етап: 1922-1960 роки. Пов'язаний з прийняттям першого республіканського КПК 1922 р. Починаючи з 20-х років ХХ ст., джерелами кримінальної процесуальної діяльності виступали законодавчі акти Нарком'юсту УРСР і один з них – «Інструкція для народних слідчих», затверджена колегією НКЮ УСРР 18 червня 1921 р. і саме в ній містилися

принципи досудового розслідування [69, с. 13]. Положення Інструкції були покладені в основу першого КПК УРСР, прийнятого 13 вересня 1922 р. Центральним Виконавчим Комітетом і введеного в дію на всій території республіки з 20 вересня 1922 р. Кодекс містив шість розділів, 32 глави й 481 статтю [70, с. 30-33].

Із прийняттям першого КПК УСРР стала простежуватися, хоча й не зовсім послідовно, орієнтація на змішану форму кримінального процесу, що допускає елементи змагальності на досудовому слідстві. Це полягало, насамперед, в організаційній і процесуальній незалежності слідчого від прокурора й органів дізнання, тому що слідчий, як і за Статутом кримінального судочинства, організаційно відносився до судового відомства [406]. У зв'язку з цим, О.Ю. Татаров наголошує, що КПК зразка 1922 року певною мірою сприйняв концепцію досудового розслідування другої половини XIX ст. зі спробами врахувати основні недоліки дореволюційного досудового слідства. Однак, у той же час законодавець узяв курс на поступову заміну досудового слідства як інституту судової влади дізнанням – знаряддям адміністративної влади [458, с. 31-32].

У подальші роки кримінальне судочинство реформувалося у бік «централізації повноважень прокуратури» під час досудового провадження. Роль слідчого, у свою чергу, зменшувалась, що вплинуло на «баланс сил» у змішаному процесі кримінального судочинства.

Так, незважаючи на те, що згідно з КПК УРСР 1927 року права слідчих значно розширено, зокрема в частині закриття кримінальних справ у зв'язку з відсутністю складу злочину, компетенція прокурорів також збільшилась. За матеріалами досудового слідства кримінальна справа закривалася або обвинувачений представлявся до суду прокурором (ст.ст. 223-224), а у справах, у яких проводилося дізнання, ці питання вирішував слідчий (ст.ст. 213, 216), до компетенції якого віднесено нагляд за проведенням дізнання в органах міліції. Однак, 1 жовтня 1928 р. Народний Комісаріат юстиції УРСР своєю постановою змінив підпорядкування слідчих від

судових органів до прокуратури з такими повноваженнями: перевірка діяльності органів дізнання, самостійне розслідування злочинів, підтримання обвинувачення в суді. Відтоді усі слідчі підпорядковувались органам прокуратури як в адміністративному, так і в процесуальному відношенні. Тим самим змагальність досудового слідства було по суті ліквідовано [458, с. 34].

У період Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр. характер кримінального судочинства залежав від військових дій і був спрямований, в першу чергу, на захист і забезпечення інтересів держави.

22 червня 1941 р. Президія Верховної Ради СРСР видала Указ «Про воєнний стан» та затвердила «Положення про військові трибунали в місцевостях, оголошених на воєнному стані та в районах воєнних дій». Згідно з цими актами, усі справи про злочини проти оборони, громадського порядку й державної безпеки передавалися на розгляд військовим трибуналам. Переможне завершення Великої Вітчизняної війни спричинило припинення дії правових актів воєнного часу. Але політичний режим не змінився, у країні продовжувалися репресії й фальсифікація матеріалів досудового слідства. Достатньо згадати сфабриковані «гучні» процеси, зокрема «ленінградську справу» і «справу лікарів». І лише у вересні 1953 р. були скасовані Особлива нарада при Міністерстві внутрішніх справ СРСР, Особливі трійки, табірні суди та трибунали військ МВС [458, с. 35].

Цей період історії вітчизняного кримінального судочинства багатьма вченими (М.О. Чельцов, М.Л. Якуб) асоціюється з ототожненням принципів публічності та законності, або ж і взагалі з їх «зрощенням». При цьому висловлювалися поодинокі думки вчених (М.С. Строгович), які відстоювали самостійність публічності як принципу.

Розвиток кримінального процесуального законодавства наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. відображав наміри держави позбавитись рис кримінального процесу «сталінського періоду» та певним чином його лібералізувати. Однак воно створювалося на існуючій ідеологічній основі –

концепції взаємозалежності державної влади та її органів, визнанні пріоритету державних інтересів над інтересами особистості, переваги розкриття злочину й викриття винних осіб над недопущенням притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих [458, с. 37].

Шостий етап: 1960-1992 роки.

25 грудня 1958 р. прийнято «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Основи стали правовою базою, на засадах якої в союзних республіках створювались нові КПК, та сформулювали ідею єдності правоохоронних органів держави в боротьбі зі злочинністю [458, с. 37]. В УРСР новий КПК був затверджений 28 грудня 1960 р., а введений в дію з 1 квітня 1961 р. [213]. До нього у відповідні розділи були без змін включені всі норми Основ 1958 р., деякі норми раніше чинного кримінального процесуального законодавства з урахуванням слідчої та судової практики, а також досягнень радянської науки кримінального процесу. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 13 липня 1963 р. розмежовано підслідність між слідчими прокуратури і слідчими Міністерства охорони громадського порядку УРСР (у період з 1962–1968 рр. МВС у кожній республіці СРСР перетворено на Міністерство охорони громадського порядку), а підслідність слідчих органів державної безпеки залишалася без змін. Таким чином, згідно зі ст. 102 КПК УРСР у редакції від 13 червня 1963 р., органами досудового слідства були слідчі прокуратури, ОВС і органів державної безпеки [458, с. 38].

В цілому, як зазначає М. Сірий, КПК УРСР 1960 р. віддзеркалив процес «відбудови змішаної, змагально-розшукової форми кримінального судочинства» [423].

Таким чином, варто відзначити намагання законодавця демократизувати та лібералізувати кримінальне судочинство зразка післявоєнного періоду. Вбачаємо у цьому і роль міжнародних глобалізаційних процесів, вплив міжнародних організацій на врегулювання суспільних відносин у світі. Результатом такої роботи стало прийняття у 1948

року Загальної Декларації прав людини, у 1950 року – Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, у 1966 році – Міжнародних пактів «Про громадянські та цивільні права», та «Про економічні, соціальні та культурні права». Ці міжнародні акти мали на меті сприяти посиленню центральної ролі людини, її прав та законних інтересів, свобод в державно- та суспільно-правових відносинах. У зв'язку з цим в міжнародному кримінальному судочинстві акцент було зміщено в бік людини, а не держави та забезпечення її інтересів.

Сьомий етап: 1992-2001 роки. Наступний етап розпочався з набуттям Україною незалежності, після проголошення якої, розпочато реформування кримінальної юстиції та впровадження у вітчизняний процес загальноєвропейських ознак кримінального судочинства [429, с. 76].

Верховною Радою України 28 квітня 1992 року затверджено Концепцію судово-правової реформи, якою визначено необхідність докорінної зміни засад і процедури кримінального процесу. Концепцією передбачено, зокрема, створення такої форми судочинства, яка б максимально гарантувала право кожної людини на судовий захист, рівність громадян перед законом, а також умови для дійсної змагальності й реальної дії засад презумпції невинуватості. Проголошено розширення прав обвинуваченого, потерпілого та інших учасників процесу. Потерпілому надано право підтримувати обвинувачення, вимагати відшкодування державою збитків, заподіяних йому злочином, для чого створюється державний фонд [429; 386].

Протягом судової реформи, за часи незалежності України, до КПК внесено низку істотних змін, зокрема щодо віднесення до судової компетенції вирішення питань обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і продовження тримання під вартою, погодження проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, а також звільнення від кримінальної відповідальності з нереабілітуючих обставин; надання права

прокурору в судовому розгляді внести постанову про зміну обвинувачення, наділення правом внесення подання в апеляційну інстанцію лише прокурорів, які підтримують державне обвинувачення в суді, або прокурора, який затвердив обвинувальний висновок, тощо [458, с. 40].

Вважаємо, що положення Концепції судово-правової реформи стали своєрідним каталізатором для законодавчого забезпечення кримінальної процесуальної діяльності, чому сприяли і геополітичні процеси в Україні.

Так, Законом України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31 жовтня 1995 року наша держава зобов'язалась привести своє національне законодавство у відповідність до загальноєвропейських норм міжнародного права та процесуальних нормативів, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [389].

З метою реалізації вимог вказаних нормативних актів до вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства внесено суттєві зміни та доповнення, які ґрунтувались на Конституції України 1996 року та міжнародно-правових актах, обов'язковість яких визнано Україною. Зокрема, це стосувалось забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження до суду рішень органу дізнання, слідчого та прокурора [429, с. 77].

Таким чином, можна підсумувати, що цей період розвитку кримінального судочинства відзначався докорінними змінами «філософії» ведення та забезпечення кримінально-процесуальної діяльності (в бік забезпечення прав підозрюваного та обвинуваченого), характеризувався яскравими ознаками змагальності в процесі доказування (розширенням меж диспозитивності) і відбувався під впливом історико-політичних подій в Україні.

Восьмий етап: 2001-2012 роки. Початок цього періоду пов'язаний із революційним кроком українського законодавця у сфері кримінального судочинства – Законом України від 21 червня 2001 року Кримінально-процесуальний кодекс доповнено статтею 16–1 «Змагальність і диспозитивність».

Зміст диспозитивності полягав у можливості сторонами кримінального процесу користуватися рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Поряд з цим, вказана норма зобов'язала суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створювати необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав [429; 380].

Як наголошує Т.М. Мирошніченко, змінами в законодавстві 2001-2003 рр., що дістали назву «малої судової реформи», засади диспозитивності були значно розширені і стосувалися: а) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням із потерпілим винних осіб, які вчинили злочин уперше (ст. 12 Кримінального кодексу); б) вибору складу суду (ст. 17 КПК); в) обов'язкових для суду відмови прокурора від обвинувачення (п. 2 ст. 282 КПК), виклику для допиту свідків з боку підсудного (ч. 2 ст. 253 КПК); в) дослідження доказів у суді, якщо вони є належними і допустимими (ч. 3 ст. 253 КПК). Згода сторін мала вирішальне значення під час визначення обсягу доказів, що будуть досліджуватися в суді (ч. 3 ст. 299 КПК) [269, с. 111].

Реалізуючи ідею забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд, Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Концепцією, зокрема, передбачено, що судочинство як найдієвіший інститут забезпечення верховенства права має ґрунтуватись,

зокрема, на такому принципі, як диспозитивність, відповідно до якої сторони можуть вільно розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору [429; 196].

Наступним кроком у реформуванні кримінального процесуального законодавства стало затвердження Указом Президента України від 8 квітня 2008 року Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка передбачала удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства з урахуванням світового досвіду; реорганізацію системи органів досудового розслідування; забезпечення ефективності кримінального судочинства; поєднання захисту прав особи і забезпечення публічних інтересів; гарантування права на судовий захист; забезпечення рівності всіх перед законом та процесуальної рівності сторін у кримінальному провадженні [429; 197].

Як наголошує К.А. Сляднева, метою Концепції було забезпечення дотримання принципів змагальності, публічності та диспозитивності, у зв'язку з чим визнано за необхідне вдосконалити процесуальну регламентацію збирання і надання суду інформації сторонами захисту та обвинувачення на основі чітко визначених критеріїв. Одночасно зазначено про створення механізму запобігання зловживанням сторонами наданими процесуальними правами (надання недостовірної інформації, затягування провадження тощо). Крім того, підвищено процесуальний вплив потерпілого як сторони обвинувачення на кримінальне переслідування, підтримання обвинувачення у суді та припинення кримінального провадження. Також необхідним визнано розширення застосування процедур відновного і примирного правосуддя [429, с. 77-78].

Таким чином, прийняття двох концептуальних нормативно-правових актів щодо вдосконалення кримінального судочинства прискорили законодавчі процеси, пов'язані із кардинальним оновленням кримінальної процесуальної діяльності. В цей період засади диспозитивності набувають

офіційного статусу – закріплення у КПК України 1960 року, і в подальшому їх вплив збільшується у кримінальному судочинстві в цілому.

Дев'ятий етап: 2012 рік – по т.ч. 13 квітня 2012 року прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України [208], яким передбачені публічність та диспозитивність як засади кримінального провадження.

Визнанням КПК України диспозитивності як засади кримінального провадження, переконує К.А. Сляднева, значно розширено приватно-правову природу кримінального процесу. Наразі права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК), а не з моменту визнання її потерпілою постановою слідчого, як раніше. Також законодавчо закріплено можливість укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у провадженнях щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у провадженнях у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК). Певною мірою приватні засади спостерігаються й у кримінальних провадженнях публічного обвинувачення у випадках, коли особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а слідчий, прокурор, суд визнає її потерпілою лише за її письмовою згодою (ч. 7 ст. 55 КПК). Підозрюваний, обвинувачений мають право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 127 КПК) [429, с. 78].

Ми цілком погоджуємось із висловленою позицією. Адже, крім зазначено, на наш погляд, про розширення меж диспозитивності у кримінальному провадження свідчить також і закріплення у: 1) ч. 3 ст. 31 КПК положень, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється судом присяжних лише за клопотанням обвинуваченого; 2) ч. 3 ст. 349 КПК положень щодо запровадження скороченої форми судового

розгляду кримінального провадження та спрощеного провадження (ст. 381 КПК); 3) ст. 340 КПК положень про відмову прокурора від обвинувачення в суді, що тягне за собою закриття кримінального провадження, якщо потерпілий не виявить бажання підтримувати обвинувачення та ін..

Слушною є також думка Т.М. Мирошніченко, яка зазначає, що КПК 2012 р. було зроблено подальші кроки в напрям розширення диспозитивних начал кримінального процесу, які полягали у впровадженні інституту угод (гл. 35 КПК), значному розширенні кола проваджень у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК), можливостей щодо оскарження судом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора (ст. 303 КПК), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК), призначення альтернативних експертиз (ст. 242 КПК), самостійного збирання доказів (ч. 3 ст. 93 КПК), фіксування кримінального провадження (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК, ч. 1 ст. 107 КПК) тощо [269, с. 111].

Таким чином, із аналізу історичних особливостей розвитку кримінального судочинства в цілому та публічності й диспозитивності зокрема, автором дисертаційного дослідження робиться висновок про те, що спочатку елементи публічності та диспозитивності були передбачені змагальністю кримінального процесу, хоча при цьому ще не завжди мали своє нормативне закріплення (містилися у формі неписаного звичаєвого права).

Влучно з цього приводу зазначає О.І. Рогова, що у початкові періоди розвитку суспільства судочинство мало не так слідчий, скільки змагальний характер (змагальність тісно пов'язана з диспозитивністю), що пояснювалося слабкістю громадської влади. Права особистості були великі, вона сама вирішувала питання про те, чи вчинено проти неї правопорушення. І сама ж відновлювала порушений порядок (кровна помста), тобто мала місце диспозитивність (розпорядження предметом процесу – елемент диспозитивності) [408, с. 10].

Потім, із розвитком суспільних відносин, під впливом історичних процесів, які мали місце на території України, у кримінальному судочинстві вбачалося посилення публічності у моменти зміщення акценту кримінального процесу в бік слідчо-розшукового процесу з яскраво вираженим обвинувальним ухилом (особливо в радянський період історії України).

Тобто, розшуковий процес все більше витіснив з кримінального правосуддя залишки змагальності, а з ними і диспозитивність. У законах продовжували існувати обидві системи судочинства: обвинувальна (суд) і слідча (розшук), але друга все більше посилювалася і стала винятковою системою судочинства, і не тільки кримінального, а й цивільного [408, с. 10].

Насамкінець, демократизація, гуманізація суспільних та державно-правових процесів у світі, проголошення незалежності України, сприяли посиленню диспозитивних засад у кримінальному провадженні.

Крім цього, варто наголосити на еволюції публічності та диспозитивності з точки зору їх нормативної урегульованості. Вони «пройшли» шлях від існування у вигляді традицій, закріпленні у звичаєвому праві, положень, які не прямо передбачені, а витікають зі змісту інших; до офіційного статусу норма права, принципів кримінального судочинства, засад кримінального провадження, які є керівними ідеями та положеннями сучасного кримінального процесу.

На сьогоднішній день принципами демократизму та гуманізму пронизані всі суспільні відносини, в т.ч. і кримінально-правові та кримінально-процесуальні. Ключове місце у демократизації кримінального судочинства України належить поширенню впливу засад диспозитивності.

Як наголошує О.М. Поліщук, слід підкреслити її тісний зв'язок з ідеями демократизму та гуманізму, посилення захищеності прав і свобод індивіда, що стимулює правову активність особи-учасника кримінально-правового конфлікту. Причому, цей зв'язок прослідковується не тільки на національному рівні, а й на міжнародному. У міжнародних нормативно-

правових актах у сфері прав людини закріплені такі принципи права, що є першоосною для застосування закону про кримінальну відповідальність, зокрема: принцип законності, принцип вини, справедливості, гуманізму тощо. Окремі аспекти диспозитивності в тому чи іншому прояві знайшли відображення в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою [132], Конвенції про права дитини [192], Керівних принципах, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей – жертв та свідків злочинів [175], Концепції реформування кримінальної юстиції України [197] тощо [328, с. 744].

Україна згідно з Конституцією є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1). Конституцією закріплено головну ознаку правової держави, зокрема: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3). Тобто в Україні визнано, що права, свободи та законні інтереси людини превалюють над інтересами держави. Звичайно, за наявності лише прав і свобод, але без обов'язків людини нормальна життєдіяльність держави та суспільства неможлива. Не можна уявити нормальну життєдіяльність держави і суспільства й без певних обмежень в правах та свободах людини [250, с. 3].

Виділення законодавцем диспозитивності в окрему засаду кримінального провадження є свідченням становлення демократичної держави та впровадження у вітчизняний процес загальноєвропейських ознак реформування кримінального судочинства. Новації законодавства відповідної спрямованості спряють забезпеченню рівності правового статусу сторін під час кримінального провадження та вільної реалізації ними своїх процесуальних прав [429, с. 80].

Однак, на думку деяких вчених вплив диспозитивності у кримінальному судочинстві має й іншу «сторону медалі». Це пов'язано, в

першу чергу зі зростанням злочинності на фоні поширення демократичних процесів у державі.

В.Я. Тацій та В.Т. Маляренко звертають увагу на співвідношення темпів росту злочинності і проросту населення. Так, на 1 січня 1991 р. в Україні проживало 51 млн. 944,4 тис. чоловік. Цього ж року в Україні було зареєстровано 405 516 злочинів, у тому числі 2902 умисних вбивства. Коефіцієнт злочинності на 10 тис. населення становив 78,0. Через 12 років, тобто на 1 січня 2003 р., населення в Україні скоротилося до 48 млн. 3,5 тис. чоловік, але кількість зареєстрованих злочинів збільшилась до 556 351, або на 37,2 %, у тому числі умисних вбивств — до 4041, або на 39,2 %; коефіцієнт злочинності становив 115,9. І це незважаючи на те, що в 2001 р. прийнято новий Кримінальний кодекс України, яким декриміналізовано значну частину тих діянь, що вважалися злочинними в 1991 р. [250, с. 2; 459].

Як свідчать кримінологічні дослідження, темпи приросту злочинності в світі випереджають темпи приросту населення. Очікується, що ця тенденція збережеться й у майбутньому. Принаймні, як наголошує В.В. Лунєєв, аналіз криміногенної ситуації в більшості країн світу та умови розвитку суспільств дають усі підстави для такого прогнозу. Як відомо, причини злочинності криються не тільки в людині, а й у тих умовах, в яких вона живе. І тому ріст злочинності свідчить про те, що і людина під впливом цивілізаційних процесів не стає «кращою», й умови, в яких вона живе, не спонукають до цього. За влучною оцінкою російського кримінолога В. Лунєєва, людство поступово «заганяє себе в кримінальний капкан» [459; 242].

У тоталітарній державі здійснювати контроль над злочинністю було значно простіше, тому що не було такого поняття, як права людини. Без будь-яких проблем представник правоохоронних органів входив у житло, знімав інформацію з каналів зв'язку, провадив обшуки, виїмки. В тоталітарній державі особливо гостро не стоять питання про допустимість доказів, про презумпцію невинуватості, незалежність суду, право особи не свідчити проти себе й своїх близьких та багато інших аналогічних питань.

Ігнорування прав людини на певну захищеність від держави стримувало людей від намагання вчиняти злочини [459; 250, с. 2].

Низький рівень злочинності спостерігається також у тих суспільствах, де люди не поспішають «займатись кожен своєю справою», де терпимість до відхилень від нормальної поведінки має відповідні межі, а місцеве співтовариство вважає за необхідне самостійно вирішувати свої проблеми зі злочинністю, а не «звалювати» їх лише на професіоналів. Як зазначив відомий австралійський соціолог і кримінолог Джон Брейтуейт: «...якщо до вирішення проблеми злочинності і виправлення моралі не буде залучене місцеве співтовариство, то влада закону буде зведена до безглузлого набору процедур і санкцій, котрі в очах людей матимуть довільний характер» [63, с. 27]. Цей дослідник підкреслює, що в деяких країнах, наприклад Японії, а також в окремі періоди європейської історії, наприклад у вікторіанську епоху в Англії, спостерігається дуже низький рівень злочинності, тому що на надзвичайно високому рівні було почуття сорому, а також інші моральні цінності [549].

На сьогодні в Україні немає або майже немає тоталітаризму, але немає або майже немає і відповідної моралі та сорому. Не сформоване й громадянське суспільство. Громадськість нині не переймається проблемами зменшення злочинності, оскільки їй не до цього. Зазначена проблема «звалена» на правоохоронні органи. Але ці органи і суди мають безліч внутрішніх проблем, які стримують їх розвиток і не спонукають до активізації та підвищення якості діяльності [250, с. 2].

Справедливо зазначає І.Л. Петрухін, що у демократичному, правовому суспільстві надійно контролювати злочинність значно складніше, оскільки при цьому одночасно необхідно забезпечити відповідні права людини, зокрема й обвинуваченого та підсудного, і жертви злочину – потерпілого. Таким чином, пошуки істини затиснуті між двома цінностними межами: необхідністю, з одного боку, більш жорсткого контролю за злочинністю, а з другого – посилення захисту прав людини [319, с. 112].

Отже, аналіз історичних особливостей становлення та розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві дозволив автору дисертаційного дослідження дійти наступних висновків.

1. Еволюція публічності та диспозитивності здійснювалась «хвилеподібно», із змінною черговістю домінуючого начала (публічного або диспозитивного).

2. На початкових етапах державотворення про публічність і диспозитивність можна було вести мову як про правові явища або особливості кримінального судочинства, що не мали нормативного закріплення і врегульовувалися традиціями, звичаєвим (неписаним) правом, хоча були передбачені змагальністю кримінального процесу.

3. Потім, із розвитком суспільних відносин, під впливом історичних процесів, які мали місце на території України, у кримінальному судочинстві вбачалося посилення публічності у моменти зміщення акценту кримінального процесу в бік слідчо-розшукового процесу з яскраво вираженим обвинувальним ухилом (особливо в радянський період історії України).

4. Насамкінець, демократизація, гуманізація суспільних та державно-правових процесів у світі, проголошення незалежності України, сприяли посиленню диспозитивних засад у кримінальному провадженні.

5. Публічність та диспозитивність з точки зору їх нормативної урегульованості еволюціонували від існування у вигляді традицій, закріпленні у звичаєвому праві, положень, які не прямо передбачені, а витікають зі змісту інших; до набуття офіційного статусу норм права, принципів кримінального судочинства, засад кримінального провадження, які є керівними ідеями та положеннями сучасного кримінального процесу.

6. Сьогодні, у XXI столітті, їх позиціонують як принципи або засади кримінального провадження, які набули офіційного закріплення у законодавчому акті (КПК України) та визнані серед наукової спільноти у літературних джерелах.

1.2. Особливості процесуального статусу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні

Розглянувши у попередньому підрозділі історичні аспекти становлення та розвитку публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві, доречним, на наш погляд, є їх аналіз з точки зору сучасного процесуального статусу у кримінальному провадженні, тобто як засад (принципів).

Запропонована новим КПК система основоположних засад повністю співвідноситься з міжнародними стандартами кримінальної процесуальної діяльності та положеннями Конституції України 1996 року. Роль та значення загальних засад кримінального провадження як гарантій правосуддя, забезпечення прав та свобод особи полягає в тому, що вони є правовою основою для вирішення тих питань, що виникають на практиці і на які закон не дає прямої відповіді.

Україна, як правова держава, має систему регуляторів (норм, приписів, вимог, процесуальних процедур тощо) та гарантій дотримання і захисту суб'єктивних прав кожної особи. Саме засади (принципи) і є першоджерелом та являють собою суттєві гарантії додержання прав і законних інтересів особи у кримінальному провадженні [333, с. 137].

Виникнення та становлення принципів кримінального провадження (генеза) окремо не досліджувались у науці кримінально-процесуального права. Як зауважує А.О. Полянський, аналізуючи в цілому наукову літературу, можна виокремити наступне:

1) по-перше, історія кримінального процесуального права України як сукупності норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають під час розслідування злочинів та судового провадження, починається ще за часів Київської Русі;

2) по-друге, у період 1880-1900 рр. були зроблені спроби структурувати кримінальний процес, систематизувати процесуальні гарантії розвитку судочинства (В.М. Палаузов, Д.Г. Тальберг) [100];

3) по-третє, і наукова думка, і кримінально-процесуальне законодавство у ХХ ст. формувались під впливом історичних політичних подій та радянського режиму. Впровадження гуманістичних ідей на законодавчому рівні почалося зі здобуттям незалежності Україною у 1991 році;

4) по-четверте, новий етап формування кримінального права та кримінального процесу на теренах незалежної України пов'язаний із прийняттям КПК України 2012 року, який містить вагомі відмінності від попереднього КПК, відповідно до європейських та міжнародних правових стандартів [333, с. 139].

Серед сучасних проблем, що постають перед кримінальним правосуддям, насамперед є питання про забезпечення його ефективності й справедливості. Так, відзначається обмежений доступ до правосуддя для потерпілих і правопорушників, особливо з менш забезпечених прошарків населення; потерпілі вважають, що вони піддаються ревіктимізації в результаті судового розгляду, у якому не братимуть активної участі; за вчинені злочини правопорушникам доводиться «розплачуватись», однак при цьому можливість реабілітації або не враховується, або недостатньо враховується. На суддів чиниться тиск для того, щоб вони виносили не лише обвинувальні, але й каральні вироки. У міру збільшення тривалості й ускладнення судочинства зростають витрати судової системи. Каральне правосуддя, традиційно орієнтоване на відплату правопорушникам і на державу, давно застаріло: воно вкрай рідко застосовує санкції, не пов'язані з тюремним ув'язненням, а також інші альтернативні міри покарання, у тому числі у сфері реституційного правосуддя, альтернативні способи й форми вирішення кримінальних проваджень [30, с. 56-57].

Убачається, що причиною такого стану є занадто завищена публічність кримінального судочинства, зарегламентованість імперативними приписами діяльності суб'єктів кримінального процесу з розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних проваджень. Водночас реформи

кримінально-процесуального законодавства, проведені в країнах Західної Європи в кінці 80-х на початку 90-х рр. (Франція, Італія, ФРН), показали, що необґрунтоване та поспішне розширення повноважень суб'єктів кримінального процесу, що не мають державно-владних повноважень, ігнорування об'єктивних публічних інтересів у сфері кримінальної юстиції приводить до звернення реформ і відновлення status quo. Указана обставина дає підставу висунути припущення про те, що неврахування генезису розвитку правосуддя й відповідності його вимог суспільству може повернутися проти самої ідеї реформування судочинства, яке сьогодні (не лише в Україні, а й у всьому світі) переживає «хворобу росту» – росту злочинності з ускладненням її якісної характеристики, росту системи кримінального судочинства за рахунок кількості кримінальних проваджень, що розглядаються вже не лише національними, але й міжнародними органами кримінального правосуддя [445, с. 361-362].

У цьому аспекті дослідження питань, пов'язаних із фундаментальними положеннями кримінального процесу – засадами (принципами) кримінального провадження, набуває особливої актуальності.

У теорії кримінального процесу питанню засад (принципів) кримінального судочинства приділялася увага багатьох вчених, зокрема таких як: Н.В. Агутіна, Ю.П. Аленін, В.П. Божьєв, В.К. Волошина, О.І. Галаган, О.В. Гриза, А.В. Гріненко, Ю.М. Грошевий, Т.М. Добровольська, З.Д. Єнікєєв, О.П. Кучинська, В.Т. Маляренко, Г.М. Мамка, Т.М. Мірошніченко, М.М. Михєєнко, В.Т. Нор, Д.П. Письменний, П.І. Репешко, М.С. Строгович, О.Ю. Татаров, І.В. Тирічев, В.М. Тертишник, Г.І. Чангулі, Р.Х. Якупов та ін.

Як зазначає Ю.П. Аленін та В.К. Волошина, кожна галузь права, включаючи й кримінальне процесуальне право, ґрунтується на певних положеннях, принципах, які визначають її сутність і зміст найважливіших інститутів і норм [21, с. 78].

Цілком справедливою є думка Т.М. Добровольської, яка зазначила: «Якщо ми хочемо дізнатися, яким є кримінальний процес держави, ми повинні встановити, якими є принципи, що визначають зміст цього процесу» [142, с. 6; 450, с. 96].

Однак, у юридичній літературі (науковій та енциклопедичній) сьогодні існують різні підходи стосовно тлумачення такого поняття як «принцип», зокрема, під ним розуміють:

1) «початок», «основу»; наукову або моральну основу, фундамент, правило, підставу, від якого не відступають (В. Даль) [129, с. 431];

2) основне, вихідне положення якої-небудь теорії, навчання; внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначають норму поведіння; основу устрою, дії якого-небудь механізму, приладу, установки (енциклопедичне визначення) [426, с. 400];

3) теоретичне узагальнення найбільш типового, що констатує і виражає закономірність, покладену в основу пізнання взагалі або в основу якої-небудь галузі знання зокрема. Стосовно ж практичної діяльності, принцип «означає одне з основних, загальних вимог, якому повинна відповідати дана чисельність» (філософське тлумачення) [331, с. 44];

4) основні положення, які визначають усю систему процесуальних форм, увесь лад процесуальних відносин (Т.М. Добровольська) [142, с. 6; 450, с. 96];

5) найважливіші й визначальні правові положення, на яких побудований кримінальний процес (М.С. Строгович) [449, с. 124];

6) вихідні, керівні ідеї (положення) виникнення, розвитку і функціонування суспільних явищ (М.М. Почтовий) [349];

7) спосіб створення або здійснення; переконання, норма, правило у житті і поведінці (енциклопедичне визначення) [11];

8) юридично оформлені керівні положення (правові положення), які закріплюють найбільш загальні й істотні властивості кримінального процесу,

що виражають його природу і сутність (М.О. Громов, В.В. Николайченко, О.П. Рижаков, М.Л. Якуб, Ю.П. Янович та ін.);

9) закріплені у правових нормах положення, що визначають найбільш важливі сторони і напрями діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також зміст усіх інших норм кримінального процесуального права (Л.М. Лобойко, В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко, А.Л. Ципкін та ін.);

10) закріплені в конституційному та процесуальному законодавстві основні ідеї, які визначають побудову кримінального процесу, його сутність і демократизм (Л.Б. Ісмаїлова, Г.В. Кудрявцева, Ю.Д. Лівшиць та ін.) [21, с. 80];

11) первинність і фундаментальність правових норм (В. Божко) [52];

12) доктринально обґрунтовані основні правові положення, які відображають предмет і метод кримінального процесуального регулювання, демократичну природу кримінального провадження, визначають сутність і структуру його проваджень, стадій та інститутів, спрямовують кримінальну процесуальну діяльність на досягнення завдань, поставлених державою перед кримінальним судочинством (Ю.П. Алєнін, В.К. Волошина) [21, с. 82];

13) одну з основних загальних вимог, якій повинна відповідати діяльність (М.М. Полянський) [330];

14) безпосередньо закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що відзначаються стабільністю і системністю та визначають суть, зміст та спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їхньої діяльності, порушення яких обов'язково має спричиняти настання відповідних юридичних наслідків (В.В. Навроцька) [289; 291];

15) найбільш загальні й стабільні вимоги, що сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права і напрями його подальшого розвитку (О.В. Петришин, С.П. Погребняк) [317; 324];

16) не лише керівництво до дії, але й вимогу йти у встановленому напрямі відповідно до тієї ідеї, яка на цей час є провідною в даному суспільстві й державі (Ю.М. Грошевий) [115];

17) вимогу до діяльності, без реалізації якої неможливе досягнення мети цієї діяльності, і яка адресована для виконання органам держави, зафіксована в нормі кримінального процесуального законодавства, а характер цієї вимоги безпосередньо повинен бути пов'язаний з метою кримінальної процесуальної діяльності, а отже, її реалізація повинна гарантувати досягнення такої мети (А.С. Барабаш) [34];

18) найбільш суттєві риси та якості багатогранної та різнобічної кримінально-процесуальної діяльності, які є підтвердженням тих особливих соціальних цінностей, які охороняє закон (Я.О. Мотовіловкер) [286, с. 4-5];

19) «фундамент» кримінально-процесуальної діяльності; результат творчості людей; як основоположні начала, що мають соціальну спрямованість кримінального процесу та розкривають його найбільш суттєві риси; його порушення неминуче тягне за собою порушення прав та законних інтересів громадян, режиму законності, а в окремих випадках призводить до незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності (Н.В. Марущак) [260, с. 85];

20) керівні положення права, його основні засади, що виражають об'єктивні закономірності, тенденції і потреби суспільства, що визначають сутність усієї системи, галузі або інституту права і в силу їх правового закріплення мають загальнообов'язкове значення» (В.П. Грибанов) [108, с. 17];

21) зв'язок між теорією, законодавством та практикою (В.П. Нажимов) [292, с. 3-4];

22) найбільш загальні правила поведінки визначаючого характеру; правила, що отримали закріплення в законі; правила, що звернені своїми правовими вимогами до всіх учасників процесу й мають загальнообов'язковий характер; правила, що забезпечуються засобами

державного примусу й мають правовий механізм реалізації (В.М. Тертишник) [463, с. 24; 464, с. 81];

23) начало, керівну ідею (Р.Є. Гентош) [85, с. 28];

24) панівні в цій державі політичні й правові ідеї, які стосуються завдань, способу формування й здійснення правосуддя в кримінальних провадженнях; найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу і які визначають його спрямованість, побудову загалом, форму і зміст стадій і інститутів (М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко) [135, с. 141];

25) особливість, покладену в основу створення або здійснення чогонебудь, спосіб створення або здійснення чогось (енциклопедичне визначення) [164, с. 693];

26) керівні засади (ідеї), які зумовлені об'єктивними закономірностями існування й розвитку людини та суспільства та визначають зміст і спрямованість правового регулювання; вони, у стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші соціально-змістовні властивості права, є, начебто, його квінтесенцією, «обличчям» (П.М. Рабінович) [393, с. 102];

27) відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу (А.М. Колодій) [189, с. 27];

28) виражені в праві, в текстах законодавчих актів (у вигляді текстуальних формулювань або у вигляді «розвинених» нормативних положень) (С.С. Алексєєв) [19, с. 145];

29) основні імперативні правові вимоги до процедури кримінального провадження, які покликані, в першу чергу, гарантувати дотримання прав та законних інтересів особи (А.А. Шамардін) [520, с. 60] тощо.

Віддаючи належне значущості проведених наукових досліджень, необхідно визнати, що у юридичній літературі й до сьогодні не існує єдності в поглядах щодо визначення поняття засад кримінального процесу. У КПК України ми не зустрінемо дефініції цієї правової категорії, що спонукало багатьох правників упродовж значного часу займатися опрацюванням цієї проблеми [49]. Як слушно зауважує І.Л. Беспалько, від правильного застосування того чи іншого терміна часто залежить упізнаваність усієї директиви, що міститься у правовій нормі, а наявність у чинних законах численних термінологічних одиниць (що збігаються за своїм значенням) вносить плутанину в правозастосування [48, с. 89].

Тому, пропонуємо проаналізувати думки вчених щодо розуміння поняття «засад кримінального провадження». Сьогодні у науковій літературі та енциклопедичних виданнях можна зустріти наступні тлумачення:

1) закріплені в нормах права визначальні, фундаментальні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального провадження, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть процес (Ю.М. Грошевий) [206];

2) імперативні положення, вимоги до діяльності державних органів, їх посадових та службових осіб, спрямовані на досягнення завдань кримінального провадження (І.Л. Беспалько) [48, с. 90];

3) основоположні засади, які закріплено в законі (М.Л. Якуб, М.М. Михеєнко та ін.);

4) керівні ідеї та відправні начала, які закріплені в законі, а також ті, які не дістали такого закріплення в правових нормах, але впливають з них (П.І. Репешко та ін.);

5) такі положення та керівні ідеї, які не потребують обов'язкового законодавчого закріплення та оформлення (В.М. Савицький, В.Т. Томін та ін.);

б) служать гарантією правосуддя, дотримання прав і свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; підґрунтям для тлумачення норм кримінального процесуального права й подолання прогалин у правовому регулюванні кримінальних процесуальних правовідносин; синхронізують усю систему норм кримінального процесуального права та забезпечують узгодженість кримінальних процесуальних інститутів та єдність процесуальної форми (В.Я. Тацій) [135, с. 141];

7) виражають домінуючі в державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань, способу формування і здійснення кримінального судочинства, тобто положення, які визначають головні, найважливіші моменти устрою й діяльності суб'єктів кримінального судочинства (енциклопедичне визначення) [154];

8) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки (енциклопедичне тлумачення) [73, с. 325];

9) фундамент для побудови всього кримінального процесуального права; інструментарій кримінальної процесуальної форми (О.В. Капліна) [169];

10) гарантія дотримання прав і законних інтересів особи, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні та вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-правових норм (Ю.І. Браверман) [61, с. 261];

11) закріплені у правових нормах фундаментальні, наскрізні та взаємопов'язані вихідні положення, що відображають панівні в державі правові ідеї, виражають природу і сутність кримінальної процесуальної діяльності та визначають найбільш важливі сторони і напрями (суть) діяльності суб'єктів кримінального провадження (А.В. Столітній) [448, с. 96];

12) фундаментальні ідеї, що визначають сутність і мету як кримінального провадження загалом, так і зміст та форму окремих його стадій та інститутів (А.О. Полянський) [333, с. 140];

13) об'єктивно необхідні, загальнообов'язкові критерії справедливої і належної поведінки суб'єктів процесу в праві (А.М. Падалка) [312, с. 203];

14) основа, підґрунтя; вихідне головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення будь-якої діяльності (енциклопедичне визначення) [11];

15) вимоги, без реалізації яких неможливо досягнути завдань певної діяльності (А.С. Барабаш) [35];

16) вимоги до правил і способу діяльності, насамперед органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів тих учасників провадження, які залучаються до нього (В.Т. Нора) [101];

17) закріплені в правових нормах вихідні положення, що відбивають панівні в державі політичні та правові ідеї, і визначають сутність організації і діяльності компетентних державних органів, що здійснюють кримінальне провадження (Л.М. Лобойко) [235];

18) основні, фундаментальні положення, які декларують найбільш суттєві закономірності й властивості кримінального провадження (С.Л. Дерев'янкін, О.В. Поліщук) [135, с. 141] тощо.

Серед вчених, які ототожнюють поняття «принцип» та «засада», слід назвати Ю.П. Аленіна, В.К. Волошину, О.В. Галагана, О.В. Гризу, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліну, В.В. Навроцьку, В.Т. Нору, Д.П. Письменного, О.Ю. Татарова, В.Я. Тація, А.Р. Туманянца, О.Г. Шило та ін. Ми погоджуємось із думкою зазначених науковців.

Сутність будь-яких правових заходів більш повно можна визначити, виявивши їхні найбільш значимі властивості (критерії). До такого роду вимог відносили загальний і керівний характер приписів, принципів, їх нормативність, зв'язок із природою і сутністю кримінального процесу та ін. Загальновизнано, що для того, щоб окреме правове положення могло вважатися принципом кримінального провадження, воно має відповідати низці пропонованих до принципів кримінального процесу вимог [21, с. 80].

Проаналізувавши думки вчених, ми систематизували критерії (властивості, вимоги) віднесення правових положень до категорії (процесуального статусу) принципу (засади):

1) доктринальна обґрунтованість (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина), соціальна обумовленість (О.П. Кучинська), гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб (В.М. Тertiшник);

2) регулятивність (О.П. Кучинська), відбиття предмета й методу кримінально-процесуального регулювання (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина);

3) основоположність (О.П. Кучинська, В.М. Тertiшник), загальний фундаментальний характер (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина);

4) системність (О.П. Кучинська) та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко);

5) універсальність (О.П. Кучинська), сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково на його центральній стадії – судового розгляду (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, Ю.М. Грошевий, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, А.О. Полянський, О.С. Степанов, В.М. Хотенець, В.П. Шибіко);

6) непорушність (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, О.П. Кучинська, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко);

7) нормативність, владний (обов'язковий) характер (Ю.П. Аленін, І.Л. Беспалько, В.К. Волошина, А.В. Гриненко, Н.А. Громов, О.В. Капліна, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, А.О. Полянський, І.В. Тирічев, В.П. Шибіко);

8) спрямованість на досягнення завдань, поставлених державою перед кримінальним судочинством (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко).

Кожна ознака (критерій, властивість) і всі вони в цілому підкреслюють загальність положень, що є засадами кримінально-процесуального права. Однак у літературі триває полеміка вчених щодо наявності або відсутності

специфічних загальних правових положень (засад), притаманних для окремих стадій [154].

Як видно із проведеного аналізу, що ряд критеріїв підтримуються (визначаються) багатьма вченими, а деякі – не набули широкого наукового обґрунтування. Враховуючи предмет нашого дисертаційного дослідження, пропонуємо публічність та диспозитивність розглянути через призму зазначених критеріїв.

Універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов'язково на його центральній стадії – судового розгляду. Думається, не можна обмежувати сферу діяльності принципу ні всіма стадіями кримінального процесу, ні деякими стадіями з обов'язковим проявом у стадії судового розгляду. Кримінальний процес, як і всі інші процеси, відбувається в часі і просторі. Він являє собою систему стадій, що послідовно змінюють одна одну і мають визначене коло завдань, підсумкових документів, суб'єктів, які беруть у ньому участь. Із загальнонаукової точки зору елементи досліджуваної системи (стадії) – це різноманітні причинно-наслідкові зв'язки, що обумовлюють особливості прояву загальних закономірностей щодо даної «системи параметрів». Тому, логічно буде стверджувати, що певному типу відносин притаманні свої закони, відтворені в уже відомих сутнісних характеристиках-принципах [115, с. 54].

Слушно наголошує, А.О. Полянський, що принципово важливі як засади, які діють у всіх або кількох стадіях кримінального процесу, так і ті, що діють лише в окремих його стадіях [333, с. 138-139].

При цьому останні, безумовно, не будуть мати такого ступеня узагальнення, як ті принципи, які поширюють свою дію на всі стадії кримінального процесу, однак будуть мати ключовий характер для визначення сутності та спрямованості, досягнення специфічних знань конкретної стадії або провадження (наявність яких у літературі ніким не заперечується) [21, с. 82].

Даний критерій характерний як для публічності, так і диспозитивності як універсальних принципів. Адже, їх поєднання на всіх стадіях кримінального провадження забезпечується наявністю принципу змагальності у кримінальному судочинстві. Публічні інтереси забезпечуються діяльністю суб'єктів, які ведуть кримінальний процес на всіх його стадіях, а диспозитивні інтереси відображаються участю суб'єктів сторони захисту та інших учасників кримінального провадження як на досудовому розслідуванні, так і під час дослідження доказів у судовому провадженні.

Непорушність. Порухнення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування [277, с. 29], тягне застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності або заходів захисту [21, с. 82], як правило, призводить до порушення інших принципів і тим самим до порушення законності у кримінальному провадженні, спричиняє й інші негативні правові наслідки [154].

Порушення одного принципу кримінального провадження (наприклад, презумпції невинуватості), тягне порушення інших принципів (законності, забезпечення права на захист), однак рівновага системи принципів та її нормальне функціонування можуть бути відновлені за допомогою інших принципів (наприклад, дією принципу публічності, принципу всебічності, повноти, об'єктивності дослідження обставин кримінального провадження) [21, с. 83].

У свою чергу, «тиск» на диспозитивність шляхом, наприклад, нехтування слідчим клопотань сторони захисту про допит тих чи інших свідків злочину, проведення додаткових експертиз тощо, може спричинити притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності, порушення особистих інтересів учасників кримінального провадження та невиконання завдань кримінального судочинства.

Спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства. Завдання кримінального провадження, що отримали своє закріплення у ст. 2

КПК України можна умовно поділити на дві групи. Перша обумовлюється положеннями Конституції України (статті 3, 28–30, 62, 63 та ін.) і пов'язана з необхідністю: забезпечення захисту особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень; необхідністю охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Друга група визначається публічним характером кримінального процесу і покладає на осіб, що його ведуть, обов'язок проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, жоден невинний не був покараний, жодна особа не була піддана необґрунтованому примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедур [168].

Таким чином, перша група положень, про які наголошує О.В. Капліна, забезпечується у кримінальному провадженні саме принципом диспозитивності, а друга – засадою публічності.

Нормативність, владний (обов'язковий) характер. Н.А. Громов наголошує, що найважливішою властивістю принципу є його нормативність [112, с. 33; 462, с. 101].

Однак стосовно способу закріплення принципів у нормах права у науковців немає єдності. Так, наприклад, А.В. Гриненко визнає як принципи лише ті положення, які одержали своє закріплення в кримінальних процесуальних нормах найбільш загального характеру [110]. І.В. Беспалько наголошує, що для того щоб бути засобом досягнення завдань кримінального провадження, засади повинні мати характер загальнообов'язковості – це забезпечує їх неухильне дотримання під загрозою настання негативних наслідків для порушників або під загрозою скасування рішень, прийнятих із такими порушеннями. Саме завдяки ознаці нормативності основні положення, виражені в засадах кримінальної процесуальної діяльності, мають неухильно дотримуватися всіма суб'єктами правозастосування в ході кримінальних процесуальних відносин [48, с. 92].

Іншої думки дотримується І.В. Тирічев, який відстоює визначення принципів як основних положень, ідей, що одержали свого закріплення в законі, незалежно від прийомів і форм їх закріплення, і, крім того, в положеннях, які хоча й не набули безпосереднього вираження в законі, але впливають із низки його норм [477, с. 10-13]. Його підтримує А.О. Полянський, який зазначає, що принципи мають значення, як правило, норм права найвищої юридичної сили і прямої дії (більшість із них закріплені в Конституції України, а самі норми Конституції є нормами найвищої юридичної сили, а отже, визначають спрямованість, сутність і зміст окремих процесуальних інститутів – норми, які суперечать змісту принципів правосуддя, застосуванню не підлягають і повинні приводитись у відповідність із визначеними засадами [333, с. 138-139].

На наш погляд, компромісною та обґрунтованою є позиція Ю.П. Аленіна, який наголошує, що нормативність принципу кримінального процесу може проявлятися як у формулюванні норм-принципів або норм-приписів найбільш загального характеру (це норми-принципи), так і виводитися в індуктивний спосіб із різних норм кримінального процесуального закону (це принципи, виведені з норм) [21, с. 81].

Слід додати, що реалізація принципів кримінального процесу забезпечується засобами державного впливу; кримінально-процесуальний закон визначає правовий механізм реалізації та захисту принципів кримінального процесу [333, с. 139].

Принципи публічності та диспозитивності мають своє пряме закріплення у текстах нормативно-правових актів, зокрема у «профільному» законі – КПК України. Цим забезпечується їх нормативність, офіційність та загальнообов'язковість.

Відповідно до положень чинного кримінально процесуального кодексу зміст та форма кримінального провадження повинна відповідати загальним засадам кримінального провадження, які визначені в ч. 1 ст. 7 Кримінально процесуального кодексу України (КПК України) [212, с. 7].

Їх всього 22, однак вчені по-різному сьогодні класифікують принципи кримінального процесу. Так, наприклад, за підставами запропоновано кілька основних класифікацій засад кримінального провадження:

1) за рівнем формально-логічних зав'язків цілого і частини (В.В. Коваленко, Д.П. Письменний, Л.Д. Удалова): 1.1) конституційні; 1.2) спеціальні [204, с. 59-60];

2) залежно від поширюваності на галузі права (Л.М. Лобойко): 2.1) загальноправові – ті, що діють у всіх галузях права; 2.2) спеціальні – закріплені в інших законах, передусім у КПК; 2.3) міжгалузеві – діють у кількох процесуальних галузях права; 2.4) галузеві – діють лише в межах кримінального провадження [234, с. 45-99];

3) залежно від сфери правового регулювання (В.Я. Тацій): 3.1) загальноправові (верховенство права; законність; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; недоторканість житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканість права власності; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень); 3.2) загальнопроцесуальні (рівність перед законом і судом; змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; розумність строків; мова, якою здійснюється кримінальне провадження); 3.3) кримінальні процесуальні: (презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; публічність [206, с. 63];

4) за масштабом реалізації (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, А.Р. Туманянц): 4.1) загальноправові; 4.2) міжгалузеві; 4.3) галузеві [21, с. 86; 206, с. 63];

5) залежно від об'єкта спрямування (Ю.М. Грошевий): 5.1) принципи, що забезпечують захист честі й гідності особи у кримінальному провадженні (повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; недоторканість житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканість права власності; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; забезпечення права на захист); 5.2) принципи, що забезпечують стабільність кримінальної процесуальної діяльності (верховенство права; рівність перед законом і судом; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; мова, якою здійснюється кримінальне провадження); 4.3) принципи, що забезпечують законність розшукових начал кримінального провадження (законність; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; публічність; розумність строків); 5.4) принципи, що забезпечують змагальність кримінального провадження (змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; диспозитивність; гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами) [118, с. 315-317];

6) залежно від розгляду системи принципів як трирівневого утворення (М.А. Погорецький): 6.1) загальноправові; 6.2) міжгалузеві; 6.3) спеціально-галузеві (власне кримінальні процесуальні) принципи [323, с. 245];

7) за юридичною силою джерела закріплення принципу (І.В. Басиста, В.І. Галаган, М.М. Михеєнко, В.В. Назаров, В.Т. Нор,

Г.М. Омеляненко, Ж.В. Удовенко, В.П. Шибіко): 7.1) конституційні – визначені в Конституції України (переважно в Розділі II та ст. 129); 1.2) інші – закріплені в інших законах – насамперед у кримінальному процесуальному законодавстві [38, с. 20–34; 81, с. 170; 278, с. 35; 296, с. 32].

Загалом, із вище наведеного, можна зазначити, що більшість вчених поділяє принципи на загальноправові, міжгалузеві та галузеві залежно від поширення впливу на галузь суспільних (в т.ч. правових) відносин. Дана класифікація є більш сучасною і «модернізованою», у порівнянні з поділом на конституційні та інші принципи залежно від юридичної сили джерела закріплення (одна з перших історичних класифікацій принципів).

Однак, як зазначає А.В. Столітній, поділ засад на конституційні та спеціальні не означає, що одні із них є головними, а другі – другорядними. Усі вони мають у кримінальному процесі однакову юридичну силу і значення [448, с. 96].

Не викликає сумніву той факт, що усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, взаємно обумовлюють одна одну й утворюють єдину систему [81, с. 170].

Зазначеному розумінню засад кримінального провадження, на думку І.Л. Беспалько, кореспондує пропозиція щодо використання у тексті статей, що закріплюють змістове наповнення засад, слова «зобов'язані», яке адресується до органів держави. У деяких із норм КПК України, що містять змістове наповнення засад кримінального процесу, це положення отримало закріплення (статті 9, 20, 23, 25, 28, 29). Проте в більшості кожна норма дублює права особи, які закріплені у Конституції України. Зрозуміло, що будь-який закон (у тому числі і КПК України) повинен базуватися на Основному Законі нашої держави. Однак необхідно враховувати і специфіку певної сфери діяльності [48, с. 93].

У цьому аспекті слушною є пропозиція В.М. Тертишник, який виділяє ще ряд положень, які не набули статусу принципа, але цілком можуть

претендувати на статус основних, керівних ідей в кримінальному судочинстві.

Окрім зазначених у ст. 7 КПК України, вчений до принципів кримінального процесу відносить також: 1) презумпцію добропорядності людини; 2) здійснення правосуддя тільки судом; 3) незалежність суддів; 4) незалежність і процесуальна самостійність слідчого; 5) забезпечення безпеки учасників кримінального процесу; 6) пропорційність; 7) допустимість розгляду справи лише тільки в рамках пред'явленого обвинувачення; 8) свободу оскарження процесуальних дій і рішень; 9) документованість процесу; 10) забезпечення встановлення об'єктивної істини; 11) справедливість; 12) реабілітацію незаконно обвинувачених осіб та осіб, відносно яких мало місце порушення їх прав [462, с. 108-109].

Вважаємо цю пропозицію досить слушною, особливо з огляду на співвідношення публічності та диспозитивності із зазначеними положеннями у кримінальному судочинстві, на чому більш детально ми зупинимось у підрозділі 2.3 дисертаційного дослідження.

Крім цього, віднесення тих чи інших положень в розряд «принципа (засади)» має також враховувати і моральне підґрунтя кримінальної процесуальної діяльності.

Як слушно зазначив С.Г. Любічев, кожна норма кримінально-процесуального закону нерозривно пов'язана з мораллю і несе певне моральне навантаження. Виконання приписів правових норм передбачає одночасно і реалізацію моральних вимог, оцінку поведінки суб'єктів правовідносин з позицій моралі. Зв'язок норм права і моралі може бути різним. У деяких правових нормах моральні принципи знаходять своє безпосереднє закріплення, і зв'язок цих норм права з мораллю є очевидним. В інших випадках зв'язок правових норм з мораллю має непрямий характер і проявляється опосередковано. В основі цього зв'язку є відповідність права об'єктивному критерію моралі, наслідком чого і є моральна обґрунтованість кожної правової норми [244, с. 7]. Тут також можна погодитись із

твердженням, що в межах жорсткої правової регламентації людської діяльності, коли закон обмежує свободу вибору, поведінка диктується законом. Якщо ж закон передбачає свободу вибору в межах наданої свободи, існує можливість обрати більш моральний варіант поведінки [75, с. 52]. В окремих випадках закон надає особі, яка здійснює провадження, можливість вибору між кількома нормами права. У цих випадках моральна свідомість цієї особи, усвідомлення етичного змісту норм закону є запорукою правильного рішення [244, с. 10]

Отже, як підсумок, варто наголосити, що незважаючи на те, що у КПК України закріплено в якості засад кримінального провадження 22 принципа, проте в науці кримінального процесу загальна кількість засад кримінального провадження не визначена: на думку Т.М. Добровольської їх 17, М.М. Михеєнка – 18; В.М. Тертишника – 39 тощо [234, с. 44].

Така невизначеність, характеризується притаманною сьогодні рухомістю кримінального процесуального закону, обумовленою тривалим реформуванням. Так, у 1984 році кримінальний процесуальний закон доповнено ст. 14-1 «Недоторканність житла, охорона особистого життя громадян, таємниці листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень, банківських вкладів та рахунків». У 2001 році КПК України 1960 року доповнено ст. 16-1 «Змагальність і диспозитивність» – виникли два нові принципи кримінального процесу. У 2012 році КПК України закріпив главу «Засади кримінального провадження», відповідно до яких має здійснюватися кримінальне судочинство. У вказаній нормі закріплено найбільш прогресивні положення, які позиціонуються міжнародною спільнотою як міжнародно-правові стандарти кримінальної процесуальної діяльності, що містяться у Конституції України, Загальній декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року. Зазначена кількість принципів не є остаточною, адже «рухомість» закону обумовлюється також обов'язковістю рішень Європейського суду з

прав людини (ЄСПЛ) (ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України). Тобто у будь-який час за результатами розгляду скарги Європейський суд може сформулювати новий принцип, який «автоматично» стане частиною національного кримінального процесуального законодавства [448, с. 96].

Рівень та стан злочинності сьогодні, невпинне її зростання як у кількісному, так і в якісному відношенні, з одного боку, та побудова громадянського суспільства з антропоцентричною традицією – з іншого, вимагають зміни підходу до системи заходів із протидії злочинності й вирішення кримінальних проваджень. Ідеться, у тому числі, про раціоналізацію кримінального судочинства, диверсифікацію способів вирішення кримінально-правових конфліктів у межах кримінальних процедур, можливо, про перегляд моделі кримінального правосуддя взагалі. Цей процес посилюється формуванням конвергентної загальноєвропейської форми кримінального процесу в межах держав-членів Європейського Союзу та Ради Європи, основним елементом якої є відмова від публічності як основної ознаки кримінального судочинства та розумного співвідношення публічних і диспозитивних засад у кримінальному судочинстві. Проте вирішення цього актуального та концептуального для кримінального судочинства питання потребує визначення змісту понять публічності й диспозитивності в аспекті кримінально-процесуальних досліджень, що має концептуальне значення для вдосконалення чинного Кримінального процесуального кодексу України [445, с. 362].

Отже, аналіз особливостей процесуального статусу публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України дозволив автору дисертаційного дослідження дійти наступних висновків.

1. Сьогодні існують різні підходи стосовно тлумачення поняття «принципи» кримінального провадження, що створює плюралізм думок вчених у даному питанні. Визначено, що під принципами у дисертаційному дослідженні ми розуміємо вихідні, керівні ідеї (положення) виникнення, розвитку і функціонування правових явищ.

2. У науковій літературі також точаться дискусії щодо визначення сутності поняття «засад» кримінального провадження. У КПК України не визначено та не закріплено дефініції цієї правової категорії, що змушує науковців приділяти додаткову увагу дослідженню цього питання. Наголошено, що автор підтримує позицію вчених, які ототожнюють поняття «принцип» та «засада».

3. Серед критеріїв (властивостей, вимог) віднесення правових положень до категорії (процесуального статусу) принципу (засади) варто виділяти: 1) доктринальну обґрунтованість, соціальну обумовленість; 2) регулятивність; 3) основоположність; 4) системність та структурованість; 5) універсальність; 6) непорушність; 7) нормативність, владний (обов'язковий) характер; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства.

4. Публічність та диспозитивність відповідає усім 8-ми критеріям віднесення положень до категорії принципу (засади).

1.3. Поняття, зміст та ознаки публічності у кримінальному процесі

Кримінальне судочинство України є віддзеркаленням сучасних соціально-економічних, політично-ідеологічних процесів, які мають місце в сучасному українському суспільстві.

З прийняттям нового КПК України, як наголошує І.Л. Беспалько, відбулась зміна вектора державної політики у питанні розстановки пріоритетів між державними інтересами та інтересами окремої особи на користь останніх. Однак віднесення кримінального процесуального права до публічних галузей можна вважати аксіомою [48, с. 90].

Такої ж позиції дотримуються і Ю.М. Грошевой, О.В. Капліна, В.Я. Тацій, О.Г. Шило, які зазначають, що кримінальний процес – це вид державної діяльності, адже саме держава через спеціально створені нею органи здійснює протидію злочинності, охороняє конституційний лад,

соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян, права та законні інтереси юридичних осіб від кримінальних правопорушень [206].

Таким чином держава зобов'язується захищати права та інтереси громадян України. У цьому випадку завжди застосовується принцип більшого соціального блага, навіть і тоді, коли інтереси окремо взятої особи не узгоджуються із суспільними. Адже підтримання правопорядку та громадської безпеки є запорукою нормального функціонування держави та суспільства.

В силу публічності органи державної влади повинні встановити подію минулого у повному обсязі, з'ясувати та захистити законні інтереси всіх учасників кримінального провадження. Публічність кримінального процесу знаходить свій прояв у процесуально-посадовій активності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження [48, с. 91].

На публічності кримінального процесу у своїх працях наголошують вітчизняні та зарубіжні вчені.

Так, наприклад, О.С. Степанов зазначає, що у теорії кримінального процесу кримінальний процес здебільшого розглядають як діяльність органів розслідування, прокуратури й суду, що полягає в розслідуванні й вирішенні кримінальних проваджень, у розкритті злочинів, виявленні й справедливому покаранні осіб, які вчинили злочини, у попередженні злочинів [445, с. 362]. Ю.М. Грошевий говорить, що «... кримінальний процес – це саме провадження, рух кримінального провадження відповідно до точно встановленої кримінально-процесуальним правом процедури, перехід з однієї стадії в іншу» [119, с. 583]. П.А. Лупинська наголошує, що: «Слово «процес» означає хід, плин певних явищ. Коли ж у сучасній процесуальній літературі говориться про кримінальний процес, то під цим розуміється певна, суворо послідовна кримінально-процесуальна діяльність його учасників і система відповідних цій діяльності процесуальних відносин» [479, с. 36; 447].

Ще І.Я. Фойницький зазначав (в аспекті обвинувачення), що публічність кримінального процесу обумовлена публічним або суспільним

характером обвинувачення, яке належить державі й визначається публічними, а не приватними інтересами, у зв'язку з чим, зокрема публічне обвинувачення не залежить від приватного розсуду [445, с. 363]. Його думку в подальшому підтримав та розвинув М.А. Чельцов, який вважав публічність кримінального процесу – державною засадою, суть якої в тому, що захист суспільства і громадян від злочинних посягань є важливим і відповідальним обов'язком правоохоронних органів, а не справою самих громадян. Принцип публічності означає, що весь процес від початку до кінця проводиться в публічному інтересі, а не в інтересах приватних осіб [479, с. 136]. І.Ф. Демидов наголошує, що «публічність кримінального процесу – це його державна засада, суть якої в тому, що захист суспільства й громадян від злочинних посягань є важливим і відповідальним обов'язком правоохоронних органів, а не справою самих громадян. Відповідно до принципу публічності, органи розслідування, прокуратури зобов'язані в кожному випадку встановлення ознак злочину розпочати досудове розслідування, прийняти заходи, передбачені законом до встановлення істини і покарання винних» [479, с. 137-138; 447].

М.С. Строгович, аналізуючи публічність, зазначає, що вона розглядалася як обов'язок компетентних посадових осіб вживати всіх передбачених законом заходів та виробляти всі передбачені законом дії для розкриття злочинів, викриття і покарання осіб, винних у їх скоєнні, охорони прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, не ставлячи вчинення цих дій у залежність від розсуду зацікавлених осіб і організацій [449, с. 136]. На посиленні публічності у кримінальному процесі акцентує увагу П.А. Альбрехт, який наголошує, що «не можна чинити так, ніби кримінальний процес – це місце спілкування серед рівних, вільне від держави... Приватизація ця, запропонована нормативно-кримінальній системі юстиції як деформалізація, означає в результаті свавілля і демонтаж державно-правових принципів» [22, с. 93-94].

Зазначені вище тлумачення публічності характеризують її як засаду, яка уособлює собою виключно сферу державних інтересів, державно-владну компетенцію, тим самим нівелюючи будь-які приватні ініціативи окремих осіб, учасників кримінального провадження. Виникає враження про підміну суспільних інтересів державними.

Небезпека наведеного підходу до розуміння мети і завдань кримінального процесу досить давно відзначена вченими процесуалістами. Так, І.Я. Фойницький справедливо зазначав, що «суспільний або публічний початок ... полягає в тому, що кримінально-судовий розгляд відбувається в загальнодержавних інтересах, вимагає не засудження обвинуваченого у що б то не стало, а правильного застосування кримінального закону ... покарання невинних шкодить державі ще більше, ніж виправдання винних . Чим більше кримінальний процес стає справою громадськості, тим більше в ньому розвивається публічне початок, поглинаючи всі інші: права особистості заперечуються в обвинуваченому, який стає предметом дослідження ...; заперечуються вони і в обвинувачі, якого замінює безособова воля закону, наперед прагне визначити рух процесу; поняття сторін виганяється з процесу; останній перестає бути живим судовою суперечкою і перетворюється в безособове дослідження ... » [494, с. 11].

Таким чином, можна підсумувати, що наведені визначення кримінального процесу вказують на публічний, державно-владний характер кримінального судочинства.

На це також вказують ряд положень Конституції України, із яких випливає принцип публічності: 1) по-перше, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя й здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права й свободи людини, їх гарантія визначають зміст і спрямованість діяльності держави, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; 2) по-друге, в Україні визначається й діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу (ст.8);

3) по-третє, права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); 4) по-четверте, забезпечення доведення вини є однією з основних засад судочинства (п. 3 ч. 3 ст. 129 Конституції) [195].

О.С. Степанов переконаний, що будучи закріпленим у Конституції, принцип публічності особливо повно відтворює відносини особи й держави. У його основі лежить прагнення законодавця покласти саме на державу одну з найбільш важливих функцій – охорону правопорядку [445, с. 360-361].

Схожою є і позиція А.П. Гуськової, яка зазначає, що визнаючи права та свободи людини найвищою цінністю, держава бере на себе обов'язок по їх дотриманню та захисту. Таким чином, у держави є інтерес, котрий полягає в тому, що необхідно співвідносити межі свободи кожного члена суспільства зі свободою інших. В основі встановленого порядку судочинства, таким чином, присутній публічний інтерес. Публічність, тим самим, виражає не владу держави в обвинуваченні, а владу закону над державою, і це є найважливішою ознакою правової держави [126].

Дійсно, оцінюючи феномен публічного у кримінальному процесі, можна стверджувати, що останній був і залишається сферою публічно-правовою, зумовленим й існуванням матеріального права. У чинному законодавстві поняття злочину розкривається через категорію суспільно-небезпечного діяння (КК України). Отже, доти, доки кримінально-правова доктрина зберігає таке розуміння, домінуючою ознакою кримінального процесу загалом буде публічність. Піднесена на рівень засади, вона, як стверджує А.В. Федулов, визначає «технологію» сучасного кримінального судочинства [492, с. 5].

Проблема розуміння поняття принципу публічності або окремі питання, пов'язані з його змістом, досліджувалися в роботах таких вчених, як Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, Ф.Н. Багаутдінов, А.С. Барабаш, І.М. Гальперін, Ю.М. Грошевий, С.Л. Дерев'янкін, Т.М. Добровольська, В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, І.Л. Петрухін, А.Л. Ривлін, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, І.В. Тиричев, Л.Д. Удалова, Д.В. Філін,

А.В. Федулов, Г.П. Хімічева, А.Л. Ципкін, М.О. Чельцов, М.Є. Шумило, А.М. Юсубов та ін. [94].

У науці кримінального процесу існує декілька основних підходів до визначення публічності:

1) по-перше, визнання публічності принципом кримінального процесу [435, с. 49; 94];

2) по-друге, розуміння публічності не як принципу, а категорії, яка значно більше й вагоміше, ніж принцип. Публічність – саме та засада, яка повинна бути притаманна кримінальному процесу, сутність якої зрозуміла та однозначна і зводиться до обов'язку органів кримінального процесу порушувати кримінальне провадження, здійснювати досудове розслідування та вирішувати кримінальні провадження (справи) по суті у відповідності до законодавства, незважаючи на волевиявлення учасників кримінального судочинства [34, с. 8; 33, с. 38; 94].

3) представники третьої точки зору не визнають публічність принципом кримінального процесу до тих пір, поки він не отримає свого нормативного закріплення в Законі [139, с. 27];

4) по-четверте, в теорії кримінального процесуального права окремими науковцями публічність визначається як «загальноправове правило», «сутність і дух права», «правило організації суспільства взагалі» [15, с. 20];

5) по-п'яте, як засади діяльності органів кримінального переслідування (прокурора, слідчого) [275, с. 174].

Поряд з цим, немає однастайності і у думках вчених щодо тлумачення публічності як принципу (засади) кримінального судочинства.

Так, у чинному КПК України (ст. 25) передбачено засаду публічності, зміст якої полягає в тому, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви

(повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [101, с. 92].

Разом з тим, як наголошує Ю.С. Суліковський, ставлення до змісту публічності судочинства у деяких вчених-процесуалістів має певні особливості, на підставі яких можна вказати на вузьке його тлумачення (зміст якого виходить з положень КПК України) та широке розуміння [454, с. 389].

М.А. Чельцов, І.Ф. Демидов, І.В. Тирічев наголошують, що закріплена у законодавстві дефініція публічності є досить вузькою за своїм змістом [479, с. 123-125] і потребує більш розширеного тлумачення.

На цьому ж наполягає і В.Т. Маляренко, яким зроблено спробу розширити обсяг поняття публічності кримінального судочинства, визначаючи його як принцип офіційності діяльності державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальне судочинство, визначення напряму їхньої діяльності приписами кримінально-процесуального права [249, с. 16].

Група російських вчених також дотримуються позиції щодо необхідності розгорнутого тлумачення публічності в кримінальному судочинстві. Так, Л.М. Башкатов, Г.М. Ветрова, А.Д. Донченко, В.І. Зажицький, В.І. Шестаков вважають, що «публічність процесу – це вираження суспільного призначення кримінального судочинства. Інтереси суспільства вимагають застосування покарання до осіб, які з умислом учинили суспільно небезпечні діяння. Держава покладає на себе виконання функцій із розслідування й вирішення кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення та покарання винних [445, с. 363].

Український учений, Ю.П. Аленін, також є прибічником широкого тлумачення принципу публічності. На його думку, «принцип публічності (офіційності) покладає на органи прокуратури, слідства такі обов'язки: 1) будучи поінформованими про вчинене кримінальне правопорушення, посадові особи цих органів зобов'язані розпочати кримінальне провадження,

розслідувати його й передати для вирішення суду, незалежно від того, чи є відповідне прохання про це потерпілого (крім випадків, що стосуються приватного обвинувачення); 2) в'яснити всі суттєві для провадження обставини, спираючись, передусім, на особисту ініціативу; 3) на прокурора покладається обов'язок передати обвинувальний акт у суд, де він підтримує обвинувачення; 4) суд забезпечує всебічне та вичерпне дослідження обставин кримінального провадження; він не обмежений доказами, які надані обвинуваченим, захисником, а самостійно перевіряє необхідні докази, в'ясняючи важливі для провадження обставини, й тим самим забезпечує доведеність вини (п. 3 ч. 1 ст. 129 Конституції України); 5) суд зобов'язаний постановити рішення, не будучи пов'язаним позиціями інших осіб, які розслідують кримінальне провадження» [447; 20, с. 30-32].

Досить розгорнуте тлумачення наводить і О.С. Степанов, зазначаючи, що публічність – це принцип кримінального процесу, яким визначаються вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, уповноважених на ведення кримінального процесу, спрямований на захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу й щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [445, с. 364].

Схвальною є думка В.С. Шадріна, який наполягає на змінах у розумінні змістовної сторони принципу публічності, при цьому він зазначає, що його не можна більш розглядати як «... пронизуюча весь кримінальний процес вимога невідворотності кримінальної відповідальності» [518, с. 97].

Досить цікаво піддає науковому аналізу принцип публічності В.В. Хатуаєва, яка пропонує його розглядати через призму діяльності органів правосуддя (з одного боку) та прокуратури і органу досудового розслідування (з іншого). У зв'язку з цим, авторка у принцип публічності в сучасному його трактуванні включає два аспекти:

1) здійснення однієї з функцій державної влади – правосуддя є суверенним правом суду, звільненого від змагальних функцій обвинувачення і захисту. Публічна засада в даному випадку проявляється в тому, що держава з метою забезпечення справедливого вирішення кримінально-правових конфліктів наділяє відповідними дискреційними повноваженнями суд, який діє від його імені на захист інтересів як держави і суспільства в цілому, так і конкретної особистості, що потрапила в орбіту кримінального судочинства;

2) прокурор і орган досудового розслідування приводять в дію кримінально-процесуальний механізм притягнення до кримінальної відповідальності, здійснюючи кримінальне переслідування від імені держави. Зазначена діяльність по справах публічного і приватно-публічного обвинувачення здійснюється в формі своєчасного порушення кримінального провадження в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжиття заходів щодо встановлення події злочину, викриття винних у його скоєнні осіб, а також вжиття заходів процесуального примусу до тій чи іншій особи у випадках і на підставі, передбачених законом. При здійсненні кримінального переслідування прокурор, керівник слідчого органу, слідчий вправі враховувати волевиявлення учасників кримінального судочинства, що мають приватний інтерес в результаті кримінального провадження, а також гарантують їм можливість реалізації наданих законодавцем матеріальних і процесуальних прав [500, с. 209].

На такому ж підході до тлумачення публічності наполягає А.А. Шамардін, яким послідовно відстоюється позиція, відповідно до якої публічність повинна розглядатись як комплексний принцип, сутність якого

зводиться до 2 аспектів: 1) перший пов'язаний з тим, що правосуддя є однією із функцій державної, публічної влади, яку здійснює державний орган – суд; 2) другий – з участю в судочинстві в якості сторони державного обвинувачення – прокурора, який представляє порушені злочином інтереси суспільства або держави. Зміст принципу публічності повинен розглядатись через призму пріоритету прав особи, найвищої цінності людини та його природних прав в системі охоронюваних законом суспільних благ [520, с. 62].

Таким чином, можна дійти висновку, що на стадії досудового розслідування, як і у кримінальному провадженні взагалі, публічність виявляється лише в: 1) обов'язку прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування; 2) обов'язку вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення; 3) обов'язку вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення особи, яка його вчинила. Таке розуміння принципу публічності, на думку Д.М. Говорун, не охоплює всі аспекти його нормативного змісту [93, с. 180].

У цьому аспекті слушним є тлумачення, надане Л.В. Карабут, яка наголошує, що публічність – це правове положення, згідно з яким діяльність у цьому виді процесу здійснюється слідчим, прокурором і судом (суддею) від імені держави на підставі закону в загальносуспільних (державних) інтересах, і полягає у виконанні службовими особами державних органів, які ведуть процес, всіх необхідних процесуальних дій у кримінальному провадженні незалежно від позиції суб'єктів процесу, усіх інших фізичних і юридичних осіб, а також у документуванні цих дій і рішень у порядку, визначеному кримінально-процесуальним законом [171, с. 11].

У радянський період концепція публічності виражалась у ст. 2 КПК РСФСР, де визначались завдання кримінального судочинства стосовно всіх суб'єктів процесу. Швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних, що сприяє попередженню та викоріненню злочинів, - саме так законодавець

уявляв роль кримінальної юстиції у суспільстві. Сучасне розуміння принципу публічності повинно відповідати меті та завданням судової реформи, основою якої є створення кримінального процесу захисного типу [520, с. 62].

Враховуючи це, досить сучасне формулювання публічності пропонує Ю.П. Михальчук, який зазначає, що засада публічності надає кримінальній процесуальній діяльності офіційний характер, відображає ознаки, які визначають владну сутність правозастосування, а також вимоги, що забезпечують його якість, зобов'язуючи його суб'єктів слідувати службовому обов'язку в забезпеченні прав і свобод особи у сфері досудового кримінального провадження. Владний характер застосування норм матеріального та процесуального закону під час кримінального провадження визначає зміст і порядок реалізації вимог засади публічності, зумовлює її існування, пояснює об'єктивність її впливу на організацію кримінального процесу й формування процесуального режиму на стадії досудового кримінального провадження [275, с. 174].

Проаналізувавши думки вчених щодо тлумачення принципу публічності у кримінальному процесі, ми дійшли висновку, що сьогодні немає однастайності у визначенні нормативного змісту поняття. Науковці по-різному називають діяльність державних органів із реалізації компетентнісних повноважень: 1) як «обов'язок посадових осіб і державних органів дослідити всі обставини справи й забезпечувати охорону прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі» (І.М. Гальперін) [83, с. 116]; 2) вираження суспільного призначення кримінального судочинства, де інтереси суспільства вимагають застосування покарання до осіб, які з умислом учинили суспільно небезпечні діяння (Л.М. Башкатов, Г.М. Ветрова, А.Д. Донченко, В.І. Зажицький, В.І. Шестаков) [445, с. 363]; 3) «поєднання ініціативи та активності в процесуальній діяльності посадових осіб і державних органів» (Т.М. Добровольська) [142, с. 69]; 4) «вимоги, які зобов'язують посадових осіб і органи, що ведуть кримінальний процес, вчиняти на свій розсуд процесуальні дії в межах своєї компетенції»

(В.Д. Шундіков) [537, с. 54-55]; 5) «посадовий обов'язок уповноважених суб'єктів порушувати кримінальне переслідування, здійснювати розслідування і вирішення кримінальної справи» (М.А. Чельцов) [435, с. 81]; б) властивість, що надає кримінальній процесуальній діяльності офіційний характер, відображає ознаки, які визначають владну сутність правозастосування (Ю.П. Михальчук) [275, с. 174]; 7) положення, згідно з яким діяльність у цьому виді процесу здійснюється слідчим, прокурором і судом (суддею) від імені держави на підставі закону в загальносуспільних (державних) інтересах (Л.В. Карабут) [171, с. 11]; 8) співвідношення меж свободи кожного члена суспільства зі свободою інших як основа встановленого порядку судочинства, яка виражає не владу держави в обвинуваченні, а владу закону над державою (А.П. Гуськова) [126]; 9) «відповідальність посадових осіб і державних органів, які ведуть процес, за хід та результати процесуальної діяльності» (Л.М. Масленнікова) [262, с. 8]; 10) визначення напряму діяльності державних органів і посадових осіб приписами кримінально-процесуального права (В.Т. Маляренко) [249, с. 16]; 11) вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, уповноважених на ведення кримінального процесу (О.С. Степанов) [445, с. 364]; 12) поєднання аспектів реалізації правосуддя та державного обвинувачення (А.А. Шамардін, В.В. Хатуаєва) [520, с. 62; 500, с. 209].

Для упорядкування нормативної сутності принципу публічності, пропонуємо визначити та проаналізувати ознаки, які притаманні цьому поняттю.

Так, П.А. Лупинська в якості ознак поняття «публічності» визначає такі основні положення: 1) обов'язок здійснювати функцію кримінального переслідування в рамках кримінального провадження покладається на державні органи та посадових осіб; 2) суд іменем держави визнає особу винуватою у вчиненні злочину й призначає покарання за скоєне; 3) рух кримінального провадження визначається процесуальними актами, що приймаються державними органами та посадовими особами; 4) усі рішення,

що приймаються в рамках кримінального провадження державними органами та посадовими особами, обов'язкові для виконання всіма особами, які беруть участь у провадженні; 5) державні органи й посадові особи самостійні та незалежні при виконанні своїх обов'язків у кримінальному провадженні [479, с. 147-151].

У свою чергу Л.В. Карабут формулює в якості ознак принципу публічності наступні правові положення: 1) ухвалення процесуальних рішень і здійснення процесуальних дій виключно органами дізнання, слідства, прокуратури і суду, які прийняли кримінальну справу до свого провадження; 2) неможливість представників сторін, які мають власний інтерес у справі, самостійно висувати (пред'являти) і змінювати обвинувачення; 3) обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора і суду здійснювати свою діяльність незалежно від позиції, що її займають ті чи інші суб'єкти кримінального процесу; 4) самостійність (незалежність) органів дізнання, слідчих, прокурорів і судів (суддів) у провадженні ними процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень у кримінальній справі; 5) обов'язок всіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, службових осіб та громадян на всій території України виконувати рішення органів, які ведуть кримінальний процес; 6) відсутність у слідчого, прокурора і суду дискреційних повноважень, тобто повноважень вчиняти певні дії і приймати рішення за власним розсудом; 7) обов'язок органу дізнання, слідчого, прокурора і суду (судді) щодо документування процесуальних дій під час провадження у кримінальних справах; 8) активність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду та їх службових осіб під час здійснення кримінально-процесуальної діяльності [171, с. 12].

У цьому аспекті доречною уявляється думка М.Т. Аширбекової, що «всі ці положення можуть бути віднесені до принципу публічності, проте це досить «панорамний» підхід» [27, с. 27].

Користуючись запропонованим підходом, автором дисертаційного дослідження виокремлено найбільш суттєві ознаки поняття «публічності», які закріплено у науковій літературі, зокрема думках вчених-процесуалістів:

- 1) нормативність або офіційність;
- 2) активність та ініціативність;
- 3) наявність дискреційних повноважень;
- 4) державно-владний характер;
- 5) реалізація правозахисної функції.

Пропонує піддати науковому аналізу визначені нами ознаки поняття публічності у кримінальному провадженні України.

Нормативність або офіційність як ознаку принципу публічності виділяють В.П. Божьєв, Д.М. Говорун, Л.В. Карабут, В.В. Хатуаєва, А.М. Юсубов та ін., аргументуючи свою позицію по-різному.

Так, В.П. Божьєв наголошує, що будь-який принцип має свій нормативний зміст, тобто знаходить своє вираження в нормі чи сукупності норм (процесуальних інститутах), які й відображають його особливості. «Принципи зазвичай застосовуються лише опосередковано – через інші приписи (норми поведінки), в сукупності з якими принципи набувають усі структурні якості правових норм» [54, с. 41].

Л.В. Карабут визначає важливою ознакою принципу публічності – офіційний характер відносин між службовими особами досудового слідства, прокуратури і суду з одного боку й усіх інших суб'єктів кримінального процесу – з іншого. При цьому, авторка аналізує ознаки офіційності у кримінальному процесі, до яких, на її думку, належать: 1) всі дії слідчих, прокурорів та суддів вчинюються ними від імені держави, а самі вони є представниками державних органів; 2) всі дії службових осіб державних органів повинні бути здійснені відповідно до встановлених правил із дотриманням процесуальної форми; 3) службові особи державних органів, які ведуть процес, здійснюють діяльність із захисту державних (суспільних) інтересів; 4) спілкування між службовими особами, які ведуть процес, і всіма

іншими суб'єктами відбувається, як правило, у місці провадження досудового слідства або судового розгляду кримінальної справи; 5) наявність у службових осіб, які ведуть процес, атрибутивних характеристик, як то: спеціальна форма одягу; посвідчення про зайняття певної посади у органі досудового розслідування, прокуратури чи суду; наявність класних чинів або спеціальних звань тощо [171, с. 10-11].

Д.М. Говорун зазначає, що офіційність як ознака принципу публічності кримінального процесу визначає диференціацію кримінально-процесуальної форми, в поєднанні з іншими принципами визначає перелік, підстави, умови та порядок застосування заходів кримінально-процесуального примусу як засобів забезпечення кримінально-процесуальної діяльності, а також статус суб'єктів, уповноважених вести кримінальний процес, забезпечує дотримання прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі [94].

У свою чергу А.М. Юсубов наголошує, що публічність є законність, з одного боку, і офіційність як свобода вибору того чи іншого рішення – з іншого. При цьому підкреслюється підлеглий характер офіційності по відношенню до законності в рамках єдиного принципу – публічності [546, с. 10].

Деякі процесуалісти, наприклад В.В. Хатуаєва, вважають поняття «публічність» і «офіційність» тотожними, справедливо вважаючи, що офіційність передбачає дію посадових осіб в кримінальному процесі *ex officio*, тобто від імені держави. Здається, що публічний характер правоповноважень відповідних посадових осіб є змістовною стороною розглянутого принципу і зумовлює той факт, що керівник слідчого органу, слідчий, прокурор і суд не володіють в кримінальному судочинстві диспозитивними правами саме в силу офіційного характеру своєї діяльності [500, с. 207].

Таким чином, слід відзначити, що нормативність та офіційність як ознака засади публічності у кримінальному провадженні України розуміються як закріплення у текстах нормативно-правових актів, що мають

юридичну силу та які визначають правову компетенцію учасників кримінально-процесуальних відносин, надаючи їм статус офіційних (передбачає права та обов'язки).

Активність та ініціативність як ознаку принципу публічності виділяють С.С. Алексєєв, С.А. Альперт, О.Я. Баєв, Д.М. Говорун, Т.М. Добровольська, З.Ф. Коврига, Л.Д. Кокорев, Д.П. Котов, Ю.П. Михальчук, М.С. Строгович, М.Л. Якуб та ін.

Виконання посадовими особами процесуальних обов'язків, як зазначають О.Я. Баєв, З.Ф. Коврига, Л.Д. Кокорев, Д.П. Котов, являє собою «активну діяльність кримінального судочинства, пов'язану з реалізацією норм права» [306, с. 120-121]. Ця діяльність є безпосереднім проявом публічної природи кримінального процесу в цілому і принципу публічності зокрема, яким визначаються вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, уповноважених на ведення кримінального процесу, спрямованій на виявлення злочинів та осіб, які їх вчинили, кримінальне переслідування таких осіб, прийняття загальнообов'язкових кримінально-процесуальних рішень за власним розсудом та захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі, з метою досягнення завдань кримінального судочинства [94].

Виділені Т.М. Добровольською в змісті принципу (засади) публічності активність і ініціатива органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес з метою забезпечення публічного інтересу, не втрачають актуальності і в даний час [142, с. 183]. З цього приводу також слід погодитись з думкою сучасного дослідника цієї проблеми Д.М. Говорун, яка зазначає, що публічність реалізується не лише шляхом встановлення певних обов'язків, а й наданням певних дискреційних прав, які своєю сукупністю і визначають межі активності суб'єктів реалізації принципу (засади) публічності [93, с. 179-184; 276].

С.С. Алексєєв наголошує, що поняття ж правової активності вироблено загальною теорією права, воно характеризує діяльність всіх суб'єктів, які

реалізують свої права. Вчені визначають внутрішній та зовнішній аспекти цього поняття: «Правова активність – це, з одного боку, властивість, змістовна характеристика особистості, що виражається в готовності до активної діяльності у сфері права на основі шанобливого ставлення до права, солідарності з його принципами і нормами (внутрішній аспект), а з іншого – позитивна, цілеспрямована, значною мірою творча та інтенсивна діяльність особи, що перевершує звичайні вимоги до можливої і належної поведінки, як передбаченого, так і не передбаченого нормами права, однак, їм не суперечить, об'єктивно спрямована на зміцнення демократії, законності і правопорядку (зовнішній її прояв)» [18, с. 9-13; 276].

Ю.П. Михальчук, з-поміж іншого, виділяє посадову активність, зазначаючи, що оскільки правозастосовна діяльність виникає у процедурно-процесуальній формі, то, слід вважати, що правова активність владних суб'єктів виступає у формі процесуально-посадової активності. Слід звернути увагу, що в літературі правова активність уповноважених осіб пов'язується з організацією здійснення правових норм у правовідносинах з владним впливом на зобов'язаних осіб. Зрозуміло, що процесуально-посадова активність щодо організації здійснення правових норм відрізняється від правової активності приватних осіб, які залучаються до кримінального провадження. Приватна особа, виступаючи суб'єктом кримінального процесу, проявляє активність на свій розсуд, а не на вимогу закону. Суб'єкта, що має свій особистий інтерес, не можна зобов'язати діяти активно. Від посадової особи, що виступає правозастосовувачем, активність у кримінальному провадженні, не може не вимагатися за законом [276, с. 120-121].

Визначення такої активності як процесуально-посадової, на думку Л.А. Названової, є правильним, оскільки у світлі засади публічності мова йде не про будь-яку посадову активність, а про активність у кримінальному провадженні. Процесуально-посадова активність здійснює свій прояв в обов'язковому виконанні суб'єктом своїх владних повноважень при настанні

відповідних умов. Цим ще раз підкреслюється публічний характер здійснюваної компетентними органами і посадовими особами кримінальної процесуальної діяльності [276, с. 122]

Кримінально-процесуальне законодавство прямо допускає здійснення дій суб'єктами досудового провадження за власною ініціативою. Проти цього свого часу заперечував М.Л. Якуб. Він вважав, що посадові обов'язки суб'єктів кримінального процесу випливають з природи їх діяльності як державної, і в цьому сенсі діяльність названих суб'єктів нічим не відрізняється від діяльності інших державних органів. Тому «обов'язок виконувати свої обов'язки» не може формулюватися як вибір моделі поведінки за власною ініціативою [276; 550, с. 18-19].

М.С. Строгович правильно зазначав, що принцип публічності виражається не в тому, що процес ведеться незалежно від волі і бажання осіб, що втягуються в процес, оскільки від їх волі і бажання залежить багато дій суду, прокурора та слідчого, а в тому, що ці суб'єкти не можуть відмовлятися від проведення дій, необхідних для правильного вирішення кримінального провадження (справи), лише з тих підстав, що зацікавлена особа не звертається з відповідним проханням про це [449, с. 53-54; 276]. За такої ситуації, процесуально-посадова активність та ініціативність суб'єктів, що ведуть кримінальне провадження, прямо впливає на його хід та ефективність. Ця ознака принципу публічності реалізується шляхом своєчасного проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, визначення тактичних прийомів, які доцільно застосовувати під час тих чи інших процесуальних заходів тощо.

Таким чином, можна погодитись із твердженням Ю.П. Михальчуа, та зробити висновок, що процесуально-посадова активність та ініціативність – це критерії якості процесуальної діяльності, в рамках якої відбувається правозастосування [276, с. 123].

Вимога активності та ініціативності, на думку Д.М. Говорун, є тим загальним елементом, що виокремлюється всіма вченими, які визнають

публічність принципом кримінального процесу. Однак ідеться не про будь-які активність та ініціативність, а лише про активність та ініціативність як вимоги, що висувається до правозастосовчої діяльності суб'єктів, які ведуть кримінальний процес. Процесуальна активність та ініціативність суб'єктів, що ведуть кримінальний процес, забезпечується наявністю організаційно-владних повноважень, процесуальних обов'язків, а також дискреційних повноважень [94].

Із вище наведеного слідує, що активність та ініціативність як ознака засади публічності у кримінальному провадженні України – це реалізація суб'єктами, які ведуть провадження, своїх прав та виконання обов'язків з метою забезпечення виконання завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України.

Наявність дискреційних повноважень як ознаку принципу публічності виділяють у своїх працях Н.Н. Апостолова, Д.М. Говорун, Ю.М. Грошевий, В.Н. Дубовицький, Л.В. Карабут, Ю.П. Михальчук, Ю.А. Тихомиров та ін.

Дискреційна влада – «надання органу або посадовій особі повноважень діяти на власний розсуд у рамках закону» [57, с. 167]. У зарубіжній літературі явище дискреції доволі досліджене і, як правило, прямо пов'язується з тим або іншим ступенем розсуду правозастосувачів. Відомий американський учений Р. Дворкін виділяє слабку і сильну дискреції. Слабка застосовується за наявності ситуативної юридичної норми, сильна має місце тоді, коли особа, що приймає рішення, «не пов'язана конкретними юридичними нормами, встановленими для вирішення правового питання» [150, с. 75; 94].

У вітчизняній теорії права під дискрецією розуміли «умотивований вибір правомочного суб'єкта для виконання управлінських та інших завдань» [468, с. 203], «надання вибору (можливості, ступеня волі) з пошуку та ухвалення найбільш корисного, доцільного, на думку суб'єкта права, рішення, вчинення або не вчинення тієї або іншої дії» [146, с. 51-52], «законні повноваження, що дозволяють посадовій особі діяти за власним розсудом»

[31, с. 124]. Деякі автори висували пропозиції щодо визнання дискреційності принципом кримінального судочинства [25, с. 10] або ж взагалі відмовлялися від визнання наявності у слідчого, прокурора та суду дискреційних повноважень, тобто повноважень вчиняти певні дії та приймати рішення на власний розсуд» [171, с. 7; 94].

Як зазначає Д.М. Говорун, особливо значну роль дискреційні повноваження відіграють в умовах переходу до змагальної форми кримінального процесу. Адже наявність сторін захисту та обвинувачення, надання їм рівних прав у поданні доказів не звільняє суд від обов'язку прийняти законне й обґрунтоване рішення шляхом всебічного, неупередженого та повного дослідження матеріалів справи. Виконання цього обов'язку можливе лише за умови прийняття рішення на власний розсуд: суд, враховуючи позиції сторін, дає їм належну оцінку в мотивувальній частині вироку і приймає рішення, виходячи з усієї сукупності доказів [94].

Влучною є думка Ю.М. Грошевого, що «суд несе тягар доказування стосовно кримінально-правових і кримінально-процесуальних констатацій, які містяться в судовому рішенні, і вправі, з огляду на публічно-правовий обов'язок, з власної ініціативи збирати докази. При цьому надані правомочності мають реалізуватися в межах дослідження доказів, пред'явлених сторонами; за умови, коли надійшло клопотання сторони про неможливість або складність для неї самої отримати той чи інший доказ» [122, с. 344-345; 94].

Дискреційний розсуд, переконаний Ю.П. Михальчук, набуває форму процесуальної власної ініціативи при настанні підстав, зазначених у законі. Особливість же дискреційного розсуду, як і власної ініціативи, в тому, що його реалізація залежить від волевиявлення суб'єкта. Дискреційний розсуд – «пом'якшений» вид владного повноваження, яке, як зазначалося вище, розуміється як певний синтез прав і обов'язків [276, с. 122].

Таким чином, наявність дискреційних повноважень як ознака засади публічності у кримінальному провадженні України означає можливість

суб'єкта процесу діяти на власний розсуд, застосовуючи альтернативні норми права, при цьому переслідується мета ухвалення найбільш корисного, доцільного рішення, вчинення або не вчинення тієї або іншої дії тощо.

Державно-владний характер як ознаку принципу публічності виділяють Д.М. Говорун, Ю.П. Михальчук тощо.

Прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування є посадовими особами і відповідно наділені певним обсягом процесуальних повноважень. Повноваження – вираз компетенції відповідного органу або посадової особи. Наявність процесуальних повноважень слугує істотною ознакою юридичної компетенції уповноваженого органу у конкретних правовідносинах. Лідируюча роль, процесуально-посадова активність суб'єкта, що здійснює досудове кримінальне провадження забезпечується наявністю у неї владних повноважень, якими він наділяється кримінальним процесуальним законом, і відповідно право на власну процесуальну ініціативу і дискреційний розсуд. Повноваження – не просто право суб'єкта, а поєднання за типом «право+обов'язок». Саме в такій ролі воно виступає елементом механізму кримінально-процесуального регулювання, що надають публічний характер кримінально-процесуального провадження [276, с. 122].

Характерною ознакою кримінального процесу як правозастосовчої діяльності є можливість застосування уповноваженими суб'єктами заходів кримінально-процесуального примусу, що зумовлюється наявністю у цих суб'єктів владно-організаційних повноважень. Застосування цього інституту кримінального процесу до осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, тягне за собою обмеження їх прав і законних інтересів, тобто відбувається взаємодія приватних і публічних інтересів, а їх збалансування забезпечує досягнення завдань кримінального судочинства в цілому. Саме для кримінального процесу характерно, що владне начало обслуговує не тільки державні інтереси, але й інтереси окремого громадянина [94].

Таким чином, наявність державно-владного характеру як ознака засади публічності у кримінальному провадженні України передбачає можливість

застосування державного примусу у вигляді, наприклад, тих самих заходів забезпечення кримінального провадження.

Реалізація правозахисної функції як ознаку принципу публічності кримінального провадження у своїх працях виділяють Ф.Н. Багаутдінов, Д.М. Говорун, Л.В. Карабут, Є.Г. Мартинчик, Н.В. Мельников та ін.

Так, Н.В. Мельников наголошує на важливості ролі принципу публічності у забезпеченні здійснення правозахисної функції суб'єктами, які ведуть кримінальний процес [264, с. 44].

Існує думка, що слідчий, який неупереджено, повно і всебічно розслідує кримінальне провадження (справу), збираючи як обвинувальні, так і виправдувальні докази, виконує не функцію захисту підозрюваного зокрема, а здійснює свої безпосередні обов'язки [193, с. 32], тим самим реалізує правозахисну функцію у кримінальному провадженні в цілому.

Як справедливо зазначає Ф.Н. Багаутдінов, «охорона, захист прав і законних інтересів особистості ... є публічно-правовим обов'язком держави, її органів і посадових осіб» [30, с. 194].

Інакше кажучи, захист прав учасників передбачає не їх пасивне дотримання, а обов'язок здійснювати активну діяльність, спрямовану на їх захист та відновлення у випадку порушення. Крім того, аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що з метою захисту прав, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Суд значну увагу приділяє обов'язкам держави та її посадових осіб у сфері здійснення правозахисної діяльності, а саме обов'язку: а) проводити ефективне і своєчасне розслідування, б) пояснити причини відмови в порушенні кримінальної справи, в) відшкодування матеріальної й моральної шкоди тощо [94].

Про направленість дії принципу публічності на забезпечення прав і свобод усіх членів суспільства через призму загальносуспільних інтересів у сфері кримінального та кримінально-процесуального правового регулювання суспільних відносин наголошує Л.В. Карабут, зазначаючи, що значення

принципу полягає у забезпеченні рівності можливостей усіх членів суспільства у захисті своїх прав, порушених злочином [171, с. 11].

Реалізація правозахисної функції як ознака публічності у кримінальному провадженні України передбачена як завдання кримінального судочинства, у зв'язку з чим, посадові особи, під час виконання службових обов'язків, у кожній своїй дії та рішенні повинні забезпечувати захист прав та інтересів громадян, учасників кримінального провадження, незважаючи на їх процесуальний статус.

Таким чином, проаналізувавши ознаки принципу публічності у кримінальному провадженні, автором дисертаційного дослідження сформульовано власне поняття зазначеної правової категорії: *публічність – це нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.*

Зміст і місце принципу публічності в правовій державі, до побудови якої ми прагнемо, в тому числі реформуючи законодавство, повинно відповідати охоронному типу кримінального судочинства, для якого чільним є прагнення уникнути ризику засудження невинного і обмеження прав людини. Зміна призначення кримінального судочинства з неминучістю спричинило і зміну змістовної сторони публічної засади. В якості одного із завдань кримінального судочинства розглядається кримінальне переслідування і призначення винним справедливого покарання, так само як і відмова від кримінального переслідування невинних, звільнення їх від покарання, реабілітація кожного, хто несправедливо піддався кримінальному переслідуванню, що декларується як публічний інтерес [29, с. 55]. Слушно доповнює А.С. Александров, що захист приватних інтересів в тій же мірі

відповідає інтересам держави, в якій і кримінальне переслідування, і призначення винним справедливого покарання [13, с. 34]. При цьому, кримінально-процесуальне право залишається публічною галуззю, хоча має комбінований метод регулювання відповідних відносин, основою якого є змішаний слідчо-змагальний тип сучасного кримінального судочинства [500, с. 208].

Засада публічності у кримінальному провадженні України справляє вплив на кримінальні процесуальні відносини, зокрема на кримінально-процесуальну форму, яка визначає умови, порядок (процедури) і послідовність реалізації правовідносин у сфері кримінального судочинства.

Особливості кримінально-процесуальної форми регламентується нормами КПК, будь-які випадки спрощення цього порядку або ускладнення (диференціація), виокремлення стадій прямо закріплено в законі й має на меті відповідність принципам кримінального процесу та сприяння досягненню завдань кримінального судочинства. На кожній стадії кримінального процесу нормативний зміст принципу публічності має певні особливості, що виявляється в повноваженнях суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, та правах інших учасників процесу, що у свою чергу зумовлює певні відмінності кримінально-процесуальної форми. Якщо принцип публічності визначає особливості будь-яких публічно-правових відносин, в тому числі й сутність кримінального процесу, то кримінально-процесуальна форма визначає порядок та особливості втілення цієї сутності на практиці [137, с. 20].

Вважаємо слушною думку Д.М. Говорун стосовно того, що кримінально-процесуальна форма за своїм змістом відображає зв'язок приватних і публічних інтересів у кримінальному провадженні України.

Як зазначає вчений, у справах публічного обвинувачення найбільш повною мірою захищаються публічні інтереси; справи приватно-публічного обвинувачення порушуються за умови наявності заяви потерпілого, що свідчить про певну роль приватних інтересів під час їх провадження;

провадження у справах приватного обвинувачення, за невеликим виключенням, цілком залежить від волі й розсуду потерпілого. Необґрунтоване розширення останньої категорії справ навіть за умови подальшої демократизації й гуманізації кримінального судочинства суперечить публічності кримінального процесу [94].

Існує думка, що публічність кримінальної процесуальної форми може бути розглянута як її сутнісна ознака, зважаючи на превалювання в кримінальному процесі публічності як його загальної засади та її безпосередній вплив на побудову порядку кримінального провадження, що перш за все знаходить свій вияв у процесуально-посадовій активності осіб, які здійснюють кримінальне провадження, з вирішення його завдань [169].

На співвідношенні публічності та кримінально-процесуальної форми наголошує й І.Л. Беспалько, зазначаючи, що кримінальна процесуальна форма забезпечує вирішення завдань кримінального процесу. Засади кримінального провадження становлять фундамент кримінальної процесуальної форми на всіх етапах кримінальної процесуальної діяльності [48, с. 92].

Сучасні процеси демократизації та гуманізації суспільного життя справляють вплив і на законотворчі ініціативи, характер здійснення кримінальної процесуальної діяльності тощо. Сьогодні радянський стандарт про те, що публічність – це обов'язок правоохоронних органів реагувати на правопорушення, вже застарів. До того ж, Конституція України, чинний КПК вимагають переосмислення ідеології кримінального судочинства, зміщуючи акцент у бік захисту прав людини.

На тому, що публічність передбачає кримінальне переслідування, насамперед, у суспільних, а не державних інтересах, свого часу наголошував О.В. Смирнов, констатує: «У сучасному суспільстві публічність припиняє бути офіційністю, тобто історично успадкованою, ще від побудови процесу по розшуковому типу вимогою вести справу лише за службовим обов'язком,

незважаючи на інтереси громадян-учасників процесу. Публічність відтепер – на службі усього громадянського суспільства» [430, с. 67].

У науковій літературі у різні часи розуміння публічності у кримінальній процесуальній діяльності змінювалось, що залежало також і від змін історичних форм кримінального процесу, який пройшов шлях від інквізиційного, змагального до змішаного процесу. Найбільш імперативним, публічним кримінальний процес, скоріш за все, був за часів радянської історії України. Роль окремої особи в ньому майже не проглядалася, а держава мала всі можливості задля вирішення кримінальних конфліктів у суспільстві.

Формування України як правової держави зумовило необхідність надання суб'єктам кримінального провадження свободи у виборі варіанту поведінки щодо реалізації власних інтересів у кримінальному процесі. З цією метою останніми змінами законодавства було розширено диспозитивність у кримінальному провадженні, що позитивно вплинуло на активність сторін у змагальних процедурах процесу доказування. Засада публічності історично виконує роль об'єднуючого і детермінуючого начала всієї системи кримінально-процесуальних відносин. Одним із можливих і необхідних забезпечувальних засобів боротьби зі злочинністю є ініціативна і активна діяльність державних органів, які з огляду на своє положення в системі державного механізму зобов'язані здійснювати в межах закону конкретні процесуальні повноваження по розслідуванню кожного кримінального правопорушення, притягуючи до кримінальної відповідальності винуватих і звільняючи від такої невинуватих [268, с. 287].

Принципом публічності визначено вимоги такої цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, спрямованої на виявлення злочинів та осіб, які їх учинили, кримінальне переслідування таких осіб, притягнення їх до кримінальної відповідальності, прийняття кримінальних процесуальних рішень за власним розсудом, та межі активності інших учасників

кримінального провадження внаслідок виконання ними професійних обов'язків у конкретному кримінальному провадженні, з метою досягнення завдань кримінального судочинства. Саме принцип публічності у кримінальному провадженні відображає співвідношення приватних і публічних інтересів під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Розширення приватних начал не має перешкоджати охороні прав і свобод особистості, що є безпосереднім обов'язком держави [93, с. 180].

Отже, на підставі проведеного аналізу поняття, змісту та ознак засади публічності у кримінальному провадженні України, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Досить часто тлумачення публічності характеризує її як засаду, яка уособлює собою виключно сферу державних інтересів, державно-владну компетенцію, тим самим нівелюючи будь-які приватні ініціативи окремих осіб, учасників кримінального провадження.

2. У чинному КПК України (ст. 25) передбачено засаду публічності, однак закріплене нормативне визначення публічності не відображає весь обсяг сутності цієї категорії. Поряд з цим, немає однотайності і у думках вчених щодо тлумачення публічності як принципу (засади) кримінального судочинства.

3. Автором сформульовано власне поняття публічності – це нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

1.4. Диспозитивність у кримінальному провадженні: поняття, зміст, ознаки та види

Завдання побудови правової держави з пріоритетом прав, свобод і законних інтересів особи змінило уявлення про співвідношення публічного і приватного. У зв'язку з цим, як зазначає А.С. Барабаш, проблема диспозитивності, її співвідношення з публічністю, набула особливого значення, що пояснюється пошуком оптимальної моделі співвідношення публічних і приватних інтересів в сучасному кримінальному судочинстві [33, с. 37].

Реформування органів кримінальної юстиції та кардинальне оновлення кримінального процесуального законодавства України дозволило переглянути уявлення про принципи (засади) кримінального провадження, змістивши акцент у бік демократизації, гуманізації кримінально-процесуальних правовідносин.

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року вперше закріпив в окремій главі засади кримінального провадження. Це свідчить про важливість та актуальність зазначеного питання для науки кримінального процесу в цілому. У статті 26 КПК України закріплено принцип диспозитивності, згідно з яким розширюються процесуальні права учасників процесу, надаються і забезпечуються можливості вільно розпоряджатися ними. О.В. Москаленко наголошує, що важливість диспозитивності у кримінально-процесуальному провадженні важко переоцінити, оскільки пріоритетним напрямком у кримінальному провадженні – є захист прав людини. Доповнення публічної засади диспозитивною, побудова кримінального процесу на основі їх розумного поєднання з метою належного захисту публічних і приватних інтересів, в кінцевому результаті служить досягненню цілей кримінального судочинства в цілому [285, с. 164].

О.П. Герасимчук також звертає увагу на наявність приватного інтересу у кримінальному провадженні: суспільство, заради якого державою була встановлена кримінально-правова охорона певних цінностей, не є аморфним поняттям, а складається з цілком конкретних осіб, думка яких (де це можливо) також має бути врахованою [86, с. 124].

Варто згадати, що за радянських часів про диспозитивність мова взагалі не велася. Кримінально-процесуальна діяльність ототожнювалася виключно із публічною основою кримінального процесу. Кримінальне судочинство являло розглядалось виключно як діяльність державних органів та посадових осіб, без будь-яких натяків на приватні інтереси інших учасників кримінального провадження. Ігнорування прав та інтересів громадян було обумовлено не тільки сутністю самого кримінального судочинства, а і характером суспільних відносин на рівні громадянин-держава із домінуючою роллю останньої.

Вважалося, що в галузі кримінального процесу, який побудовано на концепції попереднього ідеологічного режиму, диспозитивність не реалізується, тому що держава є ініціатором кримінального переслідування особи, яку вона вважає правопорушником [287, с. 442]. Термін «диспозитивність» є похідним від латинського іменника *dispositio*, що означає «розстановка, розташування, розміщення, правильний розподіл, розпорядок» [543, с. 27]. У доктринальних джерелах диспозитивність розуміється виключно широко, що відображає багатозначність цієї категорії. Залежно від наукової позиції вона розглядається і як принцип, і як метод, і як основоположна засада діяльності, і як ознака одного з різновидів юридичних норм, і як суб'єктивне право, і як юридичний режим, і як ідеологічний фактор, що зумовлює розвиток законодавства [326, с. 150; 285].

Прогресивним кроком в аспекті еволюції диспозитивності у кримінальному провадженні стало доповнення тодішнього Кримінально-процесуального кодексу України статтею 16-1 «Змагальність та диспозитивність» у 2001 році. При цьому, диспозитивність ще не розглядалася як самостійний принцип, а була елементом принципу змагальності. Кардинально ситуація змінилася у 2012 році, коли новим КПК України закріплено окремо Главу II «Засади кримінального провадження», де у ст. 26 передбачено диспозитивність як самостійну засаду кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 26 КПК України сторони

кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та спосіб передбачених законом [285].

Одним з перших досліджень диспозитивності у кримінальному процесі в незалежній Україні стала робота В. Шишкіна, в якій він проаналізував принцип диспозитивності як універсальний принцип судочинства, що має певні спільні та відмінні риси як у цивільному, так і в кримінальному процесі [532]. Вагомим науковим доробком у досліджуваному напрямку пізніше стала монографія Л.М. Лобойка, який комплексно розглянув сутність, структуру, відображення у формі і змісті кримінально-процесуальної діяльності та правові гарантії реалізації принципу диспозитивності [238]. На монографічному рівні це була перша в Україні робота, спрямована на вивчення теоретичних аспектів диспозитивності в кримінальному процесі [87, с. 128].

Проблеми диспозитивності у кримінальному процесі стали також предметом дослідження кількох дисертацій. М.О. Ноздріна дослідила комплекс теоретичних і практичних проблем дії диспозитивності в кримінальному судочинстві України як елементу принципу змагальності [301]. С.Л. Деревянкін присвятив свою роботу визначенню поняття, правової природи, структури, зв'язків та взаємозв'язків публічності і диспозитивності як кримінально-процесуальних явищ та їх впливу на форму кримінального процесу, встановленню джерел публічності і диспозитивності кримінального процесу, а також дослідженню інших питань, пов'язаних з публічністю і диспозитивністю в кримінальному процесі [133].

У теорії кримінального процесу питання диспозитивності завжди були в центрі уваги вчених процесуалістів. Зокрема цій проблематиці присвячені наукові праці О.С. Александрова, Ф.Н. Багаутдінова, А.С. Барабаша, О.М. Герасимчука, О.Ю. Глухової, І.С. Дикарьова, Т.М. Добровольської, С.О. Ковальчука, В.В. Кожевнікова, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка, Л.М. Масленнікової, О.Р. Михайленка, О.В. Москаленка, В.В. Навроцької, С.В. Наріжного, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, С.С. Пономаренка,

В.О. Попелюшка, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна, Д.С. Штоль та ін.

Слід констатувати, що серед вчених-процесуалістів немає єдності думок щодо визначення диспозитивності у кримінальному провадженні, тому вони по-різному тлумачать дане поняття, зокрема визначають диспозитивність як: 1) принцип, притаманний судочинству (Ф. Багаутдінов, Г. Беньягуєв, І. Михайловська, С. Нарижний, А. Павлушина, І. Петрухін, В. Руднєв, В. Шишкін) [30, с. 184; 274, с. 3; 297, с. 177; 311, с. 77; 322, с. 112; 414, с. 28; 532, с. 12]; 2) засаду судочинства, що визначає механізм руху процесу (В. Маляренко) [250, с. 5]; 3) право сторін розпоряджатися своїми правами; спосіб теоретичного обґрунтування правової свободи і рівності сторін у кримінальному процесі (А. Александров) [13, с. 170; 12, с. 8]; 4) свободу будь-якого учасника процесу під час реалізації наданих законом прав (С. Пономаренко) [334, с. 10]; 5) залежність руху ... процесу від волі ... зацікавлених осіб (Р. Гукасян) [123, с. 75]; 6) процесуальні повноваження, що беруть участь у справі, які надають можливість впливати на виникнення, припинення або зміна правовідносин (М. Гурвич) [125, с. 3-9]; 7) довільність дій приватних осіб в процесі (Л. Масленнікова) [262, с. 25]; 8) метод або ознаку метода правового регулювання (С. Алексєєв, М. Кельман, Л. Луць, А. Колодій, О. Скакун, П. Рабінович, В. Копейчиков) [19, с. 224; 243, с. 162-163]; 9) правовий інститут (Д. Бедняков) [41, с. 25]; 10) «особливу властивість» і навіть «якість» права (Т. Молчанова) [283, с. 15]; 11) свободу волевиявлення учасників правових відносин (О. Глухова) [89, с. 209-210]; 12) можливість розпоряджатися предметом кримінального процесу (І. Дикарьов) [138, с. 74]; 13) властивість права об'єктивно передбачати відносну самостійність, автономність, самодіяльність суб'єктів правореалізації, в тому числі правозастосування (В. Кожевніков) [183, с. 17-18]; 14) право (можливість) чинити інакше, ніж зазначено нормою (О. Лейст) [225, с. 731]; 15) правову активність особи (О. Поліщук) [329, с. 744-745]; 16) «особливу модель побудови правової матерії» (С. Алексєєв) [17, с. 589];

17) елемент, інтерес у кримінально-правових відносинах (Л. Головка, О. Грищук, П. Дагель, Т. Кленов, Т. Присяжнюк, М. Сенаторов, О. Сумачев, П. Яні, А. Яценко) [505, с. 150]; 18) основне положення, що передбачає можливості учасника кримінального процесу визначати на власний розсуд в межах закону форми і способи захисту своїх прав (Л.М. Лобойко) [238, с. 185] тощо.

Слід акцентувати увагу, що попри значний внесок науковців у дослідження питань, пов'язаних із диспозитивністю кримінального процесу, багато аспектів залишаються дискусійними, потребують додаткового наукового обґрунтування та вирішення.

Крім того, як слушно підкреслює О.В. Москаленко, враховуючи зміни, яких зазнало українське кримінально-процесуальне законодавство, виникає необхідність нового наукового осмислення фактів, які обумовлюють зміст та юридичну природу засади диспозитивності [285, с. 165]

Враховуючи той факт, що диспозитивність у КПК України визначена як засада (принцип) кримінального провадження, пропонуємо здійснювати науковий аналіз зазначеного поняття саме в цьому аспекті.

За останні двадцять років проблематиці диспозитивності в кримінальному процесі приділялось чимало уваги з боку вчених-процесуалістів. Багато авторів розглядають диспозитивність або в якості принципу кримінального судочинства, або називаючи її якимось розмитим поняттям «начала (основи)» кримінального процесу [33, с. 37-38].

У науці сформувалися два основних підходи до трактування диспозитивності. Одні дослідники (А.С. Александров, О.Ю. Глухова, В.В. Кожевніков, С.С. Пономаренко) вважають, що диспозитивність – це можливість сторін вільно розпоряджатися своїми правами [12, с. 8; 89, с. 211; 334, с. 10]. Прихильники другої позиції (А.С. Барабаш, Р.Е. Гукасян, М.А. Гурвич, І.С. Дикарьов, Л.Н. Масленнікова, Д.С. Штоль) бачать диспозитивність не тільки в свободі суб'єкта розпоряджатися наданими правами на свій розсуд, але і у впливі цього розпорядження на хід

кримінального провадження [33, с. 38; 123, с. 75; 125, с. 3-9; 138, с. 74; 183, с. 17-18; 262, с. 25; 535, с. 132].

Існує також інший підхід до визначення диспозитивності. Диспозитивність – можливість суб'єктів самостійно упорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд: вступати у правовідносини чи ні, визначати їх зміст, здійснювати свої права або утримуватися від цього, з кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки обирати оптимальний з погляду власних інтересів [541, с. 197].

Не викликає сумніву той факт, що диспозитивність як засада кримінального провадження та правова категорія ще не досліджена в повному обсязі, а тому актуальність предмету її дослідження залишатиметься і в майбутньому.

Вченими-процесуалістами констатувався також і дихотомічний характер диспозитивності. Так, ще на початку ХХ ст. П.І. Люблінський писав, що не тільки суд, але і «особи, що беруть участь у справі» своєю волею визначають характер процесуальних дій і рух процесу [245, с. 134]. А.Ф. Клейнман підкреслював, що в радянському процесі диспозитивність тісно і нерозривно пов'язана з активністю і ініціативою суду, а також з активністю і ініціативою, наданими прокурору як представнику влади [177, с. 52]. А.Т. Боннер вбачав в ініціативі суду, прокурора доповнення принципу диспозитивності [58, с. 45].

Вивчення наукових праць, в яких розглядається проблематика дихотомії диспозитивності в юрисдикційному процесі, свідчить про неоднозначне ставлення вчених до питання про суб'єктів диспозитивних правочинів. Одні автори визнають диспозитивні права не тільки за приватними, а й за публічними суб'єктами. Так, А.С. Александров визнає диспозитивність за прокурорами, що підтримують державне обвинувачення в суді, на тій підставі, що заперечення диспозитивності у прокурора веде до заперечення положення сторони в процесі, рівноправній стороні захисту

[334, с. 27]. А.Р. Валієва пропонує визнавати в юрисдикційному процесі двох систем утворюючих начал (основ) диспозитивності: приватно-правового і публічно-правового, які знаходять своє вираження в законодавчому закріпленні за приватними та владними публічними суб'єктами свободи волевиявлення в розпорядженні процесуальними правами [67, с. 18]. На думку С.С. Пономаренко, «диспозитивність у кримінальному процесі – привілей не тільки сторін, а й тих учасників процесу, яких до сторін віднести не можна» [334, с. 29].

Однак такий підхід у вивченні диспозитивності поділяється не всіма вченими. Існує думка, що владні публічні суб'єкти (посадові особи органів, які здійснюють кримінальне переслідування і суду) не володіють диспозитивними правами. Так, Т.Н. Добровольська, наприклад, вважає, що публічно-правова природа дій компетентних органів не дозволяє розглядати їх як суб'єктів диспозитивності [142, с. 78]. Ф.Н. Багаутдінов стверджує, що «для державних органів та їх посадових осіб діє загально правовий принцип: їм дозволено тільки те, що прямо передбачено Конституцією і законом. Для них не може бути будь-якої диспозитивності, довільності дій» [30, с. 80-81]. І.С. Дикарьов пояснює відсутність у державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження і виконують функції кримінального переслідування, свободи в розпорядженні правами тим, що вони діють в публічному інтересі [138, с. 84]. Аналогічної позиції дотримується Д.С. Штоль, на думку якого для виконання покладених функцій державних органів і посадових осіб «надані широкі права, здійснення яких є, скоріше, обов'язком, ніж правом, тобто в їхніх діях відсутня свобода розпорядження правом» [534, с. 72].

Є.А. Суханов дуже тонко зауважив, що в даний час місце «піраміди» супідрядних галузей повинна зайняти їх нова система, заснована на принциповій рівності приватно-правового і публічно-правового підходів, на їх взаємодії, але не на підпорядкуванні приватного права публічному. В основі цього підходу, пише автор, лежить конституційне визнання вищої

цінності прав і свобод окремої людини, тобто пріоритету приватних, а не публічних інтересів [456, с. 10].

На цьому ж наполягає і О.В. Москаленко, зазначаючи, що диспозитивність – демократична засада побудови кримінального процесу, яка полягає в тому, що посадовим особам органів досудового слідства, прокуратури та суду дозволяється робити тільки те, що законом передбачено, приватним особам на альтернативній основі на власний розсуд – «що не заборонено законом». Учасникам процесу надаються широкі права, а їх обмеження допускаються як виняток крайньої необхідності. Органам які ведуть кримінальний процес, рівно як і зацікавленим в справі особам, надається право ініціювання судового провадження; сторонам у кримінальному судочинстві надається певний процесуальний статус та право самим вільно розпоряджатись своїми правами: представляти чи не представляти докази, давати показання чи відмовитись від давання показань [285, с. 167].

Аналіз думок вчених щодо тлумачення диспозитивності дозволив автору дисертаційного дослідження виокремити найбільш суттєві ознаки, які притаманні цьому принципу кримінального провадження:

- 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів (Н. Краснослободцева);
- 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації (О. Глухова, Н. Краснослободцева);
- 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин (М. Агарков, Д. Штоль) або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження (І. Дикарьов);
- 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів (Н. Громов, В. Шадрін, Д. Штоль);

5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення (І. Дикарьов, Д. Штоль);

б) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб (Н. Краснослободцева);

7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо (О. Поліщук).

Враховуючи викладене, нами зроблено спробу дати власне тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі. Пропонуємо *під диспозитивністю розуміти усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.*

Таким чином, проаналізувавши поняття та ознаки диспозитивності у кримінальному провадженні, запропоновані вченими у галузі кримінальної юстиції, автором дисертаційного дослідження здійснено класифікацію принципу диспозитивності за виокремленими критеріями:

1) за змістом диспозитивність поділяється на (О. Герасимчук, О. Глухова, М. Строгович): 1.1) соціальну – виступає свобода осіб і їх об'єднань в суспільстві – свобода, якою може користуватися особа або об'єднання осіб (індивідуальна свобода), похідна від індивідуальної свободи, яка зумовлюється рівнем досягнутої в суспільстві свободи [89, с. 204]; 1.2) матеріальну; 1.3) формальну (процесуальну);

2) за способами зв'язку елементів у структурі диспозитивності: 2.1) горизонтальні (рівнопорядкові); 2.2) вертикальні (різнопорядкові) (Л. Лобойко);

3) за закріпленням диспозитивних норм в матеріальному чи процесуальному законі (О. Поліщук): 3.1) матеріальна; 3.2) процесуальна [327, с. 3];

4) за загальністю повноважень, якими користуються суб'єкти диспозитивних прав (О. Герасимчук): 4.1) загальні повноваження – використовуються багатьма суб'єктами (наприклад, право на апеляційне оскарження); 4.2) групові повноваження – наприклад примирення винного з потерпілим, клопотання про забезпечення цивільного позову; 4.3) виключні повноваження (право на останнє слово підсудного) [87, с. 131];

5) за підпорядкованістю прав і свобод (правових положень) суб'єктів диспозитивності (Л. Лобойко, О. Герасимчук): 5.1) основне положення, що виражає зміст принципу та згідно з яким заінтересовані суб'єкти процесу наділяються свободою в розпорядженні своїми правами; 5.2) положення, які забезпечують реалізацію основного положення (т.з. гарантії), як-от: а) обов'язок прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їхні права; б) обов'язок прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, забезпечити особам, що беруть участь у справі, можливість реалізації їхніх прав; в) забезпечена законом можливість заінтересованих суб'єктів кримінального процесу активно впливати на його рух і результати; г) право на оскарження заінтересованими суб'єктами кримінального процесу дій і рішень органів, які його ведуть [87, с. 131; 238];

б) залежно від обсягу правомочностей, що надаються учасникам кримінального судочинства, протягом певного часового періоду: 6.1) статична; 6.2) динамічна – така диспозитивність, яка характеризується зміною (збільшенням або зменшенням) компетентнісних повноважень суб'єктів, наприклад, щодо ініціювання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення;

7) залежно від того, скільки учасників кримінального провадження наділені диспозитивністю у конкретному кримінальному провадженні

(О. Поліщук): 7.1) одностороння; 7.2) двостороння, наприклад, під час укладення угоди про примирення чи визнання винуватості [327, с. 4];

8) в залежності від механізму реалізації диспозитивних прав (Д. Штоль): 8.1) конститутивна диспозитивність – учасник або інша зацікавлена особа може скористатися правами незалежно від конкретної стадії кримінального провадження; 8.2) ситуаційна диспозитивність – особа може скористатися правами тільки у визначених законом випадках, при настанні певних фактів або виникненні відповідних ситуацій [535, с. 131];

9) за суб'єктом диспозитивних прав (Г. Чачіна): 9.1) підозрюваний; 9.2) захисник; 9.3) обвинувачений; 9.4) законні представники; 9.5) потерпілий; 9.6) цивільний позивач; 9.7) цивільний відповідач; 9.8) свідки, які мають зацікавленість у результаті кримінального провадження [508, с. 17].

Найбільш поширеною та науково розповсюдженою є класифікація диспозитивності на матеріальну і формальну (процесуальну). Пропонуємо більш детально її проаналізувати.

Такий розподіл згадувався в науці кримінально-процесуального права ще в 60-х роках ХХ ст. Так, зокрема, М.С. Строгович, розділяючи змагальність і диспозитивність, розумів під диспозитивністю «волю розпорядження своїми правами». Диспозитивність у значенні права сторін розпоряджатися обвинуваченням (тобто матеріальна диспозитивність) допускається тільки у вузькій категорії кримінальних справ: приватного та приватно-публічного обвинувачення [87]. Формальна диспозитивність є можливість на свій розсуд розпоряджатися коштами захисту матеріальних диспозитивних прав, закріплену в нормах процесуального права. Таким чином, диспозитивність передбачає свободу (право) розпорядження як матеріальними правами, так і процесуальними правами [449]. Ще раніше (у 1914 році), в теорії цивільного права Є.В. Васьковський виділяє матеріальну і формальну диспозитивність. Під матеріальною диспозитивністю розуміється

юридична свобода вибору поведінки, що міститься в нормах матеріального права [71, с. 146].

Сучасні дослідники в аспекті кримінального судочинства визначають матеріальну диспозитивність як: свободу сторін розпоряджатися долею обвинувачення (О.І. Галаган, О.П. Герасимчук, І.С. Дикарьов, А.Л. Ципкін); стан, коли фізична чи юридична особа вирішує на власний розсуд, як їй розпорядитися своїм суб'єктивним правом, – реалізувати його чи утриматись (В.Т. Нор); можливості правових дій зацікавленої особи, які полягають у впливі на рух кримінального провадження (О.В. Москаленко); свободу сторін як розпоряджатися своїми правами на обвинувачення, кримінальне переслідування, так і не заперечувати проти нього (А.С. Александров). Ця свобода є значною мірою обмежена публічними інтересами, що є базовими в кримінальному процесі [13, с. 169; 82, с. 167; 87, с. 129; 138, с. 75-76; 285, с. 167; 303; 507, с. 132].

Формальна диспозитивність загалом зводиться до: свободи особи щодо розпорядження наданими їй процесуальними засобами (О.І. Галаган, О.П. Герасимчук, А.Л. Ципкін); свобода вибору процесуальних засобів захисту і здійснення їх учасниками кримінального процесу (В.Г. Гончаренко, М.Є. Шуило); наданням учасникам кримінального судочинства і іншим зацікавленим особам для захисту особистих інтересів процесуальних прав, реалізація яких не пов'язана з розпорядженням предметом кримінального процесу, але спричиняє вплив на кримінальне провадження (І.С. Дикарьов); сторони є вільними у виборі, і в застосуванні процесуальних засобів для обґрунтування своїх вимог до суду (А.С. Александров); розпорядження процесуальними правами в динаміці юрисдикційного процесу (В.Т. Нор) [13, с. 169; 82, с. 167; 87, с. 129; 138, с. 75-76; 209, с. 94; 303; 507, с. 132].

Досить влучно підсумовує О.Ю. Глухова, зазначаючи, що наявність у визначенні диспозитивності і змістовного, і функціонального моментів дозволяє охопити всі найважливіші сторони розглянутого правового явища. Змістовний момент диспозитивності означає свободу розпорядження

матеріальними правами, іншим елементом виступає свобода розпорядження процесуальними правами. У цьому полягає її функціональна роль [89, с. 210-211].

Деякі вчені зазначають, що диспозитивність має свій прояв і в діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження і проявляється у можливості користуватися своїми процесуальними правами з метою виконання завдань кримінального судочинства в цілому та реалізації кримінальної процесуальної функції зокрема.

В.А. Рязановський писав: «... якщо стороні в процесі належить розпоряджатися самим суб'єктивним правом – їй повинно належати і право розпоряджатися процесуальними засобами боротьби для захисту цього права: наводити докази чи не подавати їх, оскаржувати рішення суду тощо (формальна диспозитивність)» [416, с. 45].

Так, наприклад, як зазначає А.А. Мельников, для свідків процесуальна диспозитивність виражається в свободі розпоряджатися наданими їм з метою захисту особистих інтересів процесуальними правами (наприклад, в передбачених законом випадках скористатися імунітетом свідка, з'явитися на допит з адвокатом тощо) [263, с. 47; 332, с. 179].

О.П. Герасимчук в якості елементів матеріальної диспозитивності виокремлює наступні: 1) ініціювання порушення справи; 2) ініціювання закриття справи; 3) діяльність потерпілого щодо подальшого підтримання обвинувачення у випадку відмови прокурора від обвинувачення чи зміни прокурором в суді попереднього обвинувачення; 4) діяльність щодо зміни матеріальних вимог (зміни обвинувачення) у справі; 5) діяльність щодо апеляційного чи касаційного оскарження. У змісті формальної (процесуальної) диспозитивності виділяються такі правомочності особи як: 1) зупинення провадження справи; 2) оскарження дій процесуальних органів (крім апеляційного та касаційного); 3) відмови від захисника чи представника; 4) надання доказів у справі та доказування обставин, що входять в предмет доказування; 5) подання та свобода розпорядження

предметом цивільного позову; 6) свобода вступу до процесу; свобода пошуку і надання доказів; 7) свобода у доведенні перед судом переконливості доказів; 8) свобода у заявленні клопотань; 9) свобода у заявленні відводів; 10) свобода виступу у дебатах [87, с. 130].

За обсягом поняття диспозитивності ширше поняття диспозитивних норм права, адже, як зазначає А.А. Гаджиєв, останні є формою, засобом, способом вираження та розвитку диспозитивності в праві [80, с. 97].

Аналіз юридичної літератури дозволив зробити висновок, що оцінка диспозитивних норм права з боку вчених найрізноманітніша.

Перша група вчених (І.В. Табарін) проявляє до диспозитивних норм негативне ставлення, такі норми як би ігноруються, взагалі не згадуються. «Всі норми в рівній мірі обов'язкові для виконання зобов'язаними суб'єктами, а не тільки імперативні ... Не може існувати спочатку більш обов'язкових або менш обов'язкових норм ... ніяких різновидів від ступеня обов'язковості виконання правової норми існувати не може» [457, с. 248].

Представники другої групи вчених (В.С. Нерсисян, А.Н. Чашин) визнають диспозитивні норми права, визначають їх місце серед інших норм права, однак орієнтуючись при цьому тільки на приватне право. Внаслідок цього диспозитивні норми характеризуються як правила поведінки, які мають договірний характер. «Диспозитивною є така норма, яка застосовується остільки, оскільки угодою сторін не встановлено інше» [299, с. 399], «диспозитивні норми – норми права, які допускають законний, договірний відступ від правил поведінки, які в них містяться» [509, с. 294].

В.В. Кожевніков зазначає, що диспозитивні норми як приватного, так і публічного права знаходяться у взаємодії з імперативними нормами, так чи інакше з ними співвідносяться [183, с. 26].

Заслуговує на увагу позиція вчених (М.І. Байтіна і Д.Є. Петрова), які наголошують на важливості розмежування та змістом поняття «імперативної» норми права та «імперативності права».

У імперативності в поєднанні з загальнообов'язковістю проявляється державно-вольовий характер права як ознака, властивість будь-якої правової норми, незалежно від того, до якого виду вона належить на підставі того чи іншого класифікаційного критерію. У цьому сенсі, з позиції авторів, будь-яка норма права, безвідносно до форми її вираження, є такою, що виходить від державного веління і, отже, має певну імперативність. Але ступінь прояву імперативності у різних видів норм права неоднакова. У характеристиці і функціонуванні одних норм, зокрема імперативних, вона має визначальне значення. У характеристиці і дії інших видів норм, зокрема диспозитивних, імперативність іноді взагалі непомітна [32, с. 86].

Слід також відзначити, що досить помилковою, на наш погляд, є позиція ряду вчених, які ототожнюють поняття уповноважуючі та диспозитивні норми права.

Так, В.В. Лазарєв вважає, що уповноважуючі норми найчастіше відносяться до категорії диспозитивних, тобто таких, що допускають поведінку адресата норм за узгодженням з партнером [226, с. 312; 225, с. 305]. В.І. Власов та Г.Б. Власова, характеризуючи диспозитивні (уповноважуючі) норми, акцентують увагу на те, що, по-перше, вони надають сторонам правовідносин можливість самим визначати права і обов'язки в окремих випадках; по-друге, вони характерні для приватного права – тієї галузі права, де регулювання здійснюється самими суб'єктами права [78, с. 201].

Аналогічна позиція з даної проблеми є у І.А. Іваннікова, який вважає, що такі норми діють лише там, де суб'єкти не встановили угодою інших умов своєї поведінки, заповнюють прогалини, за якими немає домовленості між сторонами [159, с. 196]. Є.М. Поліщук, досліджуючи диспозитивні норми кримінального законодавства України вважає, що приватні засади пов'язані з центральною фігурою потерпілого як учасника кримінально-правового конфлікту, а також третіх осіб, які своїм волевиявленням впливають на його рішення [325, с. 62].

Маючи на увазі дію диспозитивних норм як в приватному, так і в публічному праві, слушною, на наш погляд, є точка зору О.Е. Лейста, який писав, що диспозитивність позначається як право (можливість) чинити інакше, ніж зазначено нормою, як визначення лише мети, яка повинна бути досягнута використанням «оціночних понять», зміст яких розкривається в процесі реалізації права [230, с. 731].

Досить важливим з точки зору кримінального судочинства є наявність у ньому оціночних понять, які характеризуються наявністю специфічних особливостей. По-перше, вони відзначаються тим, що в основі оціночних понять проявляються особливості та властивості певних явищ, якими оперує суб'єкт, що здійснює кримінальне провадження. По-друге – відзначаються особистим ставленням суб'єкта правозастосування до тих чи інших явищ, керуючись власним уявленням та досвідом, переконанням.

Так, Я.М. Брайнін називав оціночні поняття як такі, що не конкретизовані законодавцем і які уточнюються при застосуванні закону [62, с. 63]. В. Н. Кудрявцев зазначав, що до числа оціночних повинні бути віднесені такі поняття, використовуючи які, «суб'єкт здійснює дві функції: він не тільки порівнює конкретне поняття із загальним поняттям, а й формулює, визначає в певних межах зміст самого цього загального поняття» [218, с. 128]. В подальшому вчений уточнював: «Зміст оціночних понять значною мірою визначається правосвідомістю юриста, який застосовує закон ... з урахуванням обставин конкретної справи» [216, с. 134]. М.І. Бару виділяє наступні особливості оціночних понять: не конкретизуються законодавцем або іншим компетентним органом; уточнюються в процесі правозастосування; дають правозастосовному органу можливість вільного розсуду, вільної оцінки фактів [37, с. 104]. Інтерес до обговорюваної проблеми викликає позиція Т.В. Кашаніної, яка визначає оціночне поняття як виражене в нормах права положення (розпорядження), в якому закріплюються найбільш загальні ознаки, властивості, якості, зв'язки і відносини різноманітних предметів, явищ, дій, процесів, що детально не

роз'яснюються законодавцем з тим, щоб воно конкретизувалось шляхом оцінки в процесі застосування права і дозволяло здійснювати в межах зафіксованої в ньому спільності індивідуальну піднормативну регламентацію суспільних відносин [174, с. 28].

В.В. Ігнатенко під оціночними поняттями має на увазі «явища, які детально не роз'яснюються законодавцем і, які узагальнюють в собі типові ознаки певних значущих явищ, ... конкретизація яких здійснюється шляхом оцінки в рамках конкретної правозастосовчої ситуації» [160, с. 9]. В.В. Кожевніков зазначає, що саме конкретні факти і обстановка, в якій вони мають місце, дають критерії для розуміння оціночного поняття, для уточнення його змісту [183, с. 26].

Як переконує Є.В. Кобзева, мають місце в багатьох галузях як приватного, так і публічного права. Вони, зазвичай характеризуються закріпленням у законодавстві у вигляді наступних формулювань: за наявності достатніх підстав (даних) вважати», «в разі потреби», «на розсуд (власною ініціативою)», «у виняткових випадках», «у випадках, що не терплять зволікання» тощо [179, с. 90-101].

Справедливою є позиція Р.Є. Гентоша, який наголошує, що розуміння суб'єктом, який застосовує норму права, того, який саме підхід застосовано для врегулювання тих чи інших відносин, є «ключем» до правильного її застосування. Відсутність норм, які прямо вказують на те, який підхід застосовується до правового регулювання тих чи інших суспільних відносин, у багатьох випадках є причиною неправильного застосування норм, які їх регулюють, внаслідок неправильного тлумачення норм права. Пряме закріплення принципу диспозитивності у відповідній нормі права виключало б неоднозначне тлумачення багатьох норм права, забезпечувало б суб'єкту можливість реалізації своєї свободи через вільне волевиявлення, самостійне визначення своєї поведінки тощо [85, с. 31-32].

Варто також звернути увагу на співвідношення засади диспозитивності та диспозитивного методу правового регулювання. Вважаємо, що їх не

можна ототожнювати, адже останній передбачає можливість зміни правил поведінки суб'єктів правовідносин на їх розсуд.

Так, наприклад, С.С. Пономаренко наголошує, що диспозитивність в кримінальному процесі – це привілей не тільки сторін, але і тих учасників процесу, яких до сторін віднести неможливо. Він вважає, що слід розрізняти диспозитивність в широкому значенні як свободу будь-якого учасника кримінального судочинства розпоряджатися наданими законом правами під час реалізації кримінального судочинства, і диспозитивність у вузькому значенні як свободу розпоряджатися правами тих учасників кримінального судочинства, які мають публічний або приватний інтерес у провадженні [334, с. 10].

З цією позицією не погоджується А.А. Шамардін. Вчений зазначає, що процесуальні галузі, являючись галузями публічного права, завжди характеризуються імперативним методом правового регулювання, коли суб'єкти правовідносин не можуть відхилитись від правил поведінки, встановлених нормами права, що, однак, не виключає багатоваріантності правил поведінки. Переважне використання диспозитивного або імперативного метода відносно тих чи інших суб'єктів правовідносин визначає режим правового регулювання. В теорії права виділяють два режими – вседозволеність та уповноваження. Вседозволеність як режим традиційно представляється у виді формули «дозволено все, що не заборонено законом», а уповноважуючий – «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Якщо відносно фізичних або юридичних осіб – суб'єктів кримінального процесу, які виступають на стороні обвинувачення або захисту, але не наділені публічними владно-розпорядчими повноваженнями (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, цивільний позивач та відповідач, їх представники та законні представники, захисник), встановлюються загальнодозволяючий режим правового регулювання, то відносно державних органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальний процес – уповноважуючий [520, с. 63-64].

І.С. Дикарьов наголошує, що як будь-який інший принцип організації процесуальної діяльності, диспозитивність має цінність лише тоді, коли дозволяє більш ефективно (в даному випадку в порівнянні з публічним порядком) вирішувати завдання кримінального судочинства. На той випадок, якщо диспозитивна побудова тієї чи іншої процедури виявиться неефективною, не буде сприяти (або стане перешкодою) досягненню мети кримінального процесу, законодавець повинен передбачати дієві публічно-правові механізми захисту прав особи. Як приклад можна привести обов'язок слідчого (за згодою прокурора) розпочати кримінальне провадження за загальним правилом, в порядку приватного обвинувачення, за наявності законних підстав. Порушені в такому порядку кримінальні провадження відносяться до категорії публічного обвинувачення [138, с. 78].

Такого роду обмеження диспозитивності не слід, на наш погляд, оцінювати як вплив на права та свободи учасників кримінального провадження. Адже сама-по-собі ідея диспозитивності полягає у наявності свободи вибору своїх дій, вільному використанні наданих прав та правомочностей. У випадку неможливості фізично скористатися своїми правами (хвороба, застосування насильства, тиск тощо) законодавець якраз і передбачає можливість публічно-правового захисту прав та інтересів учасників кримінального провадження.

При цьому, І.С. Дикарьов зазначає, що не реалізацію учасником кримінального процесу диспозитивного права у кримінальному провадженні, а саме існування (закріплення в законі) такого права, слід вважати формою прояву диспозитивності, адже не всі процесуальні права, надані законом учасникам кримінального процесу, які захищають у кримінальному провадженні особистий інтерес, є диспозитивними [138, с. 78].

Отже, проаналізувавши вище викладене, можна зазначити, що світові процеси демократизації та гуманізації вплинули на суспільні відносини в Україні, в тому числі і на кримінально-процесуальну діяльність. Зміна пріоритетів у сфері кримінального судочинства, визначення кола засад

кримінального провадження, зміщення акценту на захист прав та свобод учасників кримінального процесу – все це змушує науковців та практиків щоденно вивчати та вибудовувати відповідно найбільш ефективне поєднання публічних та приватних засад у кримінальному судочинстві.

Принцип диспозитивності передбачає, що виникнення та розвиток кримінального провадження можливі лише за ініціативою сторін, де незалежний об'єктивний та неупереджений суд, створюючи необхідні умови для реалізації сторонами їх прав, не замінює сторін в їх процесуальній діяльності, забезпечує їх рівноправність та змагальність в доказуванні [520, с. 64].

Засада диспозитивності поширює свій вплив на сферу матеріального і процесуального права, правове регулювання тощо.

Таким чином, за результатами проведеного наукового аналізу поняття, змісту, ознак та видів диспозитивності у кримінальному провадженні України автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Дослідження питань диспозитивності у кримінальному провадженні України засвідчило, що не дивлячись на значний внесок вчених, багато проблем залишаються недослідженими або дискусійними. Підтвердженням цього є той факт, що серед вчених-процесуалістів немає єдності думок щодо визначення диспозитивності у кримінальному провадженні, тому вони по-різному тлумачать дане поняття.

2. Визначено найбільш суттєві ознаки, які притаманні диспозитивності у кримінальному провадженні України та на їх основі сформульовано визначення цієї правової категорії: диспозитивність – це усвідомлена необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

3. Здійснено класифікацію засади диспозитивності у кримінальному провадженні України за визначеними критеріями, а також доведено, що досить важливим з точки зору кримінального судочинства є наявні у ньому оціночні поняття, які характеризуються наявністю специфічних особливостей.

Висновки до розділу 1

Запропоновано в якості історичних етапів становлення та розвитку публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві виділяти наступні:

1) період Київської Русі – етап становлення та закріплення елементів публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві. Кримінальний процес за типом був змішаним – домінували ознаки змагального судочинства з деякими елементами слідчого (розшукового) процесу. Змагальність у цей час характеризувалася проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а слідчий (розшуковий) процес підсилювався впливом публічності кримінального судочинства;

2) кінець XIV-середина XIX століть – період формування системи джерел права, що обумовлювалось потраплянням значної частини території нинішньої України до складу Речі Посполитої (Польського королівства) й Великого князівства Литовського. Нормативно-правові акти (Литовські статuti, збірки магдебурзького права) мали яскраво виражені особливості прояву диспозитивності у кримінальному процесі, що пов'язано, в першу чергу, із змагальністю кримінального судочинства того періоду. У цей час відбувається зародження та становлення кримінального процесу та судочинства в Запорізькій Січі, незважаючи на те, що суспільні відносини регулювалися нормами звичаєвого права;

3) середина XIX-початок XX століття – період впливу Російської імперії на сфери суспільного життя українців, в т.ч. і на кримінальне судочинство, відзначається поширенням впливу публічності у зв'язку із

зміною типу кримінального провадження зі змагального, змішаного на розшуковий (обвинувальний). У цей період царська влада обмежувала права і свободи в поведінці учасників кримінального судочинства, в т.ч. і щодо розпорядження предметом позову. Держава стала усвідомлювати суспільну небезпеку певних видів злочинів і почала самостійно здійснювати кримінальне переслідування за них;

4) 1917-1922 роки – період Жовтневої революції, пов'язаної з приходом до влади більшовиків, до прийняття першого КПК УРСР. Унаслідок революції старий державний апарат було зламано і разом із ним ліквідовано й існуючу на той час судову систему. За таких умов відбувається поширення публічності у кримінальному судочинстві, яка у цей період ототожнюється із законністю, що має на меті неухильне виконання нормативних актів керівництва держави;

5) 1922-1960 роки – період прийняття двох КПК УРСР (1922 та 1927 рр.), дії кримінального судочинства в умовах Великої вітчизняної війни та післявоєнного періоду. Із прийняттям першого КПК УСРР стала простежуватися орієнтація на змішану форму кримінального процесу, що допускає елементи змагальності на досудовому слідстві. У подальші роки кримінальне судочинство реформувалося у бік «централізації повноважень прокуратури» під час досудового провадження. Роль слідчого, у свою чергу, зменшувалась, що вплинуло на «баланс сил» у змішаному процесі кримінального судочинства. У період Великої вітчизняної війни 1941–1945 рр. характер кримінального судочинства залежав від військових дій і був спрямований, в першу чергу, на захист і забезпечення інтересів держави. Післявоєнний період історії вітчизняного кримінального судочинства багатьма вченими (М.О. Чельцов, М.Л. Якуб) асоціюється з ототожненням принципів публічності та законності, або ж і взагалі з їх «зрощенням». При цьому висловлювалися поодинокі думки вчених (М.С. Строгович), які відстоювали самостійність публічності як принципу;

б) 1960-1992 роки – період прийняття КПК УРСР 1960 року (дія якого поширювалась протягом 52 років) до моменту проголошення незалежності України та переформатування роботи державних, зокрема правоохоронних та судових органів. Варто відзначити намагання законодавця демократизувати та лібералізувати кримінальне судочинство зразка післявоєнного періоду. Значну роль у цьому відіграли міжнародні глобалізаційні процеси, вплив міжнародних організацій на врегулювання суспільних відносин у світі. Результатом такої роботи стало прийняття у 1948 року Загальної Декларації прав людини, у 1950 року – Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод, у 1966 році – Міжнародних пактів «Про громадянські та цивільні права», та «Про економічні, соціальні та культурні права». Ці міжнародні акти мали на меті сприяти посиленню центральної ролі людини, її прав та законних інтересів, свобод в державно- та суспільно-правових відносинах. У зв'язку з цим в міжнародному кримінальному судочинстві акцент було зміщено в бік людини, а не держави та забезпечення її інтересів;

7) 1992-2001 роки – період запровадження Концепції судово-правової реформи у 1992 році, вступ України до Ради Європи 1995 року, прийняття Конституції 1996 року, що мало вплив на функціонування кримінального судочинства, в т.ч. і розвиток публічності та диспозитивності у кримінальному процесі. Цей період розвитку кримінального судочинства відзначався докорінними змінами «філософії» ведення та забезпечення кримінально-процесуальної діяльності (в бік забезпечення прав підозрюваного та обвинуваченого), характеризувався яскравими ознаками змагальності в процесі доказування (розширенням меж диспозитивності) і відбувався під впливом історико-політичних подій в Україні;

8) 2001-2012 роки – період початку «малої реформи кримінальної юстиції», прийняття КК України 2001 року, яким декриміналізовано значну кількість злочинів, закріплення в 2001 році у КПК принципу «диспозитивності», схвалення у 2006 році Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до

європейських стандартів та у 2008 році Концепції реформування кримінальної юстиції. Прийняття двох концептуальних нормативно-правових актів щодо вдосконалення кримінального судочинства прискорили законодавчі процеси, пов'язані із кардинальним оновленням кримінальної процесуальної діяльності. В цей період засади диспозитивності набувають офіційного статусу і в подальшому їх вплив збільшується у кримінальному судочинстві в цілому;

9) з 2012 року – по т.ч. – період прийняття КПК незалежної України із запровадженням низки новацій, що посилили змагальність кримінального судочинства.

Проаналізовано наукові джерела стосовно розуміння поняття «принципу» у кримінальному процесі України. Встановлено, що сьогодні існують різні підходи щодо тлумачення цього поняття, що створює плюралізм думок вчених у даному питанні. Автором визначено, що під принципами у дисертаційному дослідженні ми розуміємо вихідні, керівні ідеї (положення) виникнення, розвитку і функціонування правових явищ.

З'ясовано, що у науковій літературі також точаться дискусії щодо визначення поняття «засад» кримінального провадження. У КПК України не закріплено дефініції цієї правової категорії, що спонукає багатьох правників упродовж значного часу займатися опрацюванням цієї проблеми. Наголошено, що автор підтримує позицію вчених, які ототожнюють поняття «принцип» та «засада».

Систематизовано критерії (властивості, вимоги) віднесення правових положень до категорії (процесуального статусу) принципу (засади):

- 1) доктринальна обґрунтованість, соціальна обумовленість, гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб;
- 2) регулятивність, відбиття предмета й методу кримінально-процесуального регулювання;
- 3) основоположність, загальний фундаментальний характер;
- 4) системність та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів;
- 5) універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох

стадіях кримінального процесу й обов'язково на його центральній стадії – судового розгляду; б) непорушність – порушення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов'язкове його скасування; 7) нормативність – закріплення у нормативно-правових актах, владний (обов'язковий) характер – забезпечується засобами державного впливу; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства.

Обґрунтовано, що кожний критерій відзначається загальним характером впливу на кримінальну процесуальну діяльність. При цьому у наукових джерелах триває полеміка вчених щодо наявності або відсутності специфічних загальних правових положень (засад), притаманних для окремих стадій. Проаналізовано відповідність публічності та диспозитивності критеріям віднесення положень до категорії принципу (засади). Доведено їх відповідність усім 8-ми визначеним критеріям.

Акцентовано увагу, що запропонована новим КПК України система основоположних засад повністю співвідноситься з міжнародними стандартами кримінальної процесуальної діяльності та положеннями Конституції України 1996 року. Роль та значення загальних засад кримінального провадження як гарантій правосуддя, забезпечення прав та свобод особи полягає в тому, що вони є правовою основою для вирішення тих питань, що виникають на практиці і на які закон не дає прямої відповіді.

Наголошено, що незважаючи на те, що у КПК України закріплено в якості засад кримінального провадження 22 принципа, проте в науці кримінального процесу загальна кількість засад кримінального провадження не визначена: на думку Т.М. Добровольської їх 17, М.М. Михеєнка – 18; В.М. Тертишника – 39 тощо.

Проаналізовано та систематизовано думки вчених щодо класифікації засад кримінального провадження. Більшість вчених поділяє принципи на загальноправові, міжгалузеві та галузеві залежно від поширення впливу на галузь суспільних (в т.ч. правових) відносин. Дана класифікація є більш сучасною і «модернізованою», у порівнянні з поділом на конституційні та

інші принципи залежно від юридичної сили джерела закріплення (одна з перших історичних класифікацій принципів).

Досить часто тлумачення публічності характеризує її як засаду, яка уособлює собою виключно сферу державних інтересів, державно-владну компетенцію, тим самим нівелюючи будь-які приватні ініціативи окремих осіб, учасників кримінального провадження. Виникає враження про підміну суспільних інтересів державними.

У чинному КПК України (ст. 25) передбачено засаду публічності, зміст якої полягає в тому, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила

Акцентовано увагу, що закріплене нормативне визначення публічності не відображає весь обсяг сутності цієї категорії. Поряд з цим, немає однастайності і у думках вчених щодо тлумачення публічності як принципу (засади) кримінального судочинства. Науковці по-різному називають її, зокрема: 1) як «обов'язок посадових осіб і державних органів дослідити всі обставини справи й забезпечувати охорону прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у справі» (І.М. Гальперін); 2) вираження суспільного призначення кримінального судочинства, де інтереси суспільства вимагають застосування покарання до осіб, які з умислом учинили суспільно небезпечні діяння (Л.М. Башкатов, Г.М. Ветрова, А.Д. Донченко, В.І. Зажицький, В.І. Шестаков); 3) «поєднання ініціативи та активності в процесуальній діяльності посадових осіб і державних органів» (Т.М. Добровольська); 4) «вимоги, які зобов'язують посадових осіб і органи, що ведуть кримінальний процес, вчиняти на свій розсуд процесуальні дії в межах своєї

компетенції» (В.Д. Шундіков); 5) «посадовий обов'язок уповноважених суб'єктів порушувати кримінальне переслідування, здійснювати розслідування і вирішення кримінальної справи» (М.А. Чельцов); б) властивість, що надає кримінальній процесуальній діяльності офіційний характер, відображає ознаки, які визначають владну сутність правозастосування (Ю.П. Михальчук); 7) положення, згідно з яким діяльність у цьому виді процесу здійснюється слідчим, прокурором і судом (суддею) від імені держави на підставі закону в загальносуспільних (державних) інтересах (Л.В. Карабут); 8) співвідношення меж свободи кожного члена суспільства зі свободою інших як основа встановленого порядку судочинства, яка виражає не владу держави в обвинуваченні, а владу закону над державою (А.П. Гуськова); 9) «відповідальність посадових осіб і державних органів, які ведуть процес, за хід та результати процесуальної діяльності» (Л.М. Масленнікова); 10) визначення напряму діяльності державних органів і посадових осіб приписами кримінально-процесуального права (В.Т. Маляренко); 11) вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, уповноважених на ведення кримінального процесу (О.С. Степанов); 12) поєднання аспектів реалізації правосуддя та державного обвинувачення (А.А. Шамардін, В.В. Хатуаєва).

Для упорядкування нормативної сутності принципу публічності, запропоновано визначити ознаки, які притаманні цьому поняттю, зокрема: 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції.

Автором сформульовано власне поняття публічності – це нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних,

спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Встановлено співвідношення публічності та кримінально-процесуальної форми. Доведено, що публічність як засада кримінального провадження на всіх стадіях визначає сутність кримінального процесу, особливості публічно-правових відносин, тоді як кримінально-процесуальна форма визначає порядок та особливості втілення цієї сутності у процесуальній діяльності учасників кримінального провадження.

Дослідження питань диспозитивності у кримінальному провадженні України засвідчило, що не дивлячись на значний внесок вчених, багато проблем залишаються недослідженими або дискусійними. Підтвердженням цього є той факт, що серед вчених-процесуалістів немає єдності думок щодо визначення диспозитивності у кримінальному провадженні, тому вони по-різному тлумачать дане поняття, зокрема визначають диспозитивність як: 1) принцип, притаманний судочинству (Ф. Багаутдінов, Г. Беньягуєв, І. Михайловська, С. Наріжний, А. Павлушина, І. Петрухін, В. Руднев, В. Шишкін); 2) засаду судочинства, що визначає механізм руху процесу (В. Малярєнко); 3) право сторін розпоряджатися своїми правами; спосіб теоретичного обґрунтування правової свободи і рівності сторін у кримінальному процесі (А. Александров); 4) свободу будь-якого учасника процесу під час реалізації наданих законом прав (С. Пономарєнко); 5) залежність руху ... процесу від волі ... зацікавлених осіб (Р. Гукасян); 6) процесуальні повноваження, що беруть участь у справі, які надають можливість впливати на виникнення, припинення або зміна правовідносин (М. Гурвич); 7) довільність дій приватних осіб в процесі (Л. Масленнікова); 8) метод або ознаку метода правового регулювання (С. Алексєєв, М. Кельман, Л. Луць, А. Колодій, О. Скакун, П. Рабінович, В. Копейчиков); 9) правовий інститут (Д. Бедняков); 10) «особливу властивість» і навіть «якість» права (Т. Молчанова); 11) свободу волевиявлення учасників правових відносин (О. Глухова); 12) можливість розпоряджатися предметом

кримінального процесу (І. Дикарьов); 13) властивість права об'єктивно передбачати відносну самостійність, автономність, самодіяльність суб'єктів правореалізації, в тому числі правозастосування (В. Кожевніков); 14) право (можливість) чинити інакше, ніж зазначено нормою (О. Лейст); 15) правову активність особи (О. Поліщук); 16) «особливу модель побудови правової матерії» (С. Алексєєв); 17) елемент, інтерес у кримінально-правових відносинах (Л. Головка, О. Грищук, П. Дагель, Т. Кленов, Т. Присяжнюк, М. Сенаторов, О. Сумачев, П. Яні, А. Яценко); 18) основне положення, що передбачає можливість учасника кримінального процесу визначати на власний розсуд в межах закону форми і способи захисту своїх прав (Л.М. Лобойко) тощо.

Аналіз думок вчених щодо тлумачення диспозитивності дозволив автору дисертаційного дослідження виокремити найбільш суттєві ознаки, які притаманні цьому принципу кримінального провадження: 1) усвідомлення суб'єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо.

Запропоновано тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі, зокрема як усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на

виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Здійснено класифікацію принципу диспозитивності за виокремленими критеріями:

1) за змістом: 1.1) соціальна – виступає свобода осіб і їх об'єднань в суспільстві – свобода, якою може користуватися особа або об'єднання осіб (індивідуальна свобода), похідна від індивідуальної свободи, яка зумовлюється рівнем досягнутої в суспільстві свободи; 1.2) матеріальна; 1.3) формальна (процесуальна);

2) за способами зв'язку елементів у структурі диспозитивності: 2.1) горизонтальна (рівнопорядкові); 2.2) вертикальна (різнопорядкові);

3) за закріпленням диспозитивних норм в матеріальному чи процесуальному законі: 3.1) матеріальна; 3.2) процесуальна;

4) за загальністю повноважень, якими користуються суб'єкти диспозитивних прав: 4.1) загальні повноваження – використовуються багатьма суб'єктами (наприклад, право на апеляційне оскарження); 4.2) групові повноваження – наприклад примирення винного з потерпілим, клопотання про забезпечення цивільного позову; 4.3) виключні повноваження (право на останнє слово підсудного);

5) за підпорядкованістю прав і свобод (правових положень) суб'єктів диспозитивності: 5.1) основне положення, що виражає зміст принципу та згідно з яким заінтересовані суб'єкти процесу наділяються свободою в розпорядженні своїми правами; 5.2) положення, які забезпечують реалізацію основного положення (т.з. гарантії), як-от: а) обов'язок прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їхні права; б) обов'язок прокурора, слідчого і особи, яка провадить дізнання, забезпечити особам, що беруть участь у справі, можливість реалізації їхніх прав; в) забезпечена законом можливість заінтересованих суб'єктів кримінального процесу активно впливати на його рух і результати; г) право

на оскарження заінтересованими суб'єктами кримінального процесу дій і рішень органів, які його ведуть;

б) залежно від обсягу правомочностей, що надаються учасникам кримінального судочинства, протягом певного часового періоду:

6.1) статична; 6.2) динамічна – така диспозитивність, яка характеризується зміною (збільшенням або зменшенням) компетентнісних повноважень суб'єктів, наприклад, щодо ініціювання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення;

7) залежно від того, скільки учасників кримінального провадження наділені диспозитивністю у конкретному кримінальному провадженні:

7.1) одностороння; 7.2) двостороння, наприклад, під час укладення угоди про примирення чи визнання винуватості;

8) в залежності від механізму реалізації диспозитивних прав:

8.1) конститутивна диспозитивність – учасник або інша зацікавлена особа може скористатися правами незалежно від конкретної стадії кримінального провадження; 8.2) ситуаційна диспозитивність – особа може скористатися правами тільки у визначених законом випадках, при настанні певних фактів або виникненні відповідних ситуацій;

9) за суб'єктом диспозитивних прав: 9.1) підозрюваний; 9.2) захисник; 9.3) обвинувачений; 9.4) законні представники; 9.5) потерпілий; 9.6) цивільний позивач; 9.7) цивільний відповідач; 9.8) свідки, які мають зацікавленість у результаті кримінального провадження.

Доведено, що досить важливим з точки зору кримінального судочинства є наявні у ньому оціночні поняття, які характеризуються наявністю специфічних особливостей. По-перше, вони відзначаються тим, що в основі оціночних понять проявляються особливості та властивості певних явищ, якими оперує суб'єкт, що здійснює кримінальне провадження. По-друге – відзначаються особистим ставленням суб'єкта правозастосування до тих чи інших явищ, керуючись власним уявленням та досвідом, переконанням.

РОЗДІЛ 2. СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

2.1. Фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі

Сьогодні з особливою гостротою постають питання співвідношення публічних і диспозитивних начал в кримінальному провадженні України. Це зумовлено, в першу чергу, зміною соціальних цінностей, зміщенням акценту в бік захисту прав і свобод людини в демократичному суспільстві, що втілено у чинному КПК України, прийнятому у 2012 році.

Розширення процесуальних прав учасників процесу, надання і забезпечення можливості вільного розпорядження ними, сприяє посиленню у кримінальному процесі диспозитивних засад. Як наголошує Н.П. Головатчук, в основному це відбувається за рахунок звуження публічної складової, однак її ігнорування може призвести до зниження ефективності кримінально-процесуальної діяльності. У такому разі держава втратить дієвий інструмент контролю над злочинністю, що призведе до зниження рівня захисту тих же приватних інтересів [95].

Переважання у кримінальному процесі публічності, на думку В.Т. Нора, пояснюється тим, що у кримінально-процесуальній формі знаходять свою реалізацію норми кримінального права, які прийняті з метою охорони і захисту суспільства від суспільно-небезпечних посягань. Держава не може стояти осторонь того, що порушуються встановлені нею ж кримінально карані заборони – вчиняються злочини [303, с. 8]. Її реакція, що проявляється у формі державного осуду, в більшості випадків не залежить від волевиявлення окремих громадян. Більше того, держава не може цілком ігнорувати інтереси суспільства загалом, яке в силу необхідності відновлення порушеного правопорядку, завжди вимагатиме з'ясування істини і покарання

винного. Однак, як слушно наголошує В.Т. Маляренко, побудова кримінального процесу лише на основі публічності або, навпаки диспозитивності також неможлива. Оскільки значне посилення публічності може призвести до набуття кримінальним-процесуальною діяльністю репресивного характеру, а диспозитивності – до анархії [250, с. 3; 95].

На наш погляд, сучасна кримінальна процесуальна діяльність спрямована на мінімізацію застосування процесуального примусу, обрання заходів забезпечення кримінального провадження, які обмежують права та інтереси учасників процесу або позбавляють волі. Причина цього криється у поширенні впливу засади диспозитивності у кримінальному провадженні, що дозволяє у більшій мірі відстоювати приватні інтереси учасників кримінального судочинства, через реалізацію своїх прав впливати на хід провадження тощо.

Питання про вплив диспозитивності на кримінальне провадження постало не вчора. Цьому передував тривалий еволюційний процес впровадження публічно-приватних інтересів у кримінальне судочинство. Залежно від історичного періоду змінювались законодавство, політика, погляди вчених, практиків-процесалістів та ін. Попри превалююче становище публічності у кримінальному провадженні (якщо брати до уваги історичні періоди його домінування), наукою кримінального процесу були сформульовані та аргументовані положення про диспозитивність у кримінальному провадженні.

У 60-х рр. ХХ ст. Херберт Пеккер дійшов висновку, що у світі існують дві моделі боротьби зі злочинністю — Due Process Model (в якій пріоритетом є захист прав особи) і Crime Control Model (пріоритетом є контроль над злочинністю шляхом обмеження прав особи) [495, с. 187]. Тому перед законодавцем стоїть завдання – збалансувати, звести до мінімуму процесуальний (публічний) примус для того, щоб захистити, наскільки це можливо, права і свободи людини (диспозитивність). Мінімум примусу, мінімум правообмежень при спробах розкрити злочини – надзвичайно

складне питання, що вирішується при прийнятті законодавства. Тоталітарні системи надають перевагу істині, яка здобувається ціною обмеження прав громадян, а в демократичних державах на перше місце ставлять права громадян, якими не можна надмірно жертвувати навіть в ім'я досягнення істини. При цьому розслідування злочинів стає більш складним заняттям, оскільки вимагає поваги до прав громадян. У класичному і ранньому обвинувальному процесі кримінальне переслідування залежало від волевиявлення потерпілого, який сам збирав докази і надавав їх суду. Тобто діяла диспозитивність. У подальшому приватно-позовне провадження було замінено розшуковим, яке здійснювала держава. Сильні публічні підвалини характерні для інквізиції і поліцейської держави. Переважання диспозитивності властиве зрілому громадянському суспільству і демократичній державі [250, с. 9; 459].

На думку О.С. Александрова, ідея розширення засад диспозитивності в кримінальному процесі повинна мати розумні межі. Окремі автори висловлюють думку, що в громадянському суспільстві «кожен громадянин повинен мати право на кримінальний позов як засіб відновлення справедливості, адже у вільній країні громадянин є гарантом права» [14, с. 78], посиляючись при цьому на досвід древніх Греції та Риму. Дійсно, в Давньому Римі кожен громадянин мав право подати судову скаргу на захист публічного інтересу, коли особисто йому злочином не було заподіяно шкоди. У Давній Греції громадянин теж мав право подати скаргу на захист власного інтересу, а також публічного інтересу. Але ці порядки були атрибутом наївної безпосередньої демократії. У сучасних державах публічні позови громадян, які особисто не постраждали від злочину, можуть зробити судову владу непрацездатною. Слід знати, що в Давній Греції і в Давньому Римі громадяни – публічні позивачі самі вели розслідування, збирали докази й навіть виступали в судах [250, с. 11].

Актуальним на сьогодні залишається питання про допустимі межі розширення сфери диспозитивності у кримінальному провадженні з метою

максимального забезпечення прав та інтересів учасників кримінального судочинства. При цьому важливим є залишити місце публічності, можливості застосування примусу з тим, щоб гарантувати виконання завдань кримінального провадження, ефективне функціонування правоохоронних органів тощо.

Відзначається, що зосередження уваги виключно на правах жертви задовольняє жертву, тоді як покарання повинно мати публічний характер і не бути питанням тільки приватного інтересу. Виникають запитання: де ті розумні межі розширення диспозитивності у кримінальному судочинстві і в чому полягає збалансованість публічних і диспозитивних засад, з якими пов'язується надія на правопорядок? [270, с. 191].

У цьому аспекті А.С. Барабаш виділяє такий елемент диспозитивності, як обов'язок органу держави здійснювати ті чи інші дії задля забезпечення приватного інтересу учасника кримінального провадження. В одних випадках такий зв'язок чітко виражений. Наприклад, у справах приватного обвинувачення волевиявлення сторін тягне безумовне виникнення або припинення кримінального провадження. В інших ситуаціях подібної визначеності немає. Так, згідно законодавства суд зобов'язаний допитати, наприклад, свідка чи фахівця, що з'явилися в судове засідання з ініціативи сторін. Тут диспозитивність повна, оскільки праву приватного суб'єкта відповідає обов'язок правозастосувача реалізувати це право. Якщо ж аналогічна ситуація виникає на стадії досудового розслідування, то її результат може бути не на користь учасника кримінального провадження. Так, слідчий вправі відмовити в задоволенні клопотання, наприклад захисника, про допит запрошеного свідка або спеціаліста на тій підставі, що їх свідчення не мають значення у кримінальному провадженні. У даному випадку диспозитивність пригнічується публічністю, хоча це не відповідає завданням кримінального судочинства, зокрема, встановленню істини у кримінальному провадженні [33, с. 39].

Як зазначає Т.М. Мирошніченко, диспозитивність не суперечить принципу публічності, оскільки повинна ретельно регламентуватись законодавством. Законодавець дещо стримує диспозитивні засади у кримінальному процесі, застосовуючи оціночні поняття типу «в необхідних випадках», «може бути», «з дозволу слідчого», зв'язку «або». Саме тому, що оцінювати правову ситуацію за законом зобов'язана особа, яка веде процес (публічність), вона це має робити, дотримуючись принципів кримінального судочинства. Учасники, в свою чергу, вправі оскаржити процесуальні рішення до відповідних інстанцій (диспозитивність), у тому числі, і у суді. У наявності баланс у використанні імперативних і диспозитивних методів регулювання відносин [270, с. 193].

Як бачимо із вище наведеного, у науковій літературі питанню співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приділена увага багатьох вчених та фахівців у галузі кримінального судочинства. Варто відзначити, що вони по-різному визначають аспекти співвідношення цих принципів (засад) у кримінальному провадженні.

Автором дисертаційного дослідження, на підставі наукового аналізу та порівняльно-правового методу пізнання явищ і процесів, систематизовані аспекти співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі, у зв'язку з чим пропонується таку діяльність визначати як «правову формулу» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні. Так, у науковій літературі вони співвідносяться як: 1) принципи-партнери (Н.П. Головатчук); 2) засади-конкуренти (В.Т. Маляренко); 3) обернено пропорційна залежність публічності та диспозитивності (І.А. Тітко); 4) протиставлення, намагання розвести приватні та публічні інтереси (Т.М. Мирошніченко); 5) публічність є підґрунтям диспозитивності (В.М. Кудрявцев); 6) публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів (Ю.М. Грошевий); 7) зв'язок, заснований на концепції суспільного договору (Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-

Ж. Руссо); 8) розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності (С.Л. Деревянкін, Є.В. Рябцева); 9) взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності (М.І. Тлепова); 10) поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних (Л.А. Александрова, С.А. Альперт, О.О. Артамонова, Ф.Н. Багаутдінов, О.В. Белов, В.П. Бож'єв, Л.В. Головка, Ю.М. Грошевий, К.Ф. Гуценко, С.В. Давиденко, В.С. Зеленецький, М.І. Козюбра, Л.Д. Кокорев, Л.М. Лобойко, В.З. Лукашевич, В.Т. Маляренко, В.В. Навроцька, В.Т. Нор, П.М. Рабінович, І.А. Тітко, С.Ю. Шевчук, В.М. Юрчишин та інші); 11) пропорційність в регулюванні кримінально-процесуальних відносин (С. Шевчук); 12) залежність від побудови нормативного матеріалу (С.С. Алексєєв, М.І. Тлепова); 13) ілюзія рівноправності (Л.А. Александрова); 14) баланс публічних і приватних інтересів (О.Г. Шило); 15) взаємовиключні засади (Л. Головка, І. Петрухін); 16) «категорії різного рівня абстракції» (А.І. Макаркін); 17) бінарність публічності та диспозитивності (Л.М. Масленнікова); 18) «сплетіння публічності та диспозитивності» (В.В. Хатуаєва); 19) визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших (І.А. Тітко); 20) специфічність, унікальність зв'язку публічності та диспозитивності (Л.В. Карабут); 21) принцип публічності кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу (А.А. Шамардін) тощо.

Пропонуємо більш детально зупинитися на дослідженні зазначених «формул» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві, зокрема з'ясувати фактори впливу, що зумовлюють їх існування.

Формула 1: публічність та диспозитивність – принципи-партнери. На цьому наголошує Н.П. Головатчук, зазначаючи, що диспозитивність і публічність споріднені між собою і залежні один від одного. Їх тісна

взаємодія, виявляючись у різних формах, забезпечує рух кримінального процесу. Доцільність переваги того чи іншого принципу на конкретному етапі кримінального провадження визначається законодавцем з урахуванням важливості даного етапу для встановлення обставин кримінального правопорушення, можливості обмеження задля цього прав учасників провадження, значимості для них конкретного кримінально-процесуального рішення [95].

Так, наприклад, у кримінальному провадженні передбачені можливості широкого застосування угод між потерпілим та обвинуваченим, завдяки чому збільшуються шанси потерпілих на відшкодування їм шкоди, завданої злочинцем; сторони гарантують для себе певні процесуальні та матеріально-правові блага, хоча і в «компромісному» варіанті. Тим більше, що при укладенні угод не виключається застосування до злочинця державного осуду. Проте, угоди про примирення не можуть бути укладені у провадженнях щодо тяжких і особливо тяжких злочинів, що зумовлене необхідністю у цих випадках захистити інтереси суспільства (публічні інтереси) [219, с. 246].

Таким чином фактором, який впливає на співвідношення публічності та диспозитивності як принципів-партнерів є передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення.

Формула 2: публічність та диспозитивність – засади-конкуренти. На цьому наполягає В.Т. Маляренко, зазначаючи також, що ці дві засади не можуть існувати незалежно одна від одної. У розділі II Конституції конкретизовані не тільки права і свободи людини (диспозитивність), а й їх обмеження, а також встановлено обов'язки людини (публічність). На підставі цих засад, їх змісту і наповненості дається оцінка державі. Від того, яка із цих засад наповнюється відповідним правовим змістом більше, а яка — менше, залежать рівень правопорядку в державі і захищеність людей як від свавілля представників державних органів, так і від злочинного світу [250, с. 3].

Публічність як принцип кримінального провадження обумовлює таку побудову кримінального процесу, за якої розслідування, розгляд і вирішення кримінальної справи провадяться державними органами в державних інтересах і з огляду на їхній посадовий обов'язок – поза залежністю від волі й розсуду громадян, організацій, інтереси яких безпосередньо порушені злочином, кримінальним проступком. Засада диспозитивності має своїм змістом «закріплені в нормах кримінального процесуального права ідеї свободи суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, таких, що мають у справі матеріально-правовий або особистий інтерес на свій розсуд розпоряджатися процесуальними правами з метою виникнення, руху або закінчення провадження, для захисту своїх суб'єктивних прав або охоронюваних законом інтересів» [113, с. 137]. У широкому значенні публічність – це пріоритет суспільних, державних інтересів у взаємовідносинах людини із владою, тоді як диспозитивність передбачає більшу цінність інтересів особи в ситуаціях протиріччя з інтересами держави [269, с. 110].

Таким чином, фактором, який впливає на співвідношення публічності та диспозитивності як засад-конкурентів, є визначення стану правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями.

Формула 3: обернено пропорційна залежність публічності та диспозитивності, про що зазначає І.А. Тітко, порівнюючи таке співвідношення із «повною енергією замкненої системи об'єктів», де «питома вага забезпечення приватних і публічних інтересів (диспозитивності й публічності) зберігається, проте зміна пропорції однієї величини призводить до обернено пропорційної зміни іншої» [472, с. 154].

Необхідно розмежовувати в окремо взятій галузі царину переважної дії права приватного і публічного. З огляду на юридичну природу публічного і диспозитивного як явищ об'єктивної дійсності, пропонується досліджувати

їх співвідношення з метою пошуку балансу між двома цінностями – правами людини і ступенем контролю над злочинністю. Можливість розпоряджатися своїми правами врегульовувалась кримінальним процесуальним законом і раніше. Як результат – особа набула прав давати свідчення, заявляти клопотання, відводи, користуватися послугами захисника, перекладача, ознайомлюватися з матеріалами справи, розпоряджатися обвинуваченням у справах приватного обвинувачення, оскаржувати вирок тощо. Розпорядження своїми правами треба розуміти як визначення «юридичної долі» свого волевиявлення, яке не може бути обмежене (диспозитивність) і водночас має бути певним чином закріплене офіційними особами передбаченим законом порядком (публічність) [269, с. 110].

В.Г. Розовський зазначає, що зосередження уваги виключно на правах жертви задовольняє жертву, тоді як покарання повинно мати публічний характер і не бути питанням тільки приватного інтересу. Покарання призначається іменем народу чи держави за дії, що несуть загрозу добробуту всього суспільства [409, с. 45].

Таким чином, фактором впливу на співвідношення (обернено пропорційну залежність) публічності та диспозитивності є регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції).

Формула 4: протиставлення публічності та диспозитивності, намагання розвести приватні та публічні інтереси. На цьому наголошує Т.М. Мирошниченко, зазначаючи, що така позиція характерна для часів жорсткої державної влади, коли об'єктивні положення права залежали від державної політики, а існування інтересу окремої особи як такої визнавалось явищем негативним або відкидалось взагалі. Русійною силою праворегулювання вважався державний інтерес. Протилежна думка зводилась до визнання домінування приватного інтересу над суспільним [269, с. 110].

Тому, співвідношення суспільних і особистих інтересів, ставлення держави до особи виражаються в засадах публічності і диспозитивності. Ці поняття вживають у широкому й вузькому значенні. Публічність у широкому значенні – це пріоритет суспільних, державних інтересів у взаємовідносинах людини із владою, у той час як диспозитивність передбачає більшу цінність інтересів особи, коли вони вступають у протиріччя з інтересами держави. В публічних інтересах доводиться обмежувати деякі права і свободи особи, а в приватних – удаватися до самообмеження державної влади і вибудовувати систему гарантій прав особи, які б охороняли її від свавілля представників державних органів [453, с. 285].

Таким чином, фактором впливу на «протиставлення публічності і диспозитивності» у кримінальному провадженні є вплив державно-правової політики (в т.ч. і кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку законодавства, тип судочинства тощо.

Формула 5: публічність є підґрунтям диспозитивності. На цьому наполягає В.М. Кудрявцев, який зазначає, що певні моделі поведінки в цій сфері закріплені державою через правові механізми з метою охорони особистих майнових і немайнових інтересів [217, с. 37]. Чинним КПК України така наукова позиція сприйнята і закріплена в ч. 1 ст. 26 «Диспозитивність»: «Сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК». Економічна, фінансова, цивільна чи інші галузі права без винятку наочно демонструють, наскільки глибоким є проникнення публічного права в приватне і навпаки. Достатньо чіткої межі між визначенням публічного і приватного права бути не може хоча б тому, що публічність – це сукупність приватного, а приватне об'єктивно не може існувати без публічного [269, с. 110].

Таким чином, фактором, який впливає на співвідношення «публічність є підґрунтям диспозитивності», є закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), які регламентують правові механізми захисту та

забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні.

Формула б: публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів, про що зазначає Ю.М. Грошевий. Публічність – це загальноправове правило побудови суспільства взагалі, суть і дух права, що становить сукупність найменших неподільних частин – приватного інтересу [120, с. 137].

У країнах, де пріоритет віддається диспозитивності, спостерігається така закономірність: чим вищий рівень правової культури народу, чим природніша й популярніша ідея правослухняності, тим менше правових норм приймається в країні. В цих країнах дозволяють наявність прогалин у законодавстві, формують правові норми лише на рівні засад без їхньої деталізації, допускають спрощення судочинства. Такі явища спостерігаються, зокрема, в країнах Європейського Співтовариства. У країнах, де превалює принцип публічності, на громадянина покладається великий обсяг обов'язків і їх виконання забезпечується застосуванням суворих санкцій. Тут масове невиконання обов'язків тягне прийняття великої кількості найсуворіших нормативних актів, цільових програм, які накопичуються, а потім забуваються й не виконуються. Мабуть, існує певна межа, за якою велика нормотворчість наказового характеру втрачає сенс і лише шкодить державі та суспільству. Як відомо, у кризові часи розширюється сфера юридичних обов'язків, вводяться, але майже відразу знецінюються санкції, причому застосовуються вони, щоб утворити ілюзію ефективності зростаючого державного примусу [250, с. 6].

Таким чином, фактором, який впливає на співвідношення «публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів», є рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законослухняній правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. і кримінально-процесуального.

Формула 7: зв'язок публічності та диспозитивності значною мірою будується на концепції суспільного договору, засновниками якої є Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо. На думку Томаса Гоббса, люди за самою своєю природою ненавиділи один одного («людина людині вовк» — homo homini lupus est), що призвело до «війни усіх проти усіх» — bellum omnium contra omnes. У такій ситуації для спасіння людства існував один вихід — утворення держави, якій люди делегують частину прав для наведення порядку й управління суспільством [92, с. 48].

Досвід багатьох країн світу свідчить, що обмеження прав і розширення обов'язків тягне посилення репресивності в державній політиці і розширює сферу державного примусу. Такі явища не властиві громадянському суспільству та правовій державі, оскільки для них характерні панування права, мінімум обов'язків і, як правило, добровільне їх виконання [250, с. 7].

Таким чином, фактором впливу на співвідношення публічності та диспозитивності, засноване на концепції суспільного договору, є історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. і правовій.

Формула 8: розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності, про що наголошує Є.В. Рябцева: однією з характерних особливостей кримінально-процесуальної діяльності є можливість і допустимість в певних межах обмежити права і свободи особистості. Мова йде про співвідношення особистих інтересів громадянина, який бере участь в кримінальному судочинстві та інтересів інших членів суспільства, які потребують викриття та покарання винних і недопущення покарання невинних. Тільки в цьому випадку громадяни зможуть відчувати захищеність з боку держави. Саме в можливості такого обмеження прав і свобод одних заради інтересів більшої кількості осіб, полягає поєднання розумності і публічності. Таким чином, розумність здійснення кримінально-процесуальної діяльності на засадах публічності сприяє захисту прав

громадян держави, шляхом встановлення і застосування імперативних правил поведінки, в тому числі пов'язаних з певними стражданнями, обмеженнями [415, с. 220].

Одним з істотних ознак диспозитивності Л.М. Масленнікова вважає довільність дій приватних осіб. Дані особи збуджують процесуальну діяльність з метою захисту своїх індивідуальних інтересів [262, с. 25]. При здійсненні кримінально-процесуальної діяльності реалізація приватних інтересів учасників кримінального судочинства перебуває в прямій залежності від діяльності слідчого, прокурора, суду, які наділені владними повноваженнями та приймають остаточне рішення з виникаючих питань, тим самим обмежуючи волевиявлення інших учасників. При цьому «владний суб'єкт» діє на основі принципу розумності, оскільки визначає наскільки свобода процесуальних дій того чи іншого учасника процесу буде узгоджуватися з вимогою закону [415, с. 222].

У свою чергу, С.Л. Дерев'янкін також наголошує, що публічність, як принцип кримінального процесу, має домінуючий характер у кримінальному судочинстві, у зв'язку з чим дія диспозитивності має обмежуючий публічність характер. Публічність є одним із визначальних принципів судочинства взагалі і в тому числі кримінального процесу, разом із тим останньому характерні й окремі положення диспозитивності, які з демократизацією судочинства та розвитком правової культури у суспільстві повинні розширятися [133, с. 11, 16].

Таким чином, фактором впливу на розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності є характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від активності та ефективності роботи владних суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження.

Формула 9: співвідношення публічності та диспозитивності залежить від взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності. На цьому

наголошує М.І. Тлепова, яка переконана, що завдання охорони від кримінальних правопорушень усіх осіб, навіть тих, хто не є учасником кримінальних правовідносин, а також суспільства та держави є пріоритетним на сучасному етапі розбудови України як правової держави. З огляду на це оновлення нормативної бази взаємовідносин суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності повинно полягати у створенні умов для належного захисту прав і свобод осіб та доцільного застосування державного примусу засобами правового регулювання з метою виконання завдань кримінального провадження [474, с. 140].

Оптимальним у нинішніх умовах вбачається таке співвідношення публічності й диспозитивності, яке, з одного боку, забезпечувало б умови для захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу, спонукало їх до активної участі в судочинстві, а з другого – не похитнуло б віру решти членів суспільства в справедливість [269, с. 111]. У таких випадках ідеться про співвідношення особистих інтересів громадянина, який бере участь у кримінальному процесі як свідок, потерпілий, обвинувачений тощо, та інтересів усього суспільства, що потребує відповідних обмежень прав громадянина з метою викриття і покарання винуватих і недопущення засудження невинуватих (публічність). Адже відмова будь-якої із зазначених процесуальних осіб від виконання обов'язку перед суспільством та державою (наприклад, ухилення від участі в процесуальних діях або повідомлення завідомо неправдивих відомостей) утворює перепони в діяльності органів досудового слідства та суду [45, с. 345].

Таким чином, фактором впливу на взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності є поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства та держави з метою і захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві, і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження.

Формула 10: співвідношення публічності та диспозитивності на основі поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних. На цій думці наполягає багато вчених, зокрема Л.А. Александрова, С.А. Альперт, О.О. Артамонова, Ф.Н. Багаутдінов, О.В. Белов, В.П. Бож'єв, Л.В. Головкин, Ю.М. Грошев, К.Ф. Гуценко, С.В. Давиденко, В.С. Зеленецький, М.І. Козюбра, Л.Д. Кокорев, Л.М. Лобойко, В.З. Лукашевич, В.Т. Маляренко, В.В. Навроцька, В.Т. Нор, П.М. Рабінович, І.А. Тітко, С.Ю. Шевчук, В.М. Юрчишин та інші.

Імперативний метод правового регулювання визначається як метод, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу публічності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальному провадженні, через установлення обов'язків та заборон і відповідальності за їх порушення. Диспозитивний метод розуміється як метод, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу диспозитивності, а змістом – врегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальному провадженні, через встановлення прав і гарантій вільного користування ними. Слід погодитися, як зазначає Л.М. Лобойко, з тим, що імперативний метод правового регулювання є і буде залишатися основним і переважаючим методом до того часу, доки кримінальне і кримінально-процесуальне право будуть залишатися галузями публічного права [239, с. 80].

Публічність у кримінальному процесі, як слушно зазначив Ю.М. Грошев, зветься такою його побудова, за якої розслідування, розгляд і вирішення кримінальної справи провадиться державними органами в державних інтересах і через їх посадові обов'язки поза залежністю від волі й розсуду громадян, організацій, інтереси яких безпосередньо порушені злочином. Засади диспозитивності розуміються як «закріплені в нормах кримінально-процесуального права ідеї свободи суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, таких, що мають у справі матеріально-правовий або

особистий інтерес на свій розсуд розпоряджатися процесуальними правами з метою виникнення, руху або закінчення кримінального провадження, для захисту своїх суб'єктивних прав або охоронюваних законом інтересів» [120, с. 137].

Таким чином, фактором впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є характер поєднання імперативного та диспозитивного методів правового регулювання, тобто унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність).

Формула 11: співвідношення публічності та диспозитивності базується на пропорційності в регулюванні кримінально-процесуальних відносин, про що наголошує С. Шевчук: держава має дотримуватися «справедливої рівноваги» між вимогами інтересів суспільства та необхідними умовами захисту основних прав особистості.

Доречно у цьому зв'язку зауважити, що Європейський суд із прав людини неодноразово звертав увагу на необхідність забезпечення державами балансу приватних і публічних інтересів у регулюванні суспільних відносин. Зокрема, у справі «Спорронг і Лоннрот проти Швеції» (1982 р.) [400]. У найбільш загальному вигляді принцип пропорційності вимагає, щоб захід, який вживається, був пропорційним його меті: «Обмеження можуть бути покладені на особу правовим актом держави лише тією мірою, яка необхідна для досягнення певної легітимної та суспільно необхідної визначеної мети». У Конституції України принцип пропорційності знайшов своє відображення у ст.ст. 29, 30, 31, 32, 34 та інших, де разом із проголошенням прав і свобод особи держава допускає їх обмеження публічною владою в інтересах безпеки і громадського порядку. Сама можливість такого обмеження не підлягає сумніву, оскільки існування держави передбачає наявність у неї права на охорону інтересів відповідного суспільства [525, с. 479].

Ідея пропорційності співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві мала місце ще у 60-х рр. ХХ ст., коли Верховним Судом США під головуванням Уоррена було висунуто доктрину превалюючого значення прав людини. На підставі цієї доктрини судові прецеденти у кримінальних справах Міранди (1966) і Ескобедо (1964) поставили в суворі правові межі діяльність поліції з розкриття злочинів: зізнання обвинувачених були оголошені неприпустими доказами у випадках, коли поліція порушувала права людини (допит без захисника, нероз'яснення затриманому прав, порушення процедури затримання і допиту тощо). У подальшому «суд Бергера» і «суд Ренквіста» дещо змінили позицію в названих прецедентах, але останні істотно вплинули на підвищення рівня злочинності в США [453, с. 290].

У зв'язку з цим, слушно наголошує В.Т. Маляренко, що захоплення як забезпеченням прав і свобод людини, так і їх обмеженням може потягнути небезпечні наслідки, й тому треба шукати таку «золоту середину», за якої і права людини, передбачені Конвенцією про захист прав і основних свобод людини, були б в Україні забезпечені, і злочинність не збільшувалась, а відповідні правоохоронні органи та суд мали б змогу в розумних межах контролювати правопорядок у країні [250, с. 9].

Таким чином, фактором впливу на пропорційність застосування публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального судочинства.

Формула 12: співвідношення публічності та диспозитивності залежить від побудови нормативного матеріалу. На цьому наполягають С.С. Алексєєв та М.І. Тлепова, які зазначають, що юридична природа (нормативна модель) кримінального провадження схематично може бути зведена до елементів: «суб'єктивне право плюс юридичні гарантії» (диспозитивна побудова нормативного матеріалу), та «правовий обов'язок

плюс відповідальність» (імперативна побудова нормативного матеріалу), що зумовлено характером регулювання кримінально-процесуальних відносин. Воно, за словами С.С. Алексеева, є «інтенсивним енергетичним полем», що належить до сфери державної діяльності із забезпечення безпеки суспільства в цілому й учасників кримінального процесу зокрема [16, с. 348].

Оптимальним, на думку М.І. Тлепової, вбачається таке співвідношення публічності й диспозитивності, яке з одного боку забезпечувало б умови для захисту осіб, суспільства та держави, охорони прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, спонукало їх до активної участі у провадженні, а з іншого – не похитнуло б віру решти членів суспільства у справедливість, яку зазвичай пов'язують із необхідністю встановлення істинних обставин кримінального провадження [474, с. 141].

Таким чином, фактором впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є юридична природа кримінального процесу, яка ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній.

Формула 13: співвідношення публічності та диспозитивності як ілюзія рівноправності, про що наголошує Л.А. Александрова: вважається, що проблема пошуку оптимальних засобів регламентації у кримінальному процесі зумовлена прагненням запозичити відповідні міжнародні стандарти, так звану гармонізацією національного законодавства з європейським. Зазнає критики використання демократичної ідеології, основою якої є ілюзія рівноправності всіх соціальних прошарків, однакового їх доступу до багатства, що створюється всім суспільством, і важелів управління державою. Саме ідеологія у кримінальному судочинстві витіснила поняття «істини», і платою за це є пасивність суду [15, с. 131; 474].

Аналогічні думки висловлювалися й українськими вченими-процесуалістами. Дійсно, вилучення в ході судово-правової реформи зі змісту ст.ст. 9, 22, 25, 93 КПК 1960 року положень щодо права суду ініціювати початок досудового розслідування, вжиття заходів щодо

встановлення події кримінального правопорушення та особи, що його вчинила, збирання доказів істотно вплинули на активність суду у процесів доказування. Нормативний зміст окремих статей КПК України щодо судового провадження свідчить про відносно пасивне його процесуальне положення й означає збереження за судом повноважень щодо активного дослідження наданих сторонами доказів і позбавлення обов'язку збирання доказів винуватості особи (ст.ст. 332, 352, 355, 356, 358, 363, 381 та інші) [474, с. 141].

Пасивним у пошуках істини суд є також у випадку відмови прокурора від обвинувачення в суді, якщо потерпілий не виявляє бажання підтримувати обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284, ст. 340 КПК). Логічним буде припущення, що причиною такої відмови може стати брак юридичної підготовки для участі у процесі потерпілого, а також відсутність врегульованої законом процедури приватного обвинувачення, якого набуває державне у випадках, передбачених ч. 5 ст. 340 КПК [530, с. 7; 474].

Але треба усвідомлювати, що співвідношення між двома цінностями – істина чи права людини, тобто між публічністю та диспозитивністю, – змінюється слідом за змінами в соціально-політичній обстановці, й тому не слід забігати наперед процесу такої еволюції. На думку А.Д. Бойкова, суспільний інтерес завжди вищий, а людина – лише засіб для його досягнення, державний примус є засобом захисту інтересів людини, права якої порушені [55, с. 7].

Таким чином, фактором впливу на «ілюзію рівноправності» публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є сучасна ідеологія кримінального судочинства, яка стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал.

Формула 14: публічність та диспозитивність – баланс публічних і приватних інтересів. На це наголошує О.Г. Шило, зазначаючи, що таким

чином реалізується принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, проголошений у ст. 3 Конституції України [530, с. 7].

Диспозитивність як можливість суб'єктів розпоряджатись своїми правами в межах, установлених кримінальним процесуальним законом, не суперечить засаді публічності, оскільки повинна ретельно регламентуватися законодавством. Уточнюючи норми кримінального процесуального закону, законодавець у будь-якому разі якісно змінює диспозитивність: адже чим менше прогалин у законодавстві, тим менше можливостей зловживання як із боку державних органів, так і з боку інших учасників кримінального провадження. Отже, якісне зміцнення диспозитивності в кримінальному процесі означає посилення гарантій проголошених прав його учасників, що, своєю чергою, досягається розвитком і конкретизацією публічного закону [269, с. 112].

Небезпечно як переоцінювати важливість та непорушність прав і свобод людини, так і недооцінювати їх. Права й свободи та їх обмеження мають бути у певних розумних межах і збалансованими. Необхідно шукати баланс між двома цінностями – правами людини і ступенем контролю над злочинністю, тобто знаходити оптимальне співвідношення між публічністю і диспозитивністю. Порушення балансу на шкоду правам людини породжує поліцейські тенденції в діяльності відповідних державних органів. Порушення балансу на користь прав людини породжує анархію і безвідповідальність [250, с. 8-9].

Таким чином, фактором впливу на баланс публічних і приватних інтересів у кримінальному провадженні є закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю на злочинність в державі.

Формула 15: публічність та диспозитивність як взаємовиключні засади виокремлюють Л. Головка та І. Петрухін [98, с. 66; 320, с. 24-25].

Слідчо-змагальний характер кримінального процесу передбачає коригування не тільки змісту принципу публічності, а й підходу до його співвідношення з принципом диспозитивності [500, с. 209]. Можна виділити дві взаємовиключні точки зору. Перша – методом регламентації кримінально-процесуальних відносин є імперативний, відповідно, публічність – це єдиний принцип кримінального судочинства, наявність якого виключає диспозитивну засаду [220, с. 64-66]. Друга точка зору діаметрально протилежна і полягає в повному запереченні наявності публічної засади в змагальному кримінальному процесі [13, с. 34].

Таким чином, фактором впливу на взаємовиключність публічності та диспозитивності є погляди вчених на слідчо-змагальний характер кримінального судочинства.

Формула 16: публічність та диспозитивність – «категорії різного рівня абстракції». Про це зазначає А.І. Макаркін, який пропонує не зіставляти і не протиставляти їх між собою. Публічність і диспозитивність у кримінальному провадженні необхідно співвідносити одна з одною в силу того, що вони регламентують одні й ті ж суспільні відносини.

У цьому аспекті доречним є висловлювання В.Т. Маляренка, який зазначає, що суб'єктивне право є мірою свободи конкретної особи й водночас мірою несвободи для інших, чий обов'язок, кореспондуючи із суб'єктивним правом, не виконується за доброю волею. Але існує сфера державної діяльності, де в ім'я інтересів суспільства доводиться вдаватися до деяких обмежень прав і свобод особи (публічність), де неможливо без цього обійтись. Це сфера боротьби зі злочинністю, що охоплюється трьома взаємопов'язаними галузями права – кримінально-процесуальним, кримінальним та кримінально-виконавчим [250, с. 7].

Таким чином, фактором впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні як «категорій різного рівня абстракції» є спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру.

Формула 17: бінарність публічності та диспозитивності. На цьому наполягає Л.М. Масленнікова, яка наголошує, що «диспозитивна засада як частина входить складовою публічної засади, і саме її існування можливе лише під егідою (забезпеченням) публічної засади, але при цьому вона не втрачає своєї автономії» [261, с. 24]. Разом з тим, публічність і диспозитивність знаходяться в стосунках «бінарності», встановлюючи взаємні межі реалізації в кримінально-процесуальних відносинах. Ступінь і способи взаємодії розглянутих принципів визначені кримінально-процесуальним законом відповідно до конкретних стадій кримінального судочинства та форм кримінального переслідування. Так, наприклад, порушення кримінального провадження виключно за заявою потерпілого у справах приватно-публічного та приватного обвинувачення є проявом диспозитивності. Однак законодавець передбачає випадки, коли названі категорії кримінальних проваджень можуть бути порушені слідчим, зважаючи на безпорадний стан потерпілого або неможливості з інших причин самостійно захищати свої права та законні інтереси. Таке обмеження диспозитивності направлено на захист особистого інтересу потерпілого і є способом гарантувати йому реалізацію передбачених кримінально-процесуальним законом суб'єктивних прав, що є змістовною складовою принципу публічності в його сучасному тлумаченні [500, с. 209-210].

Таким чином, фактором впливу на бінарність публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування.

Формула 18: як «сплетіння публічності та диспозитивності» характеризує їх співвідношення В.В. Хатуєва. Зокрема, проявом принципу диспозитивності є наявність у підозрюваного права відмовитися від захисника навіть в тих випадках, коли відповідно до кримінального процесуального закону участь останнього є обов'язковою. Але у випадках, коли обвинувачений – неповнолітній, страждає психічними або фізичними вадами, що перешкоджають реалізації права на захист, не володіє мовою

судочинства, обвинувачується в скоєнні злочину, за який може бути призначено покарання на строк понад 15 років, довічне позбавлення волі тощо прокурор, слідчий можуть своїм рішенням призначити захисника всупереч волі підозрюваного [499, с. 210].

Необхідно зауважити, що законодавець досить часто вдається до обмеження свободи розсуду сторін при реалізації наданих їм диспозитивних прав публічними методами, тобто, надаючи право, допускає відступ в його реалізації на розсуд відповідної посадової особи. Наведемо деякі приклади, що ілюструють зазначений спосіб обмеження дії принципу диспозитивності. Так, надаючи сторонам право заявляти клопотання про провадження слідчих (розшукових) дій, законодавець залишає остаточне рішення цього питання на розсуд посадової особи органу досудового розслідування, передбачивши лише його обов'язок розглянути клопотання (ст. 221 КПК). Рішення про об'єднання і виділення кримінальних проваджень приймаються керівником слідчого органу, слідчим, прокурором і законодавець взагалі не передбачає повідомлення про нього зацікавлених осіб. Дані обмеження пов'язані, перш за все, зі слідчим характером стадії досудового розслідування, який передбачає свободу дискреційного розсуду посадової особи при визначенні ходу провадження і всього лише його право враховувати (або не враховувати) волевиявлення сторін [500, с. 210].

Таким чином, фактором впливу на «сплетіння» публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування.

Формула 19: визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших. На цьому наголошує І.А. Тітко: зважаючи на публічний характер галузі кримінального процесуального права, безумовно слід визнати, що панування приватного

інтересу є допустимим в обмеженому обсязі [471, с. 161]. У зв'язку з цим автор виділяє т.з. критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства:

а) безпосередній захист публічних (загальнодержавних, суспільних) інтересів – у тексті кримінального процесуального закону та інтерпретаційних актів можна зустріти непоодинокі приклади обмеження приватних начал з метою забезпечення саме загальносуспільних інтересів. Наприклад, у випадку «зловживання» сторонами угоди положеннями ст. 69 КК, тобто у разі узгодження ними покарання, яке за своїм видом та/або розміром не відповідає характеру, тяжкості вчиненого діяння та особі винного, суд має визнати умови цієї угоди такими, що не відповідають інтересам суспільства, та відмовити в її затвердженні [88, с. 92-95];

б) правова природа об'єкта злочинного посягання, яким є суспільні відносини, що охороняє закон про кримінальну відповідальність. І хоча при цьому йдеться лише про найбільш важливі, найбільш значущі для інтересів держави і суспільства відносини, це не виключає їх неоднорідності з позиції правової природи. Зокрема, одні суспільні відносини мають приватноправовий характер, а інші – загальнодержавний. В одних випадках кримінальне правопорушення не зачіпає приватні інтереси окремо взятих фізичних чи юридичних осіб, а в інших – має як загальний (відносини загальнодержавного рівня), так і додатковий (приватноправові відносини) об'єкти. Відтак наявність або відсутність приватноправового забарвлення об'єкта кримінального правопорушення є чинником, що визначає межу включення приватних начал у кримінальну процесуальну форму [471, с. 162];

в) ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення – це чинник, що обмежує вплив приватного інтересу на хід кримінального провадження прямо пропорційно до тяжкості вчиненого. Зауважимо, що на рівні інтерпретаційно-правових актів пропонується виділяти два рівні суспільної небезпечності кримінального правопорушення (типовий та індивідуальний), кожен з яких може цілком правомірно розглядатися як

чинник обмеження приватного інтересу у кримінальній процесуальній сфері, зокрема під час встановлення договірних правовідносин. Зокрема, ВССУ вказує, що угоду як про примирення, так і про визнання винуватості може бути укладено у провадженні щодо певних визначених законом категорій кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та злочинів). Із цього вбачається, що «ступінь тяжкості», як показник типового рівня суспільної небезпеки злочинів певних видів, враховано законодавцем та відображено у положеннях процесуального закону щодо укладення угод. Водночас ступінь тяжкості вчиненого, як показник індивідуального рівня суспільної небезпеки конкретного злочину, зумовленого його специфічними об'єктивними і суб'єктивними ознаками, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 470 КПК зобов'язаний врахувати прокурор при укладенні угоди про визнання винуватості та суд, перевіряючи угоду на відповідність її закону [382]. Враховуючи вказане, у судовій практиці існують непоодинокі випадки, коли суди відмовляють у затвердженні угоди, зважаючи на те, що сторони домовились про покарання, яке не відповідає тяжкості вчиненого, саме як показника індивідуального рівня суспільної небезпеки конкретного злочину [471, с. 163];

г) особливості суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин також доволі часто або зумовлюють розширення сфери приватного інтересу при здійсненні кримінального судочинства, або, навпаки, є обмежувальним чинником. Наприклад, незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або вчинені з проникненням у приміщення чи інше сховище, або якщо вони завдали значної матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 289 КК) є тяжким злочином і відповідно за загальним правилом не передбачає можливості укладення угоди про примирення під підозрюваним та потерпілим. Проте якщо останні є чоловіком і дружиною, близькими родичами, або підозрюваний є найманим працівником, а

потерпілий його роботодавцем, то провадження набуває статусу приватного обвинувачення (п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК), і відповідно угода про примирення може бути укладена (ч. 3 ст. 469 КПК). Таку ситуацію С.І. Перепелиця називає підвищеною «концентрацію приватності» кримінально-правового конфлікту [316, с. 112-113; 471];

д) монополія держави на застосування заходів, що обмежують права людини. Окремі види діяльності, які характеризуються особливою соціальною значущістю з одного боку, та є, так би мовити, «джерелом підвищеної небезпеки», з іншого, традиційно не допускаються в сферу приватного права й зберігаються виключно за державою. Аналогічна закономірність простежується й в рамках здійснення кримінального судочинства. Незважаючи на закріплену в законі засаду рівності учасників кримінального провадження, напевне ніхто не буде оскаржувати факт зосередження в руках державних органів значно вагомішого арсеналу інструментів досягнення цілей кримінального судочинства [202; 471];

е) необхідність захисту приватних інтересів також є чинником, що в деяких випадках обмежує приватні начала при здійсненні кримінального судочинства. Поява та розвиток державного механізму забезпечили стримування посягань одних громадян на права та інтереси інших, проте з дотриманням відповідного балансу, який свого часу був описаний не менш вдалим фразеологізмом: «моя свобода розмахувати руками закінчується там, де починається ніс мого сусіда» [381].

Формула 20: специфічність, унікальність зв'язку публічності та диспозитивності окреслює Л.В. Карабут, наголошуючи на тому, що на перший погляд, вони видаються настільки антагоністичними, що в межах однієї процесуальної системи не можуть існувати. Так, принцип диспозитивності має поширюватися не на окрему сторону кримінально-процесуальної діяльності (хоча доказування і є найбільшою за обсягом її частиною), а на всю діяльність. Однак, це ще не означає, що він має якісь переваги перед принципом публічності. Навіть тоді, коли кримінально-

процесуальні правові норми передбачають можливість суб'єктів діяти на власний розсуд (на засадах диспозитивності), принцип публічності обов'язково проявляє свою дію. Прийняття, реєстрація, перевірка та вирішення інформації про злочини здійснюється слідчим, прокурором або судом в автодинамічному порядку на підставі принципу публічності. У цьому випадку принцип диспозитивності пов'язаний із принципом публічності через поняття ініціації кримінального процесу. Цікавою в плані дослідження співвідношення зазначених принципів є та обставина, що навіть у кримінально-процесуальних системах, де принцип диспозитивності домінує, принцип публічності повністю не ігнорується. Так, наприклад, в англійському процесі головну приватно-позовну ознаку (прояв принципу диспозитивності) вбачають у тому, що обвинувачення може пред'являти й підтримувати приватна особа, яка подає до суду проект обвинувального акта. Але він сам по собі не має юридичної сили, адже стає законним документом лише після підписання його судовим чиновником [172].

Таким чином, фактором впливу на специфічність та унікальність зв'язку публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності.

Формула 21: принцип публічності кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу, про що зазначає А.А. Шамардін: диспозитивність, як і публічність, властива не окремій категорії справ, а кримінальному процесу в цілому. Так, прокурор, відмовляючись від обвинувачення, також реалізує своє диспозитивне право і, в цьому випадку, якщо потерпілий не підтримає обвинувачення, процес завершується. Приватні засади кримінального судочинства – це можливість захисту в процесі приватних інтересів, тобто інтересів фізичних і юридичних осіб (потерпілого, цивільного позивача та відповідача, обвинуваченого), а не свобода учасників розпоряджатися своїми процесуальними правами, що є складовою принципу диспозитивності, який передбачає, що процес розвивається лише за ініціативою сторін, тобто суб'єктів, які відстоюють у

процесі власні інтереси або інтереси третіх осіб, при чому як приватного, так і публічного характеру [520, с. 61; 521].

Таким чином, фактором впливу у цій формул на співвідношення публічності та диспозитивності є ініціатива та процесуальний інтерес сторін кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

На думку Т.М. Мирошніченко, питання встановлення нормальних взаємовідносин між державою у особі його представника, що веде процес, і особистістю у випадках скоєння злочину як найнебезпечнішого правопорушення у цивілізованому суспільстві є надзвичайно актуальними і складними. Труднощі у пошуках відповіді на них обумовлені тією обставиною, що для будь-якої державної організації суспільства характерним є такий стан, коли особа прагне до свободи, а публічна влада – до її обмеження (в цьому якраз і проявляється закон єдності і боротьби протилежностей) [270, с. 190].

Сьогоднішній кримінальний процес характеризується поєднанням протилежностей – публічного і приватного. Це зумовлено необхідністю виконання спільних завдань кримінального судочинства. В останні роки таке співвідношення особливо актуальне з огляду на зміни соціальних цінностей на користь забезпечення прав і свобод громадян, учасників кримінального процесу.

Порівняти між собою принципи публічності й диспозитивності, на переконання Л.В. Карабут, так само важко, як здійснити порівняльний аналіз у плані «антагонізму» двох будь-яких інших принципів процесу, наприклад презумпції невинуватості й змагальності. У «чистому» вигляді принцип публічності в кримінальному процесі не існує й існувати не може. Публічності діяльності слідчого, прокурора та суду (судді) завжди кореспондує диспозитивність у діяльності інших суб'єктів процесу. Особливо це стосується тих суб'єктів, які є заінтересованими у його результатах. Наприклад, зазначені державні органи не вправі перекладати

обов'язок доказування на обвинуваченого: вони повинні діяти на підставі принципу публічності. Але обвинувачений може скористатися правом подання доказів, забезпечуючи власні інтереси та діючи при цьому на засадах диспозитивності [172].

Чинний КПК України суттєво розширив межі диспозитивності у кримінальному провадженні України, чим створив більше засобів та умов для реалізації особистих інтересів та прав учасників кримінального судочинства.

Так, наразі права й обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК), а не з моменту визнання її потерпілою постановою слідчого, як раніше; суттєво розширено коло кримінальних проваджень, які починаються лише на підставі заяви потерпілого (ст. 477 КПК); законодавчо закріплена можливість укладення угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у провадженнях щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у провадженнях у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК). Певною мірою приватні начала простежуються й у кримінальних провадженнях публічного обвинувачення у випадках, коли особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а слідчий, прокурор, суд визнає її потерпілою лише за її письмовою згодою (п. 7 ст. 55 КПК). Підозрюваний, обвинувачений наразі мають право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. Це право не може бути обмежене (ч. 1 ст. 127 КПК). Особа, яка примирилася із потерпілим та відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду, звільняється від кримінальної відповідальності (ст. 46 КК). Про розширення диспозитивних засад свідчить і те, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється судом

присяжних лише за клопотанням обвинуваченого (ч. 3 ст. 31 КПК) тощо [474, с. 141].

Важливо вберегти кримінально-процесуальне право від бажання вибудувати ідеальне співвідношення публічності та диспозитивності, так як це завдання заздалегідь приречене на провал. Чинне і ідеальне ніяк не тотожне. Якщо спробувати звести чинне кримінально-процесуальне право до ідеальної моделі, то неминуче можна прийти до побудови помилкової моделі. Принципово важливо не будувати ідеальну модель співвідношення публічності та диспозитивності в кримінальному судочинстві, а виявляти фактори, що впливають на подібне співвідношення в певний період розвитку суспільства і держави. Розвиток кримінально-процесуального права, розробка оптимального співвідношення публічності та диспозитивності в кримінальному судочинстві на конкретному історичному етапі розвитку суспільства, безумовно, залежать від рівня розвитку громадянського суспільства, моральності людей і стану державності [262, с. 41].

Отже, враховуючи вище викладене, автором дисертаційного дослідження сформульовано наступні висновки.

1. У КПК України публічність та диспозитивність передбачені як засади (принципи) кримінального провадження. Їх співвідношення та взаємозв'язок не є однозначно визначеним. Про це свідчать розбіжності у думках вчених щодо розуміння аспектів взаємодії публічності та диспозитивності.

2. Систематизовано різні варіації поєднання цих принципів у кримінальному процесі та запропоновано 21 правову формулу співвідношення публічності та диспозитивності між собою. Крім цього, визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні.

3. Висловлено авторську позицію про те, що поєднання публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні носить «дифузний» характер, тобто вони взаємно доповнюють («проникають») одне одного, адже мають

спільну правову площину (кримінальне провадження) та заточені на виконання спільних завдань кримінального судочинства.

2.2. Інтерес як основа публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні

Розбудова України як правової держави, формування громадянського суспільства відбуваються в умовах загострення криминогенної ситуації не тільки в Україні, а й у всьому світі. Зазначене, на думку Т.М. Мирошніченко, багато в чому пояснює активність законодавця щодо радикальної зміни кримінальної політики, оновлення як судової системи, так і нормативної бази взаємовідносин суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. У зв'язку з цим, вітчизняними правниками неодноразово порушувались питання пошуку ефективних методів і нових процесуальних форм боротьби зі злочинністю, що відповідають реаліям суспільного життя. Усе частіше пропонувалися нетрадиційні для національної правової системи підходи до вирішення актуальних проблем регулювання кримінальних процесуальних відносин для виконання завдань кримінального провадження. В основі більшості з них – нове бачення цілеспрямування права: з такого, що гарантує існування й безпеку суспільства, воно перетворювалося б на право, що захищає інтереси, передусім, окремої особи (ст. 3 Конституції) [269, с. 109].

Такого роду новели знайшли своє відображення у тексті КПК України 2012 року, яким надано більше можливостей для відстоювання особистих інтересів учасників кримінального провадження, що є проявом диспозитивності у кримінальному процесі. У зв'язку з цим, на наш погляд, оптимальним сьогодні співвідношенням публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні є поєднання умов, за яких реалізуються права та інтереси учасників процесу (особисті, диспозитивні основи), з діяльністю публічних органів та посадових осіб з метою встановлення істини, а також виконання завдань кримінального судочинства.

Пізнання публічних і приватних начал у кримінальному судочинстві, як зазначає Л.М. Масленнікова, неможливе без усвідомлення інтересів, що визначають потреби людей, суспільства в цілому і діючих як об'єктивні закономірності. Зміст інтересу визначається не свідомістю людини, а породжується зовнішніми умовами існування людей, матеріальним виробництвом, громадським буттям в цілому. Разом з тим інтереси не можна відокремлювати і від свідомості людини, бо тільки в єдності об'єктивного і суб'єктивного інтерес стає фактором, що обумовлює поведінку людей. Соціально-політичні перетворення, які відбуваються в державі, для багатьох людей означають необхідність переосмислення інтересів, знаходження нових точок опори як в життєвій філософії, так і в практичних формах поведінки. У зв'язку з цим, кримінальний процес повинен бути побудований таким чином, щоб кожен суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності міг задовольнити свій інтерес, проте не на шкоду спільному інтересу [262, с. 190].

Про існування інтересів у кримінальному процесі та їх правове значення для кримінальної процесуальної діяльності згадується в Конституції і законах України (в т.ч. і кодифікованих). Проте, як переконаний С.Л. Деревянкін, визначення поняття інтересу, встановлення системи інтересів, їх диференціації ані нормативно-правові акти, ані теоретичні дослідження в галузі кримінального судочинства не містять, що може ускладнити правозастосовну практику, зокрема в частині визначення цінності окремого інтересу в контексті виконання завдань кримінального судочинства [133, с. 11-12].

Загальним аспектам, що стосуються законних інтересів учасників кримінального провадження, присвячено роботи таких вітчизняних і зарубіжних учених як: Д.Т. Арабули, Ф.Н. Багаутдінова, П.П. Глущенко, А.С. Дженьова, С.Л. Деревянкіна, Є.Б. Догота, Р.М. Євлоєва, О.С. Мазур, Л.М. Масленнікової, В.Г. Нестерова, Н.І. Снегірьової, Ю.А. Тихомирова, М.Г. Черпасова, Д.А. Чухраєва, О.В. Шпотаківської та ін.

Для правильного розуміння сутності публічних і диспозитивних засад кримінального судочинства, в першу чергу, слід усвідомити таке поняття, як «інтерес», оскільки об'єктивована в кримінально-процесуальному праві воля є не що інше, як вираз інтересів [262, с. 192].

Поодинокі спроби вчених дати визначення поняттю «інтерес» характеризуються відмінністю у формулюванні змісту, не відзначаються однаковістю розуміння сутності цієї категорії. Таким чином, інтерес у наукових працях визначається як:

- 1) важливе значення (М. Фасмер) [491];
- 2) реальна причина соціальних дій, що лежить в основі безпосередніх спонукань – мотивів, ідей і т.п. (енциклопедичне визначення) [436];
- 3) пай, частка, залучення до чого-небудь, схильність до чого-небудь (проявляти інтерес); цінність і значення, що додаються нами речі, яка відповідно до цього займає наші думки і почуття; з матеріальної точки зору також користь, вигода, користь (енциклопедичне визначення) [201];
- 4) усвідомлені потреби особистості, держави, суспільства, відображені або опосередковані в законі (П.П. Глущенко) [90];
- 5) рушійна сила кримінального процесу; проміжне місце між усвідомленням потреб і формуванням мотивів, помислів, намірів до певних вчинків (Д.А. Чухраєв) [517, с. 49];
- 6) продукт свідомої діяльності людей, коли визначаються їх потреби, зіставляються цінності, з'ясовуються взаємовідносини (Ю.А. Тихомиров) [469, с. 53];
- 7) усвідомлення спонукання дії чи бездіяльності, яке породжується певною потребою досягти якого-небудь блага, і спрямування його досягнення на вигідне задоволення потреби (О.С. Мазур) [246, с. 35];
- 8) явище суспільне, що представляє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, оскільки, з одного боку, він має матеріальні основи, а з іншого – завжди так чи інакше, більш-менш глибоко, правильно чи

неправильно відображається в свідомості і оформляється в ньому у вигляді визначених цілей (В.Г. Нестеров) [300, с. 77];

9) система потреб, цінностей, які захищаються і охороняються законом (Л.М. Масленнікова) [262, с. 196];

10) причина мотивів, помислів, намірів; те, на основі чого виникає бажання діяти або не діяти (Є.Б. Догот) [144, с. 97];

11) причина, що примушує суб'єкта кримінально-процесуального права вступати в правовідносини, та є невід'ємною частиною кримінально-процесуальної діяльності (С.Л. Дерев'янкін) [133, с. 11];

12) прагнення досягти соціально-значимого для суб'єктів кримінального провадження результату способами і засобами, передбаченими кримінальним процесуальним законом (Г.М. Мамка) [255, с. 192] тощо.

Сутність інтересів (державних, суспільних чи особистих) у кримінальному провадженні та їх реалізація визначаються чинним кримінальним процесуальним законодавством України. Останнім передбачені можливості та механізми забезпечення інтересів у кримінальному провадженні.

Різноманіття трактувань інтересу з боку науковців пов'язано, на думку Л.М. Масленнікової, перш за все, з вирішенням питання про характер інтересу: чи є він об'єктивною або суб'єктивною категорією. Більшість вчених розглядають інтерес як єдність об'єктивного змісту і суб'єктивної форми. Специфіка взаємодії об'єктивного і суб'єктивного в кримінальному судочинстві проявляється в діях суб'єктів кримінального процесу і реалізується в конкретних відносинах в ході їх кримінально-процесуальної діяльності (реалізації їх прав і обов'язків) [262, с. 193].

Досить цікавою є позиція П.П. Глуценка, який зазначає, що інтереси мають складну та багаторівневу структуру і динамічний характер, вони зумовлюють права і свободи та їх правове регулювання. Безумовно, що саме

в них виражається внутрішня залежність людини від природи, від свого "Я", від інших людей, від суспільства і держави [90].

Кримінальний процес породжують його учасники, які є суб'єктами кримінального судочинства. Від змісту їхньої діяльності, як зазначає Д.А. Чухраєв, залежить результат всього кримінального судочинства, його справедливості та ефективності. Кожен учасник кримінального процесу реалізує ту функцію, до якої його було притягнуто або залучено. Інтереси у цьому зв'язку є рушійною силою процесу в цілому, бо кримінальна процесуальна діяльність пронизана інтересами її учасників. З одного боку знаходяться інтереси сторони захисту, з іншого – обвинувачення. Невизначеними можна визнати інтереси осіб, що залучаються до кримінального процесу і виконують допоміжну роль. Ними є свідки, спеціалісти, експерти, перекладачі тощо. Але на цих суб'єктів покладається дуже обмежене коло процесуальних напрямів [517, с. 49].

Потреба людини володіти належним йому на правах власності майном формує його усвідомлене спонукання захистити самому або вимагати захисту від держави права власності на майно (наприклад, у разі його крадіжки). Формується інтерес насамперед об'єктивними умовами – видами власності, характером розподілу, природою і устроєм влади, типом культури, укладом життя [262, с. 193-194]. Таким чином, на думку О.С. Мазур, у кримінальному судочинстві інтереси викликаються усвідомленням потреб і необхідністю їх задоволення. Якщо не виникає потреби, тобто бажання досягти якого-небудь блага (наприклад, відновлення порушеного права власності в разі крадіжки), то не виникає і інтересу (мотиву кримінально-процесуальної діяльності) [246, с. 35].

Інтереси, що захищаються у кримінальному судочинстві, дуже різноманітні. Автором дисертаційного дослідження систематизовано наукові підходи вчених до класифікації інтересів у кримінальному провадженні, зокрема, виділяють такі їх види на наступними критеріями:

1) за носієм (суб'єктом) інтересу (О.В. Шпотаківська): 1.1) суспільні інтереси; 1.2) колективні; 1.3) особисті [533, с. 23];

2) за відношенням до чинного законодавства (О.І. Григораш, Р.С. Холод): 2.1) інтереси законні – набувають якість юридично значимих інтересів і виступають у формі «охоронюваних законом інтересів»; мають в кримінальному процесі захищатися, а їх реалізація має бути забезпеченою процесуальними гарантіями; передбачені правом або не суперечать йому; 2.2) протиправні – повинні попереджатися шляхом викорінення потреби в їх виникненні та встановлення юридичної відповідальності за їх реалізацію та за зловживання процесуальними правами [109, с. 97; 503, с. 49];

3) за носієм соціальних інтересів (С.Л. Деревянкін): 3.1) публічні; 3.2) приватні;

4) за співвідношенням приватних та публічних інтересів (С.Л. Деревянкін): 4.1) приватні інтереси, що збігаються з публічними (наприклад, інтерес особи, яка вчинила злочин, у встановленні всіх його обставин, шляхом подання явки з повинною); 4.2) приватні інтереси, нейтральні до публічних; 4.3) приватні інтереси, колізійні з публічними (інтерес обвинуваченого у пом'якшенні його відповідальності, покарання за злочин, у вчиненні якого він обвинувачується);

5) за характером публічності інтересів (С.Л. Деревянкін): 5.1) інтереси держави в організації власної правової системи та підтриманні правопорядку, врегульовані публічною владою і здійснюються від імені публічної влади; 5.2) інтереси держави в забезпеченні реалізації кримінально-правового принципу невідворотності кримінальної відповідальності особи за вчинений нею злочин, у зв'язку з чим на компетентні органи державної влади покладено обов'язок порушити кримінальне провадження за будь-яким випадком злочину; 5.3) інтереси держави у забезпеченні реалізації кримінально-процесуальних прав учасників процесу [133, с. 101];

б) за змістом мотиву учасників кримінального провадження (М.І. Капінус, Д.А. Чухраєв): 6.1) матеріально-правові інтереси – охоплюють

бажання учасників кримінального процесу досягти в найбільш сприятливому для кожного з них результаті вирішення кримінального провадження;

б.2) процесуальні – прагнення використовувати ті або інші засоби захисту своїх матеріально-правових інтересів [167, с. 175; 517, с. 50];

7) за суб'єктом кримінального судочинства (Д.А. Чухраєв):

11.1) інтереси судді, прокурора, слідчого, начальника слідчого відділу;

11.2) інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача;

11.3) інтереси їх захисників і представників;

11.4) інтереси представників громадських організацій і трудових колективів;

11.5) інтереси третіх осіб – свідків, експертів, фахівців, понятих та ін. [517, с. 51];

8) за соціальною значущістю (Л.М. Масленнікова): 8.1) інтереси головні; 8.2) інтереси основні; 8.3) інтереси другорядні;

9) за часом дії (Л.М. Масленнікова): 9.1) інтереси постійні; 9.2) інтереси тимчасові;

10) стосовно обвинувачення (Л.М. Масленнікова): 10.1) інтереси обвинувачення; 10.2) інтереси захисту від обвинувачення; 10.3) інтереси відмови від обвинувачення;

11) відносно об'єкта охорони (Л.М. Масленнікова): 11.1) інтереси безпосередні; 11.2) інтереси опосередковані [262, с. 197-200].

Найбільш поширеною і розповсюдженою серед вчених класифікацією інтересів у кримінальному судочинстві є поділ на публічні і приватні інтереси.

Останнім часом стали проявлятися тенденції до приватизації публічного права у зв'язку зі зростаючим інтересом до проблем захисту громадян від держави через концепцію захисту прав людини. Приватна і публічна діяльність – це зовсім різні за своїм характером види людської діяльності. Перша заснована на власному інтересі особи, свободі її волі, виборі цілей, засобів досягнення, результаті і процесі здійснення. Публічна діяльність є невилною, оскільки заснована не на власному інтересі

керуючого органу, не на волі вибору. Публічна діяльність завжди спрямована на захист публічного інтересу [262, с. 207].

Враховуючи предмет нашого дисертаційного дослідження, пропонуємо екстраполювати питання публічності та диспозитивності у кримінальному процесі під час забезпечення приватних і публічних інтересів у кримінальному судочинстві.

Приватні інтереси – це інтереси, які стосуються сфери особистого життя людини, інформацію про яку вона не піддає розголошенню та намагається всіляко приховати (утаємничити) від інших людей (суспільства, посадових осіб тощо).

Слушною у цьому аспекті є аргументація приватного інтересу, запропонована Л.М. Масленніковою: приватний інтерес у кримінальному процесі висловлює потребу в захисті від вторгнення в приватне життя інших людей, органів влади, будь-яких громадських організацій і державних інститутів [262, с. 210].

Публічні інтереси – це інтереси, які реалізуються шляхом передбачених у КПК України правомочностей (прав та/або обов'язків) учасників кримінального провадження. Вони можуть бути державними, суспільними чи особистими.

На думку Ю.А. Тихомирова, публічні інтереси – це в прямому сенсі слова спільні інтереси, свого роду усереднення особистих, групових інтересів. Це суспільні інтереси, без задоволення яких неможливо забезпечити цілісність, стійкість і нормальний розвиток організацій, держав, націй, соціальних верств, нарешті, суспільства в цілому. Це – офіційно визнані інтереси, які мають підтримку держави і правовий захист. Отже, публічний інтерес є визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільності, задоволення якого служить умовою і гарантією її існування і розвитку [469, с. 53]

На співіснуванні та взаємодії публічного і приватного в контексті визначення інтересу як критерія, об'єктивної основи у кримінальному

провадженні, наголошує також і Г.М. Мамка. Саме інтерес, і, зокрема, його переважаючий вид (публічний чи приватний) обумовлює наявність у кожній галузі права відповідного домінуючого начала – публічного чи диспозитивного (приватного), що і визначає сутність самої галузі. Кримінальне процесуальне право характеризується переважанням саме публічних інтересів, що обумовлено державними завданнями у сфері боротьби зі злочинністю, однак законодавець, у певних межах, враховує і волевиявлення осіб – учасників кримінального провадження [255, с. 192].

Оскільки об'єктивна реальність змінюється в ході розвитку історичного процесу, то змінюється і зміст інтересів, включаючи інтереси в кримінальному судочинстві. Протиріччя між мінливою природою особистих потреб і стійкістю, стабільністю суспільства як необхідною умовою його відтворення, визначає життєздатність суспільства. Очевидно, як в суспільстві зростає розмаїття інтересів, так і система кримінально-процесуального права повинна містити такі структурні елементи, які дозволяли б, з одного боку враховувати різноманітні кримінально-процесуальні інтереси, з іншого – зберігати стійкість самої системи. Забезпечення оптимального співвідношення інтересів особистості, держави, суспільства вимагає особливих зусиль [262, с. 263].

Дуже важко підтримувати баланс інтересів, оскільки: 1) суспільні відносини знаходяться в постійному розвитку; 2) мотиви діяльності держави і людини (особистості) зазнають змін (перебувають в постійній динаміці). Можна сказати, що поєднання інтересів у кримінальному судочинстві, на наш погляд, відображає характер взаємозв'язку людей в середині суспільства, а також людей – з державною владою.

Найбільш повно та широко державний інтерес знаходив своє відображення у державах з тоталітарною формою державного управління. Державним інтересом слід вважати забезпечення у кримінальному провадженні питань, пов'язаних із територіальною цілісністю, національною

безпекою, реалізацією завдань кримінального судочинства, боротьбою зі злочинністю тощо.

Суспільний інтерес в кримінальному процесі – це вигода суспільства в цілому, це те, що спонукає діяти так, а не інакше заради блага всього суспільства. Зміст суспільного інтересу в кримінальному процесі має бути вираженим в його цілях і через завдання показані шляхи їх досягнення. Через правомочності посадових осіб, суб'єктивні публічні права і обов'язки осіб в кримінальному процесі, розкриваються засоби захисту суспільного інтересу. Уособленням суспільних інтересів можуть бути всі суб'єкти кримінального процесу, але перш за все посадові особи, які здійснюють провадження в силу службових обов'язків [262, с. 204-205].

У кримінальній процесуальній теорії виділяють не тільки державні та суспільні інтереси, а й особисті, під якими, на наш погляд, слід розуміти користь, вигоду для конкретної людини, учасника кримінального провадження; те, що спонукає діяти заради особистого (індивідуального) блага.

Під особистим або індивідуальним інтересом розуміються потреби окремих учасників кримінального судочинства в охороні процесуальних прав у зв'язку із залученням до кримінального процесу. Кожен учасник наділений суб'єктивними правами, тобто юридичною можливістю діяти з метою здійснення тих чи інших інтересів. Суб'єктивне право особистості в кримінальному процесі може носити як приватний, так і публічний характер, відмінність яких полягає лише в тому, що перше направлено на свій інтерес, друге – на інтерес суспільний [262, с. 209].

Таким чином, можна стверджувати, що людина, як частина соціуму, реалізує як свої особисті інтереси, так й інтереси суспільні. Особистий інтерес набуває публічного характеру, адже будь-яка норма закону публічна – спрямована на захист інтересів всіх людей, суспільства та суспільних відносин в цілому. Також, вважаємо, що необхідно враховувати вимогу про

неможливість задоволення особистих інтересів одного суб'єкта кримінального процесу за рахунок інтересів іншого.

При цьому, в системі інтересів в кримінальному процесі слід виділяти:

1) суспільний інтерес, зміст якого становить інтерес особистості, суспільства; суспільний інтерес, забезпечений дією державної влади, набуває характеру публічного; його носієм є особистість, суспільство;

2) особистий або індивідуальний інтерес (інтерес особистості), що входить в зміст суспільного та виражає солідарність з державною владою по досягненню мети кримінального судочинства; знаходиться під захистом державної влади; солідарність особистості з державною владою може бути виражена в активній добровільній формі у вигляді реалізації суб'єктивних публічних прав, активної примусової форми у вигляді виконання обов'язків; пасивної примусової форми у вигляді виконання заборон;

3) особистий або індивідуальний інтерес (інтерес особистості), що не входить в зміст суспільного та виражає автономію особистості від державної влади по досягненню мети кримінального судочинства; знаходиться під охороною держави; автономія особистості від державної влади може бути виражена в пасивній формі у вигляді відмови від реалізації суб'єктивних публічних прав і в активній формі у вигляді реалізації суб'єктивних приватних прав [262, с. 210].

Таким чином, співвідношення, з одного боку, суспільних, а з іншого – особистих інтересів, тобто ставлення держави до особи, виражається в засадах публічності й диспозитивності. Публічність у широкому значенні – пріоритет суспільних, державних інтересів у взаємовідносинах людини з владою, тоді як диспозитивність передбачає більшу цінність інтересів особи, коли вони вступають у суперечність з інтересами держави [111, с. 191-192].

Хочемо закцентувати увагу на розмежуванні особистих публічних інтересів та приватних інтересів особи.

Публічні особисті інтереси – це передбачені положеннями КПК України правомочності (права та обов'язки) конкретного учасника

кримінального провадження, який керується особистими мотивами з метою забезпечення індивідуального чи суспільного блага.

Приватні ж інтереси особи прямо не визначаються серед положень чинного законодавства, однак опосередковано включають в себе ті, які формуються і проявляються в сфері приватного життя людини. У сфері кримінального судочинства приватні інтереси виявляються через потреби не допустити сторонніх, включно з представниками державної влади, в таємниці приватного життя, не піддати розголосу ту чи іншу сторону життя тощо.

Якщо проаналізувати точки зору щодо визначення приватного життя, висловлені в юридичній літературі, можна дійти висновку, що загалом автори є одноставними у своїх міркуваннях, водночас, жоден з них не дає вичерпного тлумачення цього поняття. Так, наприклад, Г.М. Мамка вважає, що приватне життя – особлива сфера життєдіяльності людини, що контролюється самою особою за її внутрішнім переконанням, спрямована на задоволення її різноманітних потреб, пов'язаних зі свободою та незалежністю людини. Це саме та сфера, в якій найбільш яскраво проявляються свобода та незалежність людини, де відсутнє втручання зі сторони інших осіб, суспільства та держави [255, с. 184].

Право на приватне життя – доволі об'ємна правова категорія. Вона складається з ряду інших прав, які у своїй сукупності надають людині можливість перебувати у стані певної відокремленості від колективу, суспільства, держави. Держава лише у загальних рисах через право може впливати на характер взаємовідносин між людьми у сфері приватного життя. В основному ці відносини регулюються нормами моралі, звичаями та національними устоями, у зв'язку з чим тлумачення поняття приватного життя залежить від етапу розвитку суспільства, його традицій, звичаїв, тощо. Поняття «приватне життя» тісно пов'язане та переплітається з такими поняттями як «недоторканність» і «таємниця». Дійсно, різниця між цими поняттями є доволі відносною: те, що являється недоторканим, перебуває в таємниці від державних органів, і навпаки, таємниця є недоторканою.

Публічність у кримінальному провадженні проявляється через публічний інтерес, який реалізується через суб'єктивні права і обов'язки учасників провадження, які детально регламентовані та охороняються силою закону. Вона реалізується через імперативні норми права.

Диспозитивність у кримінальному провадженні проявляється через індивідуальний (особистий) інтерес, через волевиявлення особистості реалізувати суб'єктивне право (розпорядитися ним на власний розсуд). Вона реалізується за допомогою т.з. уповноважуючих (диспозитивних) норм права, тобто таких, які застосовуються в окремому, конкретному випадку лише тоді, коли зацікавлені особи-суб'єкти правозастосування.

Однак не слід забувати, що суперечності в інтересах мають місце як у суспільстві в цілому, так і кримінальному судочинстві зокрема. Залежно від взаємозв'язку з інтересами виділяються: 1) безпосередні форми вираження інтересів особистості (правовий статус особистості, суб'єктивні права і свободи); 2) опосередковані (юридичні обов'язки, відповідальність); 3) допоміжні (правова регламентація об'єктів особистого інтересу і порядку реалізації прав і свобод особистості) [262, с. 270].

Надмірна активність у обстоюванні сторонами власних інтересів потенційно небезпечна, оскільки може вийти за межі законної поведінки. Не допустити таких порушень має суб'єкт права, незалежний від сторін і наділений повноваженнями щодо обмеження їхньої активності. Представники однієї сторони можуть впливати на представників іншої винятково через цього суб'єкта. За всіма ознаками останній претендує на роль арбітра змагання між сторонами. На судових стадіях процесу таку роль здатний виконувати суд (суддя) [111, с. 192].

В аспекті розглянутих питань щодо приватних інтересів та публічних (державних, суспільних та особистих) інтересів, доречними є думки вчених, які виділяють в теорії кримінального процесу поняття «загального (спільного) блага».

Поняття «благо» (індивідуальне і загальне) включає в себе інтереси, намагання, волю різних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) лише в тій мірі, в якій вони відповідають загальній правовій нормі, єдиним критерієм правових заборон і дозволів, можливі й припустимі в рамках загального правопорядку. У концепції загального блага представлена правова модель виявлення, узгодження, визнання і захисту різних, багато в чому суперечливих між собою, інтересів, домагань, волі членів цієї спільноти в якості їхнього блага, можливого і допустимого з точки зору єдиної і рівної для всіх правової норми [262, с. 205].

На наш погляд, загальне благо не може бути відокремленим і не може протиставлятися індивідуальному благу кожного члена соціуму. Носіями загального блага в сфері кримінального судочинства є всі члени суспільства.

Співвідношення загальних й індивідуальних інтересів в сфері кримінального судочинства повинно формуватися в дусі правової концепції загального блага, а не у вигляді панування якогось абстрактного і самодостатнього інтересу суспільства, держави в цілому. Мета кримінального судочинства також може бути досягнута лише за умови усвідомлення всіма суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності цінностей, що захищаються кримінальним і кримінально-процесуальним правом і не протидіють своєю участю або неучастю в досягненні цієї мети [262, с. 214].

Нерідко в юридичній літературі поряд з поняттям «благо» вживається термін «цінність».

Цінність – це вираз значення об'єктів навколишнього середовища для людини, його суб'єктивного ставлення до них. Додатково у науковій літературі цінність визначають як «бажані дії», «події-бажання» тощо [460, с. 65].

Цінність кримінально-процесуального права полягає: 1) в його здатності бути виразником ідеї справедливості – воно має виступати критерієм правильного (справедливого) забезпечення державою захисту і

охорони інтересів особистості і суспільства; 2) в тому, що воно має бути пронизане гуманними засадами, виступати потужним фактором прогресу, джерелом оновлення суспільства відповідно до історичного ходу суспільного розвитку, бути ефективним інструментом досягнення соціального миру і злагоди, зняття напруги в суспільстві [262, с. 272].

В контексті ціннісних орієнтирів кримінального судочинства, а також дослідження поняття «інтересу», його видів та їх співвідношення, слушним є аналіз саме кримінального процесуального інтересу. У його основі лежить поєднання особистих інтересів, тобто інтересів окремих осіб, які вчинили злочини і постраждалих від них.

Логічним, у цьому випадку, буде поділ кримінального процесуального інтересу на:

1) загальний – відзначається своєю обов'язковою наявністю, зокрема вже на стадії досудового розслідування. Це відповідність заходів кримінально-правового характеру, які застосовуються до особи, яка вчинила злочин, характеру і ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення і особи винного. Носієм інтересу виступають слідчий суддя, прокурор, слідчий, в окремих випадках потерпілий, його представник;

2) спеціальний – характеризується можливою появою у випадку настання кримінальної відповідальності та покарання; залежить від стадії кримінального судочинства. Його носіями можуть виступати всі учасники кримінального провадження, які залучаються до сфери кримінального процесу.

Фактором, що суттєво впливає на загальні та індивідуальні блага (цінності), а також на кримінальний процесуальний інтерес є злочинність.

Злочинність – це небезпека для всього суспільства. І коли вчиняється злочин щодо конкретної людини, то практично це злочин проти суспільства, проти встановленого в ньому правопорядку. Єднанню суспільства сприятиме однакове розуміння всієї сукупності життєвих завдань і проблем, що стоять перед суспільством в цілому, розуміння тієї небезпеки, яка виходить від

злочинності як соціальної патології. У теорії кримінального процесу радянського періоду стверджувалося, що основною рушійною силою, основним мотивом до дії в сфері кримінального судочинства є об'єктивна потреба боротьби зі злочинністю та усвідомлення цієї необхідності породжує різні інтереси учасників кримінального судочинства. Це, перш за все, розкриття злочинів, їх попередження, викриття осіб, винних у скоєнні злочинів, і справедливе їх покарання; захист осіб від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності і засудження, реабілітація невинних, охорона процесуальних прав особистості; обґрунтоване застосування заходів процесуального примусу і т.д. [262, с. 206].

Злочинність також є проявом протиріч між приватними та публічними інтересами у кримінальному провадженні. Так, наприклад, якщо посадові особи, які ведуть кримінальний процес, здійснюють незаконні дії і приймають незаконні рішення, то вони виступають не носіями публічних інтересів (не діють від Імені держави та на благо суспільним інтересам), а особистих корисливих приватних інтересів, які жодним чином не передбачені і не закріплені у текстах чинного законодавства як правомочності учасників кримінального провадження. Така ситуація можлива за умови зловживань, наприклад: 1) при спробі заявити про злочин; 2) відмові прийняти заяву; 3) приховуванні інформації про злочин від реєстрації; 4) при припиненні кримінального провадження за різними підставами без урахування думки потерпілого; 5) при невстановленні осіб, які вчинили злочин; 6) при незатриманні злочинців, чий імена відомі; 7) при необґрунтованих відмовах в задоволенні клопотань; 8) при провадженні окремих слідчих (розшукових) дій з порушенням закону, що позбавляє отримані результати доказової сили тощо.

Як зазначають деякі вчені, нерідко в результаті співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному провадженні виникає юридичний конфлікт, який розуміється нами як різновид соціального конфлікту, що уособлює собою протиборство двох або кількох суб'єктів,

обумовлене протилежністю (несумісністю) їх інтересів, потреб, систем цінностей або знань.

В державі як в соціальній спільності і цілісності практично завжди існують різні суперечливі інтереси, що створюють основу для конфлікту всередині нього. Як відомо, природа людини двоїста. В людині йде вічна боротьба раціонального і ірраціонального начал, розуму і пристрасті, природним общинним почуттям і егоїзмом, який веде до розвитку індивідуалізму і приватного інтересу, що протистоїть інтересові загальному. Вирішення таких конфліктів між суспільними і приватними інтересами не представляє великої складності, коли способи цього дозволу однозначно передбачені кримінально-процесуальним законом і досить виразно регламентовані правами і обов'язками того чи іншого учасника кримінального судочинства [262, с. 213].

Засобом узгодження інтересів, на наш погляд, виступає право. Ми в повній мірі поділяємо думку Л.М. Масленнікової, яка визначила поняття «право» з урахуванням аспектів наявності приватних і публічних (державних, суспільних, особистих) інтересів.

Сутність права – це обумовлена матеріальними і соціально-культурними умовами життєдіяльності суспільства, характером класів, соціальних груп населення, окремих індивідів загальна воля як результат узгодження, поєднання приватних або специфічних інтересів, виражена в законі або іншим способом, визнана державою і виступає, внаслідок цього, загальним (загальносоціальним) масштабом, мірою (регулятором) поведінки людей в суспільстві [262, с. 214].

У продовження міркування щодо правового врегулювання інтересів у кримінальному провадженні є думка Д.П. Письменного та Л.Д. Удалової про те, що законні інтереси виступають особливим засобом правового регулювання. На відміну від суб'єктивних прав і свобод, законні інтереси гарантуються лише у загальному виді, як прагнення, що не суперечать закону. Законний інтерес не знаходить прямого закріплення у нормах права,

він лише відповідає їм. Водночас, законний інтерес забезпечує реалізацію самих суб'єктивних прав. У правах, закріплених в законі, знаходять своє відображення лише найбільш суттєві інтереси осіб, усі інші – законом лише охороняються, забезпечуються і гарантуються у загальному виді, представляючи собою законні інтереси (охоронювані законом інтереси). Більше того, будь-яка правова норма відображає законні інтереси як правомірні прагнення до того варіанту поведінки, який відповідає приписам цієї правової норми, однак повністю не підпадає під шаблон санкціонованої державою поведінки, що в ній закріплена [204, с. 14-15].

Враховуючи це, вважаємо, що важливим завданням кримінального судочинства також має бути не усунення різних інтересів, а їх збереження, поєднання та врегулювання.

Результатом співвідношення інтересів у кримінальному провадженні є правовий компроміс, який досягається не за рахунок відмови від відмінностей, наприклад, в особистих і приватних інтересах, не шляхом підпорядкування одних індивідуальних інтересів іншим індивідуальним або всіх суспільних інтересів волі якогось особливого інтересу держави, а за допомогою співучасті всіх цих індивідуальних інтересів і волі суб'єктів кримінального провадження у формуванні тієї загальної правової норми, яка своїми дозволом і заборонаю висловлює рівну для всіх міру свободи [262, с. 265].

Поєднання приватних та публічних інтересів у кримінальному судочинстві стало «популярним» та набуло більш масштабних форм в умовах демократизації суспільного життя, посилення ролі прав і свобод людини у кримінальному провадженні, реформування органів кримінальної юстиції тощо.

В контексті предмету нашого дисертаційного дослідження, слушною є думка С.Л. Дерев'янкіна, який зазначає, що у сучасному судочинстві виділяють декілька аспектів зміни «знаку» публічності і посилення диспозитивних засад: 1) поширення інституту доцільності кримінального

переслідування; 2) введення медіаційних процедур; 3) поширення договірною правосуддя (угод у кримінальному судочинстві щодо визнання вини чи спрощення провадження). Цьому причиною є також й те, що кримінально-процесуальна діяльність детермінована інтересами різних суб'єктів, які можуть набувати нормативного вираження, що стосується, зокрема публічного інтересу, законодавчо вираженого нормами кримінального і кримінально-процесуального права [133, с. 13, 15].

Для більш чіткого уявлення сутності інтересу наведемо думку О.В. Шпотаківської щодо загального порядку формування цих психічних процесів. Авторка виділяє таку послідовність появи інтересу: 1) суб'єктом пізнана деяка потреба; 2) пізнані блага (цінності), оволодіння якими або збереження яких може задовольнити цю потребу (сприяти нормальному функціонуванню чи розвитку суб'єкта); 3) усвідомлено той факт, що оволодіння даним благом (цінністю) можливе; 4) на цій підставі вироблено відповідне суб'єктивне ставлення суспільства, соціальної групи чи окремого індивіда до об'єкта; суб'єктивна заінтересованість, прагнення зберегти чи привласнити що-небудь [533, с. 17].

Таким чином, враховуючи проаналізовані думки вчених щодо тлумачення поняття «інтерес», зазначену вище класифікацію, аспекти співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні, наявні протиріччя публічних та приватних інтересів, юридичний конфлікт та правовий компроміс, пропонуємо авторське визначення *інтересу*, зокрема як *усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад*.

Із нашого тлумачення можна виокремити наступні ознаки поняття «інтерес»:

1) усвідомленість – психічний стан людини, за якого формується потреба особи і вона розуміє її сутність і призначення;

2) бажаність – внутрішній стан особи, керуючими елементами якого є мотив, воля, прагнення блага (цінності) тощо;

3) правова поведінка – активна дія або пасивна бездіяльність учасника кримінального провадження;

4) публічні засади – означає передбачення кримінальним процесуальним законодавством прав та/або обов'язків особи як учасника провадження (наприклад, права та обов'язки свідка у КПК України);

5) приватні засади – наявність приватного інтересу у особи як учасника кримінального провадження, що пов'язано із сферою приватного життя особи (нерозголошення відомостей про особисте життя особи, право не свідчити проти себе і близьких родичів тощо);

6) єдність засад – передбачає поєднання наявного приватного інтересу в учасника кримінального провадження та передбачення своїх прав та/або обов'язків, за допомогою яких і реалізується особистий публічний інтерес (диспозитивність у кримінальному провадженні);

7) наявність публічних або приватних засад – притаманна для учасників, які здійснюють кримінальне провадження та мають публічний держаний чи суспільний інтерес (публічність у кримінальному провадженні).

Отже, слід підсумувати, що інтереси не тільки впливають на розвиток і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а і від адекватного відображення в законі об'єктивних потреб людини, держави, суспільства залежить повнота методів, засобів та заходів їх захисту і охорони.

Як зазначає Л.М. Масленнікова, в процесі пізнання співвідношення публічного і диспозитивного принципів кримінального судочинства, що визначає рівень відносин людини і держави в цій сфері, величезна роль належить філософським засадам сприйняття. Важливо не протиставляти людину і державу в публічно-правовій сфері, а виходити із законних інтересів, що представляють в своїй сукупності інтерес всього суспільства. Публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві не повинні

перебувати в протиріччі один одному. Публічність (інтерес всього суспільства і правові засоби його захисту) як ціле охоплює весь процес. Диспозитивність (індивідуальні законні інтереси обвинуваченого і потерпілого, інших зацікавлених учасників і правові засоби їх захисту) яка суперечить публічності, є його складовою. Саме існування диспозитивності можливо лише під егідою (забезпеченням) публічності. Наприклад, приватний інтерес (небажання давати свідчення проти близького родича), що впливає із загального інтересу моральності кримінального судочинства, взятий кримінально-процесуальним законом під охорону шляхом введення в закон, набуває характер публічного інтересу. Суть нового світоглядного підходу має складати розуміння публічності як цілого явища, а не вузьковідомчого державного інструментарію [262, с. 41].

Варто підкреслити, що система цінностей кримінального провадження за своїм характером досить динамічна, постійно змінюється під впливом суспільних процесів, які відбуваються в державі: економічні, політичні, соціально-правові тощо.

Небажання (нездатність) зважати на первинність інтересу, «силовий» юридичний тиск на носіїв інтересів, а тим самим підміна регулювання їхніх взаємин керуванням людьми, неминуче веде на практиці саме до зворотного ефекту – применшення ролі права в житті суспільства, зниження його престижу в очах громадян і в кінцевому рахунку до падіння ефективності правового регулювання [133, с. 13]. Усвідомлений суспільний інтерес стає метою діяльності держави. Інтерес підлягає правовому опосередкуванню як прагнення до задоволення визнаних суспільних потреб. Породжувані їм юридичні мотиви, правові вимоги, пропозиції отримують правове вираження у вигляді державної волі. Об'єктивований правом, інтерес визначає зміст правових норм з властивим їм загальнообов'язковим характером [262, с. 194-196].

У зв'язку з цим, важливим є необхідність усвідомлення об'єктивного характеру інтересів та врахування при побудові оптимального

співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному судочинстві.

Крім цього, зміщення акценту в сторону посилення диспозитивності у кримінальному судочинстві сприяло тому, що, як зазначає С.Л. Деревянкін, публічність перестає бути офіційністю, тобто історично успадкованою ще від побудови процесу за розшуковим (інквізиційним) типом вимогою вести справу лише з обов'язку служби (*ex officio*), не зважаючи на інтереси громадян – учасників процесу [133, с. 13].

Таким чином, за результатами аналізу поняття «інтерес» у кримінальному провадженні, його видів, співвідношення публічних та приватних інтересів у кримінальному судочинстві, поєднання державних, суспільних та особистих інтересів, впливу злочинності на загальне благо та цінності, автор у даному підрозділі дійшов наступних висновків.

1. Інтерес у кримінальному провадженні – це усвідомлена, бажана правова поведінка (дія або бездіяльність) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад. Визначено ознаки поняття «інтерес», а також критерії класифікації та поділу його на види. Встановлено, що найбільш поширеною і розповсюдженою класифікацією інтересів у кримінальному судочинстві є поділ на публічні і приватні інтереси.

2. Публічність у кримінальному провадженні проявляється через публічний інтерес, який реалізується через суб'єктивні права і обов'язки учасників провадження, які детально регламентовані та охороняються силою закону. Вона реалізується через імперативні норми права.

3. Диспозитивність у кримінальному провадженні проявляється через індивідуальний (особистий) інтерес, через волевиявлення особистості реалізувати суб'єктивне право (розпорядитися ним на власний розсуд). Вона реалізується за допомогою т.з. уповноважуваних (диспозитивних) норм права, тобто таких, які застосовуються в окремому, конкретному випадку лише тоді, коли зацікавлені особи-суб'єкти правозастосування.

4. Поєднання приватних та публічних інтересів у кримінальному судочинстві стало «популярним» та набуло більш масштабних форм в умовах демократизації суспільного життя, посилення ролі прав і свобод людини у кримінальному провадженні, реформування органів кримінальної юстиції тощо.

2.3. Співвідношення публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження України

Будь-яка діяльність за своєю природою підпорядкована певним закономірностям, принципам, які визначають її спрямованість і характер, тобто є щодо неї своєрідним орієнтиром. Не виняток і кримінальна процесуальна діяльність в Україні, що незалежно від суб'єктів та стадій кримінального провадження має відповідати певним фундаментальним положенням, які в галузі кримінального процесу прийнято називати «засадами» [48, с. 87].

Важливість з'ясування сутності та призначення засад кримінального провадження України обумовлено їх значущістю для кримінального судочинства в цілому, впливом на явища і процеси, особливо у випадках відсутності чіткого нормативного врегулювання певних правових положень (прогалина у праві – застосовується тлумачення на основі принципів (засад) процесу). Сучасні процеси демократизації та гуманізації кримінальної процесуальної діяльності змушують по-новому переосмислити підходи до розуміння та значення ключових правових категорій у кримінальному процесі України – засад кримінального провадження. У зв'язку із динамічним характером самої кримінальної процесуальної діяльності, принципи (засади) кримінального провадження постійно еволюціонують.

У кримінальному провадженні лише система засад може гарантувати досягнення завдань такого провадження, визначити механізм процесуальної діяльності, її зміст, форми процесуальних, у тому числі слідчих (розшукових)

та негласних слідчих (розшукових) дій, гарантії законності прийнятих процесуальних рішень. Саме система засад є нормативно-правовою основою регулювання кримінально-процесуальних відносин, але лише за умови, що становитиме масив певним чином взаємопов'язаних нормативних положень, позбавлених внутрішніх суперечностей [294, с. 77]. Особливий інтерес спрямований на проблему подальшого розвитку та вдосконалення системи принципів кримінального провадження. Їх цілісна система вимагає детального дослідження і подальшого розвитку [21, с. 82].

У КПК України міститься глава 2 «Засади кримінального провадження», де в ст. 7 перераховуються усі принципи кримінального процесу. Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [154].

Безумовне дотримання й реалізація засад кримінального провадження є необхідною умовою, важливою гарантією ефективності самого провадження. Разом з тим, кримінальне провадження може стати «джерелом підвищеної небезпеки» як для окремої особи, так і для суспільства загалом, якщо в ньому не додержуватимуться визначених засад. Нехтування засадами конкретної діяльності призводить до непослідовності, неузгодженості дій її суб'єктів та перешкоджатиме досягненню кінцевого результату провадження. Незважаючи на те, що в КПК України закріплено чимало процесуальних гарантій для недопущення порушень процесуального закону чи прийняття незаконних і неупереджених рішень, на практиці більшість помилок у роботі органів розслідування, прокуратури чи суду виникає саме через недотримання засад провадження. Порушення однієї засади кримінального провадження автоматично призводить до порушення інших засад [294, с. 77].

Досить слушно Ю.П. Аленін акцентує увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства.

Усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу процесу. Перебуваючи в тісній взаємодії, кожен із них не суперечить і не перешкоджає виконанню або дотриманню інших. У зв'язку із цим можна стверджувати, що певна кількість принципів не являє собою механічну сукупність правових явищ, а створюється нове правове явище – систему принципів кримінального процесу, яка має об'єктивний характер і являє собою єдину, нерозривну, взаємопов'язану, взаємообумовлену цілісність. Таким чином, підставою для об'єднання певних фундаментальних правових положень у систему принципів кримінального провадження служать завдання кримінального провадження, закріплені в ст. 2 КПК України [21, с. 83].

Враховуючи предмет нашого дисертаційного дослідження, пропонуємо здійснити аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з

іншими засадами кримінального провадження. В основу дослідження буде покладено запропонований Л.В. Карабут підхід щодо аналізу взаємозв'язків між принципами.

Так, вчена зазначає, що за юридичною силою спосіб зв'язку принципів у системі може бути вертикальним (наприклад, принцип законності → принцип публічності, принцип публічності → принцип встановлення істини) і горизонтальним (наприклад, принцип публічності ↔ принцип диспозитивності, принцип публічності ↔ принцип презумпції невинуватості, принцип публічності ↔ змагальності) [171, с. 12].

Співвідношення із принципом верховенства права. На сьогодні залишається наукова й прикладна потреба в розумінні положень чинного законодавства щодо верховенства права, реалізації відповідної засади в практичній діяльності органів розслідування. Верховенство права прийнято вважати ключовою засадою у світовому судочинстві. У 2011 році Венеціанська комісія оприлюднила у своїй доповіді ключові тези стосовно засади верховенства права, у якій зазначено, що ця засада є основною складовою демократичного суспільства, а особи, які приймають важливі державні рішення, мають шанувати цю засаду [170, с. 57]. Проте, незважаючи на інтеграцію нашої країни до світового співтовариства, залишається багато невирішених питань, що ставлять під загрозу цю засаду. В Україні реалізація відповідної засади в кримінальному провадженні є однією з найглобальніших проблем, оскільки вона не сприймається, не усвідомлюється, не використовується під час практичної діяльності органів розслідування. До проблем її реалізації можна віднести питання незалежності суду, питання корупції та неналежного приведення вітчизняного законодавства до міжнародних норм. Наглядним прикладом незабезпечення верховенства права є високий рівень злочинності в державі, який свідчить про дезорганізацію правоохоронних органів, низьку ефективність діяльності слідчих і оперативних підрозділів, відсутність узгодженості в їх діях [294, с. 77].

Верховенство права передбачає те, що зміст нормативно-правових актів пронизаний ідеями соціальної справедливості, рівності, свободи тощо, що право не обмежується лише законодавством, а і ґрунтується на інших соціальних регуляторах – звичаях, традиціях, нормах моралі тощо.

Цю думку підтверджують і інші вчені, так Г.В. Дубов стверджує: «Юридичні рішення, засновані тільки на формальному застосуванні «букви закону» і прийняті у відриві від морально-психологічного клімату в суспільстві, не можуть бути правильними і справедливими... Взаємопроникнення моралі і права полягає й у тому, що правове регулювання включає в себе певне коло моральних норм, яким надається юридичне значення, водночас мораль наповнена рядом загальносоціальних прав. Гармонійність і дієвість їх досягається в тому разі, коли існує моральне обґрунтування права та правове забезпечення моральних норм. Це є обов'язковою умовою функціонування державних інститутів, передумовою забезпечення гідності та честі людської особистості». І далі, «моральність закону, помножена на моральні принципи особи, яка застосовує цей закон, здатна створити дійсно ефективну правову політику, що буде гідно оцінена суспільством» [539, с. 88].

Таким чином, суб'єкти, які здійснюють кримінальне провадження (реалізують засаду публічності) та представляють публічні інтереси повинні у кожному своєму рішенні втілювати ідеї, покладені в основу сутності принципу верховенства права.

У зв'язку з цим, О.М. Ларін зазначав: «Зовсім не випадково норми, що визначають порядок вибору заходів примусу, приводу та інших заходів примусового характеру, встановлюють право, а не обов'язок слідчого виконувати ці дії... Закон залишає за слідчим вибір між тією чи іншою нормою, між тим чи іншим процесуальним засобом. І, здійснюючи цей вибір, слід виходити не тільки з юридичних, але й з моральних підстав, керуючись принципом гуманізму» [227, с. 41].

У цьому випадку можна вести мову про ідеологію справедливості кримінального провадження, яка зумовлюється також історично досягнутим культурним рівнем суспільства в цілому та працівників органів кримінальної юстиції зокрема.

Показником правової культури суб'єкта правозастосування є рівень його правових знань, який, зважаючи на значення правозастосовної діяльності як особливої форми реалізації права, повинен бути значно вищим за рівень правових знань пересічних громадян. Особливого значення цей елемент правової культури набуває у сфері кримінального провадження, де відповідні посадові особи зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства (ч. 1 ст. 9 КПК України) і діяти за правилом «дозволено тільки те, що передбачено законом». Як справедливо вказує І.П. Зеленко, правова культура професіонала-юриста, безумовно, повинна бути вищою за загальну правову культуру суспільства, що пов'язано з необхідністю для юриста в процесі виконання професійних обов'язків глибокого знання законодавства, переконаності в його цінності для суспільства, здатності до реалізації правових приписів [156, с. 126-127].

При цьому, на думку Г.М. Мамки, поняття «правові знання» не зводиться до знання лише текстів відповідних законів і підзаконних нормативних актів. З урахуванням характеру кримінальної процесуальної діяльності суб'єкти правозастосування у цій сфері повинні мати системні знання не тільки щодо системи права загалом, а й знання з теорії права, потреба в яких може бути самою різноманітною. Відсутність необхідних правових знань або їх низький рівень достатньо часто стають причиною помилок. Однак, як засвідчує аналіз правозастосовної практики, причинами порушень закону є не тільки незнання закону. Очевидно, що головною причиною владного свавілля у сфері кримінального провадження є відсутність у відповідних суб'єктів належної поваги до права (закону),

ігнорування його соціальної цінності та значущості в системі регуляторів суспільних відносин. Повага до права у науковій літературі традиційно розглядається як невід'ємний елемент індивідуальної правової культури. Ставлення суб'єкта до права, у свою чергу, є елементом правосвідомості, у зв'язку з чим у ньому виділяють два рівні: психологічний та ідеологічний. Психологічний рівень значною мірою пов'язаний з емоційним сприйняттям правової дійсності. Ідеологічний характеризується наявністю свідомого, систематизованого начала у судженнях про правові явища та процеси, у розумінні сутності права, у ставленні до виконання його приписів [255, с. 178].

На цьому ж наголошує і Ю.М. Грошевий, який зазначає, що значно впливає на ефективність застосування норм кримінально-процесуального права рівень професійної підготовки осіб, які від імені держави застосовують норми права. Цей рівень залежить не лише від обсягу знань та практичних навичок, від стану здійснення правосуддя в країні, ступеня відомчої деформації, але й від ступеня відповідності світоглядних настанов фахівця потребам соціального розвитку [121, с. 277].

Водночас, слід також погодитись із С.І. Мінченком у тому, що у сучасному процесі формування правової культури суб'єктів правозастосування, зокрема у сфері оперативно-розшукової діяльності, виникають труднощі та проблеми, обумовлені, насамперед, неоднозначністю побутово-моральних та професійно-цільових ціннісних вимірів форм і засобів цієї діяльності. Подолати ці труднощі виключно засобами освітньо-виховної роботи з особовим складом, на думку автора, навряд чи можливо. Адже у професійній свідомості кожного з них цілком природно превалюватимуть такі орієнтири, що відповідатимуть, насамперед, реаліям їх практичної діяльності. У разі суттєвої «прогалини між буттям та ідеєю права», будь-які спроби такого «культурно-просвітницького» прищеплення їм навіть найшляхетніших правових ідеалів і цінностей найчастіше

«блокуватиметься» усвідомленням віддаленості останніх від «життєвої дійсності» [282, с. 160].

Таким чином, верховенство права співвідноситься з публічністю та диспозитивністю як зміст і форма правової поведінки. Як учасники кримінального провадження, які відстоюють публічні інтереси (публічність), так і ті, що прагнуть забезпечення особистих інтересів (диспозитивність), у кожному своєму рішенні (дії чи бездіяльності) повинні втілювати ідеї, покладені в основу сутності верховенства права.

Співвідношення із принципом законності. Сьогодні спостерігається наступ на засаду законності, який почався зі скасування «загального нагляду» прокуратури за дотриманням законів, а в подальшому логічним продовженням цього стало внесення змін до ст. 129 Конституції від 2 червня 2016 року, згідно з якими вилучено засаду законності з переліку конституційних засад судочинства. Наслідком вищезазначеного стало те, що все частіше в державі стали проводитися незаконні, навіть масові, обшуки із залученням різних спецпідрозділів та застосуванням фізичної сили і спеціальних засобів, у т.ч. з явним порушенням вимог КПК України. Лише у 2017 році кількість звернень до суду для проведення обшуку порівняно з 2012 роком збільшилася в 45 разів! До того ж майже 85 % таких звернень задовольняються судами. Це є свідченням того, що в державі поступово починає діяти не сила закону, а закон сили [516]. У 2017 році рівень незаконного насильства в поліції практично зрівнявся з аналогічними показниками 2010 року. Значна кількість порушень закону та прав людини допускається під час практичної діяльності органів досудового розслідування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Прикладом, застосування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання, супроводжується проблемами, що обумовлені відсутністю єдиного тлумачення фактичних підстав застосування затримання, у тому числі превентивного, щодо визначення осіб, уповноважених на виконання

відповідних дій. Проблеми виникають й під час процесуального оформлення затримання уповноваженою службовою особою та супровідних заходів (зокрема обшуку затриманої особи), а також через несвоєчасне та неналежне повідомлення затриманим про їх право на отримання правової допомоги, несвоєчасне інформування родичів затриманого та Центрів надання безоплатної правової допомоги [294, с. 77-78].

Зазначені проблеми криються, на наш погляд, не тільки у розумінні учасниками кримінального процесу сутності та призначення принципу законності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 9 КПК України «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства». Більш проблемною є друга сторона – виконання, реалізація цього принципу [294].

При цьому, як наголошує Г.М. Мамка, важливим є не тільки неухильне дотримання вимог законів, виконання чинного законодавства, а й реалізація законності, як більш широкої категорії, законності-справедливості. Таким чином, на ефективність кримінального провадження впливатимуть законність кримінального процесуального законодавства, законність правозастосовних актів у цій сфері, а також законність поведінки відповідних учасників кримінального провадження. Поряд із цим, кримінальне провадження має своїм завданням і захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень (що скоріше слід визнати не завданням, а соціальним призначенням кримінального провадження). Виходячи з цього, ефективність кримінального провадження має визначатись і тим, наскільки кримінальний процес відповідає очікуванням і заявленим потребам суспільства загалом та кожного учасника кримінального провадження зокрема. Адже неможливо оцінювати якість, ефективність кримінального провадження, беручи до уваги лише формальні ознаки. При встановленні

ефективності кримінального провадження має враховуватись не лише відповідність його результатів і цілей та завдань, а й адекватна відповідність механізму кримінального провадження тим суспільним відносинам, до яких він застосовується [255, с. 236].

Україна протягом останніх років посідає перші позиції за кількістю справ, які перебувають на розгляді Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У 2018 році ЄСПЛ постановив 86 рішень проти України щодо порушення прав людини. Це є третій показник після Російської Федерації (238 рішень) та Туреччини (140 рішень) з-поміж 47 країн-членів Ради Європи [267; 294].

Безпрецедентним є те, що у 2017 році ЄСПЛ прийняв рішення щодо України у справі «Бурмич та інші проти України», за яким викреслив зі свого реєстру понад 12 тис. скарг на Україну про системне невиконання рішень національних судів, передавши їх розгляд у Комітет міністрів, тобто позови були задоволені без розгляду – за принципом схожості. ЄСПЛ зазначив, що Україна все одно рішень суду фактично не виконує, тому суд уже «заливає» зверненнями з цієї країни. І далі так тривати не може [294, с. 78].

Слід зазначити, що через засаду публічності реалізується соціально-правове призначення принципу законності в цілому. Саме в діяльності суб'єктів публічності, наділених державно-владними повноваженнями, і відображається рівень законності в державі, додержання прав та свобод громадян, учасників кримінального провадження.

Лише той суб'єкт, який володіє не тільки достатнім рівнем правових знань, а й має шанобливе ставлення до права, розуміє його соціальну цінність, є солідарним з його вимогами, взмозі правильно розібратись у ситуації, дати їй належну правову оцінку, прийняти законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе рішення [255, с. 178].

Однак, С.В. Шерстюк констатує, що характерною рисою правосвідомості суб'єктів забезпечення законності у сучасному кримінальному провадженні, на жаль, є правовий нігілізм. Правовий нігілізм

визначається як деформований стан підсвідомості особистості, суспільства, групи, що характеризується ігноруванням вимог закону, цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, однак виключає злочинний умисел. Разом з тим правовий нігілізм породжує правопорушення, у тому числі кримінальні злочини. Причинами правового нігілізму в Україні визнаються фактори економічного, соціального, політико-ідеологічного, юридичного характеру [527, с. 270-271].

Таким чином, слід підкреслити, що вплив принципу законності на кримінальне провадження реалізується через засаду публічності, зокрема в діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження. У той же час, будь-які порушення принципу публічності мають наслідком недодержання законності у кримінальному судочинстві в цілому, що свідчить про взаємний вплив цих принципів одне на одного. Учасники кримінального провадження, які відстоюють особистий інтерес (прояви диспозитивності), також мають дотримуватись принципу законності у кожній своїй дії та поведінці, що свідчить про його «вертикальний» вплив на засаду диспозитивності.

Співвідношення із принципом змагальності. А.Ф. Смирнов наголошує, що змагальність – це така побудова судочинства на основі виділення протилежних функцій обвинувачення та захисту, виконання їх різними засобами і особами, які відокремлені від суду та наділені рівними правами для відстоювання своїх тверджень, а незалежному суду належить керівництво судовим процесом, активне дослідження обставин справи і вирішення її по суті [432, с. 19]. Відомий вчений І.Я. Фойницький з цього приводу зазначав: «Становлячись змагальним кримінальний процес не робиться, однак, приватним, позовним, сторони в збиранні доказів користуються державною допомогою і кримінальне переслідування визначається не особистою вседозволеністю, а загальною волею держави» [494, с. 63].

Вважаємо такий підхід найбільш прийнятним, а тому, на нашу думку, повною мірою вірним є те, що змагальність процесу не може існувати окремо від публічності та диспозитивності.

На думку Л.Р. Грицаєнка, змагальність як у законі, так і в практичній діяльності проявляється по-різному. Зокрема, в законі про змагальність можуть свідчити: норми, які закріплюють права, обов'язки, відповідальність, а також умови і порядок діяльності суб'єктів змагання; норми, які встановлюють ті обставини, які можна заперечувати; норми, які визначають умови справедливості процесуального змагання і закріплення його результату. У практичній діяльності змагальність проявляється: в прийнятті суб'єктом рішення щодо змагання; в діяльності суб'єктів змагання, яка включає активну або пасивну поведінку, що впливає з норм КПК; у застосуванні відповідальності до порушників умов змагань; у констатації і проголошенні результатів змагань [111, с. 193].

Цілком логічним є те, що побудова кримінального процесу на змагальній основі зумовила розширення засад диспозитивності з метою ефективного використання своїх прав сторонами. Це, з погляду більшості науковців, повинно сприяти встановленню дійсних обставин скоєння кримінального правопорушення – істини («у спорі народжується істина»). Інші думки, висловлені в юридичній літературі, є діаметрально протилежними («спір може й поховати істину») [269].

Прикладом останньої позиції є негативні відгуки науковців щодо запровадження інституту кримінального провадження на підставі угод (гл. 35 КПК України), що за своєю суттю є проявом диспозитивності. А.Н. Халіков доводить, що такий особливий порядок «поглинає» принцип змагальності, безпосередності [497, с. 63], В.О. Попелюшко вважає, що він не відповідає засаді презумпції невинуватості [336, с. 247], С.Л. Шаренко наголошує, що це зводить нанівець засаду законності в частині всебічного, цілковитого та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження [524, с. 178]. Крім того, на думку Т.М. Мирошніченко, у такій ситуації

законодавчо не передбачена обов'язкова участь захисника задля посилення гарантій права особи на захист [269, с. 112].

Ми підтримуємо позицію К.А. Слядневої, яка зазначає, що зміст диспозитивності походить із демократичних засад кримінального судочинства, характерних для країн Європи, так званої змагальної чи змішаної форми процесу. Саме за такої моделі в кримінальному процесі більш широко запроваджується можливість альтернативи (обвинувачення підтримує державний обвинувач або ж і сам потерпілий, передбачена можливість судового компромісу тощо). В ініціюванні процесу тут відведена активна роль як державних органів, так і приватних осіб, більш широке коло справ приватного та приватно-публічного обвинувачення, дієвий інститут відновлювального правосуддя та медіації. Така активність спрямована в першу чергу на інтереси людини, надаючи їй більш широкий вибір вільної поведінки в рамках закону [429, с. 79].

Всі сумніви відносно обвинуваченого повинні бути враховані на його користь. З цього приводу необхідно визначити висловлювання англійських представників школи права, які визначали змагальність та диспозитивність процесу та вказували на їх елементи побудови. Г. Вейд, Дж. Роулс проголошують ідеальні елементи змагальності, які включають до себе: 1) виконання права всіма державними органами згідно правових норм, які захищають права та свободи людини та громадянина; 2) діяльність правоохоронних органів обмежується засадами процесу; 3) всі правові проблеми повинні вирішуватися тільки суддею; 4) ніхто не бути покараний за кримінальне правопорушення, не інакше як на підставі вироку суду [312, с. 204].

Розширення диспозитивних засад у кримінальному судочинстві стало скоріше вимогою часу та міжнародної (європейської) спільноти, гармонізація з якою є пріоритетним вектором зовнішньої політики України.

Так, наприклад, ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН вказує, що суд має право застосовувати судові рішення на підставі наукових положень

як додатковий засіб визначення правових засад, згідно з якими має бути вирішена справа. Змагальність та диспозитивність це певний юридичний стандарт прийняття судового рішення, що свідчить про неупередженість правосуддя [419].

Основною передумовою принципу змагальності є рівноправність сторін обвинувачення і захисту, на що вказано не лише у КПК (ст. 16), а й у Конституції України (п. 4 ч. 3 ст. 129).

Стосовно досудового розслідування слід зазначити, що рівноправність суб'єктів обвинувачення і суб'єктів захисту є проблематичною. Головне завдання законодавця тут полягає в такому правовому врегулюванні досудового провадження, щоб активність органів розслідування у викритті винного «не заважала» реалізації правил про змагальність. У стадії судового розгляду кримінальної справи завдання законодавця полягає в розумному поєднанні змагальності сторін обвинувачення і захисту з активністю суду в одержанні доказів та їх дослідженні в межах дотримання положень про публічність процесуальної діяльності. Для цього законодавець в одних випадках дозволяє суду визнавати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи, які жодною стороною не оспоруються, в інших – виявляти ініціативу в одержанні доказів, даючи судові доручення органам розслідування [172].

Змагальність та диспозитивність вітчизняного кримінального судочинства відповідає вимогам Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Конвенція). Стаття 6 Конвенції в цілому гарантує право на справедливий суд: особа, обвинувачена у вчиненні правопорушення, повинна за загальним правилом мати право бути присутньою та безпосередньо брати участь у судовому засіданні стосовно встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення щодо неї. Це право презюмується самим поняттям змагального провадження та також може походити з гарантій, установлених ч. 3 ст. 6 Конвенції. Вказані норми

враховуються і Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ), зокрема п.п. 25, 26 Рішення від 21.10.2010 року у справі «Жук проти України» [438; 429].

У справі «Brandstetter v. Austria» від 28.08.1991 року Суд вказав, що для того, аби кримінальний процес був змагальним, сторони обвинувачення та захисту повинні мати можливість ознайомитися із зауваженнями та доказами, представленими іншою стороною, і відповісти на них. Національне законодавство може виконати цю вимогу по-різному, але передбачений у ньому спосіб повинен гарантувати, щоб протилежна сторона знала про надані зауваження і могла їх коментувати. Як загальне правило, ч. 1 та п. (d) ч. 3 ст. 6 Конвенції вимагають надання підсудному відповідної та належної можливості висловлювати заперечення, а також ставити запитання свідкові обвинувачення або під час давання показань, або на пізнішому етапі (рішення від 15.06.1992 у справі «Ludi v. Switzerland») [147, с. 257; 429].

Враховуючи викладене, слід зазначити, що диспозитивність є демократичною засадою побудови кримінального процесу, а також характерною рисою змагального процесу.

Стосовно ж співвідношення публічності і змагальності, то досить вдалою, з точки зору обґрунтування, є позиція О.В. Смирнова, який наголошує, що різниця між приватно-позовним регулюванням кримінально-процесуальної діяльності й публічно-позовним полягає в тому, що перше «забезпечує сторонам паритет лише «стартових» умов, зовсім не турбуючись про справедливість подальшого змагання», а друге «намагається виправити цей недолік за рахунок зрівнювання умов не тільки для «старту», але й для «фінішу». У зв'язку з цим можна говорити про те, що принцип публічності відіграє забезпечувальну функцію щодо принципу змагальності [172].

Співвідношення із принципом рівності перед законом і судом. У сфері кримінального провадження засада рівності перед законом і судом має неабияке значення, оскільки тут обмежуються конституційні права та свободи громадян, постійно присутній конфлікт процесуальних сторін, вирішуються долі людей. Порухення положення щодо рівності громадян

перед законом і судом у цій сфері призводить до постановлення незаконних і несправедливих рішень, втрати довіри громадян до судових і правоохоронних органів, неповаги до закону та інших негативних наслідків. Засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в ч. 1 ст. 55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст. 24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав [405].

Така засада кримінального провадження, як рівність перед законом і судом (ст. 10 КПК), проявляється через можливість користування учасниками кримінального провадження рівними правами і рівною мірою виконувати свої обов'язки, передбачені в КПК України, незважаючи на расу, колір шкіри, політичні, релігійні чи інші переконання, стать, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання, громадянство, освіти, рід занять, а також за мовними або іншими ознаками.

Мета принципу рівності – не допустити несправедливої дискримінації, забезпечивши однакове ставлення до осіб, які перебувають в однаковій ситуації де-факто чи де-юре, коли йдеться про реалізацію певного дискреційного повноваження. Якщо різниця в ставленні ґрунтується на правомірних підставах, які об'єктивно можуть її виправдовувати з точки зору мети, тоді це не становить порушення принципу рівності перед законом. Несправедлива дискримінація наявна лише тоді, якщо різниця в ставленні не має розумного виправдання з точки зору мети та передбачуваних наслідків відповідного заходу [310, с. 445-446].

Рівність учасників кримінального провадження перед судом покладає на суд обов'язок не надавати будь-яких переваг, що не обумовлені законом, будь-якому з учасників кримінального провадження [211, с. 21]. Про

неприпустимість обмеження використання сторонами своїх прав ЄСПЛ наголошує у рішенні від 21.10.2010 у справі «Корнєв і Карпенко проти України». Суд зазначає, що докази мають, як правило, подаватись у відкритому судовому засіданні у присутності обвинуваченого з розрахунку на аргумент у відповідь. Підсудному повинно бути надано відповідну та належну можливість заперечувати докази свідка обвинувачення і допитати його. Засудження не може ґрунтуватися виключно чи вирішальною мірою на показаннях, які сторона захисту не може заперечити [439].

Рівність учасників кримінального провадження перед законом, на думку П.Г. Назаренка, означає наділення їх рівними правами та рівними обов'язками щодо участі у процесі та відстоюванні своєї позиції. При цьому поняття «рівні права», «рівні обов'язки» не є тотожними з поняттями «однакові права», «однакові обов'язки». Права чи обов'язки можуть бути і є різними залежно від того, який процесуальний статус має особа (суддя, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, підозрюваний, потерпілий, свідок тощо). Рівність прав (обов'язків) полягає в тому, що кожен з учасників кримінального провадження з однаковим процесуальним статусом наділений однаковими правами та несе обов'язки, що відповідають його процесуальному становищу, нарівні з іншими особами, що перебувають у такому ж статусі. Рівність усіх учасників перед законом передбачає єдиний правовий режим кримінального провадження, який забезпечує реалізацію їх процесуальних прав. Рівність всіх перед законом і судом виявляється в рівному обов'язку всіх підкорятися кримінальному та кримінально-процесуальному закону і нести рівну відповідальність за його порушення. Рівна кримінальна відповідальність характеризується специфічним кримінально-правовим змістом. У цьому випадку рівність виявляється лише в тому випадку, коли всі особи, які вчинили злочини рівним образом, однаково підлягають кримінальній відповідальності [293, с. 210].

Таким чином, принцип рівності перед законом і судом співвідноситься із принципом публічності в діяльності суб'єктів державно-владних повноважень під час прийняття рішень, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування дискреційних повноважень, обов'язку забезпечувати однаковість умов доступу до правосуддя тощо. Диспозитивність пов'язана із рівністю перед законом і судом в аспекті надання можливостей учасникам кримінального провадження відстоювати особисті інтереси в процесі доказування та встановлення істини, активно реалізовувати права та свободи, передбачені законом, з метою їх захисту.

Співвідношення із принципом недоторканості права власності. Ще однією засадою, яка викликає в Україні проблеми з її дотриманням та реалізацією, є недоторканність права власності (ст. 16 КПК України). На практиці непоодинокими випадками є її порушення. Незважаючи на те, що у 2017 році парламентарі та Кабінет Міністрів України задекларували наміри захистити додатково права громадян, у першу чергу представників бізнесу, прийнявши відповідні зміни до КПК України в частині недопущення необґрунтованих обшуків та так званих «маски-шоу», тобто із залученням великої кількості спецпризначенців і застосуванням фізичної сили, і навіть створили Міжвідомчу комісію з питань забезпечення дотримання правоохоронними органами прав та законних інтересів осіб, загрозливі тенденції до масових і необґрунтованих обшуків не припинились. При цьому варто відзначити, що майже всі обшуки відбуваються з грубими порушеннями прав громадян і юридичних осіб, а саме: умисно пошкоджується майно, коли для цього немає підстав, вилучаються засоби телекомунікаційного зв'язку, комп'ютери, які містять службову таємницю і таємницю листування, нерідко з місць проведення обшуків зникають дорогоцінні речі, гроші тощо. Саме такі незаконні дії є гострою проблемою України, а оскільки ми проголошуємо, що ми є цивілізованою державою, то треба пам'ятати, що західний світ побудований на таких базисних речах як

захист приватної власності, вільна конкуренція, доступні фінансові ринки та незалежні суди. У нас це поки залишається лише деклараціями [294, с. 80].

На нашу думку досить важливим фактором у питанні недоторканості права власності є моральний аспект проблеми порушення приватних інтересів особи.

Адже, як зазначає Н.В. Марущак, успішне застосування процесуальних норм неможливе без їх етичного тлумачення, з'ясування моральних принципів, якими керувався законодавець, відносячи правила поведінки до правових. Без з'ясування моральних засад кримінального процесу неможливе застосування багатьох процесуальних норм. Ю.В. Наумкін наголошує: «важливе місце в цьому процесі займає система категорій етики, бо, по-перше, вони виступають як загальнолюдські цінності, їх роль особливо актуальна для сфери боротьби зі злочинністю, де відбувається поляризація цілей, мотивів, вчинків, дій та ідеалів. По-друге, категорії етики (добро, зло, справедливість, совість тощо) є своєрідними нормами, зразками, еталонами поведінки людини в суспільстві, і в підсумку через них устанавлюється взаємодія моралі та права. По-третє, вони орієнтують людину на утвердження суспільного блага, тому що антисоціальна направленість діяльності особи є головною суттєвою ознакою будь-якого злочину» [539, с. 437-438]

У цьому аспекті на перший план виступає зв'язок принципу недоторканості права власності та засади публічності. Адже будь-які «посягання» на приватну власність, ініціаторами яких є суб'єкти державно-владних повноважень, детально регламентовані та закріплені у вигляді кримінальної процесуальної форми. Тобто, це низка процесуальних процедур (узгодження, санкціонування), пов'язана з прийняттям судового рішення (слідчим суддею) про проведення, наприклад, обшуку житла особи. У зв'язку з цим держава через правоохоронні органи повинна забезпечити захист не тільки державного та суспільного інтересу (наприклад, забезпечення відшкодування майнової шкоди підозрюваним), а і особистих інтересів у

кримінальному провадженні – шляхом додержання правової процедури одержання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії (обшуку).

Наша думка підтверджується позицією В.В. Назарова, який наголошує, що засада публічності в кримінальному провадженні є основою правового регулювання повноважень прокурора і слідчого, їх взаємовідносин із судом, стороною захисту, потерпілим, іншими учасниками кримінального процесу, а також визначає порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження та запобіжних заходів, процедуру винесення процесуальних рішень. Нехтування засадою публічності призводить до непослідовності, неузгодженості дій сторони обвинувачення, зниження ефективності кримінально-процесуальної діяльності, перешкоджає виконанню завдань кримінального провадження. Держава в такому випадку втрачає дієвий інструмент контролю над злочинністю і автоматично погіршує рівень захисту приватних інтересів [294, с. 80].

Принцип диспозитивності у цьому питанні полягає у наданні можливостей оскарження цього процесуального рішення, залучення захисника до проведення, наприклад, обшуку, зазначення скарг та пропозицій у протоколі проведення обшуку, вимагання відеофіксації слідчої (розшукової) дії, заявлення клопотань у кримінальному провадженні тощо.

Співвідношення із принципом презумпції невинуватості. Важливим для розкриття змісту принципу публічності в кримінальному процесі є аналіз його співвідношення з презумпцією невинуватості. Суспільство, делегуючи свої повноваження з кримінального переслідування громадян і розгляду кримінальних проваджень, робить на рівні Основного закону держави – Конституції України – застереження для слідчого, прокурора й суду щодо недопустимості поводження з особою як з винною до постановлення обвинувального вироку (ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 15 КПК). У такий спосіб гарантується право кожного члена суспільства на поводження з ним як з порядною людиною до моменту постановлення вироку судом [172].

Досить яскраво співвідношення принципу презумпції невинуватості із засадами публічності та диспозитивності проявляється у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Так, відповідно до ст. 477 КПК України, провадження може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінального правопорушення, яку останній має право подати протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення (ст. 478).

Таким чином, підозрюваний, обвинувачений з моменту початку кримінального переслідування (пред'явлення підозри) вважається невинуватим доти, доки не буде винесено обвинувальний вирок суду щодо нього. Протягом всього цього часу, як наголошує Л.В. Карабут, підозрюваний, обвинувачений перебуває під постійним «тиском презумпції винуватості» з боку потерпілого [172], що є проявом диспозитивності з точки зору використання учасником кримінального провадження прав щодо захисту особистих інтересів, яким було заподіяно шкоду кримінальним правопорушенням. Крім цього, в діяльності слідчого, прокурора та суду, на наш погляд, вбачаються прояви публічності під час доказування у кримінальному провадженні та встановлення істини у кримінальній справі. Це забезпечується шляхом виконання обов'язків слідчого, прокурора: 1) прийняти заяву про кримінальне правопорушення; 2) зареєструвати її в ЄРДР; 3) здійснити повне, всебічне та неупереджене розслідування кримінального провадження (пред'явити підозру у разі наявності достатніх підстав вважати особу винуватою та направити обвинувальний акт прокурору на затвердження).

Можна констатувати, що у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення одночасно діють дві презумпції. Перша – презумпція винуватості з боку потерпілого (який діє у власних інтересах та ініціює кримінальне переслідування, активно може впливати на досудове розслідування шляхом подання клопотань). Друга – презумпція

невинуватості з боку суду, який виконує функцію вирішення справи, дбаючи про загальносуспільні інтереси (у тому числі й про інтереси обвинуваченого, підсудного та потерпілого). У цьому випадку можна говорити про взаємодію трьох принципів кримінального процесу: публічності, презумпції невинуватості (у діяльності суду) і принципу диспозитивності в діяльності сторін обвинувачення (приватного) і захисту. Головним серед цих принципів, безперечно, є принцип презумпції невинуватості, бо він є характерним для діяльності державного органу – суду, який веде процес [172].

Незважаючи на те, що у ст. 7 КПК України передбачено 22 засади кримінального провадження, законодавець при цьому зазначає, що цей перелік не є вичерпним.

Іноді до засад кримінально-процесуального права відносять і такі положення, як:

1) економічність, планування, ефективність, науковість, гуманізм, справедливість, толерантність тощо [154]. На нашу думку, їх не можна вважати засадами процесуального права, бо вони притаманні для всіх видів людської діяльності, в тому числі й тієї, що її не врегульовано нормами права. Однак, в контексті співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні ці положення необхідно враховувати. Частково про деякі з них (справедливість та гуманізм) нами вже було наголошено під час аналізу принципу верховенства права; стосовно ефективності кримінального провадження, то це питання досліджувалось щодо співвідношення законності та публічності. Дуже близькими та спорідненими до останнього є положення стосовно планування кримінального судочинства та врахування науковості під час прийняття процесуальних рішень;

2) всебічність, повнота та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження (В.Т. Нор) [302, с. 247]. У першу чергу це положення співвідноситься із принципом публічності як один із обов'язків суб'єктів, які представляють публічні інтереси у кримінальному

провадженні. З іншого боку, учасники, які відстоюють особисті інтереси, через надані права щодо заявлення клопотань на проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій, долучення речових доказів тощо (прояви диспозитивності), також можуть впливати на всебічність та повноту дослідження обставин кримінального провадження;

3) незалежність та недоторканість суддів, здійснення правосуддя тільки судом (Ю.П. Аленін) [21, с. 86]. Законодавець хоча і не називає її як окрему засади, але включає до змісту інших принципів, зазначених у розділі 2 КПК України, зокрема принципу публічності;

4) пропорційності (С.Л. Деревянкін, М.І. Козюбра, С.П. Погребняк, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров). Цей принцип використовується для визначення меж можливих обмежень прав і свобод людини, для регламентації повноважень різних органів державної влади та їх збалансування, для запобігання зловживанню дискреційними повноваженнями та встановлення меж свободи розсуду, при вирішенні питань про відповідальність злочину і покарання, праці та винагороди за неї тощо [185, с. 54]. Застосування цього принципу в кримінальному провадженні допомагає забезпечити реалізацію завдань кримінального провадження в цілому та завдань окремих стадій кримінального провадження. Так, КПК України у розділі 2 передбачає мету та підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Метою застосування цих заходів є забезпечення дієвості кримінального провадження, вони носять виключний характер. У ст. 246 КПК України передбачено, що негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Тобто для досягнення завдань кримінального провадження можуть бути застосовані негласні розшукові дії. Таким чином, принцип пропорційності можна визначити як окремий принцип кримінального провадження, згідно з яким мета процесуальних дій має бути суспільно вагомою, а засіб її досягнення – найменш обтяжливим у конкретних умовах,

втручання у сферу прав і свобод людини, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів, може допускатись лише у разі крайньої необхідності, з метою забезпечення ефективної реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України, та завдань окремих стадій кримінального провадження [21, с. 86-87]. Саме у цьому аспекті можна вести мову про його співвідношення пропорційності з принципом публічності кримінального провадження;

5) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, нагляд прокурора, відомчий та судовий контроль за законністю дій і рішень органів, що здійснюють досудове провадження (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, О.В. Гриза), що реалізуються в досудовому провадженні. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування має тісний зв'язок із публічністю, тому що за своїм змістом є публічним інтересом, обов'язком всіх учасників кримінального провадження зберігати у таємниці відомості про хід та стан кримінального провадження. Прокурорський нагляд, відомчий та судовий контроль є також елементами організаційно-владної діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованої на забезпечення та захист публічних інтересів у кримінальному провадженні – перш за все виконання завдань кримінального судочинства;

б) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення вільного оскарження рішень суду; обов'язковість рішень суду (Ю.П. Аленін, В.К. Волошина) [21, с. 87]. Вважаємо, що гласність та відкритість судового провадження, оскарження рішень суду є проявом диспозитивності як можливість приймати участь у судових засіданнях, реалізовувати передбачені законом права учасників кримінального провадження тощо. Стосовно підтримання державного обвинувачення – це положення пов'язано із захистом публічних інтересів у

судовому провадженні, обов'язком суб'єкта реалізації владних повноважень (у даному випадку прокурором) здійснити функцію обвинувачення;

7) «пріоритет офіційного електронного процесуального документа» та «відкритість електронного провадження» (А.В. Столітній). Вказаними новелами буде закладено основу для посилення і розширення електронного сегмента кримінального провадження та забезпечено його ефективне функціонування у випадку нерегулювання або неоднозначного регулювання питання кримінального провадження згідно зі змістом ч. 6 ст. 9 КПК України. Саме за допомогою реформування засад кримінального процесу можна змінити підхід до відправлення кримінального судочинства з суто паперового на електронне, а відповідно, й вплинути на думку вітчизняних процесуалістів [448, с. 99];

8) встановлення істини під час судового провадження у кримінальних справах (Л.В. Карабут). У системі принципів об'єктивно існують і такі положення, що визначаються наявністю принципу публічності кримінального процесу. І хоча ці правові положення формально мають більшу юридичну силу (бо закріплені в Конституції України), вони є залежними від принципу публічності. У зв'язку з цим можна вести мову про особливий характер зв'язку між цими принципами [171, с. 13].

На сьогодні одним з актуальних, але водночас проблемних питань кримінального провадження, є реальне ствердження, забезпечення, дотримання та реалізація засад під час досудового розслідування і судового провадження. Погляди вітчизняних учених-процесуалістів і системний аналіз кримінального процесуального законодавства України доводять, що в Україні немає чіткого та єдиного уявлення про систему засад кримінального провадження. У такій ситуації можна погодитися з думкою О.І. Галагана, Д.М. Письменного, Л.М. Лобойка, що належність тієї чи іншої засади до системи основоположних правил кримінального провадження залежить від власної позиції автора та контексту дослідження. Також, причиною цього є положення ст. 129 Конституції України, де засади судочинства визначено як

«основні», а ч. 1 ст. 7 КПК України засади кримінального провадження визначено як «загальні», адже це не виключає можливість пропонувати та стверджувати про існування в кримінальному процесі України ще й низки інших засад, окрім передбачених ст. 129 Конституції та ст. 7 КПК України [294, с. 77].

Останнім часом у кримінальній процесуальній діяльності в цілому та наукових працях вчених зокрема збільшується кількість думок-положень щодо необхідності морального обґрунтування низки правових категорій, віднесення загальноновизнаних моральних постулатів до розряду принципів (засад) кримінального провадження.

Влучно у цьому аспекті наголошує Н.В. Марущак, зазначаючи, що в якості моральних норм слід розглядати норми про розширення права на захист, імунітет свідка, запровадження суду присяжних, розширення судових повноважень на досудових стадіях, відмова в судовій діяльності від обвинувального ухилу, зміцнення процесуального положення особи в кримінальному процесі. Розвиток моральних основ кримінального судочинства пов'язаний з удосконаленням процесуального положення особи як учасника кримінально-процесуальних відносин, з подальшим розширенням прав обвинувачуваного, потерпілого й інших осіб з метою підвищення ефективності їх участі в кримінальному судочинстві [260, с. 86].

Моральна складова кримінального процесу, в першу чергу, пов'язана із розширенням меж диспозитивності у кримінальному провадженні України та поширенням положень справедливості, гуманності у міжнародному та європейському кримінальному судочинстві.

Таким чином, на основі проведеного аналізу співвідношення публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження України автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Важливо сьогодні акцентувати увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної

структури – кримінального судочинства. Адже, усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу процесу.

2. Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема: верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, недоторканості права власності, презумпції невинуватості, змагальності ті ін.

3. Незважаючи на те, що у ст. 7 КПК України передбачено 22 засади кримінального провадження, законодавець при цьому зазначає, що цей перелік не є вичерпним. Іноді до засад кримінально-процесуального права відносять й інші положення. Останнім часом у кримінальній процесуальній діяльності в цілому та наукових працях вчених зокрема збільшується кількість думок-положень щодо необхідності морального обґрунтування низки правових категорій, віднесення загальноновизнаних моральних постулатів до розряду принципів (засад) кримінального провадження.

Висновки до розділу 2

У КПК України публічність та диспозитивність передбачені як засади (принципи) кримінального провадження. Їх співвідношення та взаємозв'язок не є однозначно визначеним. Про це свідчать розбіжності у думках вчених щодо розуміння аспектів взаємодії публічності та диспозитивності.

Систематизовано різні варіації поєднання цих принципів у кримінальному процесі та запропоновано 21 правову формулу співвідношення публічності та диспозитивності між собою.

Автором дисертаційного дослідження, на підставі наукового аналізу та порівняльно-правового методу пізнання явищ і процесів, систематизовані аспекти співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі, у зв'язку з чим пропонується таку діяльність визначати як «правову формулу» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному

провадженні. Визначено 21 таку правову формулу співвідношення як:

- 1) принципи-партнери (Н.П. Головатчук);
- 2) засади-конкуренти (В.Т. Маляренко);
- 3) обернено пропорційна залежність публічності та диспозитивності (І.А. Тітко);
- 4) протиставлення, намагання розвести приватні та публічні інтереси (Т.М. Мирошніченко);
- 5) публічність є підґрунтям диспозитивності (В.М. Кудрявцев);
- 6) публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів (Ю.М. Грошевий);
- 7) зв'язок, заснований на концепції суспільного договору (Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо);
- 8) розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності (С.Л. Деревянкін, Є.В. Рябцева);
- 9) взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності (М.І. Тлепова);
- 10) поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних (Л.А. Александрова, С.А. Альперт, О.О. Артамонова, Ф.Н. Багаутдінов, О.В. Белов, В.П. Бож'єв, Л.В. Головка, Ю.М. Грошевий, К.Ф. Гуценко, С.В. Давиденко, В.С. Зеленецький, М.І. Козюбра, Л.Д. Кокорев, Л.М. Лобойко, В.З. Лукашевич, В.Т. Маляренко, В.В. Навроцька, В.Т. Нор, П.М. Рабінович, І.А. Тітко, С.Ю. Шевчук, В.М. Юрчишин та інші);
- 11) пропорційність в регулюванні кримінально-процесуальних відносин (С. Шевчук);
- 12) залежність від побудови нормативного матеріалу (С.С. Алексєєв, М.І. Тлепова);
- 13) ілюзія рівноправності (Л.А. Александрова);
- 14) баланс публічних і приватних інтересів (О.Г. Шило);
- 15) взаємовиключні засади (Л. Головка, І. Петрухін);
- 16) «категорії різного рівня абстракції» (А.І. Макаркін);
- 17) бінарність публічності та диспозитивності (Л.М. Масленнікова);
- 18) «сплетіння публічності та диспозитивності» (В.В. Хатуаєва);
- 19) визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших (І.А. Тітко);
- 20) специфічність, унікальність зв'язку публічності та диспозитивності (Л.В. Карабут);
- 21) принцип публічності

кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу (А.А. Шамардін) тощо.

Висловлено авторську позицію про те, що поєднання публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні носить «дифузний» характер, тобто вони взаємно доповнюють («проникають») одне одного, адже мають спільну правову площину (кримінальне провадження) та заточені на виконання спільних завдань кримінального судочинства.

Визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку (21 правова формула відповідно): 1) передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) визначення стану правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями; 3) регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції); 4) вплив державно-правової політики (в т.ч. і кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку законодавства, тип судочинства тощо; 5) закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), які регламентують правові механізми захисту та забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні; 6) рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законослухняній правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. і кримінального процесуального; 7) історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. і правовій; 8) характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від

активності та ефективності роботи владних суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; 9) поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства та держави з метою і захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві, і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження; 10) унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність); 11) необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального судочинства; 12) юридична природа кримінального процесу, яка ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній; 13) сучасна ідеологія кримінального судочинства, яка стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал; 14) закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю на злочинність в державі; 15) погляди вчених на слідчо-змагальний характер кримінального судочинства; 16) спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру; 17) конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування; 18) наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування; 19) критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства; 20) визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності; 21) ініціатива та процесуальний інтерес сторін

кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

Запропоновано визначення поняття «інтерес» як усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад. Визначено ознаки поняття «інтерес»: 1) усвідомленість – психічний стан людини, за якого формується потреба особи і вона розуміє її сутність і призначення; 2) бажаність – внутрішній стан особи, керуючими елементами якого є мотив, воля, прагнення блага (цінності) тощо; 3) правова поведінка – активна дія або пасивна бездіяльність учасника кримінального провадження; 4) публічні засади – означає передбачення кримінальним процесуальним законодавством прав та/або обов'язків особи як учасника провадження (наприклад, права та обов'язки свідка у КПК України); 5) приватні засади – наявність приватного інтересу у особи як учасника кримінального провадження, що пов'язано із сферою приватного життя особи (нерозголошення відомостей про особисте життя особи, право не свідчити проти себе і близьких родичів тощо); 6) єдність засад – передбачає поєднання наявного приватного інтересу в учасника кримінального провадження та передбачення своїх прав та/або обов'язків, за допомогою яких і реалізується особистий публічний інтерес (диспозитивність у кримінальному провадженні).

Систематизовано наукові підходи вчених до класифікації інтересів у кримінальному провадженні, зокрема, виділяють такі їх види за наступними критеріями: 1) за носієм (суб'єктом) інтересу – суспільні, колективні та особисті інтереси; 2) за відношенням до чинного законодавства – інтереси законні та протиправні; 3) за носієм соціальних інтересів – публічні, приватні; 4) за співвідношенням приватних та публічних інтересів – приватні інтереси, що збігаються з публічними, приватні інтереси, нейтральні до публічних, та приватні інтереси, колізійні з публічними; 5) за характером публічності інтересів – інтереси держави в організації власної правової

системи та підтриманні правопорядку, інтереси держави в забезпеченні реалізації кримінально-правового принципу невідворотності кримінальної відповідальності особи за вчинений нею злочин, інтереси держави у забезпеченні реалізації кримінально-процесуальних прав учасників процесу; б) за змістом мотиву учасників кримінального провадження – матеріально-правові інтереси, процесуальні; 7) за суб'єктом кримінального судочинства – інтереси судді, прокурора, слідчого, начальника слідчого відділу, інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, інтереси їх захисників і представників та ін.; 8) за соціальною значущістю – інтереси головні, основні та другорядні; 9) за часом дії – постійні та тимчасові; 10) стосовно обвинувачення – інтереси обвинувачення, захисту від обвинувачення, відмови від обвинувачення; 11) відносно об'єкта охорони – безпосередні та опосередковані.

Визначено, що найбільш поширеною і розповсюдженою серед вчених класифікацією інтересів у кримінальному судочинстві є поділ на публічні і приватні інтереси.

Приватні інтереси – це інтереси, які стосуються сфери особистого життя людини, інформацію про яку вона не піддає розголошенню та намагається всіляко приховати (утаємничити) від інших людей (суспільства, посадових осіб тощо).

Публічні інтереси – це інтереси, які реалізуються шляхом передбачених у КПК України правомочностей (прав та/або обов'язків) учасників кримінального провадження. Вони можуть бути державними, суспільними чи особистими.

Наголошено, що дуже важко підтримувати баланс інтересів, оскільки: 1) суспільні відносини знаходяться в постійному розвитку; 2) мотиви діяльності держави і людини (особистості) зазнають змін (перебувають в постійній динаміці). Можна сказати, що поєднання інтересів у кримінальному судочинстві відображає характер взаємозв'язку людей в середині суспільства, а також людей – з державною владою.

У зв'язку з цим, можна стверджувати, що людина, як частина соціуму, реалізує як свої особисті інтереси, так й інтереси суспільні. Особистий інтерес набуває публічного характеру, адже будь-яка норма закону публічна – спрямована на захист інтересів всіх людей, суспільства та суспільних відносин в цілому. Доведено, що необхідно враховувати вимогу про неможливість задоволення особистих інтересів одного суб'єкта кримінального процесу за рахунок інтересів іншого.

Розмежовано сферу особистих публічних інтересів та приватних інтересів особи: 1) публічні особисті інтереси – це передбачені положеннями КПК України правомочності (права та обов'язки) конкретного учасника кримінального провадження, який керується особистими мотивами з метою забезпечення індивідуального чи суспільного блага; 2) приватні ж інтереси особи прямо не визначаються серед положень чинного законодавства, однак опосередковано включають в себе ті, які формуються і проявляються в сфері приватного життя людини. У сфері кримінального судочинства приватні інтереси виявляються через потреби не допустити сторонніх, включно з представниками державної влади, в таємниці приватного життя, не піддати розголосу ту чи іншу сторону життя тощо.

Зазначено, що публічність у кримінальному провадженні проявляється через публічний інтерес, який реалізується через суб'єктивні права і обов'язки учасників провадження, які детально регламентовані та охороняються силою закону. Вона реалізується через імперативні норми права.

Наголошено, що диспозитивність у кримінальному провадженні проявляється через індивідуальний (особистий) інтерес, через волевиявлення особистості реалізувати суб'єктивне право (розпорядитися ним на власний розсуд). Вона реалізується за допомогою т.з. уповноважуваних (диспозитивних) норм права, тобто таких, які застосовуються в окремому, конкретному випадку лише тоді, коли зацікавлені особи-суб'єкти правозастосування.

Доведено, що інтереси не тільки впливають на розвиток і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а і від адекватного відображення в законі об'єктивних потреб людини, держави, суспільства залежить повнота методів, засобів та заходів їх захисту і охорони. Тому, важливим завданням кримінального судочинства має бути не усунення різних інтересів, а їх збереження, поєднання та врегулювання.

Акцентовано увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства. Наголошено, що усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу процесу.

Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема:

- принцип верховенства права співвідноситься з публічністю та диспозитивністю як зміст і форма правової поведінки. Як учасники кримінального провадження, які відстоюють публічні інтереси (публічність), так і ті, що прагнуть забезпечення особистих інтересів (диспозитивність), у кожному своєму рішенні (дії чи бездіяльності) повинні втілювати ідеї, покладені в основу сутності верховенства права;

- вплив принципу законності на кримінальне провадження реалізується через засаду публічності, зокрема в діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження. У той же час, будь-які порушення принципу публічності мають наслідком недодержання законності у кримінальному судочинстві в цілому, що свідчить про взаємний вплив цих принципів одне на одного. Учасники кримінального провадження, які відстоюють особистий інтерес (прояви диспозитивності), також мають дотримуватись принципу законності у кожній своїй дії та поведінці, що свідчить про його «вертикальний» вплив на засаду диспозитивності;

- принцип змагальності кримінального процесу не може існувати окремо від засад публічності та диспозитивності. Публічність у змагальному

кримінальному провадженні проявляється у вигляді норм, які закріплюють права, обов'язки, відповідальність, а також умови і порядок діяльності учасників. Побудова кримінального процесу на змагальній основі зумовила розширення засад диспозитивності у кримінальному судочинстві, що стало в тому числі і вимогою часу та міжнародної (європейської) спільноти. Сьогодні диспозитивність є демократичною засадою побудови кримінального процесу, а також характерною рисою змагального процесу;

- принцип рівності перед законом і судом співвідноситься із принципом публічності в діяльності суб'єктів державно-владних повноважень під час прийняття рішень, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування дискреційних повноважень, обов'язку забезпечувати однаковість умов доступу до правосуддя тощо. Диспозитивність пов'язана із рівністю перед законом і судом в аспекті надання можливостей учасникам кримінального провадження відстоювати особисті інтереси в процесі доказування та встановлення істини, активно реалізовувати права та свободи, передбачені законом, з метою їх захисту;

- принцип недоторканості права власності характеризується моральним аспектом порушення приватних інтересів особи. У цьому аспекті на перший план виступає зв'язок принципу недоторканості права власності та засади публічності. Адже будь-які «посягання» на приватну власність, ініціаторами яких є суб'єкти державно-владних повноважень, детально регламентовані та закріплені у вигляді кримінальної процесуальної форми. Тобто, це низка процесуальних процедур (узгодження, санкціонування), пов'язана з прийняттям судового рішення (слідчим суддею) про проведення, наприклад, обшуку житла особи. У зв'язку з цим держава через правоохоронні органи повинна забезпечити захист не тільки державного та суспільного інтересу (наприклад, забезпечення відшкодування майнової шкоди підозрюваним), а і особистих інтересів у кримінальному провадженні – шляхом додержання правової процедури одержання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії (обшуку). Принцип диспозитивності у цьому питанні

полягає у наданні можливостей оскарження цього процесуального рішення, залучення захисника до проведення, наприклад, обшуку, зазначення скарг та пропозицій у протоколі проведення обшуку, вимагання відеофіксації слідчої (розшукової) дії, заявлення клопотань у кримінальному провадженні тощо;

- співвідношення принципу презумпції невинуватості із засадами публічності та диспозитивності досить яскраво проявляється у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Так, відповідно до ст. 477 КПК України, провадження може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінального правопорушення, яку останній має право подати протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення (ст. 478) та ін.

Акцентовано увагу, що, незважаючи на те, що у ст. 7 КПК України передбачено 22 засади кримінального провадження, законодавець при цьому зазначає, що цей перелік не є вичерпним. Іноді до засад кримінально-процесуального права відносять і такі положення, як: 1) економічність, планування, ефективність, науковість, гуманізм, справедливість, толерантність тощо; 2) всебічність, повнота та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження; 3) незалежність та недоторканість суддів, здійснення правосуддя тільки судом; 4) пропорційності; 5) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, нагляд прокурора, відомчий та судовий контроль за законністю дій і рішень органів, що здійснюють досудове провадження; 6) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення вільного оскарження рішень суду; обов'язковість рішень суду; 7) «пріоритет офіційного електронного процесуального документа» та «відкритість електронного провадження»; 8) встановлення істини під час судового провадження у кримінальних справах та ін.

Аргументовано автором причини, які перешкоджають віднесенню зазначених положень до категорії принципів (засад) кримінального провадження, зокрема через: 1) притаманність всім видам людської діяльності; 2) частковому відображенні у змісті деяких принципів кримінального провадження (верховенство права, законність, публічність, диспозитивність, змагальність та ін.) тощо.

Наголошено, що останнім часом у кримінальній процесуальній діяльності в цілому та наукових працях вчених зокрема збільшується кількість думок-положень щодо необхідності морального обґрунтування низки правових категорій, віднесення загальновизнаних моральних постулатів до розряду принципів (засад) кримінального провадження. Моральна складова кримінального процесу, в першу чергу, пов'язана із розширенням меж диспозитивності у кримінальному провадженні України та поширенням положень справедливості, гуманності у міжнародному та європейському кримінальному судочинстві.

РОЗДІЛ 3. МЕЖІ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1. Забезпечення публічності та диспозитивності в роботі слідчих та оперативних підрозділів

Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

На початковому етапі досудового розслідування слідчий зобов'язаний в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Це передбачено нормативним визначенням засади публічності у ст. 25 КПК України.

Після початку, на етапі досудового розслідування – всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України) [268, с. 287-288].

Слід нагадати, що під публічністю автор дисертаційного дослідження розуміє нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Ми вважаємо, що діяльність слідчого взагалі за своїм характером відноситься до публічних засад кримінального провадження і спрямована на відстоювання публічного інтересу. Для доведення висловленої думки, слід проаналізувати передбачені КПК України процесуальні повноваження слідчого.

Досить слушно М.Т. Аширбекова пропонує наступну теоретичну конструкцію реалізації засади публічності у кримінальному провадженні, які становлять такі елементи: 1) вимога процесуально-посадової активності в діяльності суб'єктів, що ведуть кримінальний процес; 2) інструктивність як атрибут офіційності дій повноважних суб'єктів; 3) обов'язковість актів застосування (процесуальних рішень) з огляду на владний характер веління суб'єкта, що веде процес; 4) визнання юридичної відповідальності держави і деліктоздатності посадових осіб її органів та суб'єктів кримінально-процесуальних відносин за допущені у процесі кримінального провадження порушення прав і законних інтересів осіб, що беруть у ньому участь [28, с. 5].

Дану конструкцію можна цілком екстраполювати на діяльність слідчого під час здійснення кримінального провадження. Адже, він також наділений обов'язком процесуальної ініціативності та посадової активності, приймає рішення та вчиняє дії, які є обов'язковими для виконання, і, у випадку порушення прав і свобод людини, буде нести посадову відповідальність за вчинення службового правопорушення.

Із самого початку досудового розслідування слідчий забезпечує реалізацію публічних інтересів – приймає, відповідно до ст. 214 КПК України, заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та починає досудове розслідування.

Як слушно наголошує С. Слинко, новий інститут початку досудового розслідування формально скасував так звану «дослідчу перевірку» за заявами та повідомленнями про вчинення злочину, що свого часу давало правоохоронцям можливість «відсіювати» значну частину заявників. Однак, якщо раніше «відмовні матеріали» розглядали переважно оперативні підрозділи, то за чинним КПК за всіма заявами і повідомленнями «автоматично» починається досудове розслідування, що на сьогодні є прерогативою слідчого. Така немовби позитивна практика призводить до перевантаження слідчих, що, знов-таки, спричинює небажання (ухилення) працівників органів внутрішніх справ приймати й реєструвати окремі заяви під приводом їх безперспективності [425].

На сьогодні ж, відмова слідчого у прийнятті звернення не допускається (ч. 4 ст. 214). У зв'язку з тим, що слідчий повинен прийняти та розглянути заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, розпочати досудове розслідування, цим самим, він виконує завдання кримінального провадження, передбачені у ст. 2 КПК України, та зобов'язання відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, що, по-суті, є проявом публічності у кримінальному провадженні.

У цьому випадку засада публічності в роботі слідчого у кримінальному провадженні проявляється через виконання завдань та зобов'язань, передбачених КПК України.

Як справедливо зазначає Т.М. Добровольська, здійснення кримінального провадження в інтересах держави і суспільства означає не тільки повноту влади органів розслідування, прокуратури, суду у вирішенні всіх питань, які перед ними виникають, а й обов'язок цих органів об'єднувати ініціативу і активність при розслідуванні кримінальних

проваджень, захищаючи при цьому інтереси всіх учасників кримінального процесу [141, с. 143].

З метою забезпечення ефективності досудового розслідування, що передбачено ч. 4 ст. 38 КПК України, слідчий наділений повноваженнями проводити слідчі (розшукові) дії (п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК України), які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України). Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. При цьому, незважаючи на те, що слідчий, здійснюючи свої повноваження є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється (ч. 5 ст. 40 КПК України), він реалізує свої повноваження виключно відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства за визначеною процедурою, дотримуючись визначених заборон та обмежень.

Так, наприклад, здійснення досудового розслідування, в т.ч. проведення СРД, до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду).

Ще однією правовою заборonoю, є передбачені ч. 4 ст. 223 КПК України положення про те, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

Слід звернути увагу, що дотримання слідчим правових заборон, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, є також реалізацією засади публічності у кримінальному провадженні.

Законодавцем у ч. 5 ст. 223 КПК України передбачено, що у разі отримання під час проведення СРД доказів, які можуть вказувати на

невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну СРД в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

У цьому випадку, незважаючи на те, що забезпечуються особисті інтереси підозрюваного, слідчий, у першу чергу, реалізує саме публічні інтереси (заасада публічності), які полягають у повному і неупередженому здійсненні досудового розслідування, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу (ст. 2 КПК України).

З метою реалізації засади публічності у кримінальному провадженні, слідчий відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК України наділений також правом за погодженням з прокурором повідомляти особі про підозру.

Так, ч. 3 ст. 276 КПК «Випадки повідомлення про підозру» містить положення: «Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав». Водночас п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК надає право підозрюваному «бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК, а також отримати їх роз'яснення». Хоча в останньому приписі відсутня така якісна ознака роз'яснення прав, як «детальність», все ж виникає питання щодо узгодженості вказаних положень законодавства з точки зору вимог засади публічності до процесуально-посадової активності в діяльності осіб, які ведуть процес. У наведеному випадку проблемну ситуацію варто вирішувати, керуючись ч. 6 ст. 9 КПК про необхідність застосування засад кримінального провадження, коли положення КПК «неоднозначно регулюють питання кримінального провадження». Узявши до уваги вимоги засади публічності, доходимо логічного висновку: ініціювання детального роз'яснення прав учасника

кримінального провадження здійснюється особами, які ведуть процес, а не навпаки [268, с. 288].

Крім цього, передбачені у ст. 40 КПК України права слідчого наділяють його також можливістю за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження (п. 7 ч. 2), а також приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності відповідних підстав (п. 8 ч. 2). Вважаємо, що такі повноваження слідчого уособлюють «надію» законотворця на результативність проведення досудового розслідування. Адже, якщо у кожному провадженні буде прийнято кінцеве процесуальне рішення, то це зменшить існуючу тяганину кримінальних проваджень, збалансує процесуальне навантаження на кожного слідчого і, звичайно ж, підвищить ефективність досудового розслідування як невід'ємну умову досягнення результативності. Принаймні, законодавець передбачив для слідчого такі правові можливості.

Таким чином, засада публічності у кримінальному провадженні в роботі слідчого проявляється також у ефективності та результативності досудового розслідування.

У КПК передбачено можливість одержання інформації про кримінальне правопорушення не лише через надходження заяв чи повідомлень, а й шляхом самостійного виявлення слідчим, прокурором або іншою службовою особою з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення, адже співробітники оперативних підрозділів за результатами проведення ОРД у межах кримінального провадження або у зв'язку з документуванням ними протиправних діянь ще до початку досудового розслідування можуть одержати інформацію про кримінальне правопорушення, що вчинено чи готується, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і відомчих нормативно-правових

актів. Так, наприклад, у разі виявлення та вилучення оперативним працівником під час проведення оперативних заходів речовини, яка зовнішньо схожа на наркотичний засіб, про це зазначається в складеному ним рапорті. Для встановлення, чи є вилучена речовина наркотиком, необхідна експертиза, проведення якої можливе лише після початку досудового розслідування. Відтак, рапорт оперативного працівника реєструється в Журналі єдиного обліку, установлені ним відомості вносяться до ЄРДР і призначається експертиза. Після отримання висновку експерта в разі встановлення, що вилучене не є наркотичною речовиною, – кримінальне провадження закривається на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України (за відсутністю складу кримінального правопорушення), а якщо підтверджується – розслідування триває в загальному порядку [514].

Таким чином, КПК України нормативно закріпив, окрім слідчого, також і статус співробітника оперативного підрозділу, чим засвідчив актуальність та важливість його роботи у забезпеченні реалізації завдань кримінального судочинства.

Відповідно до ст. 41 КПК України, оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Цими правовими положеннями законодавець закріплює необхідність процесуальної взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу.

Вважаємо таку позицію досить виваженою. Адже, нинішня діяльність правоохоронних органів відзначається застосуванням примусових заходів адміністративного чи кримінального процесуального характеру. Їх використання виправдано законодавством України і мотивовано захистом охоронюваних інтересів держави, суспільства та громадянина. За таких обставин, єдиною запорукою успіху на шляху протидії злочинності залишається налагоджена співпраця усіх підрозділів між собою в рамках процесуальної взаємодії.

На думку В.Є. Тихині та М.І. Семашка, взаємодія оперативного працівника зі слідчим являє собою обумовлену законами та підзаконними нормативними актами співпрацю з найбільш раціонального та оптимального використання наданих їм сил, засобів та методів для своєчасного та обґрунтованого початку досудового розслідування, ефективного оперативно-інформаційного його супроводження, забезпечення відшкодування завданих злочинними діями розробляємим осіб збитків, виявлення та затримання осіб, які переховуються від слідства, а також дотримання принципу конспірації [467].

Дійсно, важко уявити оперативно-розшукову діяльність без кримінальної процесуальної окремо одна від одної. Спорідненість їх забезпечується планомірністю процесів розкриття та розслідування злочинів. Виникає ситуація, коли оперативний працівник має докази, але не наділений процесуальним статусом їх закріплювати та фіксувати, а слідчий, в свою чергу, має знання і навички у організації процесу доказування, однак змушений чекати інформацію від колеги з оперативного цеху. Для поєднання зусиль працівників в рамках взаємодії з метою розкриття та розслідування злочинів застосовується такий механізм як ініціатива, яка продиктована зацікавленістю обох суб'єктів у досягненні спільної мети.

Правильно та раціонально організована взаємодія на початковому етапі розслідування провадження є майже сто відсотковою запорукою досягнення

позитивного результату – встановлення об'єктивної істини, викриття винних тощо.

Оскільки найбільш небезпечним злочинам притаманний замаскований та неочевидний характер, що свідчить про належну підготовку до вчинення злочину, вжиття заходів до знищення слідів, приховання знарядь тощо, то викрити злочинців в такій ситуації одними лише зусиллями досудового слідства неможливо або вкрай важко. У зв'язку з цим, виникає об'єктивна необхідність у проведенні оперативно-розшукової діяльності із залученням агентурно-оперативних заходів, які дозволяють розкривати таємні наміри злочинців, встановлювати факти їх протиправної діяльності, місця зберігання викраденого майна, знарядь злочину, виявляти свідків для своєчасного вжиття заходів, передбачених законом [396].

Процес доказування у кримінальному судочинстві здебільшого починається з перевірки оперативної інформації, яка одержується в результаті оперативно-розшукової діяльності. Її важливість забезпечується також негласним характером, що дозволяє ефективно протидіяти злочинним проявам в українському суспільстві.

Сьогодні в Україні відбуваються кардинальні зрушення у напрямі європеїзації, гуманізації та демократизації життя українського суспільства. Цьому сприяють започатковані владою реформи. Не обійшли стороною вони і правоохоронну сферу. Нововведення стосуються організаційної структури діяльності, перегляду та переорієнтації системи оцінювання та планування роботи, покращення ефективності праці, організації процесів координації та взаємодії. Звичайно, в першу чергу, дані положення закріплюються у нормативно-правових актах – законах та підзаконних актах.

У чинному КПК України 2012 року закріплено ряд прогресивних та необхідних для сучасної України положень. Однією з особливостей даного кодексу є наділення у ньому слідчого повноваженнями проводити негласні слідчі дії, які багато в чому переплітаються та ототожнюються з оперативно-

розшуковими заходами, визначеними у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Так, у главі 21 КПК України до негласних слідчих (розшукових) дій віднесено: 1) втручання у приватне спілкування (ст.ст. 258-266 КПК України); 2) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); 3) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 4) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); 5) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України); 6) аудіо-, відео контроль місця (ст. 270 КПК України); 7) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); 8) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); 9) використання спеціально виготовлених речей (ст. 273 КПК України); 10) негласне отримання зразків (ст. 274 КПК України); 11) конфіденційне співробітництво (ст. 275 КПК України).

Наявність негласних слідчих (розшукових) дій є також проявом засади публічності у кримінальному провадженні України.

Дана глава стала абсолютною новелою у кримінально-процесуальному законодавстві України. Вона передбачає засвоєння слідчим підстав проведення негласних слідчих і розшукових дій, відпрацювання відповідних навичок організації такої роботи, внесення на розгляд клопотань щодо проведення певних дій, що тимчасово обмежують права і свободи громадян та юридичних осіб.

Тактика використання слідчим оперативно-розшукових даних повинна вибудовуватись таким чином, щоб забезпечити високий темп розслідування, наступальний характер слідчих дій, швидке встановлення та викриття злочинців. Слідчий повинен так використовувати оперативно-розшукові дані, щоб своєчасно встановлювати наміри підозрюваного приховати злочин, завадити їх викриттю (переховатись, знищити речові докази, заплутати слідство, сховати цінності тощо) з метою випередження дій злочинця,

завадити у реалізації задуманого. Вміле використання оперативно-розшукових даних дає можливість слідчому активно впливати на злочинця, його поведінку під час провадження досудового слідства з метою виявлення речових доказів. Будуючи тактику слідчих дій, щоб вивести підозрюваного на відверту розмову, викликати відчуття каяття, і, нарешті, діяти тактично грамотно, слідчий за допомогою оперативно-розшукових заходів викриває підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочину, а недоброякісних свідків – у брехні [161, с. 88-89].

Крім цього, результати опитування практичних працівників, які приймають участь у реалізації матеріалів розробки за оперативно-розшуковими справами, показали, що за допомогою цих даних у 48,7 % випадках виявляються носії доказової інформації, їх характер та місцезнаходження. Більшість респондентів (69,8 %) вважають, що такі дані свідчать про можливу поведінку розробляємих осіб на допиті та під час провадження інших слідчих дій, орієнтують слідчого на обставини, які підлягають доказуванню, сприяють вибору найбільш ефективних засобів викриття осіб, які вчинили нерозкриті злочини, визначенню тактичних та технічних прийомів збирання доказів, сприяють правильній їх оцінці.

Конспіративний характер слідчої діяльності у форматі проведення негласних слідчих дій наділяє останнього не тільки перевагою у збирання доказів перед підозрюваним, а і розкриває додаткові процесуальні можливості у пошуку і встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Все це зумовлено об'єктивними факторами суспільного розвитку та необхідністю реагування на сучасні виклики правоохоронним органам, зокрема зростання рівня злочинності на території України.

Пропонуємо більш детально проаналізувати участь слідчих та оперативних підрозділів під час проведення НСРД у кримінальному провадженні.

Так, наприклад, втручання у приватне спілкування включає в себе наступні заходи: аудіо- та відео контроль; арешт, огляд та виїмку кореспонденції; зняття інформації з телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Закон наділяє слідчого повноваженнями за певних умов знімати інформацію з телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних мереж, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації. В усіх випадках одержані дані підлягають обов'язковому процесуальному закріпленню як докази і, в подальшому, будуть використовуватись для встановлення істини у кримінальному провадженні.

У цьому випадку слідчий повинен дотримуватись чітко визначеної кримінальної процесуальної форми під час документування кримінальних правопорушень, що також є проявом публічності у кримінальному провадженні в роботі слідчого.

Не викликає сумніву той факт, що проведення будь-якої з негласних слідчих дій направленої на втручання у приватне спілкування, повинно мати відповідне оперативне супроводження. Саме за допомогою використання оперативно-розшукових заходів одержання негласної інформації і стає можливим. Крім того, законодавець повинен чітко окреслити межі участі слідчого у цій дії. Вважаємо за доцільне обмежити його участь у проведенні негласних слідчих дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування, до межі проведення огляду матеріальних носіїв інформації, які стали результатом проведення оперативно-розшукових заходів. Слідчий перед проведенням будь-якої із зазначених дій дає доручення та установку оперативнику і мотивує його на виконання завдання. Звісно, що стосується арешту та виїмки кореспонденції, то необхідні подання та санкцію забезпечує слідчий.

Одержана в ході проведеної оперативно-розшукової діяльності інформація легалізується кримінальними процесуальними засобами. Сам процес легалізації оперативної інформації представляє собою сукупність

прийомів і методів введення в процес доказування матеріалів-носіїв доказової інформації, яка одержується за допомогою використання спеціальних технічних засобів та інших можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Іншою негласною слідчою дією є обстеження публічно недоступних місць. Слідчий ініціює проведення цієї негласної слідчої дії з урахуванням ряду важливих обставин, які йому необхідно з'ясувати. Так, наприклад, предмети, документи, речовини і інші носії оперативно-розшукової інформації через замаскований та неочевидний характер кримінальних подій, можуть втратити доказову інформацію, якщо чекати їх офіційного процесуального закріплення. Натомість фактор часу спрацьовує на користь злочинців. За таких умов обстеження публічно недоступних місць шляхом застосування методів і способів оперативно-розшукової діяльності вбачається нами ефективним і таким, яким створює передумови до встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Мета цієї НСРД полягає у вивченні, дослідженні обставин події, виявленні, фіксації та вилученні слідів злочину, предметів, документів тощо, а також інших об'єктів, які можуть стати у пригоді під час провадження досудового слідства.

Звичайно, обстеження публічно недоступних місць повинно носити конспіративний характер. У зв'язку з цим забороняється розголошувати свій службовий зв'язок з, наприклад, поліцією, а також оприлюднювати реальні підстави появи на певній території, у приміщеннях підприємств, установ, організацій приватних володіннях тощо.

Ще однією негласною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться за дорученням слідчого є спостереження за особою. Даний захід здійснюється із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів. Він полягає негласному нагляді, спостереженні, слідкуванні за особами, підозрюваними у вчиненні злочину, місцями їх постійного проживання чи тимчасового мешкання, їх дозвілля і діяльності, за

їх вчинками і поведінкою, транспортними засобами, які вони використовують з метою реалізації своїх злочинних намірів. Також до кола осіб, відносно яких доцільно провести спостереження можна віднести співучасників, які зберігають знаряддя злочину, предмети, речі та документи, які можуть стати речовими доказами в результаті їх процесуального закріплення.

В якості завдань, які слідчий повинен окреслити у дорученні оперативному працівнику на проведення негласної слідчої (розшукової) дії спостереження за особою, можна виокремлювати наступні: 1) встановлення та документування злочинної діяльності підозрюваних; 2) виявлення злочинних зв'язків об'єктів спостереження, з якими вони вступають в контакт; 3) встановлення схованок знарядь злочинів та викраденого майна; 4) фіксація телефонних розмов та надходження поштово-телеграфної кореспонденції; 5) встановлення місця знаходження конкретних злочинців, які переховуються від слідства; 6) виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню конкретних злочинів тощо.

Контроль за вчиненням злочину включає в себе наступні дії: контрольоване постачання, контрольну та оперативну закупку, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину. Закупки товарів, речей, предметів оформляються актом, її мета може бути розкрита негайно після акту закупки та одержання товару. В деяких випадках контрольна та оперативна закупка, а також контрольоване постачання повинно носити негласний, глибоко законспірований характер.

Об'єктом проведення даної СРД є товари, предмети, речі, вільний продаж яких заборонений чи обмежений, наприклад, негласна закупка наркотиків, вибухових, отруйних речовин, фальсифікованих алкогольних напоїв, медичних препаратів тощо.

Незважаючи на те, що контроль за вчиненням злочину відноситься до НСРД, нагляд за її проведенням здійснює прокурор. До того ж всі матеріальні об'єкти, які стали надбанням слідчого та оперативного

працівника в результаті проведення тактичної комбінації в рамках даної НСРД повинні бути надані прокурору на оцінку та збереження.

Виконання спеціального завдання. Дана НСРД застосовується у тих випадках, коли використання інших заходів не забезпечує можливість виконання завдання, покладеного на слідчого. З цією метою, в рамках ОРД за дорученням слідчого проводиться комплекс заходів із використання форм та методів оперативної роботи. Одним з різновидів виконання спеціального завдання є проникнення в злочинну групу. Об'єктом оперативного проникнення можуть бути незаконні озброєні формування, формування, що планують здійснення насильницького захоплення влади, терористичні акції, бандитизм та інші небезпечні посягання на правопорядок в державі. Саме-особі оперативне проникнення – це складна операція з впровадження оперативного працівника чи конфідента в злочинне угруповання, яке має стійкий характер, глибоку законспірованість, жорстку внутрішню дисципліну, спрямоване на вчинення заздалегідь підготовлених тяжких злочинів.

Оперативне проникнення характеризується наступними властивостями: конспіративністю, розвідувально-пошуковим характером, наявністю спеціального суб'єкта – негласного співробітника, наявність легенди, комплексність використання сил і засобів, виконання завдання безпосередньо в середовищі осіб, схильних до вчинення злочинів тощо.

Негласне проникнення у злочинне середовище являє собою систему гласних і негласних, організаційних, інформаційно-аналітичних, оперативно-технічних та інших заходів по втіленню негласного співробітника у злочинне середовище, а також використання технічних засобів отримання інформації, коли суб'єкт знаходиться безпосередньо в злочинному середовищі, для забезпечення оперативно-розшукової діяльності та вирішення завдань кримінального судочинства.

Використання спеціально виготовлених речей. Проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії дозволяє створювати з метою конспірації

підприємства, установи, організації, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів цих підрозділів. Штат таких підприємств, установ та організацій комплектується негласними штатними працівниками оперативних підрозділів.

Такого роду підставні організації та фірми юридично є власністю органу, який ініціює проведення даного заходу із застосуванням елементів оперативно-розшукової діяльності. Вони мають свій бюджет, здійснюють всі ділові операції, що необхідні для підтримання легенди, функціонують під контролем слідчого та оперативного працівника. Завдання цих організацій – створення псевдо зацікавленості у протизаконних угодах, торговельних операціях, фінансових махінаціях тощо; встановлення довірчих відносин з особами, які підозрюються у правопорушеннях у сфері тіньової або організованої злочинності; проникнення в мережу протиправних операцій цих осіб та збирання обвинувальних доказів. Крім цього, підставна організація може бути створена з метою виявлення корупції серед посадових осіб державних органів.

Створюючи підставну організацію і плануючи її діяльність, необхідно враховувати наступні фактори: 1) ступінь ризику для життя і здоров'я негласних співробітників та приватних осіб, які приймають участь у оперативних заходах; 2) можливість та масштаби фінансової шкоди приватних осіб, вірогідність громадянсько-правової відповідальності держави за цю шкоду; 3) ризик завдання шкоди репутації громадян; 4) ризик завдання шкоди таємниці відносин між громадянами, яка охороняється законом (адвокат-клієнт, лікар-пацієнт, священник-прихожанин тощо); 5) ризик порушення таємниці особистого життя громадян; 6) ступінь наближення правомірних дій негласних співробітників до протизаконної провокації тощо.

З метою конспірації можуть використовуватись реєстраційні, товарні та інші знаки, бланки документів та формалізовані зразки відомостей, обліків,

звітності підприємств, організацій, установ, а також здійснювати інші дії по конспірації діяльності, особового складу, майна.

Конфіденційне співробітництво. Співробітництво на конфіденційній основі дозволяється встановлювати з повнолітніми, дієздатними особами, які добровільно дали на це згоду. Конфіденти – це приватні фізичні особи, з якими встановлюється на платній чи безплатній основі відносини співробітництва, передбачаючи надання такими громадянами допомоги у виконанні завдань кримінального судочинства.

Конфіденційність розповсюджується як на факт зв'язку фізичних осіб зі слідчим та оперативним працівником, так і на відомості про їх особу та місце перебування. Конфіденційне співробітництво оперативного підрозділу з особою – це відносини між державним органом, уповноваженим на здійснення кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, їх посадовими особами та громадянами, що дали добровільну згоду співпрацювати з ними у виконанні завдань на негласній основі.

Підбір негласних працівників, їх підготовка до попередження злочинів передбачають виховання у них правильного психологічного ставлення до роботи, розвиток ініціативності, наполегливості та інших необхідних якостей [65]. Отже, про важливість проведення НСРД у кримінальному провадженні свідчить їх конспіративний, прихований характер. У той же час, законодавець досить жорстко формулює вимоги до їх проведення. Це пов'язано із втручанням в особисте життя людей, порушенням та обмеженням їх прав і свобод. Наявність процедури одержання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – погодження з прокурором, санкція суду, є ще однією гарантією законності та аргументованості одержання доказів у такий спосіб.

Звертаючись до впливу засади диспозитивності в роботі слідчих та оперативних підрозділів, слід наголосити на положеннях ч. 1 ст. 26 КПК України, де закріплено, що сторони кримінального провадження є вільними у

використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

Сама по собі засада диспозитивності розуміється нами як усвідомлена необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Враховуючи це, вважаємо, що всі інші (крім ст. 26 КПК України) правові повноваження (права, обов'язки, заборони, завдання) слідчого є проявом публічності кримінального провадження, тому що вони спрямовані на реалізацію слідчим, перш за все, публічних інтересів, які полягають у захисті особи, держави і суспільства від кримінальних правопорушень, забезпеченні швидкого, повного і неупередженого розслідування з тим, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Таким чином, проаналізувавши питання забезпечення публічності та диспозитивності в роботі слідчих та оперативних підрозділів, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Діяльність слідчого взагалі за своїм характером відноситься до публічних засад кримінального провадження і спрямована на відстоювання публічного інтересу. Адже, він наділений обов'язком процесуальної ініціативності та посадової активності, приймає рішення та вчиняє дії, які є обов'язковими для виконання, і, у випадку порушення прав і свобод людини, буде нести посадову відповідальність за вчинення службового правопорушення.

2. Засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні

ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми.

3. Особливою формою реалізації публічності в діяльності слідчих та оперативних підрозділів є право проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

4. Диспозитивність в роботі слідчих та оперативних підрозділів проявляється у закріплених в ч. 1 ст. 26 КПК України положеннях, що сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

3.2. Межі публічності та диспозитивності у діяльності прокурора у кримінальному провадженні

Передбачення чинним КПК України процесуального керівництва з боку органів прокуратури у кримінальному провадженні має на меті посприяти швидкому, повному та неупередженому здійсненню розслідування кримінальних правопорушень, забезпечити ефективність та результативність досудового розслідування та виконання завдань кримінального судочинства.

Залучення прокурора на ранніх стадіях кримінального провадження – на етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і визначення процесуального керівника органу прокуратури, підвищило відповідальність прокурорів за стан здійснення досудового розслідування. Поряд із прокурорським наглядом за дотриманням законності в діяльності органів внутрішніх справ, який діяв за часів попередніх КПК УРСР 1922, 1927, 1960 років, у 2012 році з'являється процесуальне керівництво кримінальним провадженням на стадії досудового розслідування.

Так, у ст. 25 КПК України закріплено обов'язок прокурора в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку

безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Вважаємо, що таким чином законодавець розширює межі публічності у кримінальному провадженні шляхом збільшення кількості засобів реалізації цієї засади в діяльності відповідних суб'єктів кримінального процесу.

Адже, як слушно зауважує К. Сляднева, визначені КПК України повноваження прокурора є не просто владними, а владно-розпорядчими. Так, прокурор уповноважений доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати у них участь, а за необхідності – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України). Керуючи роботою слідчого, беручи безпосередню участь у провадженні слідчих дій, своєчасно вказуючи на помилки, що були допущені під час розслідування, прокурор набуває фактичної і юридичної можливості наполегливо обстоювати в суді власні погляди стосовно доведеності факту злочину і винуватості підсудного [428, с. 177].

Через надані повноваження прокурор у кримінальному провадженні має забезпечувати відстоювання публічних інтересів (державних та суспільних) в першу чергу.

На реалізацію засади публічності в кримінальному провадженні спрямований Наказ Генерального прокурора України від 28 березня 2019 року № 51 «Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні» [385], яким детально регламентується діяльність прокурора у кримінальному

провадженні на різних його етапах: на початку та під час проведення досудового розслідування, у судовому провадженні. Визначені також загальні положення та загальні засади організації досудового розслідування.

Так, наприклад, прокурори різних рівнів органів прокуратури зобов'язані забезпечувати: 1) єдину систему організації діяльності та взаємодії прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні; 2) діяльність прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні (далі - прокурор у кримінальному провадженні), на засадах процесуальної самостійності та незалежності; 3) виконання вимог закону при прийманні, реєстрації, розгляді та вирішенні заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі - ЄРДР); 4) повне, ефективне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень відповідно до вимог законодавства; 5) створення міжрегіональних груп слідчих прокуратури або прокурорів; 6) своєчасне вжиття заходів щодо відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди державним інтересам; 7) обов'язкову участь прокурора (групи прокурорів) у суді, крім випадків, передбачених законом; 8) реагування на виявлені порушення закону з часу надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення до прийняття остаточного рішення у провадженні; 9) виконання інших повноважень, передбачених КПК України тощо [385].

Такого роду деталізація повноважень прокурора у кримінальному провадженні є проявом засади публічності та має на меті найбільш ефективно забезпечення реалізації державних та суспільних інтересів, а також створення належних умов для використання прав і свобод іншими учасниками кримінального провадження.

Реалізацією засади публічності зумовлена вимога поєднання ініціативи й активності в процесуальній діяльності прокурора під час досудового

розслідування. До засобів забезпечення цієї активності належать їх владні повноваження, процесуальні обов'язки, дискреційні повноваження і власна процесуальна ініціатива [275, с. 176].

Висловлена думка Ю.П. Михальчука є досить слушною. Так, наприклад, поряд із реалізацією функції обвинувачення, перед прокурором стоїть завдання виявляти як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надавати їм належну правову оцінку та забезпечувати прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України).

Крім цього, на керівників прокуратур усіх рівнів, прокурорів-процесуальних керівників покладено також обов'язок здійснення контролю за своєчасністю та законністю розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне їх внесення до ЄРДР тощо.

З метою реалізації засади публічності прокурор зобов'язаний забезпечити під час кримінального провадження повагу до людської гідності (ст. 11 КПК України); права та законні інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (статті 12-20 КПК України). На них покладається обов'язок не лише повідомляти вказаних осіб про їх права, передбачені КПК України, а й роз'яснити їх зміст (п. 2 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 233 КПК України) і забезпечити можливість їх реалізації [275, с. 176].

Слід акцентувати увагу, що під час виконання зазначених вище процесуальних обов'язків та зобов'язань якраз і реалізується принцип публічності в діяльності прокурора у кримінальному провадженні України.

Поряд із обов'язками, законодавець наділяє прокурора низкою прав, що передбачено ч. 2 ст. 36 КПК України, зокрема: 1) починати досудове розслідування за наявності правових підстав; 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; 4) доручати слідчому, органу досудового

розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 6) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; 7) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 9) повідомляти особі про підозру; 10) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян; 11) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 12) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення; 13) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК України; 14) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

Автор дисертаційного дослідження переконаний, що такого роду повноваження слід відносити до засобів реалізації засади публічності у кримінальному провадженні України. Адже під час реалізації своїх повноважень прокурор повинен дотримуватись відповідної процедури –

кримінальної процесуальної форми, що, у свою чергу, виступає своєрідною гарантією дотримання прав і свобод інших учасників кримінального провадження.

Ще одним засобом реалізації засади публічності у кримінальному провадженні в діяльності прокурора є використання ним дискреційних повноважень.

Як слушно зауважує С.Л. Деревянкін, ознаками дискреційної влади є наступні: 1) суб'єктом дискреційних повноважень є лише державний орган або його посадова особа; 2) метою їх діяльності є захист публічних інтересів; 3) підставою застосування цих повноважень є розсуд у межах, установлених законом; 4) самостійність реалізації дискреції (тобто відсутність необхідності узгодження дій про застосування розсуду з іншими суб'єктами) [133, с. 14].

Прикладом таких дискреційних повноважень є прийняття рішення про необхідність застосування запобіжного заходу до підозрюваного. У цьому випадку прокурор на свій власний розсуд, аналізуючи особу підозрюваного, матеріали кримінального провадження, вирішує питання про ступінь та вид запобіжного заходу, який варто обрати. А можливо, у деяких випадках, прокурор дійде висновку, що застосування запобіжного заходу не є обов'язковим, що також матиме під собою певну аргументацію.

Наступним засобом реалізації принципу публічності у кримінальному судочинстві в діяльності прокурора є здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, а також забезпечення додержання і правильного застосування законів державними органами, громадськими організаціями, підприємствами, установами та іншими організаціями незалежно від форм власності, посадовими особами і громадянами.

Прокурор у своїй діяльності, реалізуючи функцію прокурорського нагляду за додержанням законів, вживає заходів до того, щоб оперативні підрозділи, органи дізнання та слідства у кожній дії та рішенні

дотримувались букви закону, визначених нормативно-правовими актами процедур під час реалізації своїх повноважень у кримінальному судочинстві.

Для ефективного здійснення прокурорського нагляду передбачені різні можливості для контролю. Одним із них є можливість прокурора безперешкодно заходити і перебувати у приміщеннях оперативного підрозділу, де здійснюються ОРЗ. При цьому, прокурор повинен мати при собі службове посвідчення, довідку про допуск до державної таємниці, а також припис на здійснення перевірки.

Яскравим прикладом дотримання законності під час реалізації принципу публічності у своїй діяльності є участь прокурора у підготовці, організації та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (оперативно-технічних заходів).

Для проведення НСРД (ОТЗ) складається клопотання слідчим або керівником оперативного підрозділу (уповноваженою особою), яке розглядається прокурором невідкладно з моменту надходження до органу прокуратури. На прийняття рішення впливає вивчення матеріалів оперативно-розшукової справи або кримінального провадження, наявність достатності підстав для проведення зазначеного заходу тощо.

Такий комплексний підхід до підготовки та проведення НСРД (ОТЗ) покликаний забезпечити ефективність та результативність досудового розслідування.

Поряд із публічністю, в діяльності прокурора проявляються і диспозитивні засади кримінального провадження.

Як наголошує К. Сляднева, на законодавчому рівні закріплено такі диспозитивні засади діяльності процесуального керівника, як самостійність та незмінність [428, с. 177]. Так, прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється (ч. 1 ст. 36 КПК України).

За приписами ст. 16, 17 Закону України «Про прокуратуру», під час здійснення повноважень, пов'язаних із реалізацією функцій прокуратури, прокурори є незалежними, самостійно приймають рішення про порядок здійснення таких повноважень, керуючись положеннями Закону, а також зобов'язані виконувати лише такі вказівки прокурора вищого рівня, що були надані з дотриманням вимог цієї статті. Здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України [390].

На наш погляд, самостійність прокурора втілюється під час реалізації ним процесуально-посадової активності та ініціативності у кримінальному провадженні. Найбільш повно це має прояв під час надання доручень органу досудового розслідування та контролю за їх виконанням, а також під час заявлення клопотань у кримінальному провадженні.

При цьому слід наголосити, що самостійність прокурора у кримінальному провадженні має свої межі, вплив на які спричинюється, перш за все, під час вирішення питань про призначення та заміну прокурора у конкретному кримінальному провадженні.

Ч. 2 ст. 37 КПК України, відповідно до якої прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні від його початку до завершення, гарантує незмінність процесуального керівника у кримінальному процесі. Згадана норма за своїм змістом відображає провідну ідею процесуального керівництва, яка зводиться до покладення повноважень із нагляду за дотриманням законності у певному кримінальному провадженні на одного і того самого уповноваженого суб'єкта протягом усього періоду досудового розслідування та судового розгляду, який, будучи детально обізнаним в обставинах, спрямував би його в оптимальному напрямку, забезпечуючи тим самим всебічність і планомірність виконання завдань кримінального провадження [428, с. 178]. Засада незмінності покликана сприяти ефективності й результативності прокурорського нагляду за

досудовим розслідуванням та підвищенню відповідальності процесуального керівника за вирішення кримінального провадження [515, с. 69-72].

Рекомендаціями Робочої групи «Перспективи співробітництва України та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки» щодо реформування кримінально-процесуального законодавства України запровадження принципу незмінності державного обвинувача визнано необхідним кроком у реформуванні вітчизняного кримінально-процесуального законодавства. Наголошувалося, що обвинувач, який склав обвинувальний акт, має підтримувати державне обвинувачення в суді, крім винятків, встановлених законом. Цей принцип полягає у покладенні повноважень зі здійснення нагляду на досудових стадіях і підтримання державного обвинувачення в суді на одного незмінного представника прокуратури. Така особа має призначатися незалежно від відомчої підслідності за кожною кримінальною справою з моменту її порушення і здійснювати наглядово-обвинувальний супровід справи на всіх стадіях процесу. У зв'язку з цим майбутній кримінально-процесуальний закон має чітко врегулювати низку принципів питань: службова особа органів прокуратури, яка виконує функції прокурора у конкретній кримінальній справі, повинна визначатися керівником органу прокуратури або прокурором вищого рівня; здійснювати свої повноваження у конкретній кримінальній справі протягом всього провадження; така службова особа може бути замінена лише на підставах та в порядку, передбачених відповідною нормою кримінально-процесуального кодексу. Логічним продовженням останнього з наведених вище положень має стати стаття закону, яка передбачала б чіткий і вичерпний перелік підстав для заміни прокурора. Рішення про заміну прокурора повинне прийматися у формі постанови, в якій керівник відповідного підрозділу органів прокуратури зобов'язаний чітко обґрунтувати підстави такого рішення. Вищеописаним способом можна буде забезпечити як гарантії незалежності державного обвинувача, так і достатню гнучкість процесуальної форми. Остання дозволить дотримуватися розумного строку провадження та зберігатиме

для прокурорів вищого рівня можливість виправляти помилки підлеглих працівників [397].

Зазначені рекомендації знайшли своє відображення у положеннях чинного КПК України 2012 року, де, зокрема у ч. 2 ст. 37 визначено, що прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку і до завершення. Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише у чітко визначених випадках.

Проте, на практиці ситуація має дещо інший вигляд. У зв'язку із інституційно-ієрархічною структурою побудови органів прокуратури, під час розгляду одного і того ж кримінального провадження у суді першої інстанції, потім – апеляційній та касаційній, представницькі функції прокуратури будуть здійснювати різні прокурори (в апеляційній інстанції – обласного рівня, касаційній – представники Офісу Генерального прокурора України).

Водночас явним обмеженням диспозитивних засад діяльності прокурора у кримінальному процесі є право прокурора вищого рівня доповнити, змінити або відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, внесених керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня. Фактично особа, яка не володіє матеріалами та змістом судового провадження у повному обсязі, має право кардинально змінити позицію державного обвинувача, навіть відмовитися від оскарження незаконного рішення суду [428, с. 178].

Ще однією підставою для заміни прокурора-процесуального керівника у кримінальному провадженні є неефективність досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України). При цьому, слід відзначити, що у нормативно-правових актах чіткого визначення поняття та критеріїв ефективності не визначено.

Про те, що принцип незмінності прокурора у кримінальному провадженні як прояв засади диспозитивності порушується, свідчать результати дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу», проведеного упродовж 2016–2017 рр. Так, переважно у 70% випадків погоджує (складає) повідомлення про підозру та клопотання про обрання запобіжного заходу той самий прокурор, який потім є присутнім на судовому засіданні під час розгляду такого клопотання. В 11% досліджених випадків під час розгляду в суді клопотання про обрання запобіжного заходу був присутній прокурор, який не погоджував повідомлення про підозру. А майже у кожному п'ятому випадку (18%) на судовому засіданні був присутній прокурор, який не погоджував ані повідомлення про підозру, ані навіть саме клопотання про обрання запобіжного заходу. Відповідно до узагальнених даних анкетного опитування процесуальних керівників, серед причин частоті заміни прокурорів у межах одного кримінального провадження зазначено надмірне навантаження, через яке прокурор фізично не встигає бути присутнім на всіх судових засіданнях. На цю причину також впливає фактор віддаленості судів від обласного центру, що змушує витрачати багато часу на проїзд та участь у судовому засіданні. Задля формального забезпечення принципу незмінності прокурора набула значного поширення практика створення груп прокурорів у кожному кримінальному провадженні. Так, 78% опитаних процесуальних керівників вказали, що групи прокурорів створюються у кожному кримінальному провадженні, ще 16% – у більшості проваджень [428, с. 179].

Однак, на наш погляд, створення групи прокурорів не може на сто відсотків забезпечити ефективність досудового розслідування. Адже, як показує практика, лише старший групи повністю обізнаний та володіє матеріалами кримінального провадження, інші члени групи включені на всяк випадок, у зв'язку з чим останні не завжди переймаються станом справ у кримінальних провадженнях, де вони не є старшими групи прокурорів.

Як підсумок аналізу меж поширення засади диспозитивності у кримінальному провадженні в діяльності прокурора варто наголосити, що чинний КПК України закріпив такі диспозитивні засади як самостійність та незалежність.

Так, з урахуванням змісту ст. 26 КПК України, під диспозитивністю в діяльності процесуального керівника слід розуміти вчинення ним дій та ухвалення рішень на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом, з метою виконання завдань кримінального провадження. Такі диспозитивні засади діяльності прокурора, як самостійність та незмінність, покликані забезпечити неупереджений та об'єктивний нагляд за неухильним виконанням вимог закону [428, с. 179].

Таким чином, за результатами проведеного науково-практичного аналізу меж публічності та диспозитивності у діяльності прокурора у кримінальному провадженні, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Залучення прокурора на ранніх стадіях кримінального провадження – на етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і визначення процесуального керівника органу прокуратури, підвищило відповідальність прокурорів за стан здійснення досудового розслідування. Поряд із прокурорським наглядом за дотриманням законності в діяльності органів внутрішніх справ, який діяв за часів попередніх КПК УРСР 1922, 1927, 1960 років, у 2012 році з'являється процесуальне керівництво кримінальним провадженням на стадії досудового розслідування.

2. Законодавець розширює межі публічності у кримінальному провадженні шляхом збільшення кількості засобів реалізації цієї засади в діяльності відповідних суб'єктів кримінального процесу.

3. Визначено засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному

провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження.

4. Порядок із публічністю у кримінальному провадженні в діяльності прокурора проявляються і диспозитивні засади – самостійність та незмінність процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні.

5. Диспозитивні засади передбачають можливість прокурора вчиняти дії та ухвалювати рішення на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом, з метою виконання завдань кримінального провадження.

3.3. Прояви публічності та диспозитивності у діяльності слідчого судді та суду

Розвиток сучасного українського кримінального процесуального законодавства відбувається разом із суспільно-політичними та соціально-економічними змінами в житті країни. Вплив демократії та гуманізації пронизує нині всі сфери життя суспільства. За таких умов активно поширюється вплив приватних інтересів, особистих прав і свобод у правових відносинах, в т.ч. і кримінальній процесуальній діяльності.

Дійсно, важко не помітити зростаючий вплив диспозитивних засад у кримінальному судочинстві, спрямованих на забезпечення особистих приватних інтересів учасників кримінального провадження.

Попри це, важливість публічних засад у кримінальному процесі не викликає сумнівів. Адже, захист публічних інтересів – державних та суспільних, досить часто є більш значущими, ніж приватні інтереси окремих осіб.

За таких умов актуальним постає питання меж поширення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні взагалі та в діяльності слідчого судді і суду зокрема.

Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Правовий статус судді є правовою категорією, що характеризує весь спектр юридичних можливостей, на яку покладено функцію здійснення судової влади. Зміст правового статусу судді визначається метою і завданнями його діяльності і становить певну сукупність правових можливостей [312, с. 205]. В.В. Назаров розглядаючи функції судді вважає, що суддя має функцію соціальної справедливості, яка відображає принцип чесності, якій повинен застосовуватися у кримінальному судочинстві [295, с. 80].

Правовий статус суду визначений Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року та регламентується Конституцією України, КПК України та іншими нормативно-правовими актами.

Судовий контроль як одна з форм здійснення правосуддя є публічною діяльністю. При цьому дія принципу публічності виявляється не лише в обов'язковому здійсненні контрольних повноважень, а й зумовлює виникнення контрольної діяльності як такої [93, с. 180-181]. У продовження цієї думки слушно наголошує Ю.В. Скрипіна: з огляду на принцип публічності, змістом переслідуваного інтересу під час здійснення слідчим суддею своїх повноважень є забезпечення прав і свобод учасників кримінально-процесуальної діяльності, в умовах дотримання вимог чинного законодавства [424, с. 59].

Якщо проаналізувати повноваження слідчого судді, то у переважній більшості його компетенція визначається розглядом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та встановленням необхідності й доцільності їх обрання.

Під час розгляду цих клопотань на слідчого суддю як на представника органу державної влади покладається значна кількість обов'язків, які мають

публічний характер. Наявність чіткої регламентації діяльності слідчого судді, як і інших осіб, які здійснюють кримінальне провадження, зумовлена імперативним методом правового регулювання, тобто методом, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу публічності, а змістом – урегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальному провадженні, установленням обов'язків або заборон і відповідальності за їх порушення [237, с. 6].

Заходи забезпечення кримінального провадження, відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України, застосовуються для забезпечення дієвості цього кримінального провадження.

У науковій літературі сутність цієї правової категорії зводиться до наступного: заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК України заходи примусового характеру, які застосовуються уповноваженими суб'єктами за наявності підстав та в порядку, установлених законом, з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, досягнення стабільності та ефективності кримінальної процесуальної діяльності, а також реалізації інших завдань кримінального судочинства [93, с. 181].

В умовах розгляду клопотання про застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя користується дискреційними повноваженнями, які у своїй сукупності визначають межі його процесуально-посадової активності, тим самим реалізується принцип публічності. Для останнього характерною ознакою є також наявність державного примусу, який розкривається через обмеження прав і свобод, наприклад, підозрюваного, під час прийняття рішення про обрання заходів забезпечення кримінального провадження.

Можливість встановлення у судовому засіданні будь-яких обмежень для учасників кримінального провадження, сама по собі вже передбачена законодавцем. Тому, користуючись передбаченими кримінальним процесуальним законодавством правами та повноваженнями, слідчий суддя

реалізує у своїй діяльності публічні засади кримінального провадження, тому що застосовує при цьому імперативні норми права та імперативний метод правового регулювання, які і є уособленням публічності.

При цьому, слушною є думка П.М. Рабіновича, що здатність задовольняти потреби та інтереси людини має бути справедливо збалансованою з можливостями задоволення потреб індивідів, інших суб'єктів соціуму, суспільства взагалі. Досягнення такого балансу Європейський суд з прав людини вважає основною метою, покликаним усього конвенційного механізму правозахисту... Оскільки для всієї Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод властивим є пошук справедливого балансу між вимогами забезпечити загальні інтереси суспільства і захистити основоположні права людини [394, с. 8, 9]. Розглядаючи питання щодо правомірності обмеження права на свободу й особисту недоторканність у контексті положень Конвенції, О.Є. Гуляєва вказує, що відступ від права на свободу й особисту недоторканність можливий лише у виняткових випадках, коли існує справжній публічний інтерес, який є вагомішим, ніж принцип поваги до свободи людини, незважаючи на презумпцію невинуватості [124, с. 54].

Чинним КПК України для слідчого судді передбачені такі правові можливості під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів. При цьому, вимоги до судових рішень сформульовані заздалегідь – законність, аргументованість, обґрунтованість, доцільність, вмотивованість, своєчасність та ін. Дотримуючись цих вимог під час прийняття рішення, слідчий суддя у своїй професійній діяльності реалізує публічні засади у кримінальному провадженні.

На практиці під час розгляду клопотань про обрання того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження виникають проблемні питання щодо реалізації принципу публічності в діяльності слідчого судді.

Так, наприклад, нормативним приписом, зумовленим реалізацією принципу публічності, є надання слідчому судді можливості заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 4 ст. 151 КПК України), відсторонення від посади (ч. 3 ст. 156 КПК України), арешт майна (ч. 4 ст. 172 КПК України), застосування запобіжного заходу (ч. 3 ст. 193 КПК України) та ін. [93, с. 182]. Уважаємо, що подібне дискреційне право спрямоване на забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких подане клопотання про застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження. Інакше кажучи, надання такого права забезпечує стабільність кримінального провадження, а його реалізація спрямована на винесення законного, обґрунтованого, вмотивованого та доцільного рішення. Заслуговує на підтримку думка Л.Д. Удалової, відповідно до якої суд повинен мати можливість самостійно визначати межі пізнання обставин діяння, що інкримінується обвинуваченому, і за недостатньої доброякісності наданих сторонами доказів, їх пасивності та невмінні (неможливості) отримати додаткові докази, суд, не замінюючи жодну з сторін, не виражаючи її інтереси, повинен мати право на виявлення і формування у разі можливості конвергентної (достатньої) сукупності доказів [482, с. 38].

При цьому наявні дискреційні повноваження щодо можливості заслухати будь-якого свідка повною мірою не залежить від волі учасників кримінального провадження та не позбавляють слідчого суддю необхідності це зробити, тому що є його публічним обов'язком.

Розвиваючи наукові роздуми щодо дискреційних повноважень слідчого судді та суду, варто зазначити думку С.Л. Дерев'янкіна з цього приводу під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Враховуючи приписи розділу ІХ «Звільнення від кримінальної відповідальності» КК України, можна дійти наступних висновків: 1) дискреційними повноваженнями з питання звільнення особи від

кримінальної відповідальності з усіх процесуальних органів володіє лише суд (відповідно до ч. 2 ст. 44 КК лише суду надано право вирішувати питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності за загальними та спеціальними (встановленими нормами Особливої частини КК) підставами); 2) дискреційні повноваження суду реалізуються лише щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК) та зі зміною обстановки (ст. 48 КК), інші підстави звільнення особи від відповідальності (у тому числі і передбачена ч. 2 ст. 255 КК) є імперативними, а тому суд не діє за власним розсудом [133, с. 14]. У своїй думці автор акцентує увагу на особливому статусі суду під час прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому, наголошує, що судовий розгляд цього питання здійснюється за допомогою імперативного методу правового регулювання, дотримуючись відповідної кримінальної процесуальної процедури і форми. А це все свідчить про реалізацію судом публічних засад у кримінальному провадженні під час розгляду питання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Чинним КПК України передбачена можливість суду давати доручення органу, який проводив розслідування, щодо виконання певних слідчих (розшукових) дій, що свідчить про активну діяльність суду, а значить і про її публічні засади. Але публічність цієї діяльності ніяким чином не шкодить змагальності судового розгляду. Метою давання доручень є не встановлення доказів, які б викривали підсудного у вчиненні злочину, а лише перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства. У даному разі суд не стає на бік якоїсь зі сторін судового процесу, бо, даючи доручення, він не знає які саме докази (обвинувальні чи виправдувальні) здобудуться під час виконання доручення. Він діє лише в межах своєї функції – вирішення кримінальної справи по суті – і лише з метою реалізації принципу публічності кримінального процесу [172].

Надання судом доручень слідчим та оперативним підрозділам зумовлено необхідністю ухвалити законне, справедливе, аргументоване,

об'єктивне, обґрунтоване, вмотивоване рішення у кримінальній справі. Це є завданням кримінального судочинства в цілому та уособленням суспільних інтересів у кримінальному провадженні. Таким чином, вважаємо, що передбачена можливість надання доручень є не тільки обов'язком ухвалити судові рішення, а і реалізацією публічних засад у кримінальному провадженні.

На найвищому законодавчому рівні передбачено судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини під час кримінального провадження, і в т.ч. щодо реалізації оперативно-технічних заходів відповідними підрозділами.

Так, наприклад, у ст. 32 Конституції України закріплено кожному громадянину гарантію судового захисту на право спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної школи, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [195].

Враховуючи те, що ОРЗ проводяться негласно, таємно, вони пов'язані із обмеженням та порушенням прав і свобод людини. У таких випадках законодавець передбачив низку процедурних моментів та обмежень для органів, що здійснюють ОРД. Ці обмеження, обов'язки та повноваження є проявами публічності у кримінальному провадженні під час проведення ОРД, тому що спрямовані на дотримання прав і свобод громадян України, особливо тих, відносно яких проводяться зазначені заходи.

Під час розгляду клопотання на проведення ОРЗ, ініціаторами яких можуть бути оперативний підрозділ спільно з прокурором, суд у першу пергу перевіряє його на відповідність законності та обґрунтованості викладених положень. Для цього, слідчий суддя повинен встановити достатність підстав для проведення того чи іншого ОРЗ та протягом шести годин з моменту надходження клопотання до суду надати відповідь – задовольнити або відмовити у проведенні ОРЗ.

Під час ухвалення рішення слідчий суддя повинен бути переконаний у суспільній користі від того, що та чи інша ОРЗ буде проведена після надання ним відповідного дозволу. Така корисність характеризується попередженням вчиненню злочинів, виявлення обставин, що їм сприяють, та осіб, що їх готують.

Із наведеного слідує, що законодавець деталізував процедуру отримання дозволу на проведення ОРЗ з метою недопущення необґрунтованого порушення прав і свобод громадян, учасників кримінального судочинства. Це, по-суті, є гарантіями їх дотримання, які закріплено на нормативному рівні. При цьому ряд питань щодо проведення ОРД у кримінальному провадженні залишаються невирішеними, проте є досить актуальними.

Таким чином, проаналізувавши прояви публічності та диспозитивності у діяльності слідчого судді та суду, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Сучасне кримінальне процесуальне законодавство має чітко виражену тенденцію до розширення сфери диспозитивних засад, що характерно для взаємин людини з владою в умовах, коли цінність людської особистості зростає, стаючи головним об'єктом правового регулювання як на конституційному рівні, так і на рівні галузевого законодавства. Попри це, наголошено на важливості публічних засад у кримінальному процесі в діяльності слідчого судді і суду, адже, захист публічних інтересів – державних та суспільних, досить часто є більш значущими, аніж приватні інтереси окремих осіб.

2. Встановлено, що у переважній більшості компетенція слідчого судді визначається розглядом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та встановленням необхідності й доцільності їх обрання.

3. З'ясовано, що під час розгляду клопотання про застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя

користується дискреційними повноваженнями, які у своїй сукупності визначають межі його процесуально-посадової активності, тим самим реалізується принцип публічності. Для останнього характерною ознакою є також наявність державного примусу, який розкривається через обмеження прав і свобод, наприклад, підозрюваного, під час прийняття рішення про обрання заходів забезпечення кримінального провадження.

4. Аргументовано, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачені такі правові можливості в їх професійній діяльності під час ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів. При цьому, вимоги до судових рішень сформульовані заздалегідь – законність, аргументованість, обґрунтованість, доцільність, вмотивованість, своєчасність та ін. Дотримуючись цих вимог під час прийняття рішення, слідчий суддя, суд у своїй професійній діяльності реалізує публічні засади у кримінальному провадженні.

3.4. Публічність та диспозитивність в процесуальній поведінці сторони захисту

У процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та сторони захисту реалізуються принципи публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні. Це проявляється через закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві права та обов'язки.

Зазначені учасники кримінального провадження за своїм процесуальним статусом у більшій мірі є носіями диспозитивних засад, тому що відстоюють особистий інтерес (захисник – представництво особистого інтересу клієнта).

Сутність диспозитивності полягає у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником дій, які мають диспозитивний характер, тобто передбачають їх можливість вільно розпоряджатися

наданими КПК України правами. Розпорядження правом передбачає можливість поведінки у двох формах: 1) шляхом реалізації наданого права; 2) шляхом утримання від його реалізації. Зміст принципу диспозитивності складає сукупність закріплених у законі правових приписів, способів їх виконання, завдань та інтересів, що забезпечують диспозитивні засади у діяльності зазначених учасників кримінального процесу. Принцип диспозитивності являє собою сукупність нормативних приписів, які визначають обмежені рамками кримінального процесуального закону, свободу розпорядження підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником окремими матеріальними та процесуальними правами і можливість вільного обрання процесуальних засобів, які можуть використовуватися ними для обґрунтування своїх вимог і заперечень та спростування вимог і заперечень учасників з протилежним процесуальним інтересом, відповідно до їх процесуального статусу [182, с. 8].

При цьому їх участь у кримінальному провадженні інколи зумовлює, а подекуди має наслідком застосування публічних засад у кримінальному судочинстві. Так, досить типовими ситуаціями поширення диспозитивних засад є комплекс прав підозрюваного, обвинуваченого, захисника, метою застосування яких є встановлення обставин, що спростовують підозру у вчиненні кримінального правопорушення, пом'якшують чи звільняють від кримінальної відповідальності тощо.

У КПК України чітко визначено процесуальний статус кожного із досліджуваних у зазначеному підрозділі дисертаційного дослідження учасників кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито передбачених заходів для вручення. Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду (ч. 2 ст. 42 КПК України).

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) (ст. 45 КПК України).

Пропонуємо провести аналіз проявів публічності і диспозитивності в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та сторони захисту через призму конкретних процесуальних повноважень та положень чинного КПК України. Розпочнемо із підозрюваного, обвинуваченого.

Ситуація 1: явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Відповідно до чинного законодавства України, підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб (п. 1 ч. 7 ст. 42 КПК України).

У випадку неявки без поважних причин, законом передбачені заходи процесуального примусу, такі наприклад, як накладення грошового стягнення, привід, обрання або зміна запобіжного заходу тощо. Для підозрюваного, обвинуваченого передбачені поважні причини неприбуття на виклик (ст. 138 КПК України), зокрема: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини); 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо; 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад; 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 7) несвоєчасне одержання

повідстки про виклик; 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Таким чином, стосовно явки підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні можна стверджувати про панівний вплив публічних засад, елементи диспозитивності у цій ситуації не проявляються.

Ситуація 2: можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій. КПК України передбачено (п. 11 ч. 3 ст. 42) право підозрюваного, обвинуваченого на застосування з додержанням необхідних вимог технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Це, без сумніву, є проявом диспозитивних засад у кримінальному провадженні. При цьому, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які становлять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала) (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України). Ці положення є публічними за своїм характером, адже спрямовані за забезпечення публічних інтересів у кримінальному провадженні.

У той же час, ч. 1 ст. 107 КПК України передбачено ще одне диспозитивне право підозрюваного, обвинуваченого як учасника кримінального провадження – заявити клопотання про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії. Законодавець, навіть, наділяє таке право підозрюваного, обвинуваченого обов'язковістю його реалізації з боку особи, яка проводить таку процесуальну дію.

При цьому, у ч. 6 ст. 107 КПК України наголошується, що незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за

винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

Ситуація 3: необхідність чи доцільність примусової доставки обвинуваченого до суду? З позицій публічності і диспозитивності потребує перегляду примусова доставка (привід) обвинуваченого (підсудного) до суду. Підсудний ще до початку судового засідання може офіційно заявити, що давати показання він не буде (це його право) і брати участь у засіданні суду не хоче, зокрема тому, що з позицій презумпції невинуватості перебування задовго до винесення вироку у клітці, встановленій у залі суду, принижує його гідність. Примусова доставка такого обвинуваченого в суд у такому випадку тільки ускладнює правосуддя, тому бажано від неї відмовитися. Це відповідає принципу диспозитивності процесу [250, с. 11].

В принципі, із доводами та обґрунтуванням позиції В.Т. Маляренко можна погодитись. У такому випадку питання про примусову доставку до суду слід розглядати через призму доцільності. При чому доцільності не тільки процесуальної, а і матеріально-фінансової (витрати, пов'язані із використанням автотранспорту), залучення особового складу правоохоронних органів у складі конвою, оформлення необхідних документів-дозволів на видачу обвинуваченого у СІЗО та його подальшого повернення, наявність ризиків втечі під час конвоювання, завдання тілесних ушкоджень тощо. У випадку врахування побажання обвинуваченого про нез'явлення до суду у зв'язку із відмовою дачі показань, задовольняється диспозитивне право та приватний інтерес у кримінальному провадженні, а якщо навпаки – суд визнає необхідність у будь-якому випадку доставки обвинуваченого до суду, то проявляється принцип публічності кримінального процесу.

Ситуація 4: право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження. У ч. 4 ст. 349 КПК України закріплено, що допит обвинуваченого у судовому засіданні здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань. У цьому випадку

спостерігається поєднання публічних (обов'язковість дачі показань) та диспозитивних (право відмовитись) засад у кримінальному провадженні.

Слід зазначити, що законодавець інколи удається до такого заходу: надає особі право, але тут же допускає можливість відступу від нього за розсудом слідчого чи судді. В таких ситуаціях утворюється видимість диспозитивності, а насправді панує публічність. Закон допускає формулювання «як правило», «у невідкладних випадках», «з дозволу суду» тощо, які через їх невизначеність обмежують права учасників процесу [250, с. 11].

Ситуація 5: право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника. П. 3 ч. 1 ст. 42 КПК України передбачено право підозрюваного, обвинуваченого на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних діях; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги.

Це є проявом диспозитивності у кримінальному провадженні. Таке право у підозрюваного виникає не лише до першого допиту, а й під час затримання в порядку ст. 208 КПК України, коли уповноважена службова особа, що здійснила затримання, повинна негайно роз'яснити право мати захисника.

Ще одним проявом диспозитивних прав у кримінальному провадженні є право підозрюваного, обвинуваченого відмовитись від захисника або можливість його замінити (ч. 1 ст. 54 КПК України). Однак, ці диспозитивні права можуть обмежуватись публічними засадами, зокрема положеннями ч. 3

ст. 54 КПК України: Відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. У такому випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений відмовляється від захисника і не залучає іншого захисника, захисник повинен бути залучений у порядку, передбаченому ст. 49 КПК України, для здійснення захисту за призначенням.

Абсолютно публічними за своїм характером та інтересами є положення ст. 52 КПК України, якими передбачені випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні. Участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного (ч. 1). В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, - з моменту встановлення цих вад; 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, - з моменту встановлення цього факту; 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, - з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; 6) щодо реабілітації померлої особи - з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; 7) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, - з моменту прийняття відповідного процесуального рішення; 8) у разі укладення угоди

між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Вважаємо, що визначені законодавцем випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні є не тільки проявою публічності, а і гарантіями дотримання прав і свобод усіх учасників кримінального судочинства.

Наступні ситуації щодо проявів публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні будуть пов'язані із процесуальною поведінкою захисника.

Дехто з юристів вважає, що захисники виконують публічно-правові функції, оскільки вони служать суспільству і сприяють правильному вирішенню кримінальних проваджень [395, с. 15]. Ця позиція потребує уточнення. Захисники служать особам, які потребують надання юридичної допомоги, і лише захищаючи інтереси таких осіб, вони об'єктивно, непрямо сприяють правосуддю. Але захисник є «слугою» клієнта, а не помічник суду. У взаємовідносинах захисника з клієнтом панує принцип диспозитивності: захисник не вправі щось робити всупереч волі клієнта, наприклад визнавати його винуватим, коли той заперечує свою вину. Конфлікт захисника з клієнтом допускається, якщо обвинувачений визнає себе винуватим, а захисник вважає, що той має бути виправданим. Але така позиція стосовно дорослих осудних не дуже виправдана, оскільки вони вправі відмовитися від захисника, який діє всупереч їхньому волевиявленню [250, с. 11].

Ситуація 6: отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів. Недостатнім, на наш погляд, є процесуальне забезпечення права сторони захисту на тимчасовий доступ до речей і документів, передбачений КПК 2012 (гл. 15). Припускаючи, що вказана процесуальна дія відноситься до «інших», що «здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» (ч. 3 ст. 93 КПК), очікуваним є таке врегулювання цього заходу забезпечення кримінального провадження, за якого об'єкти, що можуть бути отримані під час такої процесуальної дії, були

б належно оформлені та зберегли свої доказові ознаки для подальшого кримінального провадження. Для цього варто передбачити в законі обов'язкове фіксування перебігу і результатів тимчасового доступу до речей і документів [269, с. 112].

Ми цілком підтримуємо думку Т.М. Мирошніченко. Адже, якщо законодавець у ч. 3 ст. 93 КПК України передбачив таку можливість для сторони захисту як витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей тощо, то доречно було б і визначити нормативно процесуальну форму реалізації такого диспозитивного права з тим, щоб витребувані речі та документи можна було визнати належними і допустимими доказами у кримінальному провадженні.

Ситуація 7: ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 243 КПК України експерт у кримінальному провадженні залучається за наявності клопотання сторони кримінального провадження. Також визначено, що сторона захисту може ініціювати проведення процесуальних дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Однак у процедурі залучення експерта наявні й недоліки, до яких належить відсутність положення щодо інформування протилежної сторони провадження про залучення експерта і щодо змісту запитань, які йому ставляться, а також щодо забезпечення реалізації прав підозрюваного (обвинуваченого) в разі залучення експерта, як це було передбачено КПК 1960 року [269, с. 112-113]. Ми погоджуємось із зазначеною позицією автора і вважаємо, що такий підхід слід визнавати порушенням принципів законності, диспозитивності та змагальності у кримінальному провадженні.

Крім цього, слід наголосити на випадках, коли сторона захисту ініціює проведення експертизи в приватному порядку, а потім долучає результати до матеріалів кримінального провадження. Така практика є досить поширеною

під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. Трапляються випадки, коли результати приватного експертного дослідження, які містяться у висновку, протирічать результатам експертизи, проведеної в державній установі. Звичайно ж слідчий, прокурор враховують експертний висновок державної установи, тому що саме туди вони її і призначають. Дане питання може бути вирішеним у судовому засіданні за клопотанням сторони кримінального провадження та проведення повторної експертизи.

У цьому випадку ми спостерігаємо забезпечення диспозитивних прав сторони захисту, які проявляються у можливості ініціювати проведення експертизи (заявлення клопотання) або ж у проведенні експертизи у приватному порядку та подальшому долученні результатів до матеріалів кримінального провадження.

Крім цього, закріплені законодавцем у ч. 2 ст. 242 КПК України положення є публічними засадами кримінального провадження, тому що покликані, в першу чергу, забезпечувати публічні (суспільні) інтереси. Слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Ситуація 8: участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Участь захисника у слідчих діях є його правом (крім закріплених у КПК України випадків обов'язкової присутності захисника при проведенні допиту підозрюваного), а тому він вправі вільно визначати коло

слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, участь в яких є доцільною та необхідною для виконання функції захисту. Робиться висновок, що винятком із цього повинна бути участь захисника у “неповторюваних слідчих (розшукових) діях”, під якими пропонується розуміти слідчі (розшукових) дії, повторне або додаткове проведення яких при подальшому кримінальному провадженні є неможливим з огляду на ті чи інші обставини: хворобу або тілесні ушкодження, які можуть потягти за собою смерть особи, тощо. Вважається за необхідне закріпити обов’язкову участь захисника у неповторюваних слідчих (розшукових) діях і покласти на слідчого кореспондуючий обов’язок повідомляти захисника про день, час і місце їх проведення, а у випадку, коли підозрюваний, обвинувачений не встиг запросити захисника чи явка обраного ним захисника є неможливою – обов’язок призначити захисника тимчасово, на час проведення таких слідчих (розшукових) дій. Забезпечення всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення вимагає активної участі захисника у слідчих (розшукових) діях шляхом реалізації права задавати запитання учасникам слідчої (розшукових) дії, що дозволить йому встановити обставини, які повністю або частково спростовують обвинувачення, пом’якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого [182, с. 11].

Право брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях є диспозитивним правом захисника у кримінальному провадженні. Таким же є право відмовитись від виконання своїх обов’язків, що передбачено ч. 4 ст. 47 КПК України. Захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов’язків лише у випадках: 1) якщо є обставини, які згідно з КПК України виключають його участь у кримінальному провадженні; 2) незгоди з підозрюваним, обвинуваченим щодо вибраного ним способу захисту, за винятком випадків обов’язкової участі захисника; 3) умисного невиконання підозрюваним, обвинуваченим умов укладеного з захисником договору, яке проявляється, зокрема, у

систематичному недодержанні законних порад захисника, порушенні вимог КПК України тощо; 4) якщо він свою відмову мотивує відсутністю належної кваліфікації для надання правової допомоги у конкретному провадженні, що є особливо складним.

Слід відзначити, що наявність зазначених випадків, коли захисник може відмовитись від виконання своїх обов'язків у кримінальному провадженні є проявом звуження меж диспозитивності публічними засадами.

Досить слушно підмічає С.О. Ковальчук, зазначаючи, що коло прав захисника при оголошенні підозри й участі у допиті підозрюваного збільшується, що свідчить про підвищення рівня реалізації суб'єктами захисту прав, обумовлених дією елементів засад змагальності й диспозитивності, порівняно з початковим етапом стадії досудового слідства. Звертається увага на недостатній рівень реалізації підозрюваним та його захисником на початковому етапі досудового слідства прав, спрямованих на повне або часткове спростування підозри, встановлення обставин, які виключають чи пом'якшують кримінальну відповідальність підозрюваного, що зумовлюється недостатністю наявної в них інформації про характер вчиненого злочину, обставини його вчинення, суть підозри тощо [182, с. 10-11]. І дійсно, реалізація диспозитивних засад у кримінальному провадженні надає можливість стороні захисту подавати докази, заявляти клопотання, приймати участь у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Систематичне удосконалення законодавства та послідовне впровадження диспозитивних засад у кримінальне провадження вимагає покращення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником відповідних прав, а також розширення кола таких повноважень.

Слід акцентувати увагу на проведенні НСРД у кримінальному провадженні також і щодо діяльності сторони захисту. Виходячи із самої сутності призначення ОРД, вона спрямована щодо конкретної (-их) особи (-іб), зазвичай це підозрюваний у вчиненні злочину. Тому саме його права і

свободи будуть обмежуватись та порушуватись під час проведення тих чи інших ОРЗ.

У практичній діяльності та судовій практиці трапляється чимало випадків, коли виникають розбіжності між слідчими та оперативними органами, прокурором з одного боку та слідчим суддею, судом – з іншого. Переконання перших у правомірності своїх дій призводить до порушення прав і свобод підозрюваного, неправильного застосування положень чинного законодавства, зокрема КПК України, що, по-суті є також і порушенням принципу публічності у кримінальному провадженні.

І такі випадки непоодинокі. Сторона захисту має право за таких умов звернутися до суду із зустрічним позовом про відшкодування моральної шкоди у зв'язку із порушенням прав підозрюваного (якщо певні ОРЗ вже проведено). Якщо ж суд встановив помилковість суджень слідчих органів на стадії розгляду клопотання (проведення ОРЗ ще не розпочиналось), то ухвалення рішення про відмову у проведенні НСРД слід вважати проявом публічності у кримінальному провадженні.

Таким чином, проаналізувавши прояви публічності та диспозитивності в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. У процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого, захисника проявляється збалансованість публічних та диспозитивних засад кримінального провадження.

2. У переважній більшості випадків, які мають місце у кримінальному провадженні, представники сторони захисту є носіями диспозитивних засад, тому що відстоюють особистий інтерес або представницький інтерес клієнта (захисник). При цьому їх участь у кримінальному провадженні інколи зумовлює, а подекуди має наслідком застосування публічних засад у кримінальному судочинстві.

3. Визначено практичні ситуації, на прикладі яких проаналізовано вплив публічності та диспозитивності в процесуальній поведінці

підозрюваного, обвинуваченого та захисника через призму конкретних процесуальних повноважень та правових положень чинного КПК України:

- 1) явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;
- 2) можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій;
- 3) необхідність чи доцільність примусової доставки обвинуваченого до суду;
- 4) право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження;
- 5) право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника;
- 6) отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів;
- 7) ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні;
- 8) участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що діяльність слідчого за своїм характером відноситься до публічних засад кримінального провадження і спрямована на відстоювання публічного інтересу, адже він наділений обов'язком процесуальної ініціативності та посадової активності, приймає рішення та вчиняє дії, які є обов'язковими для виконання, і, у випадку порушення прав і свобод людини, буде нести посадову відповідальність за вчинення службового правопорушення.

Визначено, що засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми.

Наголошено, що на початковому етапі досудового розслідування слідчий зобов'язаний в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак

кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Це передбачено нормативним визначенням засади публічності у ст. 25 КПК України.

З'ясовано, що із самого початку досудового розслідування слідчий забезпечує реалізацію публічних інтересів – приймає, відповідно до ст. 214 КПК України, заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та починає досудове розслідування. На сьогодні ж, відмова слідчого у прийнятті звернення не допускається (ч. 4 ст. 214). У зв'язку з тим, що слідчий повинен прийняти та розглянути заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, розпочати досудове розслідування, цим самим, він виконує завдання кримінального провадження, передбачені у ст. 2 КПК України, та зобов'язання відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, що, по-суті, є проявом публічності у кримінальному провадженні.

Акцентовано увагу, що у цьому випадку засада публічності в роботі слідчого у кримінальному провадженні проявляється через виконання завдань та зобов'язань, передбачених КПК України.

Зазначено, що здійснення досудового розслідування, в т.ч. проведення слідчих (розшукових) дій, до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Ще однією правовою заборобою, є передбачені ч. 4 ст. 223 КПК України положення про те, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

Звернено увагу, що дотримання слідчим правових заборон, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, є також реалізацією засади публічності у кримінальному провадженні.

Наголошено, що законодавцем у ч. 5 ст. 223 КПК України передбачено, що у разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У цьому випадку, незважаючи на те, що забезпечуються особисті інтереси підозрюваного, слідчий, у першу чергу, реалізує саме публічні інтереси (засада публічності), які полягають у повному і неупередженому здійсненні досудового розслідування, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу (ст. 2 КПК України).

З'ясовано, що з метою реалізації засади публічності у кримінальному провадженні, слідчий відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК України наділений також правом за погодженням з прокурором повідомляти особі про підозру.

Крім цього, наголошено, що передбачені у ст. 40 КПК України права слідчого наділяють його також можливістю за результатами розслідування скласти обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження (п. 7 ч. 2), а також приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності відповідних підстав (п. 8 ч. 2). Вважаємо, що такі повноваження слідчого уособлюють «надію» законотворця на результативність проведення досудового розслідування. Адже, якщо у кожному провадженні буде прийнято кінцеве процесуальне рішення, то це

зменшить існуючу тяганину кримінальних проваджень, збалансує процесуальне навантаження на кожного слідчого і, звичайно ж, підвищить ефективність досудового розслідування як невід'ємну умову досягнення результативності. Принаймні, законодавець передбачив для слідчого такі правові можливості.

Доведено, що засада публічності у кримінальному провадженні в роботі слідчого проявляється також у ефективності та результативності досудового розслідування.

Визначено, КПК України нормативно закріпив, окрім слідчого, також і статус співробітника оперативного підрозділу, чим засвідчив актуальність та важливість його роботи у забезпеченні реалізації завдань кримінального судочинства. Цими правовими положеннями законодавець закріплює необхідність процесуальної взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу. Вважаємо таку позицію досить виваженою. Адже, нинішня діяльність правоохоронних органів відзначається застосуванням примусових заходів адміністративного чи кримінального процесуального характеру. Їх використання виправдано законодавством України і мотивовано захистом охоронюваних інтересів держави, суспільства та громадянина.

Зазначено, що важко уявити оперативно-розшукову діяльність без кримінальної процесуальної окремо одна від одної. Спорідненість їх забезпечується планомірністю процесів розкриття та розслідування злочинів. Виникає ситуація, коли оперативний працівник має докази, але не наділений процесуальним статусом їх закріплювати та фіксувати, а слідчий, в свою чергу, має знання і навички у організації процесу доказування, однак змушений чекати інформацію від колеги з оперативного цеху. Для поєднання зусиль працівників в рамках взаємодії з метою розкриття та розслідування злочинів застосовується такий механізм як ініціатива, яка продиктована зацікавленістю обох суб'єктів у досягненні спільної мети.

Наголошено, що сьогодні в Україні відбуваються кардинальні зрушення у напрямі європеїзації, гуманізації та демократизації життя

українського суспільства. Цьому сприяють започатковані владою реформи. Не обійшли стороною вони і правоохоронну сферу. Звичайно, в першу чергу, дані нововведення закріплюються у нормативно-правових актах – законах та підзаконних актах. У чинному КПК України 2012 року закріплено ряд прогресивних та необхідних для сучасної України положень. Однією з особливостей даного кодексу є наділення у ньому слідчого повноваженнями проводити негласні слідчі дії, які багато в чому переплітаються та ототожнюються з оперативно-розшуковими заходами, визначеними у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Встановлено, що у главі 21 КПК України до негласних слідчих (розшукових) дій віднесено: 1) втручання у приватне спілкування (ст.ст. 258-266 КПК України); 2) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); 3) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України); 4) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України); 5) моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України); 6) аудіо-, відео контроль місця (ст. 270 КПК України); 7) контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); 8) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); 9) використання спеціально виготовлених речей (ст. 273 КПК України); 10) негласне отримання зразків (ст. 274 КПК України); 11) конфіденційне співробітництво (ст. 275 КПК України).

Доведено, наявність негласних слідчих (розшукових) дій є також проявом засади публічності у кримінальному провадженні України. Конспіративний характер слідчої діяльності у форматі проведення негласних слідчих дій наділяє останнього не тільки перевагою у збирання доказів перед підозрюваним, а і розкриває додаткові процесуальні можливості у пошуку і встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Диспозитивність в роботі слідчих та оперативних підрозділів проявляється у закріплених в ч. 1 ст. 26 КПК України положеннях, що

сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

Доведено, що всі інші (крім ст. 26 КПК України) правові повноваження (права, обов'язки, заборони, завдання) слідчого є проявом публічності кримінального провадження, тому що вони спрямовані на реалізацію слідчим, перш за все, публічних інтересів, які полягають у захисті особи, держави і суспільства від кримінальних правопорушень, забезпеченні швидкого, повного і неупередженого розслідування з тим, щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Залучення прокурора на ранніх стадіях кримінального провадження – на етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і визначення процесуального керівника органу прокуратури, підвищило відповідальність прокурорів за стан здійснення досудового розслідування. Поряд із прокурорським наглядом за дотриманням законності в діяльності органів внутрішніх справ, який діяв за часів попередніх КПК УРСР 1922, 1927, 1960 років, у 2012 році з'являється процесуальне керівництво кримінальним провадженням на стадії досудового розслідування.

Законодавець розширює межі публічності у кримінальному провадженні шляхом збільшення кількості засобів реалізації цієї засади в діяльності відповідних суб'єктів кримінального процесу.

Визначено засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження.

Доведено, що деталізація повноважень прокурора у кримінальному провадженні є проявом засади публічності та має на меті найбільш ефективно забезпечення реалізації державних та суспільних інтересів, а також створення

належних умов для використання прав і свобод іншими учасниками кримінального провадження. Адже під час реалізації своїх повноважень прокурор повинен дотримуватись відповідної процедури – кримінальної процесуальної форми, що, у свою чергу, виступає своєрідною гарантією дотримання прав і свобод інших учасників кримінального провадження.

Визначено, що принцип публічності в діяльності прокурора у кримінальному провадженні України реалізується також і під час виконання процесуальних обов'язків та зобов'язань.

Наголошено, що ще одним засобом реалізації засади публічності у кримінальному провадженні в діяльності прокурора є використання ним дискреційних повноважень. Прикладом таких дискреційних повноважень є прийняття рішення про необхідність застосування запобіжного заходу до підозрюваного. У цьому випадку прокурор на свій власний розсуд, аналізуючи особу підозрюваного, матеріали кримінального провадження, вирішує питання про ступінь та вид запобіжного заходу, який варто обрати. А можливо, у деяких випадках, прокурор дійде висновку, що застосування запобіжного заходу не є обов'язковим, що також матиме під собою певну аргументацію.

Встановлено, що поряд із публічністю у кримінальному провадженні в діяльності прокурора проявляються і диспозитивні засади – самостійність та незмінність процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні.

Акцентовано увагу, що диспозитивні засади передбачають можливість прокурора вчиняти дії та ухвалювати рішення на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом, з метою виконання завдань кримінального провадження.

Аргументовано, що самостійність прокурора найбільш повно втілюється під час надання доручень органу досудового розслідування та контролю за їх виконанням, а також під час заявлення клопотань у кримінальному провадженні. При цьому наголошено, що самостійність

прокурора у кримінальному провадженні має свої межі, вплив на які спричинюється, перш за все, під час вирішення питань про призначення та заміну прокурора у конкретному кримінальному провадженні.

Обґрунтовано, що незмінність прокурора у кримінальному провадженні полягає в тому, що прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку і до завершення. Здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише у чітко визначених КПК України випадках.

Наголошено, що підставою впливу на незмінність прокурора у кримінальному провадженні є інституційно-ієрархічною структурою побудови органів прокуратури, під час розгляду одного і того ж кримінального провадження у суді першої інстанції, потім – апеляційній та касаційній, представницькі функції прокуратури будуть здійснювати різні прокурори (в апеляційній інстанції – обласного рівня, касаційній – представники Офісу Генерального прокурора України).

Ще однією підставою для заміни прокурора-процесуального керівника у кримінальному провадженні є неефективність досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України). При цьому, слід відзначити, що у нормативно-правових актах чіткого визначення поняття та критеріїв ефективності не визначено.

Визначено, що створення групи прокурорів не може на сто відсотків забезпечити ефективність досудового розслідування. Адже, як показує практика, лише старший групи повністю обізнаний та володіє матеріалами кримінального провадження, інші члени групи включені на всяк випадок, у зв'язку з чим останні не завжди переймаються станом справ у кримінальних провадженнях, де вони не є старшими групи прокурорів.

Сучасне кримінальне процесуальне законодавство має чітко виражену тенденцію до розширення сфери диспозитивних засад, що характерно для взаємин людини з владою в умовах, коли цінність людської особистості зростає, стаючи головним об'єктом правового регулювання як на

конституційному рівні, так і на рівні галузевого законодавства. Попри це, наголошено на важливості публічних засад у кримінальному процесі в діяльності слідчого судді і суду, адже, захист публічних інтересів – державних та суспільних, досить часто є більш значущими, ніж приватні інтереси окремих осіб.

Визначено, що відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. У свою чергу, правовий статус суду визначений Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року та регламентується Конституцією України, КПК України та іншими нормативно-правовими актами.

Встановлено, що у переважній більшості компетенція слідчого судді визначається розглядом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та встановленням необхідності й доцільності їх обрання.

З'ясовано, що заходи забезпечення кримінального провадження, відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК України, застосовуються для забезпечення дієвості цього кримінального провадження. Під час розгляду клопотання про застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя користується дискреційними повноваженнями, які у своїй сукупності визначають межі його процесуально-посадової активності, тим самим реалізується принцип публічності. Для останнього характерною ознакою є також наявність державного примусу, який розкривається через обмеження прав і свобод, наприклад, підозрюваного, під час прийняття рішення про обрання заходів забезпечення кримінального провадження.

Аргументовано, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачені такі правові можливості в їх професійній діяльності під час

ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів. При цьому, вимоги до судових рішень сформульовані заздалегідь – законність, аргументованість, обґрунтованість, доцільність, вмотивованість, своєчасність та ін. Дотримуючись цих вимог під час прийняття рішення, слідчий суддя, суд у своїй професійній діяльності реалізує публічні засади у кримінальному провадженні.

Наголошено, що у процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого, захисника проявляється збалансованість публічних та диспозитивних засад кримінального провадження.

Висловлено авторське припущення, що у переважній більшості випадків, які мають місце у кримінальному провадженні, представники сторони захисту є носіями диспозитивних засад, тому що відстоюють особистий інтерес або представницький інтерес клієнта (захисник). При цьому їх участь у кримінальному провадженні інколи зумовлює, а подекуди має наслідком застосування публічних засад у кримінальному судочинстві.

Визначено практичні ситуації, на прикладі яких проаналізовано вплив публічності та диспозитивності в процесуальній поведінці підозрюваного, обвинуваченого та захисника через призму конкретних процесуальних повноважень та правових положень чинного КПК України: 1) явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 2) можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій; 3) необхідність чи доцільність примусової доставки обвинуваченого до суду; 4) право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження; 5) право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника; 6) отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів; 7) ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні; 8) участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях.

Ситуація 1: явка підозрюваного, обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. Відповідно до чинного законодавства України, підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб (п. 1 ч. 7 ст. 42 КПК України). У випадку неявки без поважних причин, законом передбачені заходи процесуального примусу, такі наприклад, як накладення грошового стягнення, привід, обрання або зміна запобіжного заходу тощо. У цьому випадку можна стверджувати про панівний вплив публічних засад, елементи диспозитивності у цій ситуації не проявляються.

Ситуація 2: можливість застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження під час проведення процесуальних дій. КПК України передбачено (п. 11 ч. 3 ст. 42) право підозрюваного, обвинуваченого на застосування з додержанням необхідних вимог технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Це, без сумніву, є проявом диспозитивних засад у кримінальному провадженні. При цьому, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дій чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які становлять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала) (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України). Ці положення є публічними за своїм характером, адже спрямовані за забезпечення публічних інтересів у кримінальному провадженні.

Ситуація 3: необхідність чи доцільність примусової доставки обвинуваченого до суду? Підсудний ще до початку судового засідання може офіційно заявити, що давати показання він не буде (це його право) і брати участь у засіданні суду не хоче, зокрема тому, що з позицій презумпції невинуватості перебування задовго до винесення вироку у клітці, встановленій у залі суду, принижує його гідність. У випадку врахування

побажання обвинуваченого про нез'явлення до суду у зв'язку із відмовою дачі показань, задовольняється диспозитивне право та приватний інтерес у кримінальному провадженні, а якщо навпаки – суд визнає необхідність у будь-якому випадку доставки обвинуваченого до суду, то проявляється принцип публічності кримінального процесу.

Ситуація 4: право обвинуваченого відмовитись давати свідчення під час судового провадження. У ч. 4 ст. 349 КПК України закріплено, що допит обвинуваченого у судовому засіданні здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань. У цьому випадку спостерігається поєднання публічних (обов'язковість дачі показань) та диспозитивних (право відмовитись) засад у кримінальному провадженні.

Ситуація 5: право підозрюваного на захисника та право відмовитись від послуг захисника. П. 3 ч. 1 ст. 42 КПК України передбачено право підозрюваного, обвинуваченого на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним. Це є проявом диспозитивності у кримінальному провадженні. Таке право у підозрюваного виникає не лише до першого допиту, а й під час затримання в порядку ст. 208 КПК України, коли уповноважена службова особа, що здійснила затримання, повинна негайно роз'яснити право мати захисника.

Ще одним проявом диспозитивних прав у кримінальному провадженні є право підозрюваного, обвинуваченого відмовитись від захисника або можливість його замінити (ч. 1 ст. 54 КПК України). Однак, ці диспозитивні права можуть обмежуватись публічними засадами, зокрема положеннями ч. 3 ст. 54 КПК України: Відмова від захисника не приймається у випадку, якщо його участь є обов'язковою. Абсолютно публічними за своїм характером та інтересами є положення ст. 52 КПК України, якими передбачені випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні.

Ситуація 6: отримання стороною захисту тимчасового доступу до речей і документів. Якщо законодавець у ч. 3 ст. 93 КПК України передбачив таку можливість для сторони захисту як витребування та отримання від

органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей тощо, то доречно було б і визначити нормативно процесуальну форму реалізації такого диспозитивного права з тим, щоб витребувані речі та документи можна було визнати належними і допустимими доказами у кримінальному провадженні.

Ситуація 7: ініціювання стороною захисту проведення експертиз у кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 243 КПК України експерт у кримінальному провадженні залучається за наявності клопотання сторони кримінального провадження. Також визначено, що сторона захисту може ініціювати проведення процесуальних дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Забезпечення диспозитивних прав сторони захисту проявляється у можливості ініціювати проведення експертизи (заявлення клопотання) або ж у проведенні експертизи у приватному порядку та подальшому долученні результатів до матеріалів кримінального провадження. Крім цього, закріплені законодавцем у ч. 2 ст. 242 КПК України положення є публічними засадами кримінального провадження, тому що покликані, в першу чергу, забезпечувати публічні (суспільні) інтереси, адже зобов'язують слідчого або прокурора забезпечити проведення експертизи у конкретних випадках.

Ситуація 8: участь захисника у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Право брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях є диспозитивним правом захисника у кримінальному провадженні. Таким же є право відмовитись від виконання своїх обов'язків, що передбачено ч. 4 ст. 47 КПК України. При цьому, слід акцентувати увагу, що захисник після його залучення має право відмовитися від виконання своїх обов'язків лише у чітко визначених випадках, що є проявом звуження меж диспозитивності публічними засадами.

Зазначено, що удосконалення законодавства та послідовне впровадження диспозитивних засад у кримінальне провадження вимагає

покращення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником відповідних прав, а також розширення кола таких повноважень.

РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

4.1. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності в контексті співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі

Згідно зі ст. 44 КК України порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлюється законом. Відповідно до ст. 284 КПК України, звільнення особи від кримінальної відповідальності здійснюється шляхом закриття кримінального провадження за відповідною підставою (ч. 2).

Розгляд інституту звільнення від кримінальної відповідальності, на думку І.І. Карташова та Н.М. Шеїна, неможливий поза аналізом контексту системи принципів кримінального судочинства, зокрема таких як принципи публічності та диспозитивності [173]. Відзначаючи, наявність окремих елементів диспозитивності на всіх стадіях кримінального судочинства, В.В. Хатуаева вказує: «Межі дії принципу диспозитивності залежать від того наскільки кримінально-процесуальний закон допускає рівноправну і змагальну діяльність сторін на тій чи іншій стадії процесу, при здійсненні того чи іншого виду кримінального переслідування» [499, с. 27].

Як слушно зауважує О.Ю. Татаров, на відміну від КПК України 1960 року, чинний КПК України детально не регламентує порядок звільнення від кримінальної відповідальності за різними підставами. При цьому визначається, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених ЗУ про кримінальну відповідальність (тобто нормами матеріального права – у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки, із зміною обстановки, із закінченням строків давності чи із застосуванням примусових заходів виховного характеру) [458, с. 231].

Враховуючи те, що положення КПК України, які регламентують підстави звільнення від кримінальної відповідальності є бланкетними, тобто «відсилочними» на норми матеріального права – положення КК України (ст.ст. 44-49, 97), вважається доцільним здійснити аналіз поширення принципів публічності та диспозитивності під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності в аспекті дослідження передбачених КК України підстав.

Дійове каяття (ст. 45 КК України). Слід розрізняти «щире каяття» як окрему обставину, яка, не виключаючи кримінальної відповідальності, пом'якшує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України), та «дійове каяття» (ст. 5 КК України) як підставу звільнення від кримінальної відповідальності. Для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям слідчим мають бути встановлені умови (підстави), закріплені ст. 45 КК України, а саме: факт вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; факт вчинення цього злочину вперше; факт дійового каяття особи. Останнє характеризується трьома складовими: щирим розкаянням у вчиненому злочині, активним сприянням розкриттю злочину та повним відшкодуванням завданих цією особою збитків або усуненням заподіяної шкоди [39, с. 130].

У контексті предмету нашого дисертаційного дослідження, передбачення законодавцем можливості для винного покаятись, відшкодувати завдану шкоду та клопотати перед прокурором і судом про звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні. У свою чергу, обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» дієвого каяття та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у перевірці (після прокурора) дієвості каяття та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. У цьому випадку дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття

процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

Дискусії, що виникають при аналізі практики застосування інституту дійового каяття, пов'язані з тим, що у ст. 45 КК України вказано кілька дій, що в сукупності має виконати особа перед звільненням її від відповідальності та закриттям провадження. Ці дії В.А. Михайлов називає «ознаками дійового каяття» [273, с. 5].

Так, А.В. Савкін вважає, що ознаки дійового каяття мають розглядатися виключно у їх сукупності, єдності та взаємозв'язку. Наявність лише однієї з них не є дійовим каяттям, а лише обставиною, що пом'якшує відповідальність. Іншими словами, якщо особа лише сприяла виявленню та припиненню кримінального правопорушення або лише відшкодувала завдані збитки, то для звільнення її від кримінальної відповідальності не достатньо підстав [418, с. 35].

Слід наголосити, що ситуації, за якої будуть дотримані всі ознаки дійового каяття, досягти у практичній діяльності дуже складно. Тому, на наш погляд, більш наближеною до реалій життя буде позиція, за якої не є обов'язковою наявність у кожному випадку всіх ознак дійового каяття. Так, наприклад, якщо у разі вчинення злочину шкоду не завдано, то і відшкодувати чи усувати її не потрібно, оскільки виконання цієї умови можливе лише за наявності заявленого позову в порядку ст. 128 КПК України.

Зважаючи, що на особу покладається обов'язок відшкодування завданих злочином збитків, на думку О.Ю. Татарова, доцільно розробити єдиний процесуальний порядок закріплення наміру (згоди) відшкодування потерпілому заподіяної злочином шкоди, можливо, у формі окремого протоколу, до якого слід вносити зауваження, заяви, зроблені присутніми. Правильність його складання слід засвідчити підписами присутніх при цьому осіб [458, с. 234].

Так наприклад, Немирівський районний суд Вінницької області ухвалою від 11 липня 2018 року звільнив обвинуваченого (у вчиненні злочину, передбачених ст. 128 КК України) від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям на підставі ст. 45 КК, а кримінальне провадження щодо нього закрити. Як убачається з матеріалів кримінального провадження, у судовому засіданні в суді першої інстанції 11 липня 2018 року захисник в інтересах обвинуваченого заявив клопотання про його звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям на підставі ст. 45 КК. При розгляді цього клопотання місцевий суд установив, що винна особа обвинувачується у вчиненні злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання у виді обмеження волі, щиро розкався у вчиненому, активно сприяв розкриттю злочину та повністю відшкодував завдані ним збитки, раніше до кримінальної відповідальності не притягувався. З моменту вчинення злочину і до розгляду справи судом нових злочинів та правопорушень не вчиняв, позитивно характеризується за місцем проживання, на обліку у лікарів психіатра та нарколога не перебуває. Тобто місцевий суд визнав, що на час судового розгляду в житті обвинуваченого відбулися такі позитивні зміни, які з великою долею ймовірності свідчать, що вказана особа в майбутньому не буде вчиняти кримінальних правопорушень і перестав бути суспільно небезпечними [489].

Отже, заслуговує на увагу думка Л.В. Головка про те, що всі умови повинні оцінюватися у кожному конкретному випадку та знаходити відображення в процесуальному рішенні, винесення якого цілком можливе і за відсутністю однієї з ознак дійового каяття. Автор слушно вважає, що дискреційний розсуд і мотивоване рішення слідчого є елементами, що дозволяють побудувати систему «стримувань і противаг» для того, щоб з однієї сторони уникнути явного зловживання з боку компетентних органів, а з іншого боку – дотримуватися щирої, а не формальної справедливості, не ставлячи долю людини в залежність від випадкових обставин [97, с. 344].

Примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України). Концепція поновлюючого правосуддя, яка виникла на Заході, значно посилює засади диспозитивності у кримінальному процесі. У наш час у місцях позбавлення волі перебуває майже 150 тис. засуджених. Вони утримуються у важких умовах, інколи голодують та тяжко хворіють, долучаються до кримінального середовища, і після відбуття покарання значна їх частина знову вчинює злочини (рецидив). Таким чином, караюче правосуддя не в змозі перебороти злочинність. Сутність поновлюючого правосуддя полягає в тому, що потерпілий і обвинувачений за посередництвом психолога, педагога чи іншого фахівця пояснюють один одному, що ж відбулося, якими мотивами керувався злочинець, чи розуміє він, яку шкоду заподіяв потерпілому, чи готовий добровільно її відшкодувати. Потерпілий, вислухавши обвинуваченого, стає більш поступливим і готовий йому все вибачити. В цій ситуації кримінальна справа закривається й обвинувачений не потрапляє за ґрати. Такий спосіб вирішення соціальних конфліктів апробований і дав досить схвальні результати [158, с. 8].

Слід акцентувати увагу, що сьогодні інститут примирення уособлює собою вплив засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. Крім цього, особливістю інституту примирення є те, що він поєднує у собі як публічні, так і диспозитивні прояви, адже спрямований на забезпечення інтересів у кримінальному судочинстві – приватних та публічних.

Схожої думки дотримується і А.В. Федулов, який зазначає, що в цілому для кримінального судочинства принцип публічності заснований на визнанні солідарності інтересів держави і приватних осіб. Так, якщо метою держави є залучення винного до відповідальності, то метою приватної особи – забезпечення свого особистого інтересу. При цьому обвинувачений буде прагнути уникнути кримінальної відповідальності і покарання, а потерпілий отримати в першу чергу матеріальне відшкодування заподіяної шкоди. У такій ситуації важливо, на наш погляд, не тільки дотримати баланс інтересів,

а й чітко визначити в якому разі інтереси приватної особи є недоторканими, а в якій їх слід обмежити, захищаючи публічні інтереси [492, с. 50].

Сутність примирної ідеї в кримінальному судочинстві не може бути досягнута без відображення її в принципах кримінального процесу, які, за влучним визначенням професора В.Т. Томіна, відображають суще і належне в кримінальному процесі [475]. Примирення однаково корисно досягненню і публічних цілей, і реалізації приватних інтересів. Даний висновок безпосередньо впливає із сутності зазначених принципів [522, с. 278].

Сутність самого примирення винного з потерпілим має відповідну форму, тобто така правова згода повинна бути закріплена в угоді про примирення. Саме з примирення передбачає не тільки сам факт згоди, а і ряд морально-матеріальних чинників: задоволеність потерпілого від вжитих винним дій, добровільність волевиявлення потерпілого, його родичів чи інших осіб, відшкодування матеріальних збитків та моральної шкоди. При цьому мотиви до примирення повинні виникати в обох сторін і можуть характеризуватися різними причинами: 1) у потерпілого – жалість до сім'ї правопорушника, прощення, задоволеність відшкодуванням збитків тощо; 2) у порушника – боязнь покарання, сором за вчинене, каяття тощо. Не менш актуальним є питання ініціативи примирення, яка може виявлятися будь-ким з учасників кримінального провадження (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, суб'єкти що ведуть процес), а також і від сторонніх осіб (родичів, знайомих, друзів тощо).

Підставою закриття провадження у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим є фіксація в будь-який процесуальний спосіб факту примирення винної особи з потерпілим. Разом з тим, закон не вимагає, щоб відшкодування або усунення шкоди потерпілому здійснювалось у повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені претензії потерпілого. На відміну від дійового каяття, де розмір відшкодування обґрунтовується матеріалами кримінального провадження, незадоволення вимог потерпілого щодо

відшкодування, навіть якщо такі вимоги є завищеними, має наслідком неможливість застосування ст. 46 КК України [39, с. 140-141].

На розширенні диспозитивних засад у кримінальному провадженні, зокрема у питанні примирення винного з потерпілим, у своїх працях наголошують: 1) О.В. Качалова – потерпілому надається право самому вирішити питання про те, наскільки винна особа покалася у скоєному злочині, чи повною мірою загладити заподіяну шкоду, перестало бути суспільно небезпечним і як наслідок цього не піддаватися кримінальному переслідуванню [191, с. 57]; 2) І.В. Смолькова – держава начебто делегує потерпілому вирішення питання про те, чи в достатній мірі особа, яка вчинила злочин, розкалася в своїй поведінці і відшкодувала заподіяну шкоду; це свобода особистості розпоряджатися процесуальними правами, що зумовлюють виникнення, рух і закінчення процесу» [434, с. 11]; 3) Я.А. Шараєва – примирення необхідно вважати безумовною підставою припинення кримінального провадження [523, с. 21] та інші.

При цьому, хочемо акцентувати увагу, що виявлення ініціативи (потерпілим, підозрюваним, захисником) про примирення не є обов'язком прокурора (заявити клопотання) та суду (задовольнити його) підтримати зазначену ініціативу, а є їх правом на реалізацію дискреційних повноважень. У цьому випадку реалізується дія принципу публічності, що передбачає вчинення дій суб'єктами, які ведуть процес, спрямованих на виконання завдань кримінального судочинства.

Формулювання в законі повноважень посадової особи на закриття кримінального провадження як його права, а не обов'язку, обумовлено тим, що наявність або відсутність вищевказаних обставин визначається в кожному конкретному кримінальному провадженні з урахуванням обставин вчиненого злочину і особи винного [522, с. 279].

Трактування принципу публічності з оглядкою на інститут примирення дозволяє погодитися з думкою, відповідно до якої змістом принципу публічності охоплюється активна і цілеспрямована діяльність всіх суб'єктів

кримінально-процесуальної діяльності, спрямована на захист конкретної людини від конкретного злочину зокрема [262, с. 24-26].

Таке розуміння принципу публічності засноване на визнанні солідарності державної влади і приватних осіб в плані досягнення цілей кримінального судочинства. Однак якщо в рамках кримінального судочинства в цілому, розуміючи під метою процесу забезпечення прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у судочинстві, припустимо говорити про солідарність дій держави і особистості при вирішенні питання про припинення кримінального провадження, то логічно слід визнати і право на існування різних способів забезпечення даної солідарності, а саме для державних органів – публічні засоби і методи, для приватних осіб – диспозитивні [522, с. 278].

Так, в якості підстав припинення кримінального провадження у зв'язку з примиренням сторін законодавець виділив: 1) клопотання потерпілого або його захисника про звільнення від кримінальної відповідальності; 2) вчинення злочину невеликої або необережного злочину середньої тяжкості (крім корупційних); 3) вчинення злочину вперше; 4) примирення з потерпілим; 5) загладження заподіяної шкоди; 6) згоду підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності.

У даному випадку диспозитивність виражається в наступних формах. По-перше, кримінально-процесуальний закон пов'язує рішення про припинення кримінального провадження з бажанням приватної особи. З одного боку потерпілого, з іншого боку обвинуваченого, який може заперечувати проти прийняття такого рішення з названих підстав. По-друге, законодавець пов'язує припинення кримінального провадження з загладженням заподіяної шкоди, який може бути, як майновим, так фізичним і (або) моральним. В силу диспозитивності визначення його розміру і способу відшкодування є правом потерпілого. Вважаємо, що в деяких випадках потерпілий може частково або навіть повністю відмовитися від вимог по відшкодуванню шкоди [173].

Говорячи про інститут примирення, слід констатувати, на думку Я.А. Шараєвої, наявність «конкуренції» цілей держави і приватних осіб: мета діяльності держави – притягнути до кримінальної відповідальності особу, дійсно винну у вчиненні злочину; мета приватної особи – забезпечення виключно свого особистого інтересу, далеко від поглядів щодо належного, правильного і законного. Підозрюваний може прагнути уникнути кримінальної відповідальності, а потерпілий – заперечувати проти кримінального переслідування і покарання злочинця. У зв'язку з цим, завдання законодавця полягає в тому, щоб визначити, в якій частині в конкретних правовідносинах інтерес конкретної особи є недоторканим для органів влади, а в якій ця ж особа переслідує публічний інтерес, що потребує захисту незалежно від приватного інтересу [522, с. 278].

Із вище зазначеного про підстави припинення кримінального провадження у зв'язку з відшкодуванням шкоди та примиренням слідує, що розмір відшкодування повинен визначатися самим потерпілим, якому заподіяна шкода (моральна, фізична, майнова), що, по-суті, є проявами диспозитивності в діяльності потерпілого як учасника кримінального провадження.

Так, відповідно до висловленої позиції Верховним Судом України у постанові від 16.01.2019 у кримінальній справі № 439/397/17, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим базується, зокрема, на принципах гуманізму та економії кримінальної репресії. З огляду на ці принципи, саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК України (п.п. 31-32).

Право на примирення у ст. 46 КК України – це особисте право потерпілого. Воно не може бути ніким присвоєне та не може бути нікому делеговане. Таке право є природним правом людини, нерозривно пов'язаним

з нею, та похідним від інших прав людини, зокрема права на життя. Використання права на примирення іншими особами (в тому числі визнаними потерпілими від кримінального правопорушення у кримінально-процесуальному сенсі) є неможливим, оскільки таке право тісно пов'язане з особою, яка безпосередньо постраждала внаслідок вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Під час примирення лише сам потерпілий може виражати свою волю, а не інші особи, які є його представниками або правонаступниками (п. 33).

Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України. Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню). Смерть є наслідком, що має незворотний характер. Таким чином, шкода у вигляді смерті відшкодуванню або усуненню в розумінні ст. 46 КК України не підлягає. У випадку заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди у вигляді смерті потерпілого звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) не можливе (п.п. 61-63).

Заподіяна кримінальним правопорушенням шкода у розумінні ст. 46 КК України має бути такою, що за своїм характером піддається відшкодуванню (усуненню) (п. 38) [338].

Так, з точки зору права суперечка припиняється при винесенні судового рішення та набрання ним законної сили. Таким чином, юридично вже спору немає, а конфлікт фактично не припинено і вимагає виконавчого провадження. Зовсім інша справа при примиренні: тут відсутні розбіжності і сторони прийшли до відновлення згоди. В такому розумінні інституту примирення знаходять своє відображення і публічні та приватні інтереси, звичайно ж з урахуванням ступеня тяжкості суспільно небезпечного діяння.

Це матиме більший ефект в розумінні не тільки відновлення порушених прав жертв злочину, а й відновлення соціальних і моральних якостей населення, зміцнення правопорядку, ніж рішення про засудження обвинуваченого [522, с. 280].

Таким чином, слід наголосити на двосторонньому впливі з одного боку засад публічності та диспозитивності, а з іншого – інституту примирення, як одне на одного, так і на розвиток кримінального провадження в цілому. Співвідношення публічності та диспозитивності між собою також носить регулятивний характер і впливає на поведінку учасників кримінального провадження, визначаючи межі їх прав та обов'язків, пріоритети інтересів (приватних та публічних), встановлює баланс у забезпеченні та дотриманні прав і свобод учасників кримінального провадження, вимог кримінального процесу, завдань кримінального судочинства.

Передача особи на поруки (ст. 47 КК України). Прокурор також має право за наявності підстав, зазначених у ст. 47 КК України, скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їх клопотанням про це, прийнятим на загальних зборах. Відповідний протокол загальних зборів додається до матеріалів провадження [506, с. 122]. За клопотанням колективу прокурор інформує такий колектив про обставини вчиненого кримінального правопорушення. У законодавстві залишається невирішеним та в літературі немає однозначності щодо строку, після закінчення якого особу, до якої раніше застосовувалося взяття на поруки, повторно може бути звільнено від кримінальної відповідальності за цією підставою. При цьому якщо протягом року з дня передачі особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації вона не виправдає довіру колективу, ухилятиметься від заходів виховного характеру та порушуватиме громадський порядок, загальні збори відповідного колективу можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взяття ними на поруки особу. Відповідне рішення

направляється до суду для подальшого розгляду питання згідно ч. 2, 3 ст. 289 КПК України [458, с. 236].

З цього приводу роз'яснення Верховного Суду України зводяться до наступного: підставою звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК України є щире каяття особи, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом та виправити свою поведінку. Також звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 47 КК України можливе лише за клопотанням колективу, членом якого є особа, про передачу її на поруки. Воно має бути оформлене протоколом загальних зборів колективу, який долучається до справи. За наявності зазначених вище обставин суд вправі звільнити особу від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки трудовому колективу. Виходячи з наведених положень закону, питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки є правом, а не обов'язком суду і є виправданим лише тоді, коли суд дійде висновку про те, що виправлення конкретної особи, яка вчинила злочин, є можливим без фактичного застосування до неї передбачених законом України про кримінальну відповідальність заходів примусу [338].

У свою чергу, прокурор, визнавши, що підстави для задоволення клопотання про передачу обвинуваченого на поруки відсутні, відхиляє його та сповіщає про прийняте рішення відповідну організацію чи трудовий колектив.

На думку О.Ю. Татарова, у цьому випадку доцільно виносити мотивовану постанову, у зв'язку з чим він пропонує доповнити ст. 286 КПК України: «При наявності обставин, які відповідно до ст. 47 КК України виключають передачу підозрюваного, обвинуваченого на поруки, прокурор, виносить постанову про відхилення клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передачу обвинуваченого їм на поруки. Копія постанови направляється зацікавленим особам» [458, с. 237].

Ми підтримуємо зазначену пропозицію, адже вона має сенс з огляду на те, що і прокурор, і суд є суб'єктами державно-владних повноважень, які захищають публічні інтереси держави і суспільства. У зв'язку з цим, на наш

погляд, не слід усувати роль прокурора у перевірці наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.

Таким чином, передбачення права на передачу особи на поруки колективу є проявом диспозитивності у кримінальному провадженні. У даному випадку особливістю є те, що не учасник кримінального провадження користується диспозитивним правом, а сторонній суб'єкт – колектив, у якому працює особа. При цьому публічність проявляється у кримінальному провадженні через дії прокурора та суду, які представляють публічні інтереси (державні та суспільні).

Зміна обстановки (ст. 48 КК України). Суд має право звільнити особу, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або особа перестала бути суспільно небезпечною. Прокурор за наявності підстав, зазначених у ст. 48 КК України, складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду.

Враховуючи позицію Верховного Суду України, який наголошує, що ст. 48 КК України передбачає дві окремі самостійні умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки – коли вчинене особою діяння втратило ознаки суспільної небезпечності, або коли ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Під втратою вчиненого особою діяння суспільної небезпечності кримінальний закон розуміє істотну зміну соціально-економічних, політичних або духовних засад життєдіяльності суспільства, яка відбувається незалежно від волі винної особи і внаслідок якої втрачається суспільна небезпечність не лише конкретного злочину, а й подібних йому діянь (наприклад, скасування надзвичайного стану, перехід країни від воєнного часу до мирного або від однієї системи господарювання до іншої тощо). Такі

зміни, як правило, передують рішенню законодавця декриміналізувати ті чи інші діяння, у зв'язку з чим до ухвалення такого рішення законодавчим органом суд може у справах цієї категорії застосовувати ст. 48 КК. Особу може бути визнано такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнали таких змін, що унеможливають вчинення цією особою нового злочину. Такі зміни умов життєдіяльності особи повинні носити позитивний характер, дієво впливати на її поведінку і з великою долею ймовірності свідчити про те, що ця особа не вчинить у майбутньому кримінально каранних діянь. Такими змінами можуть визнаватись, наприклад: призов особи на військову службу, зміна постійного місця проживання і розірвання зв'язків із кримінальним оточенням, тяжка хвороба або нещасний випадок, унаслідок якого особа стала інвалідом, тощо.

У результаті таких змін у житті істотно змінюється морально-юридична оцінка особи, у зв'язку з чим втрачається доцільність застосування до неї заходів кримінально-правового впливу [341].

У деяких випадках помилковим вважається перебування особи у місцях позбавлення волі за вчинення іншого злочину як підстава «зміна обстановки» для звільнення від кримінальної відповідальності.

При цьому за змістом закону провадження підлягає закриттю лише за умови вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості (ст. 48 КК України). Згідно зі ст. 12 КК України йдеться про злочини, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Таким чином, закриттю провадження внаслідок зміни обстановки повинне передувати повне й об'єктивне дослідження обставин, що характеризують склад кримінального правопорушення з метою його правильної кваліфікації. У юридичній літературі небезпідставно вказується, що ці обставини не завжди враховуються при винесенні постанов про направлення

справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності [39, с. 143].

Так наприклад, Рівненський міський суд Рівненської області ухвалою від 19 жовтня 2015 року звільнив двох підозрюваних (у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 186 (ч. 1), 198 КК України) від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки на підставі ст. 48 КК, а кримінальне провадження щодо них закрит. Як убачається з матеріалів кримінального провадження, у судовому засіданні в суді першої інстанції 16 жовтня 2015 року захисник в інтересах обвинувачених заявив клопотання про їх звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки на підставі ст. 48 КК. При розгляді цих клопотань місцевий суд установив, що обвинувачені вчинили інкриміновані їм злочини вперше і в неповнолітньому віці, раніше до кримінальної чи адміністративної відповідальності не притягалися, відшкодували потерпілому завдані збитки, повністю визнали свою вину в скоєному та щиро розкаялися. З моменту вчинення злочину і до розгляду справи судом, тобто упродовж більше ніж двох років, нових злочинів та правопорушень не вчиняли, здобули освіту, позитивно характеризуються за місцем проживання і за місцем навчання, на обліку у лікарів психіатра та нарколога не перебувають. Тобто місцевий суд визнав, що на час судового розгляду в житті обвинувачених відбулися такі позитивні зміни, які з великою долею ймовірності свідчать, що вказані особи в майбутньому не будуть вчиняти кримінальних правопорушень і перестали бути суспільно небезпечними [490].

Таким чином, право підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників подавати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – це диспозитивне право учасника кримінального провадження, який відстоює особистий інтерес. У свою чергу, процесуальна діяльність прокурора та судді у розгляді та перевірці підстав, а також вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною

обстановки – це прояв публічності суб'єктів державно-владних повноважень, які відстоюють публічний інтерес (державний, суспільний).

Закінчення строків давності (ст. 49 КК України). Строк давності – це передбачений статтею 49 КК України певний проміжок часу з дня вчинення злочину і до дня набрання вироком законної сили, закінчення якого є підставою для звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності. Процесуально-правовими підставами звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності є: 1) притягнення особи як обвинуваченого; 2) згода обвинуваченого на таке звільнення від кримінальної відповідальності (статті 284-288 КПК). Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за статтями 49, 106 КК є лише таке закінчення відповідного строку давності, який спливає до дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо особи, яка вчинила злочин певної тяжкості. Якщо строк давності закінчується після ухвалення обвинувального вироку, то особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності (покарання) тільки до набрання вироком законної сили. Так, наприклад, закінчення строку припадає на час апеляційного провадження. У такому разі апеляційний суд, встановивши і перевіривши всі необхідні обставини для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, повинен скасувати обвинувальний вирок і закрити кримінальне провадження (справу) [340].

Системний аналіз чинного законодавства та вимоги п. 2 ч. 1 ст. 49 КК України свідчать про те, що за вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачено покарання у виді обмеження або позбавлення волі, особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею цього злочину і до дня набрання вироком законної сили минуло три роки. Разом із тим, згідно з ч. 2 ст. 49 КК України перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила злочин, ухилилася від досудового слідства або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання. Отже, закон, який регулює питання звільнення

від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), пов'язує зупинення строків давності не з постановами про зупинення слідства, а лише з умисними діями особи, спрямованими на ухилення від слідства [342].

Згідно з висновком, який міститься в постанові Верховного Суду України від 19 березня 2015 року № 5-1кх15, під ухиленням від слідства або суду з погляду застосування ст. 49 КК слід розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, перебування в тайнику, імітація своєї смерті тощо). Особою, яка ухиляється від слідства або суду, визнається відома цим органам особа (що підтверджується матеріалами кримінальної справи) як така, що вчинила певний злочин і здійснила дії з метою переховування місця свого перебування від слідства або суду. Давність персоніфікована, у зв'язку з чим про ухилення особи від слідства можна говорити лише тоді, коли слідство проводиться щодо конкретної особи. Зупинення перебігу строку давності можливе тільки щодо певної особи, обізнаної про те, що стосовно неї проводиться слідство. Із законодавчого положення про відновлення перебігу строку давності з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання випливає, що особу винного встановлено і здійснюються заходи, спрямовані на встановлення її місцезнаходження [339].

При з'ясуванні, які дії особи мають визнаватись юридично значущим (а не просто фактичним) ухиленням від слідства або суду, треба враховувати, крім усього іншого, кримінально процесуальний статус особи, що вчинила злочин. Це має бути особа, яка в установленому порядку визнана підозрюваним або обвинуваченим та яка зобов'язана з'являтися до

правозастосовних органів за викликом, перебувати в межах їх досяжності. Зазначена особа усвідомлює, що в неї вже виник юридичний обов'язок постати перед слідством або судом, однак вона ухиляється від виконання такого обов'язку. Відповідно до ч. 1 ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук. Причому підстава для оголошення розшуку під час досудового розслідування «місцезнаходження підозрюваного невідоме» може мати місце як у випадку, якщо підозрюваний ухиляється від слідства, так і з інших причин коли не встановлено його місцезнаходження. Саме тому зупинення досудового розслідування у зв'язку з розшуком підозрюваного саме по собі ще не може свідчити про ухилення останнього від слідства. Для застосування положень ч. 2 ст. 49 КК України, у такому випадку обов'язково має бути підтверджено факт ухилення підозрюваного від слідства [342].

Судді Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, аналізуючи практику застосування судами законодавства, яке регулює звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку із закінченням строків давності, зазначають, що не всі питання порядку здійснення судового провадження чітко врегульовані нормами КПК України. Зокрема, ними встановлено, що мають місце неоднозначні тлумачення і, як наслідок, неоднакове застосування судами окремих норм чинного законодавства, зокрема щодо визначення строків давності при перериванні впливу цих строків, ухилення особи від слідства та суду, обчислення строків давності при вчиненні особою декількох злочинів, скоєння злочину декількома особами, у разі співучасті у злочині, а також у разі внесення змін до санкції статті, якою передбачено кримінальну відповідальність. Переважна більшість недоліків під час здійснення кримінального провадження про звільнення особи від кримінальної відповідальності

припускається у тих провадженнях, де не встановлено особу, яка вчинила злочин, у тому числі тяжкий та особливо тяжкий злочини. Справи такої категорії фактично не розслідуються, роками за такими справами не проводяться оперативно-розшукові та слідчі дії, не вживаються дієві заходи до встановлення осіб, що їх вчинили, місця знаходження викраденого, до відшкодування завданих збитків потерпілим [483].

Так, наприклад, вироком Жовтневого районного суду м. Харкова від 7 травня 2018 року обвинуваченого засуджено за ч. 1 ст. 164 КК України до 120 годин громадських робіт. Ухвалою Харківського апеляційного суду від 11 грудня 2018 року цей вирок залишено без зміни. За вироком суду встановлено, що Жовтневим районним судом м. Харкова 6 жовтня 2005 року винесено рішення щодо стягнення з обвинуваченого на користь потерпілого аліментів на утримання неповнолітньої доньки 2003 року народження, у розмірі «j» щомісяця від заробітної плати, починаючи з 2 серпня 2005 року до досягнення повноліття дитини та видано виконавчий лист.

Обвинувачений, при наявності станом на 21 квітня 2010 року раніше виниклої заборгованості в сумі 12281,1 грн., у період з 22 квітня 2010 року до 1 листопада 2015 року, умисно не здійснював виплати та участі у вихованні доньки не приймав, матеріальну чи будь-яку іншу допомогу не надавав. З листопада 2012 року по березень 2013 року обвинувачений, працюючи на ТОВ «ХАСК-ФЛЕСК», отримуючи своєчасно заробітну плату, умисно не сплачував встановлених рішенням суду коштів на утримання дитини. З березня 2013 року по 1 листопада 2015 року обвинувачений, продовжував умисно ухилятися від сплати аліментів по виконавчому листу, офіційно ніде не працював, на облік до центру зайнятості не став, хоча мав постійний неофіційний заробіток (дохід), який повинен підлягати облікові при відрахуванні аліментів, однак отриманий за виконану роботу заробіток приховував та не сплачував аліменти. Протягом 66 місяців та 11 днів обвинувачений злісно ухилявся від сплати встановлених рішенням суду

аліментів, і станом на 1 листопада 2015 року заборгованість склала 47461,70 грн.

У касаційній скарзі захисник ставить питання про скасування судових рішень у зв'язку з неправильним застосуванням закону про кримінальну відповідальність та закриття кримінального провадження щодо обвинуваченого, зазначаючи, що суд апеляційної інстанції в порушення вимог п. 1 ч. 2 ст. 412 КПК України не задовольнив клопотання сторони захисту про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності та не застосував положення п. 2 ч. 1 ст. 49 КК України. Також захист вважає, що суд безпідставно застосував положення ч. 2 ст. 49 КК України, так як з матеріалів справи не вбачається ухилення обвинуваченого від слідства, і стверджує, що апеляційна інстанція не прийняла до уваги доводи сторони захисту про незаконність постанови від 19 лютого 2016 року про оголошення обвинуваченого у розшук та про зупинення досудового розслідування, оскільки останній набув статус підозрюваного 3 лютого 2017 року після пред'явлення йому підозри. Наголошується й те, що на час розгляду справи апеляційним судом сплинули строки притягнення до відповідальності.

Верховний Суд України задовольнив касаційну скаргу захисника, скасувавши ухвалу Харківського апеляційного суду від 11 грудня 2018 року щодо обвинуваченого, та призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції [342].

Таким чином, провадження про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності є правовою площиною використання диспозитивних прав учасниками кримінального провадження (підозрюваний, обвинувачений, захисник тощо) та виконання публічних обов'язків щодо реалізації завдань кримінального судочинства (охорона та захист прав, свобод та інтересів учасників провадження) суб'єктами державно-владних повноважень, які відстоюють публічні інтереси.

Застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України). Звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із

застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України) належить до виключної компетенції суду і є його правом, а не обов'язком. Воно може мати місце за наявності одночасно трьох умов: неповнолітній вчинив злочин уперше; це злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості; виправлення неповнолітнього можливе без застосування покарання. Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, виходячи з зазначених підстав, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його з матеріалами кримінального провадження до суду. При цьому таке клопотання може бути складене і надіслане до суду лише за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують [458, с. 235].

Так наприклад, Каланчацький районний суд Херсонської області ухвалою від 03 березня 2015 року застосував до обвинуваченого (у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України) примусові заходи виховного характеру у вигляді передачі його під нагляд матері. Як убачається з матеріалів кримінального провадження, у судовому засіданні в суді першої інстанції 03 березня 2015 року захисник в інтересах обвинуваченого заявив клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. При вирішенні питання про застосування заходів виховного характеру, суд врахував особу, відносно якого розглядається клопотання, який характеризується посередньо, на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння не досяг 14 років і таким чином не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність за скоєне діяння, вчинив суспільно-небезпечне діяння середньої тяжкості, вперше, на обліку у лікаря психіатра та лікаря-нарколога не перебуває. У зв'язку з цим до неповнолітнього можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру, у вигляді передачі під нагляд матері [485].

Таким чином, розгляд питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного

характеру може ініціюватись: 1) в межах публічності кримінального провадження – прокурором, який представляє державні та суспільні (публічні) інтереси і своєю активною поведінкою сприяє виконанню завдань кримінального судочинства; 2) в межах диспозитивності кримінального провадження – підозрюваним (обвинуваченим), законним представником, захисником, які переслідують реалізацію особистого інтересу. Крім цього, диспозитивність також проявляється у наданні згоди підозрюваного (обвинуваченого) його законного представника на заявлення прокурором клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Крім проаналізованих нами підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, в КК України передбачені ще деякі з них.

Досить влучно з цього приводу зазначає В.Т. Маляренко, який наголошує, що розширення діапазону диспозитивності в кримінальному судочинстві відбувається за рахунок збільшення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених не тільки в КПК, а й у Загальній та Особливій частинах КК. Зокрема, крім названих вище випадків, у КК передбачено звільнення від кримінальної відповідальності в разі: добровільної відмови особи при незакінченому злочині (ст. 17); добровільної відмови співучасників (ст. 31); добровільного повідомлення громадянином України про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками (ч. 2 ст. 111); добровільного повідомлення іноземцем або особою без громадянства про вчинене шпигунство (ч. 2 ст. 114); здійснення керівником підприємства, установи або організації виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам до притягнення його до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 175); сплати особою податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою, до притягнення її до кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 212); добровільної заяви про створення злочинної організації або участь у ній (ч. 2 ст. 255); добровільного

повідомлення про терористичну групу чи терористичну організацію (ч. 5 ст. 258); добровільного повідомлення про незаконне воєнізоване чи збройне формування (ч. 6 ст. 260); добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч. 3 ст. 263); добровільної заяви про незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 4 ст. 289); добровільної здачі наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 4 ст. 307); добровільного лікування від наркоманії (ч. 4 ст. 309); добровільної здачі прекурсорів (ч. 4 ст. 311); добровільної заяви про давання або вимагання хабара (ч. 3 ст. 369). Особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за військовий злочин із застосуванням до неї заходів, передбачених «Дисциплінарним статутом Збройних Сил України» (ч. 4 ст. 401 КК) [250, с. 11].

Таким чином, проаналізувавши інститут звільнення від кримінальної відповідальності в контексті співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Засади публічності та диспозитивності «активно взаємодіють» між собою під час вирішення питань про звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні з тих чи інших підстав.

2. Передбачення законодавцем підстав для звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні. У свою чергу, обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» цих підстав та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у їх перевірці (після прокурора) та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. У цьому випадку дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на

виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; щоб до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

4.2. Сфера реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні на підставі угод

Сьогодні досить актуальним та прогресивним явищем у кримінальній процесуальній діяльності є запроваджений у КПК України 2012 року інститут провадження на підставі угод. Незважаючи на свій «молодий вік», положення, що регламентують укладення угод стали досить розповсюдженими у кримінальному судочинстві.

При цьому не можна залишити поза увагою той факт, що вже на момент прийняття КПК 2012 р. ступінь наукової розробленості інституту угод у зарубіжному кримінальному судочинстві був доволі високим. Зокрема, положення як доктринального, так і практично-прикладного характеру знайшли своє відображення у роботах науковців тих держав, де інститут угод у кримінальному судочинстві (або його аналоги) був та залишається правовою реальністю. Окрім того, нетиповість розглядуваного юридичного явища викликала значний інтерес для наукової роботи в рамках порівняльного правознавства. Отже, відображення дослідження інституту угод у кримінальному судочинстві (та споріднених із ним правових процедур) представлене доволі широкою бібліографією, огляд якої зобов'язує згадати роботи таких науковців, як Г.В. Абшилава, Х.Д. Алікперов, О.Я. Баєв, Ю.В. Баулін, А.Р. Белкін, В.К. Весельський, О.І. Виноградова, І.А. Войтюк, Н.Ю. Волосова, В.М. Верещак, В.І. Галаган, І.О. Гайворонська, С.І. Гірко, Л.В. Головка, М.Є. Григор'єва, Ю.М. Грошевий, А.П. Гуськова, К.Ф. Гуценко, В.В. Дорошков, В.О. Лазарева, О.М. Лемешко, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, В.Т. Маляренко, В.Н. Махов, А.В. Молдован, В.В. Молдован,

В.В. Навроцький, В.В. Назаров, О.О. Ніколаєв, Т.Б. Ніколаєнко, В.Т. Нор, М.А. Пешков, Є.В. Повзик, П.В. Прилуцький, П.В. Пушкар, Ю.В. Свиридов, П.Л. Степанов, В.М. Тертишник, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, Л.Т. Ульянова, Б.О. Філімонов, М.І. Хавронюк, О.Г. Шило, І.С. Яковець та ін. Окрім того, інститут угод у кримінальному процесі (перш за все інститут угоди про визнання винуватості) не міг не стати предметом наукового дослідження у державах англосаксонської системи права, а отже, безумовно знайшов своє висвітлення у роботах зарубіжних вчених: У. Бернама, Д. Болдуїна, А. Гольдштейна, Р. Давіда, Е. Доуба, Енн Ф. Джинджера, Л. Ллойда, М. Макконвілла, Дж. Ролза, С. Теймана, Л.Л. Уайнреба, Г. Фішера, Л. Фрідмена та ін. Наявність настільки потужної наукової бази з цього питання, будучи міцним науковим фундаментом, на наш погляд, великою мірою полегшує роботу вітчизняних дослідників, перед якими на сьогодні постало завдання з наукового осмислення нововведеного інституту угод у кримінальному процесуальному праві України та вироблення рекомендацій з удосконалення його нормативної регламентації та практичного застосування [473].

Враховуючи той факт, що інститут кримінального провадження на підставі угод з'явився у кримінальному процесі зарубіжних країн та трансформувався, еволюціонував у вітчизняному кримінальному судочинстві, вважаємо за доцільне проводити дослідження цього питання в аспекті аналізу іноземного досвіду та порівняння із національним законодавством.

Кримінальне провадження на підставі угод характеризується угодами про примирення та визнання винуватості. Угоди про примирення досить часто іменуються як процес медіації, який знаходить все більшого свого поширення кримінальному процесі зарубіжних країн.

Пропонуємо розпочати аналіз сфери реалізації засад публічності та диспозитивності саме у кримінальному провадженні із застосуванням угоди про примирення.

Історичною передумовою зародження інституту примирення на думку С. Л. Деревянкіна, слід вважати 24 липня 2002 року, коли економічна і соціальна рада при ООН ухвалила резолюцію «Про основні принципи програм відновного правосуддя в кримінальних справах».

Відповідно до резолюції, ООН рекомендує всім країнам розвивати та впроваджувати програми відновного правосуддя в національне судочинство. Найпоширенішою його формою є програми примирення жертв і правопорушників (медіація). Згідно з рішенням Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 року медіація в кримінальних справах – це процес пошуку до або під час кримінального процесу взаємоприйняттого рішення між потерпілим і правопорушником за посередництва компетентної особи – медіатора. На підставі цього рішення всі країни Європейського Союзу зобов'язані поширювати посередництво в кримінальних справах і забезпечувати прийняття до розгляду будь-якої угоди між жертвою та правопорушником, досягнутої в процесі посередництва [134, с. 147-148].

Досить показовим в аспекті зародження та еволюції інституту провадження на підставі угод є досвід Франції, вплив якого на європейський кримінальний процес в цілому є безсумнівним.

У Франції прокурор, який вирішує питання про порушення публічного позову, вправі на власний розсуд оцінювати доцільність кримінального переслідування в кожному окремому випадку. Існує думка, що медіація зародилася в місті Баланс. Місцевий прокурор, аналізуючи дрібну злочинність, дійшов висновку, що традиційна кримінальна юстиція «не здатна усунути незначні конфлікти; навпаки – вона їх тільки загострює». Прокурор, звичайно, може на підставі принципу доцільності кримінального переслідування прийняти рішення про відмову в порушенні публічного позову. Однак у такому разі він «залишає незадоволеним потерпілого й культивує в злочинця почуття безвідповідальності». З цієї причини Голова трибуналу інстанції та Прокурор Республіки Баланс спробували віднайти

третій «нестандартний» спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. Ним і стала медіація, яка існувала спершу як правозастосовна процедура без правової регламентації. Сутність медіації полягає в такому. Особа, яка вчинила заборонене кримінальним законом діяння, відшкодовує шкоду відповідно до мирової угоди, що її укладають сторони, а прокурор відмовляється від порушення публічного позову. Для вирішення питання про примирення сторін залучають арбітра. У Балансі вирішили запрошувати для цього авторитетних нейтральних осіб, які знають місцеве населення й не наділені владними повноваженнями щодо сторін (свого роду «третейських суддів»). У різних кварталах міста за допомогою Комунальної ради запобігання злочинності було обрано від чотирьох до шести осіб як штатних громадських «примірювачів». Прокурор, вирішивши, що доцільно замість традиційного кримінального переслідування застосовувати примірювальну процедуру, відбирає двох із цих осіб і передає їм справу. У разі досягнення примирення самі ж громадські арбітри й контролюють виконання умов угоди. Якщо ж сторони не примирилися або не виконують умов угоди, справу повертають прокуророві, який вирішує питання про їх подальшу долю відповідно до вимог КПК [134, с. 148].

Вважаємо, що інститут кримінального провадження на підставі угод, зокрема й інститут примирення, є проявом засади диспозитивності у кримінальному судочинстві. Свого поширення він набув і у кримінальному праві і процесі Німеччини.

Теорія права Німеччини наголошує, що, з одного боку інститут примирення (медіація) підходить під класичне завдання кримінального права – попереджувати повторну злочинність шляхом впливу на правопорушника і громаду, а з іншого боку, медіація – це реагування на злочин, що допомагає відновити стосунки між правопорушником, потерпілим і суспільством та зробити непотрібним додаткове кримінальне покарання. Запровадження медіації у кримінально-процесуальну політику Німеччини почалося в 1985 році. В той час було започатковано декілька

експериментальних проектів, які зосередилися на неповнолітніх (14-17 років) та молодих правопорушниках (18-21 рік). Медіація існувала як відшкодування шкоди або вибачення та була відображена у законі про ювенальну юстицію, який було прийнято ще в 1953 році. У 1990 році законодавець посилив вплив медіації на підставі доповнень до вищевказаного закону, і з того часу суддям ювенального суду та прокурорам надано право офіційно передавати кримінальні провадження на медіацію та закривати їх у разі її успішного закінчення. Значна частина повноважень щодо застосування відновних програм зосереджена в суді та прокуратурі. Суд має можливість закрити кримінальне провадження, а прокурор призупинити або припинити її розслідування. Прокуратура може передати кримінальне провадження для проведення медіації незалежній медіаційній службі або скерувати її вузькоспеціалізованому медіатору, який співпрацює з ювенальним судом. У випадку вчинення тяжкого злочину, прокурор або суд повинні врахувати позитивні результати медіації як пом'якшуючу обставину [266, с. 73-74].

Стаття 10 закону про кримінальне судочинство щодо неповнолітніх передбачає, що медіація може бути призначена судом як виховний захід впливу на правопорушника. Характерно, що стаття 15 даного нормативно-правового акту вказує, що відшкодування шкоди та вибачення перед потерпілим з боку правопорушника є обов'язковим, незалежно від його офіційного визнання вини. Стаття 46а Кримінального кодексу Німеччини під назвою «Процедура примирення потерпілого та правопорушника; відшкодування заподіяної шкоди» передбачає, що якщо особа, яка вчинила злочин, намагаючись досягти примирення з потерпілим через процедуру примирення, повністю або у значній мірі відшкодує збитки, завдані своїми діями, чи має серйозний намір їх відшкодувати або виконає значні дії особистого характеру, і потерпілий повністю або більшою частиною отримав таке відшкодування, то суд, відповідно до частини 1 параграфу 49 Кримінального кодексу, може пом'якшити міру покарання або звільнити

особу від кримінальної відповідальності і покарання. Стаття 46а Кримінального кодексу Німеччини надає суду можливість приймати до уваги факт відшкодування шкоди під час визначення доцільності застосування умовного засудження, його тривалості. Частина 1 статті 46а передбачає також, що відшкодування шкоди, завданої злочином, може бути здійснено, зокрема, шляхом медіації [266, с. 74-75].

Цікавими є положення німецького законодавства щодо сфери поширення інституту медіації на коло кримінальних правопорушень, а також на види тяжкості вчинених злочинів.

Медіаційні норми застосовуються до всіх злочинів, окрім тих, де неможливо встановити особу потерпілого (наприклад, злочини проти держави, несплата податків тощо). Тобто має бути чітко виражений потерпілий – фізична або юридична особа, від імені якої діє представник (також фізична особа). Можливість медіації не обмежується тяжкістю вчиненого злочину. Проте, незалежно від відшкодування шкоди, яка завдана злочином, процедура примирення розглядається як підстава: 1) для звільнення від відповідальності та покарання; 2) пом'якшення покарання. У будь-якому випадку успішна медіація тягне за собою обов'язкову зміну меж покарання на користь обвинуваченого (підсудного). Наведена норма матеріального права реалізовується у законодавстві Німеччини через статті 153а та 155а Кримінально-процесуального кодексу. Стаття 153а передбачає, що за згодою суду, до компетенції якого належить відкриття судового провадження на обвинуваченого, прокуратура, у випадку вчинення незначного злочину може попередньо відмовитись від пред'явлення публічного обвинувачення і водночас покласти на обвинуваченого зобов'язання вчинити дії для того, щоб зняти публічний інтерес до кримінального переслідування. Такі дії полягають зокрема в тому, щоб продемонструвати серйозне намагання примиритись з потерпілим (процедура примирення) і при цьому повністю або більшою мірою відшкодувати завдані своїми діями збитки або прагнути до їх відшкодування. У випадку

виконання обвинуваченим зобов'язань, досягнутих під час медіації, вчинене ним діяння може більше не переслідуватись як правопорушення [266, с. 75].

Ключовий акцент у примиренні німецький законодавець робить на обов'язковій наявності «серйозності намагань» правопорушника примиритись з потерпілим, підтвердженням чого є закріплення цих положень у нормах Кримінально-процесуального кодексу Німеччини.

Під «серйозністю намагань» німецький законодавець розуміє наступне:

а) обвинувачений визнає свою причетність до вчинення протиправного діяння щодо потерпілого; б) поведінка обвинуваченого має показувати прийняття на себе відповідальності за вчинене діяння. Відповідно до статті 153а Кримінально-процесуального кодексу, провадження у кримінальному процесі може бути: 1) тимчасово припинене, якщо за згодою обвинуваченого на нього покладено виконання певних обов'язків, наприклад, відшкодування шкоди, завданої злочином; 2) повністю припинене, якщо обвинувачений виконав покладені на нього обов'язки. Дана норма застосовується у Німеччині при вчиненні злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також значно прискорює вирішення кримінальних проваджень. Надзвичайно важливі правові положення щодо інституту медіації містяться у статті 155а Кримінально-процесуального кодексу Німеччини, яка передбачає, що прокуратура та суд повинні на кожній стадії провадження перевіряти можливість досягнення примирення між особою, що вчинила злочин та потерпілим. У відповідних випадках вони повинні докладати до цього зусилля. Характерно, що дана стаття також підкреслює необхідність згоди потерпілого для проведення процедури примирення. Звертаємо увагу, що органи кримінальної юстиції зобов'язані встановлювати можливість досягнення примирення у кожному кримінальному провадженні. Навіть більше, такі дії повинні проводитись на кожній стадії кримінального процесу. Проведення медіацій у Німеччині здійснюється службами медіації. Вони можуть функціонувати як: 1) підрозділ суду для неповнолітніх; 2) підрозділ соціальних установ; 3) як незалежні організації [266, с. 76].

Слід акцентувати увагу на тому, що німецький законодавець зобов'язує органи юстиції встановлювати можливість застосування процедури примирення у кожному кримінальному провадженні. Це свідчить про те, що посадові особи, реалізуючи публічні повноваження (засада публічності) через надані правомочності, своєю активною професійною поведінкою вирішують у кожному кримінальному провадженні питання про можливість застосування медіації, встановлюють серйозність бажання правопорушника примиритись, визначають реалістичність намірів потерпілого та його вимог.

Якщо звернутись до національного кримінального судочинства, то український законодавець не встановлює обов'язку перед посадовими особами про з'ясування можливості застосування медіації у кримінальному провадженні. Визначено лише те, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Так, у ст. 469 КПК України визначено, що угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника [208].

У положеннях вітчизняного КПК яскраво простежуються елементи диспозитивності кримінального провадження, які проявляються у ініціативі суб'єктів, що відстоюють власний інтерес у кримінальному судочинстві – потерпілий, підозрюваний, обвинувачений.

Сфера дії інституту примирення у кримінальному провадженні поширюється на конкретну категорію кримінальних правопорушень (злочинів і проступків).

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, нетяжких злочинів та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення [208].

Слід підкреслити, що інститут кримінального провадження на підставі угод є відзначається частотою свого застосування у практичній діяльності правоохоронних та судових органів. Цьому підтвердженням є низка судових рішень про затвердження угод про примирення.

Так, наприклад, П'ятихатський районний суд Дніпропетровської області затвердив угоду про примирення від 30 липня 2021 року, укладену у кримінальному провадженні №1-кп/190/125/21 (єдиний унікальний номер 190/1091/21), внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12021046550000074, між потерпілим та обвинуваченим, де останнього визнано винним в скоєнні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України і призначено йому покарання у виді штрафу на користь держави в розмірі 50 (п'ятдесят) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 850 (вісімсот п'ятдесят) гривень. Розглядаючи питання про затвердження угоди про примирення, суд виходив з наступного. Відповідно до ч.5 ст.469 КПК України, укладення угоди про примирення може ініціюватись в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Відповідно до ст.468 КПК України, у кримінальному провадженні може бути укладена угода між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим про примирення. Згідно з ч.3 ст.469 КПК України, угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків. Кримінальне правопорушення, у вчиненні якого

обвинувачений визнав себе винним, відповідно до ст.12 КК України, є проступком.

Суд, переконавшись, що сторони примирилися і укладення угоди є добровільним, умови угоди не порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб, не суперечать вимогам закону та інтересам суспільства, правова кваліфікація кримінального правопорушення є правильною, зобов'язання взяті за угодою обвинуваченим виконані повністю, узгоджена міра покарання відповідає характеру і тяжкості обвинувачення, суд визнав можливим затвердити угоду про примирення [76].

Трапляються випадки у практичній діяльності, коли сторони (потерпілий та підозрюваний) дійшли згоди на укладення угоди про примирення, а прокурор має свої заперечення з цього приводу. За такої ситуації протиставляються диспозитивні засади у вигляді прав потерпілого та підозрюваного та відстоювання особистих інтересів у кримінальному провадженні, тобто можливості укладання угоди про примирення, та публічні засади, що проявляються у компетенції прокурора як учасника, що здійснює кримінальне провадження та відстоює публічні інтереси – суспільні та державні.

Так, в ухвалі Київського апеляційного суду від 27.07.2021 року у справі № 11-кп/824/405/2021 заступник прокурора міста Києва Корж А.С. просить скасувати вирок Солом'янського районного суду міста Києва від 02 червня 2017 року, яким затверджено угоду про примирення від 01 червня 2017 року, укладену між потерпілим та обвинуваченим, де останнього визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 289 КК України та призначено йому узгоджене сторонами угоди про примирення покарання у виді штрафу у розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 17 000 гривень, у зв'язку істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону та призначити новий розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції. В обґрунтування зазначених вимог, прокурор зазначає, що на підставі

проведеного аналізу практики застосування Кримінального процесуального кодексу України та узагальнення рекомендацій членів Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, з метою однакового застосування та уникнення однозначного тлумачення КПК, Вищим спеціалізованим судом України на адресу голів апеляційних судів направлено листа №223-558/0/4/13 від 05.04.2013 Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 №223-16790/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод». Відповідно до роз'яснення, вирішуючи питання про те чи підлягає затвердженню судом угода про примирення, якщо одним і тим самим злочином завдано одночасно шкоди потерпілому і державним чи суспільним інтересам, слід враховувати не лише положення ч. 3 ст. 469 КПК, а й специфіку посягання та характер охоронюваних кримінальним законом благ. В апеляційній скарзі прокурор міста Києва Корж А.С. зазначає, що неправомірні дії обвинуваченого першочергово завдали шкоди суспільним інтересам у сфері безпеки дорожнього руху, а за таких умов укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним неприпустиме, однак Солом'янський районний суд м. Києва, грубо порушуючи вимоги ч. 3 ст. 469 КПК України, ігноруючи роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, ухвалив незаконний вирок від 02.06.2017 та незаконно затвердив угоду про примирення у кримінальному провадженні, в якому вона не могла бути укладена.

Апеляційний суд Київської області не задовольнив скаргу прокурора, аргументуючи це наступним. Вчинений злочин є злочином середньої тяжкості, а згідно з ч. 3 ст. 469 КПК України угода про примирення може бути укладена у кримінальних провадженнях щодо злочинів середньої тяжкості. Внаслідок дій обвинуваченого, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортним засобом, на переконання колегиї суддів, було

завдано шкоду лише потерпілому, що слідує саме із даного кримінального провадження, та не завдано будь-якої реальної шкоди суспільним інтересам. Та ж обставина, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 289 КК України, є суспільні відносини, які забезпечують безпеку дорожнього руху, сама по собі не є підставою для висновку про те, що в будь-якому випадку таким злочином завдається шкода суспільним інтересам і угода про примирення між потерпілим та обвинуваченим не відповідає інтересам суспільства. При цьому колегія суддів зауважує, що апеляційна скарга лише містить посилання на загальнотеоретичні поняття, і в ній прокурор не навів жодних доводів на обґрунтування того, чому у цьому кримінальному провадженні приватні інтереси обвинуваченого і потерпілого не можуть мати перевагу над публічними інтересами [487].

Слід акцентувати увагу ще на одному прикладі судової практики щодо розгляду питання про законність та обґрунтованість укладення угоди про примирення. Цей випадок є цікавим з огляду мотивації суду з позиції застосування засади диспозитивності у кримінальному провадженні.

Так, Касаційний кримінальний суд Верховного суду України у своїй постанові від 15.02.2021 року розглянув касаційну скаргу прокурора на ухвалу Кропивницького апеляційного суду від 29 січня 2020 року у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12017120220000647 щодо визнання винуватим обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 119 КК України, та призначення йому покарання, узгодженого сторонами, у виді обмеження волі на строк 1 рік, а також на підставі ст. 75 КК України звільнення останнього від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 1 рік та покладення певних обов'язків, передбачених ст. 76 КК України.

Щодо доводів касаційної скарги. За змістом засади диспозитивності сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених цим Кодексом (ч. 1 ст. 26 КПК), а слідчий

суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень цим Кодексом (ч. 3 ст. 26 КПК). З огляду на вказані положення у випадку ініціювання сторонами вирішення правового спору між ними самостійно через укладення угоди в порядку, визначеному главою 35 КПК, дії суду обмежуються відповідним бажанням сторін. Послідовно забезпечуючи реалізацію вимог засади диспозитивності, законодавець виділив в окремій нормі КПК особливості апеляційного оскарження судових рішень на підставі угод, що передбачає звуження меж вимог, які можуть ставити в апеляції суб'єкти оскарження. Частиною 3 ст. 394 КПК передбачено, що вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим може бути оскаржений в апеляційному порядку обмеженим колом суб'єктів та з чітко визначених законом підстав. Згідно з пунктом 3 цієї норми закону такий вирок може бути оскаржений в апеляційному порядку прокурором виключно з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 цього Кодексу угода не може бути укладена. Частиною 3 ст. 469 КПК визначено, що угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Прокурор, не погодившись із вирокком суду першої інстанції, яким затверджено угоду про примирення, оскаржив його в апеляційному порядку. При цьому вказував на порушення судом першої інстанції загальних засад кримінального провадження. Зазначав, що суд необґрунтовано затвердив угоду про примирення між потерпілою, її представником та обвинуваченим і його захисником, оскільки за умовами цієї угоди сторонами було узгоджено покарання, яке не передбачено санкцією ч. 1 ст. 119 КК, внаслідок чого неправильно застосував закон про кримінальну відповідальність при призначенні покарання. Суд апеляційної інстанції, установивши, що

прокурор оскаржив вирок про затвердження угоди між сторонами не з тих підстав, що угоду затверджено судом у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 цього Кодексу вона не може бути укладена, дійшов висновку про необхідність відмовити у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою прокурора.

Судова палата погоджується з таким рішенням з огляду на таке. Частиною 4 ст. 399 КПК передбачено, що суддя-доповідач відмовляє у відкритті провадження лише, якщо апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, або судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно з положеннями статті 394 цього Кодексу. Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 цього Кодексу. Ураховуючи вимоги засади диспозитивності (ст. 26 КПК) і те, що п. 3 ч. 3 ст. 394 КПК та ч. 4 ст. 399 КПК чітко регламентують питання спеціальних підстав для оскарження прокурором вироку за угодою про примирення, а також підстав та порядку відмови у відкритті провадження апеляційним судом (у тому числі й у випадках оскарження вироків за угодами), застосування положень ч. 6 ст. 9 КПК для розширення можливостей оскарження прокурором вироку на підставі угоди про примирення виключається.

Отже, апеляційний суд установив, що судові рішення оскаржено прокурором на підставах, на яких воно не може бути ним оскаржено, тому дійшов висновку про необхідність відмовити у відкритті провадження, що відповідає вимогам ч. 4 ст. 399 КПК. Доводи прокурора про те, що суд апеляційної інстанції, відмовляючи у відкритті провадження, залишив поза увагою обставини, які є підставою для відкриття апеляційного провадження, а саме порушення судом першої інстанції загальних засад кримінального провадження при постановленні вироку щодо обвинуваченого, не

ґрунтуються на вимогах закону. Таким чином, судова палата дійшла висновку про те, що з метою постановлення вироку про затвердження угоди про примирення, який відповідав би загальним засадам судочинства, суд має перевіряти відповідність укладеної сторонами угоди вимогам КК та КПК, однак це не розширює повноважень прокурора при оскарженні такого вироку за межі, які чітко визначені законом [343].

Варто відзначити, що у контексті нашого дисертаційного дослідження інститут примирення поєднує у собі елементи як публічних, так і диспозитивних засад, із домінуючою роллю останніх. Адже, враховуючи те, що диспозитивність – це усвідомлена необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні, медіація має яскраво виражені елементи диспозитивності – ініціатива правопорушника або потерпілого на укладення угоди та відстоювання власних інтересів.

Крім цього, диспозитивні засади кримінального судочинства активно застосовуються у зарубіжних країнах, які є підґрунтям розвитку європейської та світової демократії, захисту прав і свобод людини, гуманізму тощо. Недарма саме диспозитивні засади пов'язують, в перше чергу, із забезпеченням прав та інтересів учасників кримінального провадження.

Однак, попри свою популярність та розповсюдженість, інститут примирення у кримінальному провадженні не є одноосібно домінуючим. Дуже важливим, з точки зору кримінального процесу взагалі, є також інститут угод про визнання винуватості.

Показовим у цьому аспекті є досвід деяких зарубіжних країн, які вже давно використовують угоди про визнання вини у кримінальному судочинстві та вже мають певний досвід і позитивні напрацювання щодо його удосконалення та ефективності реалізації.

Так, наприклад, у США існує інститут «угоди про визнання вини». Цей американський (англо-саксонський) кримінально-процесуальний інститут є найвідомішим і найбільш вивченим вітчизняними спеціалістами. Причина такої уваги наших учених до цього інституту полягає в тому, що він найбільш «контрастує» порівняно з вітчизняним принципом встановлення істини в кожній кримінальній справі. «Угоди про визнання» отримали процесуальне оформлення в США в XIX сторіччі; де спочатку вони існували як правозастосовний захід (так само, як і медіація у Франції). Поступово їх було офіційно визнано і законодавцем, і суддями. Зокрема, у 1968-1970 роках Верховний Суд США в низці своїх рішень у конкретних справах визнав конституційність практики «угод про визнання вини», фактично остаточно їх легалізувавши. Сутність інституту «угоди про визнання вини» можна розкрити через такі положення. В американському кримінальному процесі, як відомо, перед судом ніколи не ставилося завдання щодо встановлення об'єктивної (матеріальної) істини, тобто: 1) з'ясування всіх фактичних обставин справи; 2) їх юридичної кваліфікації; 3) прийняття належного рішення в інтересах абстрактного публічного правопорядку (безвідносно до того, на чому наполягають сторони) [134, с. 148].

У цьому сенсі функцією американського суду є не неупереджене самостійне дослідження в кримінальній справі, а неупереджене вирішення суперечки між двома сторонами, що змагаються. Звісно, це не означає, що суд є байдужим до істини. Він прагне встановити істину, але лише тією мірою, наскільки це є необхідним для того, щоб правильно вирішити суперечку. Тобто американський суддя є не «дослідник», а «арбітр». Змагальність визначається в американському процесі більшою цінністю, ніж абстрактне прагнення до об'єктивної істини. Між принципами об'єктивної істини й змагальності є зворотна пропорція: чим меншою мірою суд зобов'язаний шукати істину офіційно, тим більшою мірою рух кримінального процесу й доля кримінальної справи визначаються процесуальною позицією сторін (ступенем їх активності). Суд є пасивним у збиранні доказів. Останні

подають сторони, які переконують суд у правильності своєї позиції. За такого підходу відмова однієї зі сторін від «змагання» зі своїх процесуальним опонентом має з'ясувати суд під час прийняття ним рішення по суті справи (йдеться про певну подібність цивільних процесуальних відмови від позову та визнання позову). Якщо від кримінального переслідування відмовляється сторона обвинувачення, то суд не вправі постановити обвинувальний вирок навіть у тому разі, якщо він переконаний у його повній обґрунтованості. І навпаки, якщо обвинувачений визнає себе винним, то суд, переконавшись у добровільності визнання, зобов'язаний винести обвинувальний вирок і призначити покарання без проведення судового слідства (навіть у скороченому обсязі). Саме така ситуація становить зміст відомого англосаксонського інституту «оголошення себе винуватим», про що вже йшлося. Переважну кількість обвинувальних вироків постановляють не в результаті успішного доказування з боку сторони обвинувачення, а лише тому, що на початку судового розгляду обвинувачений відповів «так» на запитання головуєчого: «Чи визнаєте ви себе винним у пред'явлених пунктах обвинувачення?» Таке трактування змагальності загалом та інститут «оголошення себе винуватим» і породили специфічний феномен судочинства – «угоди про визнання вини» [134, с. 148].

У чинному КПК України провадження на підставі угоди про визнання винуватості також передбачено п. 2 ч. 1 ст. 468 – угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Законодавець чітко визначає суб'єктний склад учасників угоди, а також коло кримінальних правопорушень, у провадженнях по яким можуть укладатись відповідні угоди.

Так, ст. 469 КПК України передбачено, що угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

- 1) кримінальних проступків, нетяжких злочинів, тяжких злочинів;
- 2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;
- 3) особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами [208].

Вважаємо, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються засади публічності та диспозитивності. Враховуючи те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави, першочерговим буде відстоювання саме публічних інтересів, що є прерогативою засади публічності. Під останньому ми розуміємо нормативно закріплений принцип (засаду) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Саме з метою відстоювання публічних інтересів прокурор у кримінальному провадженні при укладенні угоди про визнання винуватості повинен врахувати наступні обставини: 1) ступінь та характер сприяння

підозрюваного чи обвинуваченого у проведенні кримінального провадження щодо нього або інших осіб; 2) характер і тяжкість обвинувачення (підозри); 3) наявність суспільного інтересу в забезпеченні швидшого досудового розслідування і судового провадження, викритті більшої кількості кримінальних правопорушень; 4) наявність суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень або інших більш тяжких кримінальних правопорушень (ст. 470 КПК України).

Нерідко неналежне встановлення чи врахування цих обставин призводить до необґрунтованого та незаконного укладання угоди про визнання винуватості.

Так, наприклад, ухвалою Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 02.04.2021 року у справі № 676/6374/20 суд, заслухавши думку учасників судового провадження, які вважали за необхідне затвердити угоду про визнання винуватості і призначити узгоджену сторонами міру покарання, дослідивши її, вважає, що в затвердженні угоди про визнання винуватості слід відмовити, з наступних підстав. Приписами ч.7 ст. 470 КПК України закріплено, що суд перевіряє угоду на відповідність вимогам цього Кодексу та/або закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: встановлена очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань. З обвинувального акту слідує, що обвинувачений не працює, самостійних заробітків не має, стверджує, що виконати покарання йому допоможуть рідні та близькі. Враховуючи вищевикладене, дослідивши зміст наданої сторонами угоди про визнання винуватості, суд приходить до висновку, що прокурором під час її укладення не в повній мірі були враховані, обставини, визначені у ст. 470 КПК України. Суд, вважає, що узгоджене обвинуваченим та прокурором, за участі захисника, покарання не може бути виконаним не відповідає загальним засадам призначення покарання та суперечить меті призначення покарання і інтересам суспільства. Так, узгоджене сторонами покарання є формальним,

оскільки засуджений фактично не буде його відбувати, так, як штраф за нього сплатять рідні та близькі, оскільки самостійно сплатити обвинувачений не має змоги.

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного, угода про визнання винуватості, укладена в рамках вказаного кримінального провадження, суперечить вимогам КПК України та закону, не відповідає інтересам суспільства, а тому в силу вимог ч. 7 ст. 474 КПК України в її затвердженні слід відмовити [486].

Ще одним прикладом, на цей раз вже належного врахування прокурором обставин, передбачених ст. 470 КПК України, стала ухвала Київського апеляційного суду від 29.06.2021 року у кримінальній справі № 759/6309/21.

Вироком Святошинського районного суду м. Києва від 18.05.2021 затверджено угоду про визнання винуватості, укладену 29.03.2021 між прокурором Святошинської окружної прокуратури м. Києва Балабан Є.О. та підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України, і йому призначено узгоджене сторонами покарання у виді позбавлення волі на строк 1 рік. На підставі ст. 75 КК України обвинуваченого звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням з іспитовим строком 1 рік і на нього покладено обов'язки, передбачені ст. 76 КК України.

25.05.2021 представник ТОВ Споживчий центр подав апеляційну скаргу, в якій просить вирок скасувати і призначити новий розгляд у суді першої інстанції. Обґрунтовуючи право на подання апеляційної скарги, представник посилається на встановлені судом обставини, у відповідності з якими 4 лютого 2021 року близько 13 години 34 хвилини підозрюваний, достовірно знаючи, що грошові кошти в сумі 15 726 гривень, які належать ТОВ Споживчий центр, здобуті ще одним фігурантом провадження, матеріали щодо якого виділено в окреме кримінальне провадження № 12021100080000934, злочинним шляхом, діючи умисно, з корисливих

мотивів, з метою збереження та подальшого збуту зазначеного майна за відсутності ознак легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, отримав від фігуранта частину цих грошей у сумі 6 140 гривень у своє володіння. Також представник вказує, що 04.02.2021 ТОВ Споживчий центр подало заяву про вчинення кримінального правопорушення, а саме, розбою, який відбувся в приміщенні відділення ТОВ Споживчий центр за адресою: м. Київ, вул. Академіка Єфремова, 1, внаслідок якого товариству було завдано майнової шкоди на загальну суму 17 391 гривня 41 копійка. Того ж дня відомості про кримінальне правопорушення були внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12021100080000258 і представник ТОВ Споживчий центр подав клопотання про залучення до цього кримінального провадження як представника потерпілого. А відтак, ТОВ Споживчий центр є потерпілим у кримінальному провадженні № 12021100080000258, і грошові кошти, вилучені у підозрюваного підозрюваного, в сумі 6 140 гривень, належать товариству.

Однак слідчий, не поставивши потерпілого до відома, змінив правову кваліфікацію дій підозрюваного на ст.198 КК України, закінчив досудове розслідування та направив обвинувальний акт до суду, внаслідок чого судовий розгляд відбувся за відсутності потерпілого. Враховуючи те, що згідно з ч.4 ст.469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди, а такої письмової згоди ТОВ Споживчий центр не надавало, то, направляючи до суду обвинувальний акт, в якому потерпілий не зазначений, адже у зв'язку зі зміною кваліфікації дій підозрюваного процесуальний статус товариства зміненим вважати неможливо, слідчий порушив права ТОВ Споживчий центр, внаслідок чого судовий розгляд відбувся без участі потерпілого, чим допущено істотне порушення вимог кримінального процесуального закону.

Вивчивши апеляційну скаргу та матеріали кримінального провадження, суд визнав, що вона подана особою, яка не має на це права, з таких підстав. Згідно з ч.4 ст.394 КПК України вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений: обвинуваченим, його захисником, законним представником, а також прокурором. В обвинувальному акті, який надійшов до суду, відомості про потерпілого були відсутні. Угода про визнання винуватості укладена між прокурором та підозрюваним. А тому суд, виконавши вимоги ст.474 КПК України і не встановивши ніяких перешкод для затвердження угоди, ухвалив вирок. Згідно з ч.1 ст.55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Враховуючи те, що діями підозрюваного, які утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 198 КК України, безпосередньо ТОВ Споживчий центр майнової шкоди завдано не було, цим логічно і пояснюється відсутність потерпілого у кримінальному провадженні.

Посилання представника на те, що ТОВ Споживчий центр є потерпілим саме у кримінальному провадженні № 12021100080000258 і що зміна правової кваліфікації дій підозрюваного не змінює процесуального статусу юридичної особи, яка є потерпілим, є безпідставними. У заяві про вчинення злочину та клопотанні про залучення до провадження як представника потерпілого, копії яких представник долучив до апеляційної скарги, зазначається, що ТОВ Споживчий центр є потерпілим від розбою. Саме таким процесуальним статусом користується товариство у кримінальному провадженні № 12021100080000934, матеріали якого виділені з цього кримінального провадження щодо іншого фігуранта, в якому представляються інтереси потерпілого. Згідно з п.2 ч.3 ст.399 КПК України апеляційна скарга повертається, якщо її подала особа, яка не має права

подавати апеляційну скаргу. Оскільки ТОВ Споживчий центр не є потерпілим у цьому кримінальному провадженні і, зважаючи на особливості оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості, представник не наділений правом у даному кримінальному провадженні подавати апеляційну скаргу, її належить повернути [488].

Слід відзначити, що, незважаючи на наголошені публічні засади кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості, у ньому наявні і диспозитивні засади, які проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження). У цьому аспекті доречним, знову ж таки, вести мову про симбіоз публічних та диспозитивних (приватних) засад у кримінальному провадженні на підставі угод, зокрема про визнання винуватості.

Попри загальне позитивне враження від появи інституту угод у кримінальному судочинстві з прийняттям КПК України 2012 року, у науковій літературі висловлюються також і критичні думки з цього приводу.

Так, наприклад, Т.М. Мирошніченко переконує, що впровадження в кримінальний процес інституту угод суперечить вимозі всебічного, повного дослідження обставин кримінального провадження, що обумовлює можливість помилки під час встановлення особи, яка дійсно вчинила кримінальне правопорушення, а отже, не повною мірою забезпечує виконання завдань кримінального провадження у відповідній частині. Зважаючи на таку обставину, законодавець доцільно передбачив обов'язкову участь захисника в провадженнях на підставі угод (п. 9 ч. 2 ст. 52 КПК). Однак це не знімає занепокоєння, пов'язаного з новаціями в законі, що передбачають можливість укладення угод про визнання вини в провадженнях щодо особливо тяжких злочинів – корупційних і скоєних терористичними групами (пп. 2, 3 ч. 4 ст. 469 КПК). Вважаємо, що злочини, які створюють загрозу національній безпеці держави і суспільства, мають бути розслідувані

всєбічно, повно і неупереджено. У таких провадженнях угоди укладатися не повинні [269, с. 112].

Крім цього, досить часто серед негативних наслідків укладення угод вченими називається відсутність ряду процесуальних прав на оскарження рішень у кримінальному судочинстві, що має місце за умови загального, а не спрощеного порядку досудового та судового провадження.

Так, відповідно до ст. 473 КПК України, наслідком укладення та затвердження угоди про примирення є: 1) для підозрюваного чи обвинуваченого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК та відмова від здійснення прав, передбачених п.1 ч. 4 ст. 474 КПК; 2) для потерпілого – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК та позбавлення права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди [210].

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст.ст. 394, 424 КПК, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених п.1 ч. 4 ст. 474 КПК [208].

Вважаємо, що зазначені проблемні питання є дискусійними, і практична діяльність правоохоронних та судових органів під час застосування цих правових положень дозволить визначити якість та дієвість відповідних правових норм.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу сфери реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні на підставі угод автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Кримінальне провадження на підставі угод характеризується угодами про примирення та визнання винуватості.

2. Угоди про примирення досить часто іменуються як процес медіації, який знаходить все більшого свого поширення кримінальному процесі зарубіжних країн. Вважаємо, що інститут кримінального провадження на підставі угод, зокрема й інститут примирення, є проявом засади диспозитивності у кримінальному судочинстві.

3. У кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються засади публічності і диспозитивності. Враховуючи те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави, першочерговим буде відстоювання саме публічних інтересів, що є прерогативою засади публічності.

4.3. Забезпечення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення

Відповідно до ст. 3 Конституції України, утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави. Це означає, що органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи у кожному своєму рішенні повинні не тільки дотримуватись законності і діяти у чітко визначених межах своєї правової компетенції, а і послідовно та системно забезпечувати дотримання прав і свобод, інтересів громадян України у всіх сферах життєдіяльності суспільства, в т.ч. і кримінальній процесуальній діяльності. Слід наголосити, що завданням кримінального судочинства є також захист прав та свобод людини і громадянина на засадах верховенства права та справедливості. Зміщення акцентів у бік інтересів особи, учасника кримінального провадження – це не тільки вимога сучасних європейських та міжнародних організацій, членом яких прагне стати наша держава, а і стан функціонування нинішнього демократичного українського суспільства, що пов'язано із поширенням впливу диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Визнання пріоритету соціальних цінностей на користь конкретної людини, а не держави, сприйнято переважною більшістю суспільства, у зв'язку з чим у кримінально-процесуальному праві намітилась чітка тенденція до розвитку диспозитивних засад у кримінальному судочинстві, розширення його правозахисної ролі через зміну завдань кримінального процесу, зміцнення правового статусу його учасників, насамперед потерпілого й обвинуваченого, гарантій прав особи [251, с. 187].

Хоча вивченню питання реалізації принципів диспозитивності й публічності присвячено чимало наукових робіт, у тому числі й дисертаційних досліджень (О.П. Герасимчук, С.Л. Дерев'янкіна, Л.В. Карабут, М.А. Маркуш, В.В. Навроцька, В.М. Юрчишин та ін.), постановка проблеми їх співвідношення у справах приватного обвинувачення не з позицій реалізації, а з точки зору забезпечення завдяки реалізації прав, свобод та законних інтересів учасників цього провадження, як показує узагальнення останніх публікацій, не є випадковою. Як показує узагальнення кримінально-процесуальної літератури, приватне обвинувачення в кримінальному судочинстві впродовж тривалого періоду його існування мало різні форми свого закріплення - від фактично основного виду і способу вирішення кримінально-правових спорів в обвинувальному процесі, через повне ігнорування положення потерпілого й обвинуваченого у процесі інквізиційному до оформлення у виді окремого інституту кримінального процесу у змішаній його формі й до перспективи подальшого розвитку як окремого виду судової діяльності, наприклад, медіації [315, с. 723].

Інститут приватного обвинувачення відомий кримінально-процесуальному праву достатньо давно. В юридичній літературі проблемам приватного обвинувачення приділяли увагу видатні процесуалісти як дореволюційного періоду (Д. Тальберг, Л. Таубер, І. Фойницький та ін.), радянських часів (С. Альперт, В. Бож'єв, І. Гальперін, К. Гуценко, В. Даєв, Н. Калашникова, В. Савицький та ін.), так і сучасності (Ю. Грошевий, В. Маляренко, В. Нор, В. Попелюшко, Р. Савонюк та ін.) [251, с. 184]. Так,

наприкінці XIX – початку XX століття були опубліковані монографії А. К. Резона та Л. Я. Таубера, в яких містилося комплексне дослідження матеріально правових, процесуальних та кримінологічних аспектів злочинів приватного обвинувачення. На Україні в 2004 році В.М. Юрчишиним була захищена кандидатська дисертація «Проблеми державного та приватного обвинувачення в судах України», присвячена співвідношенню зазначених видів обвинувачення, а також специфіці правовідносин за участю прокурора та потерпілого з приводу підтримання обвинувачення в судах України. В.М. Юрчишин звертає увагу на те, що «в сучасних умовах зростає роль приватного начала, в тому числі і в кримінальному процесі [545, с. 7].

Проте так було не завжди. Найменший вплив диспозитивності у кримінальному процесі простежується за часів радянської України.

Особливістю кримінальної процесуальної політики радянського періоду з точки зору її доктринального рівня було те, що до справ приватного обвинувачення, які безпосередньо зачіпали інтереси потерпілого, держава відносилася байдуже і тому не була зацікавлена в їх переслідуванні [153, с. 183]. Так, М.С. Строгович вважав, що «злочини, які відносяться до даної категорії, що розглядається, за своїм складом, як правило, є дуже незначними і неважливими... Державі немає сенсу самій, за власною ініціативою, порушувати кримінальне переслідування по цих справах, якщо особа, формально визнана потерпілою від цих злочинів, реально такою себе не відчуває; лише в тому випадку, коли потерпілий просить у держави захисту, відповідний державний орган її надає... Адже головна основа будь-якого особливого порядку порушення справ приватного обвинувачення... полягає в об'єктивній неважливості цих справ, якщо потерпілий суб'єктивно не вважається ображеним» [451, с. 118].

Із розвитком суспільних відносин, поширенням засад демократизму та гуманізму у всіх сферах соціального життя населення, в т.ч. і кримінальній процесуальній діяльності, елементи диспозитивності кримінального

судочинства почали мати більший прояв та вплив. Особливо яскраво це виражалось у справах приватного обвинувачення.

Важливе значення має з'ясування правової природи кримінальних правопорушень, провадження в яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. Як нам вбачається це стосується в першу чергу у встановленні сутності цього явища. Як свідчить аналіз норм діючого КПК України, провадження у формі приватного обвинувачення становить собою прояв вільного (диспозитивного) розпорядження особою наданими їй державою засобами захисту своїх прав і свобод. Саме ж приватне обвинувачення як рушійна сила кримінального процесу одночасно є важливим фактором вирішення конфліктних ситуацій, що можуть виникати як окремий спосіб їх вирішення, де його сучасні форми перетворюються на кримінальний процес [140, с. 97].

О.М. Костовська вважає, що «приватне обвинувачення (в матеріальному аспекті) – це надання потерпілим відповідному органу звернення (із проханням про притягнення до відповідальності) та відомостей про факти щодо наявності суспільно небезпечного і протиправного посягання, яке підпадає під конкретний склад злочину, з можливістю його вирішення на власний розсуд. У процесуальному аспекті – приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінально-процесуальної діяльності приватного обвинувача, який включає звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання нею обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитися від пред'явленого обвинувачення» [199, с. 14].

Прикладом зваженого підходу до врегулювання процесуальних відносин в умовах розширення диспозитивних начал є сучасна модель провадження у формі приватного обвинувачення.

Однак, цим інститутом принцип диспозитивності не обмежується. Оскільки конституція та КПК визнали пріоритетними саме інтереси особи, то

кримінальний процес може і повинен здійснюватись заради інтересів потерпілого від злочину, а не державних інтересів. Протиправне діяння, яке спричинило шкоду особі, завжди повинно закріплювати за потерпілим правовий статус приватного обвинувача у кримінальному процесі, в т.ч. і у провадженні приватно-публічного обвинувачення, з тим, щоб він міг повноцінно виражати свою волю. Тим не менш ставати чи не ставати обвинувачем – це право, а не обов'язок потерпілого, він повинен мати можливість у будь-який момент відмовитись від підтримання обвинувачення. Закінчиться процес чи ні у даному випадку, залежить тільки від того, чи приймає в ньому участь державний обвинувач. Продовження процесу за участю тільки державного обвинувача не суперечить диспозитивності адже воно обумовлено тим, що прокурор представляє публічні інтереси [520, с. 61].

На наш погляд, сьогодні питання розширення меж інституту приватного обвинувачення у чинному КПК України є одним із найбільш дискусійних серед наукової спільноти.

До набрання чинності КПК України 2012 року згідно зі ст. 27 КПК 1960 року притягнення до кримінальної відповідальності не інакше, як за скаргю потерпілого здійснювалося лише за злочини, передбачені ст. 125, ч. 1 ст. 126, ст. 203-1, ч. 1 ст. 206, ст. ст. 219, 229, 231–232-2, 356 Кримінального кодексу України щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян [502].

Варто відзначити, що за дії попереднього КПК 1960 року, а також КК України 2001 року зміни в кримінальному процесуальному законодавстві відбувались постійно. Це було зумовлено суспільно-політичними та соціально-правовими аспектами, пов'язаними із лібералізацією нормативних положень, демократизацією та гуманізацією життя суспільства, визначення зовнішньополітичного вектору у напрямі ЄС тощо.

У зв'язку з Законом України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації

відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» КПК України було доповнено новою ст. 27-2, яка передбачала механізм притягнення до кримінальної відповідальності за заявою юридичної особи в разі вчинення діянь, передбачених ст. 203-1, ч. ст. 206, ст. 219, ст. 229, ст. 231-232-2; ст. 356, ст. 364-1, ст. 365-1, ст. 365-2 Кримінального кодексу України [379].

Кримінальне провадження по даним категоріям справ мало свої особливості, які відрізняли її від інших категорій кримінальних справ, до яких слід віднести: 1) дані справи порушувалися не інакше як за скаргою потерпілого, власника (співвласника) юридичної особи приватного права, якщо завдано шкоду виключно інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; 2) досудове розслідування зазвичай не проводилося; право порушувати справи за скаргами потерпілих належало суду; 3) обвинувачення в суді підтримував потерпілий або його представник; 4) кримінальні справи підлягали закриттю в суді за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним [153, с. 183].

Якщо справа про будь-який із зазначених злочинів мала особливе громадське значення, а також у виняткових випадках, коли потерпілий через свій беспорядний стан, залежність від обвинуваченого чи з інших причин не міг захистити свої законні інтереси, прокурор мав право порушити справу й за відсутності скарги потерпілого. Така справа направлялася для провадження дізнання чи досудового слідства, а після закінчення розслідування розглядалася судом у загальному порядку, а отже, у разі примирення потерпілого з обвинуваченим (підсудним) вона не підлягала закриттю [502].

Вважаємо, що, забезпечуючи правове регулювання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, законодавець намагався максимально захистити інтереси потерпілого, надати йому можливість приймати активну участь кримінальному провадженні, здійснювати кримінальне переслідування осіб, винних у вчиненні таких кримінальних

правопорушень, які безпосередньо зачіпають права, свободи та законні інтереси потерпілого [153, с. 183-184].

У новому КПК України цьому інституту виділено окреме місце (Глава 36). Його віднесено до особливих порядків кримінального провадження у відповідному Розділі VI, що підкреслює значимість цієї форми здійснення кримінального процесу. Отже, відповідно до ст. 477 КПК України 2012 року кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого [208].

Варто зазначити, що нормативному закріпленню таких вагомих змін у кримінальному процесі посприяв ряд факторів, серед яких не останню роль відіграв і міжнародно-правовий чинник. Зокрема, на нашу думку, важливий вплив мала рекомендація № R(85)11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права й кримінального процесу [398] та рекомендація Rec(2006)8 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (далі – Рекомендації) щодо допомоги потерпілим від злочинів [399]. Зміст зазначених Рекомендацій полягає у сприянні здійсненню реформування галузей кримінального права та процесу в напрямку поглиблення їх приватно-правових елементів, тобто підвищення ролі та значення взаємовідносин обвинуваченого (підсудного, підозрюваного) та потерпілого під час здійснення кримінального провадження; а також в необхідності звернення уваги на статус потерпілого як учасника охоронюваних нормами права суспільних відносин, на які було здійснене посягання внаслідок неправомірних дій інших учасників (учасника) – суб'єктів, що вчинили кримінально каране діяння. Однією з причин надання права кримінального переслідування потерпілому є прагнення повернути останньому права повноцінного учасника конфлікту, що виник внаслідок вчинення кримінального правопорушення, що дозволить сформувати нову модель кримінальної юстиції, яка буде орієнтуватись як на застосування покарання відносно винного, так і на відновлення прав

потерпілого тими способами, що є найбільш прийнятними для нього [254, с. 385-386].

В.В. Дорошков у своїй роботі «Приватне обвинувачення: правова теорія і судова практика» вказував на необхідність значного збільшення переліку злочинів, переслідуваних у приватному порядку. Автор зазначає, що «підставами для віднесення того чи іншого злочину до тих, які переслідуються в порядку приватного обвинувачення ... служать: невелика суспільна небезпека злочинів, істотне порушення приватного інтересу, особистих немайнових прав громадян, закріплених в Основному Законі країни». Також автор пропонує критерії розмежування справ приватного і приватно-публічного обвинувачення: «Тільки злочини проти приватних (особистих немайнових) прав громадян, що не порушують грубо публічні інтереси, можуть переслідуватися в порядку приватного обвинувачення, а злочини проти власності слід віднести до злочинів, передбачених в приватно-публічному порядку» [145, с. 44].

КПК України повинен містити комплекс норм, що характеризують призначення та співвідношення публічного і приватного у сучасному вітчизняному кримінальному судочинстві. У такому випадку і правозастосувач, і учасники кримінальної процесуальної діяльності, і суспільство в цілому отримають чітке уявлення про те, якою мірою, ким і якими основними шляхами реалізується в кримінальному провадженні, з одного боку, державний, а з іншого – особистий інтерес суб'єктів [33, с. 39-40].

Вважаємо, що інститут приватного обвинувачення є яскравим прикладом розширення меж засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. Таким чином законодавець надає можливість потерпілому від злочину на свій власний розсуд розпоряджатися правом на ініціювання кримінального переслідування винного, відновлення порушених злочином прав. Звичайно ж ця ситуація стосується випадків, коли порушуються приватні інтереси.

У КПК 2012 року, задля можливого відновлення і збереження подружніх, сімейних та інших близьких родинних стосунків законодавець відповідно у п. 2 і 3 ст. 477 передбачив для потерпілого можливість вибору стосовно подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення, якщо воно вчинене його дружиною (чоловіком), іншим близьким родичем, членом сім'ї потерпілого [211, с. 356]. Цілком обґрунтовано до переліку були віднесені злочини у сфері інтелектуальної власності, передбачені статтями 176, 177, 229, 231 та 232 Кримінального кодексу України (КПК) [203], на необхідність чого неодноразово наголошувалося в спеціальній літературі [498, с. 422].

Попри загальну користь у зв'язку із розширенням меж інституту приватного обвинувачення у кримінальному провадженні, вчені визначають деякі проблемні питання, вирішення яких необхідно для забезпечення ефективності кримінальної процесуальної діяльності та виконання завдань кримінального судочинства.

Так, наприклад, більшість злочинів, віднесених до категорії приватного обвинувачення, є досить поширеними і для сучасного українського суспільства становлять значну проблему. Тому не має кримінологічного обґрунтування включення їх у межі інституту приватного обвинувачення. У такому разі також створюються додаткові проблеми для потерпілих, адже на них перекладається тягар вирішення питання про подання заяви. У зв'язку з цим вони зазнаватимуть тиску з боку злочинців, котрі намагатимуться уникнути відповідальності [95]. Цю проблему можна вирішити посиливши гарантії безпеки потерпілих, які передбачені законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» [383].

Вирішувати питання про застосування щодо потерпілих від вчинення щодо них злочинів, передбачених ст. 477 КПК, заходів безпеки необхідно негайно після звернення з таким проханням. Доцільно було б передбачити механізм застосування відповідних заходів при попередньому зверненні

особи до правоохоронних органів до подання нею заяви про злочин, при бажанні таку заяву подати, будучи впевненою у відсутності загроз для неї та її близьких родичів, членів сім'ї. Недоцільним таке розширення меж інституту приватного обвинувачення також видається через відсутність в українському суспільстві довіри до правоохоронних органів. Саме тому велика ймовірність того, що рішення громадян не звертатись за захистом порушених прав буде обумовлене не можливістю вирішити суперечку приватно, а переконанням у неефективності державного переслідування [95].

Ще одним проблемним питанням, що виникає у кримінальному провадженні є те, що для встановлення справедливого балансу публічних і приватних інтересів у ситуації, що склалася, необхідно, як мінімум, законодавчо врегулювати процедуру провадження у формі приватного обвинувачення, якою, зокрема, передбачити право потерпілого на обов'язкову участь його представника. Водночас необхідно виключити із закону положення, які фактично спрямовані на звуження судом активності сторін у реалізації ними своїх функцій у судовому розгляді. Про наявність такої тенденції свідчить зміст ч. 1 ст. 348 КПК, якою головуєчий, а не прокурор, наділяється правом роз'яснювати суть обвинувачення; ч. 2 ст. 349 КПК, якою суд у кінцевому рахунку визначає об'єм доказів, що підлягають дослідженню в суді [474, с. 142].

Слід наголосити, що розширення меж диспозитивності в аспекті дослідження інституту приватного обвинувачення полягає у змінах в механізмі правового регулювання, зокрема процедурі початку кримінального провадження. Відповідно до ст. 477 чинного КПК України суттєво розширено перелік кримінальних правопорушень, у порівнянні з КПК 1960 року, щодо яких кримінальне провадження розпочинається на підставі заяви потерпілого.

Як зазначає М.І. Тлепова, більшість із них – злочини середньої тяжкості та навіть тяжкі, що не узгоджується із принципом публічності кримінального провадження. Думається, такий підхід до врегулювання

суспільних відносин у даній сфері не буде сприяти виконанню завдань кримінального провадження, оскільки наслідками зазначених у наведеній нормі КПК кримінальних правопорушень може бути стан особи, що унеможливило подання нею заяви про вчинення кримінального правопорушення. У цих випадках, відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України, потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням потерпілими може бути визнано декілька осіб [474, с. 142].

Проблемним, як зазначає В.В. Навроцька, є також прагнення до простого, кількісного збільшення складів злочинів, котрі належать до справ, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, й занадто широке визначення меж розсуду постраждалого при вирішенні ним питання про ініціювання кримінального переслідування значної кількості діянь, що є геть невинуватими. Так на думку авторки, сумнівним є твердження відповідно до якого до діянь, справи про які можуть розпочинатись не інакше як за заявою приватної особи, можуть відноситись тяжкі та особливо тяжкі злочини, злочини що зачіпають більшою мірою публічний інтерес [290, с. 255-263]. Вказане твердження видається доречним, так як необґрунтоване та поспішне розширення повноважень суб'єктів кримінального процесу, що не мають державно-владних повноважень, ігнорування об'єктивних публічних інтересів у сфері кримінальної юстиції може привести до звернення реформ і відновлення statusquo [454, с. 390].

Актуальність застосування положень, що регламентують кримінальне провадження у справах приватного обвинувачення, підвищується, коли виникає необхідність захисту особистих немайнових прав громадян. У цьому випадку, маючи приватне, а не публічне підґрунтя, правоохоронні органи повинні поєднувати, відстоювати та забезпечувати інтереси особисті та публічні. За таких умов слід вести мову про симбіоз диспозитивних та публічних засад у кримінальному провадженні приватного обвинувачення.

Реалізація кримінальної процесуальної політики у сфері кримінального провадження у формі приватного обвинувачення на правозастосовному рівні базується на відповідних джерелах кримінального процесуального регулювання, які визначають порядок правозастосування кримінальних процесуальних норм, що відображають основний зміст інституту приватного обвинувачення в кримінальному судочинстві [153, с. 184].

Так, постанова Пленуму Верховного Суду УРСР «Про судову практику в кримінальних справах, які порушуються не інакше як скаргою потерпілого» від 25 січня 1974 р. № 2 вказує, що «суди повинні мати на увазі, що правильний, відповідно до вимог матеріального та процесуального закону, розгляд справ цієї категорії є однією з умов здійснення права громадян на судовий захист від посягань на їх здоров'я, честь і гідність»; постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» від 2 липня 2004 р. № 13 визначає, що «послідовне і неухильне додержання на всіх стадіях кримінального судочинства норм кримінально-процесуального законодавства України, якими передбачені права потерпілого від злочинів, є однією з гарантій важливих умов здійснення закріпленого ст. 55 Конституції України права громадяни на судовий захист від протиправних посягань» [391; 388].

У сфері кримінального процесу елементи диспозитивності вбачаються в тому, що кримінальні справи приватного обвинувачення порушуються тільки за скаргою потерпілого і підлягають закриттю в разі примирення потерпілого з обвинуваченим до видалення суду до нарадчої кімнати. Кримінальні справи приватно-публічного обвинувачення порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, але закриттю у зв'язку з примиренням потерпілого з обвинуваченим не підлягають. В усіх цих випадках приватний інтерес потерпілого визнається більш значущим, ніж розкриття злочину і покарання винуватого. З урахуванням того, що раніше примирення винного з потерпілим було можливим лише у справах приватного обвинувачення,

введення в КК ст. 46 є великим кроком уперед у запровадженні диспозитивності в кримінальному праві і процесі України. Однак світ давно зрозумів, що не покаранням, а умиротворенням досягається стабільність у суспільстві, і тому все ширше йде на застосування процедур примирення винного з потерпілим і не тільки у справах про злочини невеликої тяжкості [250, с. 10].

Загалом, кримінальне провадження у справах приватного обвинувачення можна охарактеризувати як зростаючий вплив диспозитивності у кримінальному судочинстві, який полягає у вільному розпорядженні особою наданими їй правами з метою забезпечення особистих прав і свобод, а також інтересів як учасника кримінального провадження.

Наприклад, В.В. Дорошков вказує, що цей різновид кримінально-процесуальної діяльності здійснюється в рамках спеціальної правової процедури, яка дозволяє приватному обвинувачеві висловити свою волю щодо необхідності притягнення кривдників до кримінальної відповідальності [145, с.17].

На наш погляд, у цьому аспекті співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення має неабияке значення. Це стосується не тільки формування виваженої політики щодо регулювання кримінальної процесуальної діяльності в цілому шляхом поєднання публічних та приватних інтересів, а і створення надійного підґрунтя для реалізації та захисту прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання завдань кримінального судочинства.

Адже будь-які зміни у процесуальній формі, механізмі правового регулювання, зміщення акценту в бік публічності або диспозитивності – все це спричинить вплив на можливості особи вільно розпоряджатися своїми правами як учасника кримінального провадження. Враховуючи те, що приватне обвинувачення за своєю сутністю та формою має приватне підґрунтя (керується диспозитивними основами), то такого роду зміни у

кримінальному процесі, що негативно впливають на правомочність потерпілого, матимуть негативний вплив і на інститут приватного обвинувачення в цілому. Адже обмеження потерпілого у процесуальній самостійності, позбавляє його можливості вільно розпоряджатися наданими процесуальними правами та, як наслідок, унеможливорює реалізацію захисту прав та свобод, законних інтересів як учасника кримінального провадження.

Інакше кажучи, для здійснення й забезпечення належного захисту приватних прав та інтересів особи саме тими способами і у тих формах, що втілюються у провадження по справах приватного обвинувачення, важливу роль відіграють диспозитивні засади та їх реалізація, у тому числі й у відповідних кримінально-процесуальних нормах [315, с. 724].

У той же час слід вказати на те, що сьогодні саме держава виступає (принаймні, декларує такі наміри) основним гарантом існування й забезпечення належної реалізації прав та свобод індивіда, в тому числі й кримінально-процесуальних прав осіб, які є учасниками провадження у справах приватного обвинувачення. Як слушно вказано у правовій літературі, кримінальний процес – це вид державної діяльності, де саме держава через спеціально створені нею органи бореться зі злочинністю, охороняє від злочинних посягань конституційний лад, соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян, права й законні інтереси юридичних осіб [205, с. 11]. А тому створення умов для діяльності по забезпеченню належного захисту приватних прав та інтересів особи як учасника провадження по справах приватного обвинувачення можливі лише за участю держави та її спеціальних органів. Важливу роль у цьому відіграють публічні засади та їх реалізація, в тому числі й у відповідних кримінально-процесуальних нормах [315, с. 724].

Із вище зазначеного слідує, що інститут приватного обвинувачення, який є уособленням впливу диспозитивності у кримінальному провадженні, не може бути повністю позбавлений публічності, бути відокремленим від державних та суспільних інтересів. Адже держава, через владні

повноваження, створює відповідні умови для реалізації прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, що є своєрідними гарантіями кримінального судочинства.

Отже, у провадженні по справах приватного обвинувачення у тій чи іншій формі будуть зустрічатися і проявляти себе явища, правова природа яких пов'язується або походить від держави. Приміром, ними можуть бути кримінально-процесуальні норми, що регламентують підстави й порядок провадження у справах приватного обвинувачення як установлені й забезпечені державою правила поведінки. Це також обов'язкова участь у певних випадках прокурора як представника держави, а також владне рішення по справі приватного обвинувачення, яке виноситься від імені держави, виконання якого забезпечено державним примусом [315, с. 724-725].

Це ще раз доводить, що функціонування інституту приватного обвинувачення лише на диспозитивних основах є неможливим. Публічність забезпечує не тільки державно-владний вплив на кримінальну процесуальну діяльність, а і створює передумови для ефективної реалізації прав і свобод, інтересів учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

У сучасних умовах подальшого реформування вітчизняної правової системи та кримінально-процесуального законодавства вилучення публічного елемента, як вважає С.І. Перепелиця, суттєво знижує рівень гарантування і ступінь захищеності прав та свобод особи, що навряд чи можна розглядати як позитивний момент. І навпаки, коли йдеться про посилення дії, зокрема, принципу публічності, що призводить до зменшення проявів диспозитивності, то досліджуване нами явище починає наблизатися за своєю формою до, так би мовити, «звичайного» режиму провадження по кримінальних справах, що теж тягне припинення функціонування відповідного інституту й окремого провадження [315, с. 725].

Слушно наголошує В.В. Дорошков, зазначаючи, що приватне обвинувачення, як різновид кримінально-процесуальної діяльності реалізується в рамках спеціальної правової процедури, що дозволяє приватному обвинувачеві висловити власну волю стосовно необхідності притягнення винних до кримінальної відповідальності [145, с. 17]. Провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням в системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [378, с. 187].

Слід акцентувати увагу на тому, що інститут приватного обвинувачення уособлює вплив засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. Це передбачає наявність зацікавленого суб'єкта (потерпілого) як у ініціюванні початку кримінального переслідування, так і оголошенні підозри, притягненні винного до відповідальності, відшкодуванні завданих збитків тощо.

Про те, що провадження у формі приватного обвинувачення має свої особливості, важко заперечувати. Це проявляється в наступних моментах: у статусі засновника і обвинувача; в порядку відкриття провадження; особливостях доказування; в можливості у будь-який момент закрити провадження, тощо [140, с. 98]. Для проваджень приватного обвинувачення встановлені особливі підстави їх закриття, які розширюють коло обставин, якими регламентоване закриття кримінальних проваджень як публічного, так і приватно-публічного обвинувачення, і які зумовлені диспозитивним характером приватної форми кримінального переслідування [252, с. 43].

При аналізі законодавчого рівня реалізації кримінальної процесуальної політики України у сфері кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, приходимо до висновку, що у КПК України 2012 року сформульовано чимало суттєвих наукових та практичних пропозицій щодо його удосконалення. Главою 36 передбачено кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення [153, с. 184].

Отже, за результатами проведеного аналізу забезпечення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення автор дійшов наступних висновків.

1. Встановлено, що для ефективного функціонування інституту приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України, однаково важливим є наявність як публічних, так і диспозитивних засад.

2. Особливо актуально співвідношення приватних та публічних інтересів знаходить своє відображення у кримінально-процесуальній формі, адже особисті права потерпілого (приватні, диспозитивні) можуть реалізовуватись за наявності відповідного механізму правового регулювання та процесуальної процедури.

3. Подальше удосконалення кримінального судочинства в цілому та інституту приватного обвинувачення зокрема повинно відбуватися як у площині розвитку диспозитивної засади, так і публічної, за умови збереження балансу їх співвідношення з метою забезпечення ефективної реалізації прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

4. Визначено, що розширення переліку кримінальних правопорушень щодо яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, є розширенням меж диспозитивності у кримінальному судочинстві та вимогою європейської та міжнародної спільноти щодо інтеграції демократичних та гуманістичних основ у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство.

4.4. Шляхи оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України

Важливість наукового пізнання сутності та співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні зумовлена пошуком оптимальної моделі взаємозв'язку між відчуттям захищеності особи і суспільства від злочинних посягань та від свавілля і помилок посадових осіб

державної влади, що здійснюють кримінальне провадження, а також рівнем захищеності приватного життя від втручання держави у зв'язку із виконанням завдань кримінального судочинства.

Наше дисертаційне дослідження має на меті ґрунтовне вивчення сутності та змісту засад публічності і диспозитивності, аспектів їх співвідношення, меж впливу, проблемних питань реалізації у кримінальному провадженні, щоб на основі цього можна було визначити шляхи оптимізації реалізації цих засад у кримінальному судочинстві.

За результатами проведення наукового дослідження, автором сформульовано наступні напрями оптимізації цієї діяльності:

- 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві;
- 2) формулювання мети кримінального провадження;
- 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві;
- 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України;
- 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства;
- 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення;
- 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування.

Пропонуємо аргументувати авторську позицію та навести власні думки з приводу запропонованих шляхів оптимізації реалізації публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні України.

Напрям 1: визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві. Наведені нами у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження аргументи дають підстави стверджувати, що публічність та диспозитивність є головними системоутворюючими елементами системи кримінального судочинства. При цьому, кожний із них окремо характеризується власними, притаманними інтересами, суб'єктами реалізації та засобами захисту.

Рушійною силою кримінального провадження визначено інтерес. Поєднання публічних інтересів (держави і суспільства) та диспозитивних (особистих) є запорукою ефективності кримінального судочинства та гарантією виконання його завдань.

Публічний характер інтересів захищається у кримінальному судочинстві та обумовлений публічністю таких правових категорій як «злочин» та «покарання». Перспективи розвитку засад публічності у кримінальному провадженні зумовлюються розвитком змісту публічного інтересу, закріпленням відповідних прав та обов'язків учасників кримінального провадження, розвитком засобів захисту та гарантій реалізації публічних інтересів.

У свою чергу, перспективи розвитку засад диспозитивності у кримінальному провадженні України зумовлені розвитком індивідуальних інтересів, закріпленням у нормативно-правових актах правомочностей учасників провадження, які відстоюють особистий інтерес, визначенням засобів захисту цих прав та процедури їх відновлення у разі порушення.

Слід акцентувати увагу, що процес кримінального судочинства можна охарактеризувати як процес розвитку правових відносин, предметом яких є такі правові категорії як «злочин» та «покарання». Адже, кожний окремо взятий учасник кримінального провадження є чимось цілим в межах своїх особистих чи професійних інтересів, і, в той же час, частиною цілого в межах всього кримінального судочинства, яке має загальний інтерес. Так, наприклад, потерпілий як учасник кримінального провадження, намагаючись

реалізувати особистий інтерес в рамках загального, зберігає при цьому індивідуальну самовизначеність. У цьому аспекті простежується домінування диспозитивних засад кримінального провадження над публічними. Якщо ж до провадження залучається учасник, який не має особистих інтересів та зацікавленості, наприклад експерт, то слід вести мову про забезпечення реалізації публічних інтересів у кримінальному судочинстві.

Сьогодні з особливою гостротою постає питання визначення основного кримінального процесуального інтересу кримінального судочинства. Виходячи із логіки вітчизняного нормотворця (ст. 2 КПК України), вважаємо, що основним кримінальним процесуальним інтересом є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Похідними від основного кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві мають бути визнані цивільно-правові інтереси. Вони, в основному, пов'язані із вирішенням питань про відшкодування завданих збитків, заподіяних вчиненням злочину, витрат, пов'язаних із проведенням деяких процесуальних дій (наприклад, експертиз), судових витрат, а також компенсацією (відшкодуванням) шкоди, завданої незаконними діями посадових осіб органів державної влади, зокрема учасників кримінального процесу, що здійснюють кримінальне провадження тощо.

Напрямок 2: формулювання мети кримінального провадження. Нажаль, український законодавець не визначив конкретну мету, обмежившись лише перерахунком завдань кримінального провадження.

Однак, слід звернути увагу, що основний кримінальний процесуальний інтерес сьогодні не збігається за змістом із кримінально-правовим інтересом. Адже у ст. 1 КК України визначено, що Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних

посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

У цьому випадку пропонуємо уніфікувати зміст мети кримінального судочинства, поєднавши кримінальний процесуальний інтерес із кримінально-правовим. Таким чином, метою кримінального провадження є забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

У зв'язку з цим, автором дисертаційного дослідження пропонується внести зміни до законодавчих актів та викласти правові положення у наступній редакції:

КПК України:

Стаття 2. «Мета і завдання кримінального провадження»

1. Метою кримінального провадження є забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Частину першу вважати частиною другою.

КК України:

Стаття 1. «Мета кримінального провадження і завдання Кримінального кодексу України»

1. Метою кримінального провадження є забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від

протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Частину першу вважати частиною другою, а частину другу – третьою.

Напрямок 3: встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві. Встановлено залежність між перспективами розвитку співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні та перспективами взаємодії публічних та приватних основ, елементів (явищ і предметів), притаманних соціальному життю українського суспільства в цілому.

Наголошено на важливості усвідомлення соціальної значущості та призначення кримінального судочинства як регулятора суспільних відносин. Не секрет, що співвідношення засад публічності та диспозитивності у такому кримінальному судочинстві залежить також і від політичного вектору, організації політичної влади, структури та ієрархії побудови державних органів та інституцій тощо.

У випадку, коли держава прагне до забезпечення гідних умов існування для своїх громадян, соціального захисту та рівних можливостей для реалізації прав і свобод, законних інтересів, то у сфері кримінального судочинства така тенденція буде проявлятися у динаміці співвідношенні засад публічності та диспозитивності із домінуючою роллю останньої.

Головною умовою, що визначає співвідношення публічних та диспозитивних засад у кримінальному провадженні України є, на наш погляд, узгодження інтересів державних, суспільних та особистих в сфері кримінального судочинства.

Засада публічності становить основу кримінального судочинства, тому що характеризується та через неї реалізується публічний інтерес, мета кримінального провадження, гарантується дотримання прав та виконання обов'язків учасниками кримінального процесу тощо. Публічність як принцип кримінального судочинства проявляється у солідарній діяльності особи та

держави (посадові особи, що здійснюють процес) під час кримінального провадження, спрямованої на досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства. Публічність реалізується через імперативні правові норми, які є обов'язковими до виконання всіма учасниками кримінального провадження, тому що вони мають нормативно-правове закріплення.

У свою чергу, засада диспозитивності у кримінальному провадженні характеризується автономністю особи-учасника процесу, що забезпечує реалізацію особистих інтересів, та передбачає як активну процесуальну поведінку, так і пасивність у використанні правових можливостей під час кримінального провадження. Диспозитивність реалізується через уповноважуючі правові норми та визначає ступінь участі особи у кримінальній процесуальній діяльності на основі власного волевиявлення та шляхом використання наданих правових можливостей.

Напрям 4: нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. У чинному КПК України (ст. 25) передбачено засаду публічності, зміст якої полягає в тому, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила

Акцентовано увагу, що закріплене нормативне визначення публічності не відображає весь обсяг сутності цієї категорії. Поряд з цим, немає одностайності і у думках вчених щодо тлумачення публічності як принципу (засади) кримінального судочинства. У зв'язку з цим, автором пропонується

внести зміни до КПК України та викласти правові положення у наступній редакції:

Стаття 25. Публічність.

1. Публічність – це нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Частину першу вважати частиною другою.

Стосовно розуміння змісту засади диспозитивності у кримінальному провадженні, а також її нормативно-правового закріплення – ситуація не краща.

Дослідження питань диспозитивності у кримінальному провадженні України засвідчило, що не дивлячись на значний внесок вчених, багато проблем залишаються недослідженими або дискусійними. Підтвердженням цього є той факт, що серед вчених-процесуалістів немає єдності думок щодо визначення диспозитивності у кримінальному провадженні, тому вони по-різному тлумачать дане поняття.

У зв'язку з цим, автором пропонується внести зміни до КПК України та викласти правові положення у наступній редакції:

Стаття 26. Диспозитивність.

1. Диспозитивність – це принцип кримінального процесу, який характеризується усвідомленою необхідністю активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Частини першу, другу, третю та четверту вважати другою, третьою, четвертою та п'ятою відповідно.

Напрямок 5: чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства. Серед станів зв'язку публічності та диспозитивності, що впливають на їх баланс рівноваги, можна визначити наступні: 1) свобода особи у кримінальному провадженні, забезпечена державним механізмом регулювання кримінальних процесуальних відносин (домінування диспозитивних засад); 2) примус до досягнення мети кримінального провадження (пріоритет публічності); 3) розподіл функцій між учасниками кримінального провадження (домінування залежить від активності посадової чи особистої).

Досить цікавою є думка І.А. Тітко на питання співвідношення диспозитивних засад у кримінальному процесі з дискреційними повноваженнями представників державних органів (засада публічності), що дало можливість дійти висновку про обернено пропорційний зв'язок даних правових явищ та виділити три варіанти співвідношення приватних засад і дискреційних повноважень у нормативному регулюванні кримінальних процесуальних правовідносин: а) повне панування приватного інтересу і відсутність дискреції; б) паритетне співвідношення (рішення не може бути прийняте без відповідного волевиявлення приватної особи, але при цьому врахувати це волевиявлення чи відхилити його за недоцільністю – право державного органу); в) незв'язаність правозастосовника волевиявленням приватної особи і можливість приймати рішення виходячи з власного уявлення про доцільність тієї або іншої процесуальної дії [473, с. 343].

Автором дисертаційного дослідження, на підставі наукового аналізу та порівняльно-правового методу пізнання явищ і процесів, узагальнено аспекти співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та запропоновано їх систематизацію у вигляді 21 правової формули: 1) принципи-партнери; 2) засади-конкуренти; 3) обернено пропорційна

залежність публічності та диспозитивності; 4) протиставлення, намагання розвести приватні та публічні інтереси; 5) публічність є підґрунтям диспозитивності; 6) публічність – це сукупність приватних (диспозитивних) інтересів; 7) зв'язок, заснований на концепції суспільного договору; 8) розумність поєднання домінування публічності з елементами диспозитивності; 9) взаємовідносини суб'єктів публічності та диспозитивності; 10) поєднання методів правового регулювання – імперативних та диспозитивних; 11) пропорційність в регулюванні кримінально-процесуальних відносин; 12) залежність від побудови нормативного матеріалу; 13) ілюзія рівноправності; 14) баланс публічних і приватних інтересів; 15) взаємовиключні засади; 16) «категорії різного рівня абстракції»; 17) бінарність публічності та диспозитивності; 18) «сплетіння публічності та диспозитивності»; 19) визначення «кордонів» поширення диспозитивності у кримінальному судочинстві – пріоритет приватного інтересу в одних сферах провадження, панування засади публічності в інших; 20) специфічність, унікальність зв'язку публічності та диспозитивності; 21) принцип публічності кримінального судочинства не суперечить диспозитивній побудові процесу.

Також, у зв'язку з цим, визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку (21 правова формула відповідно): 1) передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) визначення стану правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями; 3) регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції); 4) вплив державно-правової політики (в т.ч. і кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку законодавства, тип судочинства тощо;

5) закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), які регламентують правові механізми захисту та забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні; 6) рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законослухняній правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. і кримінального процесуального; 7) історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. і правовій; 8) характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від активності та ефективності роботи владних суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; 9) поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства та держави з метою і захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві, і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження; 10) унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність); 11) необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального судочинства; 12) юридична природа кримінального процесу, яка ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній; 13) сучасна ідеологія кримінального судочинства, яка стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал; 14) закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також

необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю на злочинність в державі; 15) погляди вчених на слідчо-змагальних характер кримінального судочинства; 16) спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру; 17) конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування; 18) наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування; 19) критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства; 20) визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності; 21) ініціатива та процесуальний інтерес сторін кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

Диспозитивні засади у кримінальному провадженні, що характеризуються особистим інтересом та власним волевиявленням, створюють передумови як для солідарності індивідуальних інтересів із державними у випадку необхідності досягнення мети кримінального провадження (публічні інтереси – державні та суспільні), так і для їх автономності у випадку досягнення особистих інтересів у кримінальному судочинстві.

Таким чином, слід відзначити, що умовою розвитку та функціонування засад публічності за рахунок засад диспозитивності є створення належних процесуальних механізмів, можливостей для реалізації індивідуальних інтересів учасниками кримінального провадження.

Взаємозв'язок засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України характеризується співвідношенням правових засобів захисту публічних інтересів, до яких відносяться процесуальні обов'язки, заборони, правові обмеження, правова компетенція тощо, а також правових засобів захисту особистих інтересів, які реалізуються учасниками кримінального провадження через надані правові можливості.

Напрям б: запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення.

Угоди про примирення досить часто іменуються як процес медіації, який знаходить все більшого свого поширення кримінальному процесі зарубіжних країн. Вважаємо, що інститут кримінального провадження на підставі угод, зокрема й інститут примирення, є проявом засади диспозитивності у кримінальному судочинстві. Український законодавець не встановлює обов'язку перед посадовими особами про з'ясування можливості застосування медіації у кримінальному провадженні. Визначено лише те, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

Поряд з цим слід звернути увагу на досвід зарубіжних колег у цьому напрямі, передусім Німеччини. Практика еволюції медіації у кримінально-процесуальну політику Німеччини датується 1985 роком.

Сьогодні органи кримінальної юстиції Німеччини зобов'язані встановлювати можливість досягнення примирення у кожному кримінальному провадженні. Навіть більше, такі дії повинні проводитись на кожній стадії кримінального процесу. Проведення медіацій у Німеччині здійснюється службами медіації. Вони можуть функціонувати як: 1) підрозділ суду для неповнолітніх; 2) підрозділ соціальних установ; 3) як незалежні організації [266, с. 76].

Вбачається можливим запровадження такого досвіду й в українському кримінальному судочинстві. Тобто йдеться мова про обов'язковість визначення у кожному кримінальному провадженні, де є правові підстави для цього, можливості застосування медіаційної процедури. Результатом такого організаційного підходу стане збільшення кількості укладених угод про примирення у кримінальному провадженні. Це, у свою чергу, сприятиме зменшенню процесуального навантаження на слідчі підрозділи та підрозділи

дізнання, які сьогодні неймовірно перевантажені. А кримінальне процесуальне законодавство за таких умов й надалі рухатиметься у бік гуманізації нормативно-правових актів, а держава – демократизації суспільного життя.

Напрямок 7: введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування. Розвиток змагальних засад у кримінальному процесі зумовив висунення пропозицій щодо введення інституту «адвокатського розслідування» «паралельного розслідування чи слідства», «пізнавально-розшукової діяльності адвоката», «розшукової діяльності захисника» на позначення діяльності адвоката з проведення слідчих дій з метою самостійного збирання доказів у кримінальному провадженні [94].

Такі ідеї вже висловлювались раніше, ще за часів КПК 1960 року, однак сам підхід вчених до його запровадження був розкритикований.

Серед основних недоліків наголошувались наступні: 1) впровадження цього інституту в кримінальний процес України суперечить його публічній природі, є порушенням принципу публічності; 2) для того, щоб застосовувати кримінально-процесуальні норми, а в нашому випадку – проводити слідчі дії, адвокат має бути наділений владнорозпорядчими повноваженнями. Крім того, проведення слідчих дій, а тим паче адвокатського розслідування пов'язано із застосуванням заходів процесуального примусу, що також вимагає наявності у суб'єкта владних повноважень; 3) посилення окремих авторів на положення п. 13 ч. 2 статей 66 і 48 КПК України уявляється сумнівним, оскільки в ч. 2 ст. 66 таке джерело доказів, як «акти адвоката» не зазначено, а вживання в п. 13 ч. 2 ст. 48 КПК України конструкції «збирання відомостей про факти, які можуть бути використані як доказ» прямо вказує на можливість отримання такої інформації непроцесуальним шляхом з наступним залученням її як доказів у справі тощо [94].

Сьогодні, в умовах зростаючого впливу диспозитивних засад у кримінальному провадженні, це питання є досить актуальним і потребує ґрунтовного аналізу.

Основним «меседжем» запровадження інституту альтернативного чи паралельного розслідування є запровадження додаткових правових можливостей для учасників кримінального провадження, наприклад для захисника. При цьому, слід розуміти, що захисника неможливо наділити державно-владними повноваженнями і, тим паче, він не буде забезпечувати реалізацію публічних інтересів в першу чергу, тому пріоритетними для нього залишаються представницькі особисті інтереси клієнта. У цьому випадку доречним, на наш погляд, є закріплення можливості проведення процесуальних дій, які матимуть пізнавально-розшукову діяльність, та, у випадку дотримання чинного законодавства під час збирання доказів, визнання зібраних матеріалів та долучення їх до офіційних матеріалів кримінального провадження.

У такому випадку можна стверджувати, що інститут альтернативного чи паралельного розслідування розширює межі диспозитивності у кримінальному провадженні та надає можливості учасникам процесу реально впливати на хід та результати розслідування.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу шляхів оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, автор дисертаційного дослідження дійшов наступних висновків.

1. Актуальність пізнання сутності та співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні зумовлена пошуком оптимальної моделі взаємозв'язку між відчуттям захищеності особи і суспільства від злочинних посягань та від свавілля і помилок посадових осіб державної влади, що здійснюють кримінальне провадження, а також рівнем захищеності приватного життя від втручання держави у зв'язку із виконанням завдань кримінального судочинства.

2. Сформульовано напрями оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема:

- 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві;
- 2) формулювання мети кримінального провадження;
- 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві;
- 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України;
- 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства;
- 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення;
- 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування.

Висновки до розділу 4

Чинний КПК України детально не регламентує порядок звільнення від кримінальної відповідальності за різними підставами. У ньому наголошено, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Законом України про кримінальну відповідальність (у зв'язку з дійовим каттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки, із зміною обстановки, із закінченням строків давності чи із застосуванням примусових заходів виховного характеру). Так, згідно зі ст. 44 КК України порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлюється законом. Відповідно до ст. 284 КПК України, звільнення особи від кримінальної відповідальності здійснюється шляхом закриття кримінального провадження за відповідною підставою (ч. 2).

Враховуючи те, що положення КПК України, які регламентують підстави звільнення від кримінальної відповідальності є бланкетними, тобто

«відсилованими» на норми матеріального права – положення КК України (ст.ст. 44-49, 97), автором проведено аналіз поширення принципів публічності та диспозитивності під час вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності в аспекті дослідження передбачених КК України підстав.

Дійове каяття (ст. 45 КК України). Передбачення законодавцем можливості для винного покаятись, відшкодувати завдану шкоду та клопотати перед прокурором і судом про звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні. У свою чергу, обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» дієвого каяття та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у перевірці (після прокурора) дієвості каяття та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. У цьому випадку дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

Примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України). Сьогодні інститут примирення уособлює собою вплив засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. Крім цього, особливістю інституту примирення є те, що він поєднує у собі як публічні, так і диспозитивні прояви, адже спрямований на забезпечення інтересів у кримінальному судочинстві – приватних та публічних. Наголошено на двосторонньому впливі з одного боку засад публічності та диспозитивності, а з іншого – інституту примирення, як одне на одного, так і на розвиток кримінального провадження в цілому. Співвідношення публічності та диспозитивності між

собою також носить регулятивний характер і впливає на поведінку учасників кримінального провадження, визначаючи межі їх прав та обов'язків, пріоритети інтересів (приватних та публічних), встановлює баланс у забезпеченні та дотриманні прав і свобод учасників кримінального провадження, вимог кримінального процесу, завдань кримінального судочинства.

Передача особи на поруки (ст. 47 КК України). Передбачення права на передачу особи на поруки колективу є проявом диспозитивності у кримінальному провадженні. У даному випадку особливістю є те, що не учасник кримінального провадження користується диспозитивним правом, а сторонній суб'єкт – колектив, у якому працює особа. При цьому публічність проявляється у кримінальному провадженні через дії прокурора та суду, які представляють публічні інтереси (державні та суспільні).

Зміна обстановки (ст. 48 КК України). Право підозрюваного, обвинуваченого, їх захисників подавати клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – це диспозитивне право учасника кримінального провадження, який відстоює особистий інтерес. Процесуальна діяльність прокурора та судді у розгляді та перевірці підстав, а також вирішенні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – це прояв публічності суб'єктів державно-владних повноважень, які відстоюють публічний інтерес (державний, суспільний).

Закінчення строків давності (ст. 49 КК України). Провадження про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності є правовою площиною використання диспозитивних прав учасниками кримінального провадження (підозрюваний, обвинувачений, захисник тощо) та виконання публічних обов'язків щодо реалізації завдань кримінального судочинства (охорона та захист прав, свобод та інтересів учасників провадження) суб'єктами державно-владних повноважень, які відстоюють публічні інтереси.

Застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України). Розгляд питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру може ініціюватись: 1) в межах публічності кримінального провадження – прокурором, який представляє державні та суспільні (публічні) інтереси і своєю активною поведінкою сприяє виконанню завдань кримінального судочинства; 2) в межах диспозитивності кримінального провадження – підозрюваним (обвинуваченим), законним представником, захисником, які переслідують реалізацію особистого інтересу. Крім цього, диспозитивність також проявляється у наданні згоди підозрюваного (обвинуваченого) його законного представника на заявлення прокурором клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Встановлено, що засади публічності та диспозитивності «активно взаємодіють» між собою під час вирішення питань про звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні з тих чи інших підстав.

Аргументовано, що передбачення законодавцем підстав для звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» цих підстав та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у їх перевірці (після прокурора) та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. У цьому випадку дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та

законних інтересів учасників кримінального провадження; щоб до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

Кримінальне провадження на підставі угод характеризується угодами про примирення та визнання винуватості.

Угоди про примирення досить часто іменуються як процес медіації, який знаходить все більшого свого поширення кримінальному процесі зарубіжних країн. Вважаємо, що інститут кримінального провадження на підставі угод, зокрема й інститут примирення, є проявом засади диспозитивності у кримінальному судочинстві. Український законодавець не встановлює обов'язку перед посадовими особами про з'ясування можливості застосування медіації у кримінальному провадженні. Визначено лише те, що слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення.

У положеннях вітчизняного КПК яскраво простежуються елементи диспозитивності кримінального провадження, які проявляються у ініціативі суб'єктів, що відстоюють власний інтерес у кримінальному судочинстві – потерпілий, підозрюваний, обвинувачений. Сфера дії інституту примирення у кримінальному провадженні поширюється на конкретну категорію кримінальних правопорушень (злочинів і проступків).

Інститут примирення поєднує у собі елементи як публічних, так і диспозитивних засад, із домінуючою роллю останніх. Адже, враховуючи те, що диспозитивність – це усвідомлена необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні, медіація має яскраво виражені елементи диспозитивності – ініціатива правопорушника або потерпілого на укладення угоди та відстоювання власних інтересів.

У чинному КПК України провадження на підставі угоди про визнання винуватості також передбачено п. 2 ч. 1 ст. 468 – угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості. Законодавець чітко визначає суб'єктний склад учасників угоди, а також коло кримінальних правопорушень, у провадженнях по яким можуть укладатись відповідні угоди.

Встановлено, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються також засади публічності і диспозитивності. Враховуючи те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави, першочерговим буде відстоювання саме публічних інтересів, що є прерогативою засади публічності. Незважаючи на наголошені публічні засади кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості, у ньому наявні і диспозитивні засади, які проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження). У зв'язку з цим доречно вести мову про симбіоз публічних та диспозитивних (приватних) засад у кримінальному провадженні на підставі угод, зокрема про визнання винуватості.

Доведено, що прикладом зваженого підходу до врегулювання процесуальних відносин в умовах розширення диспозитивних начал є сучасна модель провадження у формі приватного обвинувачення.

Наголошено, що інститут приватного обвинувачення є яскравим прикладом розширення меж засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. Таким чином законодавець надає можливість потерпілому від злочину на свій власний розсуд розпоряджатися правом на ініціювання кримінального переслідування винного, відновлення порушених злочином прав. Звичайно ж ця ситуація стосується випадків, коли порушуються приватні інтереси.

Акцентовано увагу на співвідношенні засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення. Це стосується не тільки формування вираженої політики щодо регулювання кримінальної процесуальної діяльності в цілому шляхом поєднання публічних та приватних інтересів, а і створення надійного підґрунтя для реалізації та захисту прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання завдань кримінального судочинства.

Визначено, що будь-які зміни у процесуальній формі, механізмі правового регулювання, зміщення акценту в бік публічності або диспозитивності – все це спричинить вплив на можливості особи вільно розпоряджатися своїми правами як учасника кримінального провадження. Враховуючи те, що приватне обвинувачення за своєю сутністю та формою має приватне підґрунтя (керується диспозитивними основами), то такого роду зміни у кримінальному процесі, що негативно впливають на правомочність потерпілого, матимуть негативний вплив і на інститут приватного обвинувачення в цілому. Адже обмеження потерпілого у процесуальній самостійності, позбавляє його можливості вільно розпоряджатися наданими процесуальними правами та, як наслідок, унеможлиблює реалізацію захисту прав та свобод, законних інтересів як учасника кримінального провадження.

Наголошено про розширення меж диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення, зокрема щодо систематизації ряду проблемних питань, зокрема: 1) збільшення переліку злочинів у справах приватного обвинувачення тягне за собою відповідне збільшення процесуального навантаження та потерпілого, який є ініціатором початку кримінального переслідування; 2) можливий ріст тиску з боку злочинців на потерпілих з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 3) віднесення до цієї сфери тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають у більшій мірі на публічні інтереси, аніж особисті (приватні) тощо.

Встановлено, що інститут приватного обвинувачення, який є уособленням впливу диспозитивності у кримінальному провадженні, не може бути повністю позбавлений публічності, бути відокремленим від державних та суспільних інтересів. Адже держава, через владні повноваження, створює відповідні умови для реалізації прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, що є своєрідними гарантіями кримінального судочинства. За таких умов, для ефективного функціонування інституту приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України, однаково важливим є наявність як публічних, так і диспозитивних засад.

Визначено, що подальше удосконалення кримінального судочинства в цілому та інституту приватного обвинувачення зокрема повинно відбуватися як у площині розвитку диспозитивної засади, так і публічної, за умови збереження балансу їх співвідношення з метою забезпечення ефективної реалізації прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Актуальність пізнання сутності та співвідношення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні зумовлена пошуком оптимальної моделі взаємозв'язку між відчуттям захищеності особи і суспільства від злочинних посягань та від свавілля і помилок посадових осіб державної влади, що здійснюють кримінальне провадження, а також рівнем захищеності приватного життя від втручання держави у зв'язку із виконанням завдань кримінального судочинства.

Сформульовано напрями оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема: 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві; 2) формулювання мети кримінального провадження; 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві; 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України;

5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства; 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту примирення; 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування.

Наголошено, що публічність та диспозитивність є головними системоутворюючими елементами системи кримінального судочинства, при цьому, кожний із них окремо характеризується власними, притаманними інтересами, суб'єктами реалізації та засобами захисту.

Визначено, що основним кримінальним процесуальним інтересом є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Сформульовано мету кримінального провадження – забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів громадян, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Наголошено на важливості усвідомлення соціальної значущості та призначення кримінального судочинства як регулятора суспільних відносин. Зазначено, що співвідношення засад публічності та диспозитивності у такому кримінальному судочинстві залежить також і від політичного вектору, організації політичної влади, структури та ієрархії побудови державних органів та інституцій тощо. У випадку, коли держава прагне до забезпечення гідних умов існування для своїх громадян, соціального захисту та рівних можливостей для реалізації прав і свобод, законних інтересів, то у сфері кримінального судочинства така тенденція буде проявлятися у динаміці

співвідношенні засад публічності та диспозитивності із домінуючою роллю останньої.

Запропоновано внести зміни до ст. 25 «Публічність» КПК України та викласти частину першу у наступній редакції: 1. Публічність – це нормативно закріплений принцип (засада) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Запропоновано внести зміни до ст. 26 «Диспозитивність» КПК України та викласти частину першу у наступній редакції: 1. Диспозитивність – це принцип кримінального процесу, який характеризується усвідомленою необхідністю активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Визначено стани зв'язку публічності та диспозитивності, що впливають на їх баланс у кримінальному провадженні: 1) свобода особи у кримінальному провадженні, забезпечена державним механізмом регулювання кримінальних процесуальних відносин (домінування диспозитивних засад); 2) примус до досягнення мети кримінального провадження (пріоритет публічності); 3) розподіл функцій між учасниками кримінального провадження (домінування залежить від активності посадової чи особистої).

Відзначено, що умовою розвитку та функціонування засад публічності за рахунок засад диспозитивності є створення належних процесуальних механізмів, можливостей для реалізації індивідуальних інтересів учасниками кримінального провадження. Взаємозв'язок засад публічності та

диспозитивності у кримінальному провадженні України характеризується співвідношенням правових засобів захисту публічних інтересів, до яких відносяться процесуальні обов'язки, заборони, правові обмеження, правова компетенція тощо, а також правових засобів захисту особистих інтересів, які реалізуються учасниками кримінального провадження через надані правові можливості.

Запропоновано введення у кримінальному провадженні обов'язковості проведення медіаційної процедури під час застосування інституту примирення. Мова йдеться про обов'язковість визначення у кожному кримінальному провадженні, де є правові підстави для цього, можливості застосування медіаційної процедури. Результатом такого організаційного підходу стане збільшення кількості укладених угод про примирення у кримінальному провадженні. Це, у свою чергу, сприятиме зменшенню процесуального навантаження на слідчі підрозділи та підрозділи дізнання, які сьогодні неймовірно перевантажені. А кримінальне процесуальне законодавство за таких умов й надалі рухатиметься у бік гуманізації нормативно-правових актів, а держава – демократизації суспільного життя.

Запропоновано введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування, що по суті є запровадженням додаткових правових можливостей для учасників кримінального провадження, наприклад для захисника. При цьому, слід розуміти, що захисника неможливо наділити державно-владними повноваженнями і, тим паче, він не буде забезпечувати реалізацію публічних інтересів в першу чергу, тому пріоритетними для нього залишаються представницькі особисті інтереси клієнта. У цьому випадку доречним є закріплення можливості проведення процесуальних дій, які матимуть пізнавально-розшукову діяльність, та, у випадку дотримання чинного законодавства під час збирання доказів, визнання зібраних матеріалів та долучення їх до офіційних матеріалів кримінального провадження. За таких умов інститут альтернативного чи паралельного розслідування розширює

межі диспозитивності у кримінальному провадженні та надає можливості учасникам процесу реально впливати на хід та результати розслідування.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації розроблено наукові положення та отримані результати щодо вирішення наукової проблеми реалізації методологічних та практичних засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України та сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни, зокрема:

1. Визначено дев'ять історичних етапів еволюції публічності й диспозитивності у кримінальному судочинстві: 1) період Київської Русі; 2) кінець XIV-середина XIX століть (Велике князівство Литовське, Річ Посполита та період Запорізької Січі); 3) середина XIX-початок XX століття (вплив Російської імперії); 4) 1917-1922 рр. (Жовтнева революція, прийняття першого КПК УРСР); 5) 1922-1960 рр. (прийняття двох КПК УРСР (1922 та 1927 рр.), період Великої вітчизняної війни та післявоєнний); 6) 1960-1992 рр. (прийняття КПК УРСР 1960 р. до незалежності України); 7) 1992-2001 рр. (Концепція судово-правової реформи 1992 р., вступ України до Ради Європи 1995 р., прийняття Конституції 1996 р.); 8) 2001-2012 рр. («мала реформа кримінальної юстиції», прийняття КК України 2001 р., закріплення у КПК принципу диспозитивності 2001 р., схвалення у 2006 р. Концепції вдосконалення судівництва та у 2008 р. Концепції реформування кримінальної юстиції); 9) з 2012 року – по т.ч. (період прийняття КПК незалежної України із запровадженням низки новацій, що посилили змагальність кримінального судочинства та розширюють межі диспозитивності.

2. Обґрунтовано відповідність публічності та диспозитивності процесуальному статусу принципів (засад) кримінального провадження. Сформовано вісім критеріїв віднесення правових положень до категорії принципу (засади): 1) доктринальна обґрунтованість, соціальна обумовленість, гарантії забезпечення прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб; 2) регулятивність, відбиття предмета й методу кримінально-

процесуального регулювання; 3) основоположність, загальний фундаментальний характер; 4) системність та структурованість – побудова в цілому, форма і зміст стадій та інститутів; 5) універсальність, сфера прояву – дія на всіх або кількох стадіях кримінального процесу й обов’язково на його центральній стадії – судового розгляду; 6) непорушність – порушення якого-небудь принципу означає незаконність рішення у справі та обов’язкове його скасування; 7) нормативність – закріплення у нормативно-правових актах, владний (обов’язковий) характер – забезпечується засобами державного впливу; 8) спрямованість на досягнення завдань кримінального судочинства.

3. Запропоновано під публічністю розуміти нормативно закріплений принцип (засаду) кримінального процесу, який має офіційний, державно-владний характер, наділений силою процесуального примусу та відзначається посадовою активністю й правовою ініціативністю під час реалізації встановлених законом повноважень, в т.ч. і дискреційних, спрямованих на захист й охорону прав і свобод учасників кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства.

Сформульовано ознаки, які притаманні принципу публічності як правовому поняттю (правовій категорії): 1) нормативність або офіційність; 2) активність та ініціативність; 3) наявність дискреційних повноважень; 4) державно-владний характер; 5) реалізація правозахисної функції.

4. Запропоновано тлумачення диспозитивності у кримінальному процесі, зокрема як усвідомлену необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб’єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні.

Виокремлено сім найбільш суттєвих ознак, які притаманні принципу диспозитивності у кримінальному провадженні: 1) усвідомлення суб’єктом своїх потреб та інтересів; 2) свобода вибору варіанту поведінки та пізнання необхідності її реалізації; 3) можливість здійснення за своїм вибором не

будь-яких дій, а лише юридичних, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення юридичних відносин або реалізація яких значно впливає на кримінальне провадження; 4) реалізується з метою відстоювання (захисту, представництва) учасниками кримінального процесу особистих інтересів; 5) відповідає безумовний обов'язок посадової особи вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення; 6) ініціативність, самостійність, варіативність поведінки за умови дотримання прав та інтересів інших осіб; 7) відображає певний рівень правосвідомості у суспільстві, а також дозволяє підвищити активність учасників кримінального судочинства, створити певні уявлення про можливості медіації, прощення, відновлення прав тощо.

Завдяки здійсненій класифікації принципу диспозитивності за виокремленими критеріями визначено її види, зокрема: соціальна, матеріальна, формальна (процесуальна), горизонтальна (рівнопорядкова) та вертикальна (різнопорядкова), загальна, групова, виключна, статична та динамічна, одностороння та двостороння, конститутивна та ситуаційна, диспозитивність підозрюваного, захисника, обвинуваченого, законного представника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, свідка тощо.

5. Визначено фактори впливу на співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні залежно від аспекту їх взаємозв'язку: 1) передбачення українським законодавцем важливості на кожному конкретному етапі кримінального провадження встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) визначення стану правопорядку в державі, охорони та забезпечення прав і свобод громадян, рівня захищеності людей від свавілля публічних органів влади, наділених відповідними повноваженнями; 3) регулювання у кримінальному провадженні балансу цінностей: права людини (приватні функції) та контроль над злочинністю (публічні функції); 4) вплив державно-правової політики (в т.ч. і кримінально-процесуальної) на стан та характер розвитку

законодавства, тип судочинства тощо; 5) закріплені у чинному законодавстві положення (публічні), які регламентують правові механізми захисту та забезпечення (диспозитивних) прав і свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні; 6) рівень правової свідомості та правової культури населення, що виражається у законослухняній правовій поведінці, розумінні соціальної сутності та призначення права, в т.ч. і кримінального процесуального; 7) історичні процеси державотворення, делегування частини особистих прав людиною державі для формування органів управління, наведення порядку у суспільній сфері життя населення, в т.ч. і правовій; 8) характер кримінального провадження, спрямованість діяльності усіх учасників на реалізацію завдань кримінального судочинства, а також залежність забезпечення приватних (диспозитивних) інтересів від активності та ефективності роботи владних суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; 9) поєднання у кримінальному провадженні приватних інтересів окремих осіб (учасників) та публічних інтересів усього суспільства та держави з метою і захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві, і правильного застосування державного примусу для забезпечення реалізації завдань кримінального провадження; 10) унормування діяльності сторін кримінального провадження через встановлення процесуальних обов'язків, заборон та строків (публічність, імперативність) та передбачення правових можливостей для відстоювання приватних інтересів (диспозитивність); 11) необхідність дотримання «справедливої рівноваги» між інтересами публічними (суспільними, державними) та приватними інтересами окремих учасників кримінального судочинства; 12) юридична природа кримінального процесу, яка ґрунтується на двох нормативних моделях – імперативній та диспозитивній; 13) сучасна ідеологія кримінального судочинства, яка стала результатом еволюційних процесів від судово-слідчого (розшукового) типу кримінального процесу до змагального із широким використанням диспозитивних начал; 14) закріплений конституційний принцип відповідальності держави перед

людиною за свою діяльність, а також необхідність забезпечення двох суспільних цінностей – прав людини і контролю на злочинність в державі; 15) погляди вчених на слідчо-змагальний характер кримінального судочинства; 16) спільна правова площина, де вони врегульовують суспільні відносини кримінально-правового характеру; 17) конкретно визначена стадія кримінального судочинства чи форма кримінального переслідування; 18) наявність дискреційних повноважень у суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, а також слідчо-розшуковий характер кримінального судочинства на стадії досудового розслідування; 19) критерії обмеження приватних начал під час здійснення кримінального судочинства; 20) визначений характер побудови кримінальної процесуальної діяльності; 21) ініціатива та процесуальний інтерес сторін кримінального провадження, а також спрямованість процесу на виконання завдань кримінального судочинства.

6. Запропоновано визначення поняття «інтерес» як усвідомленої, бажаної правової поведінки (дії або бездіяльності) учасника кримінального провадження, яка характеризується єдністю (наявністю) публічних та (або) приватних засад.

Доведено, що важливим завданням кримінального судочинства має бути не усунення різних інтересів, а їх збереження, поєднання та врегулювання з огляду на те, що інтереси не тільки впливають на розвиток і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, а і від адекватного відображення в законі об'єктивних потреб людини, держави, суспільства залежить повнота методів, засобів та заходів їх захисту і охорони.

7. Здійснено аналіз співвідношення принципів публічності та диспозитивності з іншими засадами кримінального провадження, зокрема: 1) принципом верховенства права – як зміст і форма правової поведінки; 2) принцип законності реалізується через засаду публічності в діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, та впливає на прояви

диспозитивності у зв'язку із необхідністю дотримуватись принципу законності у кожній своїй дії та поведінці учасниками, які відстоюють особистий інтерес у кримінальному провадженні; 3) принцип змагальності кримінального процесу не може існувати окремо від засад публічності (проявляється у вигляді норм, які закріплюють права, обов'язки, відповідальність, а також умови і порядок діяльності учасників) та диспозитивності (побудова кримінального процесу на змагальній основі зумовила розширення засад диспозитивності); 4) принцип рівності перед законом і судом співвідноситься із принципом публічності в діяльності суб'єктів державно-владних повноважень під час прийняття рішень, проведення слідчих (розшукових) дій, застосування дискреційних повноважень тощо, а з диспозитивністю – в аспекті надання можливостей учасникам кримінального провадження відстоювати особисті інтереси в процесі доказування та встановлення істини; 5) принцип недоторканості права власності характеризується моральним аспектом порушення приватних інтересів особи – держава через правоохоронні органи повинна забезпечити захист не тільки державного та суспільного інтересу, а і особистих інтересів у кримінальному провадженні; 6) співвідношення принципу презумпції невинуватості із засадами публічності та диспозитивності досить яскраво проявляється у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Акцентовано увагу на системних взаємозв'язках принципів кримінального провадження між собою в межах єдиної структури – кримінального судочинства. Наголошено, що усі принципи кримінального процесу тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють один з одним, зберігаючи при цьому свою власну цінність для побудови і ходу кримінального процесу.

8. Встановлено, що диспозитивність в роботі слідчих та оперативних підрозділів проявляється у закріплених в ч. 1 ст. 26 КПК України положеннях, що сторони кримінального провадження є вільними у

використанні своїх прав у межах та спосіб, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України.

Аргументовано, що засада публічності у процесуальній діяльності слідчого проявляється у виконанні завдань та зобов'язань, дотриманні правових заборон, реалізації прав, передбачених КПК України, забезпеченні ефективності та результативності досудового розслідування, а також дотриманні кримінально-процесуальної форми. Особливою формою прояву публічності в діяльності слідчих та оперативних підрозділів є можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

9. Доведено, що передбачення чинним КПК України повноважень прокурора у вигляді здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, розширює межі публічності у кримінальному провадженні в діяльності прокурора як суб'єкта кримінального процесу. Визначено засоби реалізації засади публічності через процесуально-посадову активність та ініціативність прокурора у кримінальному провадженні: а) владно-розпорядчі повноваження; б) процесуальні обов'язки та зобов'язання; в) дискреційні повноваження.

Визначено, що диспозитивні засади в діяльності прокурора проявляються через самостійність та незмінність процесуального керівника у конкретному кримінальному провадженні, а також передбачають можливість прокурора вчиняти дії та ухвалювати рішення на власний розсуд у межах процесуальних прав та у спосіб, визначений законом.

10. Аргументовано, що чинним КПК України для слідчого судді та суду передбачені такі правові можливості в їх професійній діяльності під час ухвалення рішень, реалізація яких дозволяє забезпечити оптимальне співвідношення як публічних, так і приватних інтересів. При цьому, вимоги до судових рішень сформульовані заздалегідь – законність, аргументованість, обґрунтованість, доцільність, вмотивованість, своєчасність та ін. Дотримуючись цих вимог під час прийняття рішення, слідчий суддя, суд у

своїй професійній діяльності реалізує публічні засади у кримінальному провадженні.

11. Обґрунтовано, що представники сторони захисту є носіями диспозитивних засад у кримінальному провадженні, тому що відстоюють особистий інтерес або представницький інтерес клієнта (захисник). При цьому їх участь у кримінальному провадженні інколи зумовлює, а подекуди має наслідком застосування публічних засад у кримінальному судочинстві. Удосконалення законодавства та послідовне впровадження диспозитивних засад у кримінальне провадження вимагає покращення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), їх захисником відповідних прав, а також розширення кола таких повноважень.

12. Встановлено, що передбачення законодавцем підстав для звільнення від кримінальної відповідальності – є проявами диспозитивності у кримінальному провадженні, а обов'язок прокурора полягає у встановленні всіх «складових» цих підстав та подання клопотання до суду про звільнення від кримінальної відповідальності, а обов'язок суду – у їх перевірці (після прокурора) та вирішенні питання про закриття кримінального провадження за ч. 2 ст. 284 КПК України або відмову у задоволенні клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому, дії прокурора та суду як суб'єктів державно-владних повноважень, наділених правом прийняття процесуальних рішень, є проявом публічності, при чому активної публічності з елементами використання дискреційних повноважень, направлених на виконання завдань кримінального провадження (охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; щоб до кожного учасника була застосована належна правова процедура).

13. Визначено, що інститут примирення поєднує у собі елементи як публічних, так і диспозитивних засад, із домінуючою роллю останніх. Виходячи зі змісту засади диспозитивності, медіація має яскраво виражені її елементи – ініціатива правопорушника або потерпілого на укладення угоди та відстоювання власних інтересів.

З'ясовано, що у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості поєднуються також засади публічності і диспозитивності: 1) прерогативою засади публічності є те, що основною підставою для укладання такої угоди є заподіяння шкоди виключно інтересам суспільства чи держави (публічні інтереси); 2) диспозитивні засади проявляються через можливість потерпілого, обвинуваченого ініціювати укладення угоди про визнання винуватості (диспозитивні права учасника кримінального провадження).

14. Встановлено, що інститут приватного обвинувачення є яскравим прикладом розширення меж засади диспозитивності у кримінальному провадженні України, при цьому, він не може бути повністю позбавлений публічності, бути відокремленим від державних та суспільних інтересів. Адже держава, через владні повноваження, створює відповідні умови для реалізації прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, що є своєрідними гарантіями кримінального судочинства. За таких умов, для ефективного функціонування інституту приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України, однаково важливим є наявність як публічних, так і диспозитивних засад.

15. Сформульовано напрями оптимізації реалізації публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, зокрема: 1) визначення загального кримінального процесуального інтересу у кримінальному судочинстві; 2) формулювання мети кримінального провадження; 3) встановлення зв'язку між співвідношенням публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні та відносин особа-держава в українському суспільстві; 4) нормативне тлумачення та закріплення засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України; 5) чітке розмежування зв'язку (домінування, доповнення, підсилення) публічності і диспозитивності у динаміці розвитку кримінального судочинства; 6) запровадження обов'язковості проведення у кримінальному провадженні медіаційної процедури під час застосування інституту

примирення; 7) введення в практику кримінальної процесуальної діяльності інституту альтернативного чи паралельного розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Amanda Glasbeek. Accountability, discretion, and the questions we ask. *Police on Camera*. 2020. URL : <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429439759-9/commentary-amanda-glasbeek>
2. Aurora Alejandra Ramírez-Álvarez. Media and Crime Perceptions: Evidence from Mexico. *The Journal of Law, Economics, and Organization*. Volume 37, Issue 1, March 2021, Pages 68–133, URL : <https://doi.org/10.1093/jleo/ewaa010>
3. Broughton DWM *An Analysis of Pre-trial Publicity and the Accused's Right to a Fair Trial: A Deconstruction of the Krion Case* (LLD-thesis University of Pretoria 2019). URL : http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=3104685&pid=S1727-3781202000010001200002&lng=en
4. Code of Criminal Procedure of the Republic of Austria. 2019. URL : https://www.legislationline.org/download/id/8549/file/Austria_CPC_1975_am122_019_de.pdf
5. Criminal Procedure Code of the Czech Republic. 2012. URL : https://www.legislationline.org/download/id/6371/file/Czech%20Republic_CPC_1961_am2012_en.pdf
6. Criminal Procedure Code of the French Republic. 2006. URL : https://www.legislationline.org/download/id/6381/file/France_CPC_am2006_en.pdf
7. Criminal Procedure Code of the Republic of Hungary. 2011. URL : <https://www.legislationline.org/documents/id/21384>.
8. Kozych I.V. (2020). The Interrelation Of Methods And Functions Of Criminal Law Policy. *ScienceRise: Juridical Science/ Vol. 2 (2020): Law & Society*, 32-43. URL : <https://kit.pu.if.ua/index.php/lsp/article/view/4617>.

9. Pidgorodynska, A., & Shirobokova, L. (2021). Criminal procedural guarantees of the rights of persons in proceedings with mutual legal assistance and in the order of adoption. *ScienceRise: Juridical Science*, (2(16), 48–57. URL : <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.235325>.
10. Агарков М.М. Понятие сделки по советскому гражданскому праву. *Советское государство и право*. 1946. № 4. С. 46.
11. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). URL : <http://sum.in.ua/s/pryncyp>.
12. Александров А.С. Диспозитивность в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 1995.
13. Александров А.С. Принципы уголовного судопроизводства. *Правоведение*. 2003. № 5. С. 170.
14. Александров А.С. Субсидиарный уголовный иск. *Государство и право*. 2000. № 3. С. 78.
15. Александрова Л.А. Публичность как основание уголовно-процессуального права : моногр. М. : Юрлитинформ, 2007. 138 с.
16. Алексеев С.С. Восхождение к праву : моногр. М. : Норма, 2001. 743 с.
17. Алексеев С.С. Право : азбука-теория-философия : Опыт комплексного исследования. М. : Статус, 1999. 712 с.
18. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Свердловск, 1972. Т.1. С. 169.
19. Алексеев С.С. Теория права. М. : Издательство БЕК, 1995. 320 с.
20. Аленін Ю., Гурджі Ю. Публічна природа гарантій прав особи у кримінальному процесі. *Право України*. 2003. № 4. С. 30–32.
21. Аленін Ю.П., Волошина В.К. Поняття та система принципів кримінального провадження. *Наукові праці Національного Університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 78-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2014_14_9.

22. Альбрехт П.А. Забытая свобода : принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности; [пер. с нем. и предисл. Г.Г. Мошака]. Одесса : Астопринт, 2006. 159 с.
23. Альперт С.А. Принцип публичности (официальности) и его значение в деятельности советских органов предварительного расследования. *Ученые записки Харьковского юридического института*. Вып. 9. Харьков, 1957. С. 55
24. Андреева О.И. Пределы проявления диспозитивности в уголовном судопроизводстве. Томск, 2000. С. 19.
25. Апостолова Н.Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ...д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2010. 62 с.
26. Ахрамов Н.Р., Лавров В.П. Взаимодействие следователя органов внутренних дел и оперативного работника ИТУ в раскрытии преступлений прошлых лет. Рязань, 1974. 115 с.
27. Аширбекова М.Т. Принцип публичности и процессуальный режим производства по уголовному делу. М. : Юрлитинформ, 2009. 240 с.
28. Аширбекова М.Т. Принцип публичности уголовного судопроизводства : понятие, содержание и пределы действия : автореф. дис. ... д.ю.н. Екатеринбург, 2009. 40 с.
29. Багаутдинов Ф. Отражение публичных и личных интересов в принципах уголовного судопроизводства. *Уголовное право*. 2002. № 4. С. 55
30. Багаутдинов Ф.Н. Обеспечение публичных и личных интересов при расследовании преступлений. М.: Юрлитинформ, 2004. 544 с.
31. Баглай М.В., Туманов В.А. Малая энциклопедия конституционного права. М. : БЕК, 1998. 516 с.
32. Байтин М.И., Петров Д.Е. Метод регулирования в системе права: виды и структура. *Журнал российского права*. 2006. № 2. С. 86.

33. Барабаш А.С. К вопросу о содержании диспозитивности в современном уголовном процессе. *Вестник Уральского юридического института МВД России*. 2017. № 4. С. 37-40.
34. Барабаш А.С. Природа российского уголовного процесса, цели уголовно-процессуальной деятельности и их становление. СПб. : Изд. Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 254 с.
35. Барабаш А.С., Дробышевский С.А. О специфике принципов уголовного процесса . *Правовая политика и правовая жизнь*. 2012. № 2. С. 63–71.
36. Барабаш А.С., Померенин К.Г. Состязательность, ее роль в установлении виновности обвиняемого. *Проблемы доказывания виновности в уголовном процессе*. Красноярск, 1989. С. 42.
37. Бару М.И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве. *Советское государство и право*. 1970. № 7. С. 104.
38. Басиста І.В., Галаган В.І., Удовенко Ж.В. Кримінальний процес України : навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 458 с.
39. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. К. : Атіка, 2004. 296 с.
40. Башкатов Л., Ветрова Г. О состязательности. *Российская юстиция*. 1995. № 5. С. 19–20.
41. Бедняков Д.И. Некоторые аспекты судебно-правовой реформы РСФСР. *Советское государство и право*. 1992. № 1. С. 25.
42. Бедняков Д.И., Горбачев А.В. Взаимодействие оперуполномоченного БХСС и следователя : правовые и организационные вопросы : учеб. пособие для слушателей ФПК. Горький : ГВШ МВД СССР, 1988. 96 с.
43. Бекерашвили Л.Ш. Проблемы оценки деятельности органов внутренних дел. М., 1981. 93 с.
44. Беляев И.Д. История Русского законодательства. СПб., 1999. 639 с.

45. Бентам И. О судебных доказательствах. Киев, 1876. С. 345.
46. Бердичевский Ф., Чистякова О. О реорганизации предварительного следствия. *Соц. законность*. 1957. № 7. С. 21–25.
47. Бердяев Н.А. Философия первенства. М., 1990. С. 90.
48. Беспалько І.Л. Засади кримінального провадження як вимоги, що пред'являються до діяльності державних органів, їх посадових і службових осіб (проблеми нормативного регулювання). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. Том 26. № 2. С. 86-97.
49. Беспалько І.Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації : монографія. Х. : Вид-во «ФІНН», 2011. 216 с.
50. Белоусов Ю., Венгер В., Мітько В., Орлеан А., Сущенко В., Яворська В. Прокурор: керує? наглядає? розслідує?: Звіт за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу» : за заг. ред. Белоусова Ю. К.: СТ-Друк, 2017. 268 с.
51. Блажівський Є.М., Козьяков І.М., Толочко О.М., Мірошніченко С.С., Власова Г.П. Актуальні питання кримінального процесу України : навч. посіб. : за заг. ред. Є.М. Блажівського. К.: Національна академія прокуратури України. Центр навчальної літератури, 2013. 304 с.
52. Божко В. Аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій Конституційного Суду України. *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. 2011. Вип. 54. С. 124–132.
53. Божьев В.П. Применение норм уголовно-процессуального законодательства при рассмотрении дел частного обвинения. *Сов. юстиция*. 1992. № 15–16. С. 22.
54. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правоотношения. М. : Юрид. лит., 1975. 175 с.
55. Бойков А.Д. Проблемы развития российской прокуратуры (в условиях переходного периода). *Законность*. 1998. № 7. С. 7.

56. Бойков А.Д. Уголовное судопроизводство и судебная этика. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / В.Б. Алексеев, Л.Б. Алексеева, В.П. Божьев, А.Д. Бойков и др.; под ред. : А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца. М. : Юрид. лит., 1989. 640 с.
57. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. М. : Инфра-М., 1997. 790 с.
58. Боннер А.Т. Принцип диспозитивности советского гражданского процессуального права. М.: ВЮЗИ, 1987. 78 с.
59. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание : конфликт! Новосибирск, 1983. 138 с.
60. Бояринцев В.Н. Соотношение публичности и диспозитивности в советском судебном праве : автореф. дисс. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / Академия наук СССР. Ин-т государства и права. М. : 1988. 18 с.
61. Браверман Ю.І. Відображення конституційних принципів в засадах кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. (Серія «Юриспруденція»)*. 2013. № 5. С. 261–264.
62. Браинин Я.М. Уголовный закон и его применение. М., 1967. С. 63.
63. Брейтуэйт Д. Преступление, стыд и воссоединение / пер. с англ. М., 2002. С. 27.
64. Брестер А.А., Быковская А.С. Сравнительно-правовой анализ упрощенного производства в уголовном процессе России и Германии. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 12. С. 162–170.
65. Бутько Н.И., Рудаков В.Ф. Использование сил, средств и методов предупреждения преступлений. Минск : МВШ МВД СССР, 1989. № 50/23-383. 30 с.
66. Быков В.М. Взаимодействие следователей и работников уголовного розыска по приостановленным делам. Омск : ВШ МВД СССР, 1975. 142 с.

67. Валиева А.Р. Основания дуализма диспозитивности в юрисдикционном процессе. *Ученые записки Казанского университета*. Казань, 2014. Том 156 (кн. 4). С. 17-25.
68. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : моногр. Х. : Юрайт, 2017. 407 с.
69. Василенко Н.П. Матеріали до історії українського права : в 2 т. К., 1929. Т. 1. 336 с.
70. Васильев О.Л. Модель построения предварительного расследования по УПК 1922 года как возможный ориентир реформы современного предварительного следствия. *Российский следователь*. 1999. № 1. С. 28–34.
71. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса. М., 1914. С. 146–147.
72. Велика радянська енциклопедія. URL : <http://bse.sci-lib.com/article029161.html>.
73. Великий тлумачний словник сучасної української мови. В.Т. Бусел. К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
74. Великошин И.И. Некоторые проблемы соотношения оперативно-розыскной и уголовно-процессуальной функций при раскрытии преступлений. *Межвузовский сборник научных трудов «Пути и средства повышения эффективности оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел»*. Минск : Минская высшая школа, 1989. С. 12-13.
75. Ветрова Г.Н. Закон и нравственность в уголовном судопроизводстве. *Вестник МГУ. Серия «Право»*. 1996. № 1. С. 52-54.
76. Вирок П'ятихатського районного суду Дніпропетровської області від 25.08.2021 у кримінальній справі № 190/1091/21. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>.
77. Висновок Директорату з питань правосуддя та захисту людської гідності Генерального директорату I – Права людини і верховенство права Ради Європи «Щодо проекту кримінально-процесуального кодексу України».

Лорени Бахмайер-Вінтер, Джеремі МакБрайда Баристера, Еріка Сванідзе. Страсбург, 2011. 91 с.

78. Власов В.И., Власова Г.Б. Теория государства и права : учеб. пособие. Ростов н/Д., 2011. С. 201.

79. Воскресенский В.В., Кореневский Ю.В. Состязательность в уголовном процессе. *Законность*. 1995. № 7. С. 6.

80. Гаджиев А.А. Диспозитивные нормы в уголовном праве. *Государство и право*. 2003. № 11. С. 97.

81. Галаган О.В., Письменный Д.П. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 167–172.

82. Галаган О.І. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 167.

83. Гальперин И.М. О принципе публичности (официальности) в советском уголовном процессе. *Правоведение*. 1960. № 2. С. 106 – 119.

84. Гегель И.Ф. Философия права. М., 1990. С. 28.

85. Гентош Р.Є. Співвідношення диспозитивного метода правового регулювання та принципу диспозитивності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2016. Вип. 3. С. 26-33.

86. Герасимчук О.П. Диспозитивність та її реалізація потерпілим у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2008. 256 с.

87. Герасимчук О.П. Структура принципу диспозитивності у кримінальному процесі. *Право України*. 2007. № 3. С. 128-131.

88. Глинська Н.В. Конфлікт інтересів у сфері кримінального судочинства: шляхи гармонізації. *Захист прав і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві : матеріали наук. семінару (20 трав. 2011 р.)*. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», Ін-т вивч. пробл. злочинності Нац. акад. прав. наук України. Х. : ФІНН, 2011. С. 92–95.

89. Глухова О.Ю. Институт диспозитивности как элемент свободы. *Аспирантский вестник Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина*. Тамбов, 2007. С. 204-211.
90. Глущенко П.П. Социально-правовая защита конституционных прав и свобод граждан (теория и практика). СПб, 1998. С. 39.
91. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Сочинения : в 2 т. М. : Мысль, 1991. 731 с. 2.
92. Гоббс Т. Сочинения : В 2 т. М., 1989. Т. 1. С. 48-49.
93. Говорун Д.М. Активність слідчого судді при вирішенні питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження як засіб реалізації принципу публічності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. К., 2013. № 2. С. 179-184.
94. Говорун Д.М. Поняття принципу публічності та його нормативний зміст. Теорія та практика юриспруденції. Харків, 2011. Т. 1. № 1. URL : <http://journals.urau.ua/>.
95. Головатчук Н.П. Співвідношення принципів диспозитивності та публічності у кримінальному процесі. *Актуальна юриспруденція : науково-практ. Інтернет-конф. (03.03.2015)*. 2015. URL : <http://www.legalactivity.com.ua/>.
96. Головки Л. Прощение долга – одно из оснований прекращения дела *Российская юстиция*. 1998. № 4.
97. Головки Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. СПб. : Издательство «Юридический цент Пресс», 2002. 544 с.
98. Головки Л.В. Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском уголовном праве и процессе. *Государство и право*. 1999 № 3. С. 61-68.
99. Гончаренко В.Г. Вибране. *Акад. адвокатури України*. К. : Прецедент, 2011. 791 с.

100. Гончаренко В.Г. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / В.Г. Гончаренко, К.В. Беляєва, А.М. Бірюкова. URL : <http://mybook.biz.ua/index.ph>.

101. Гончаренко В.Г. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / В. Г. Гончаренко, В. Т. Нор, М. Є. Шумило. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

102. Гордеев А.В. О направлениях взаимодействия оперативного работника и следователя в процес се реализации материалов по оперативно-поисковым делам. *Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями : Межвузовский сборник научных трудов.* – Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. С. 50-56.

103. Городецька М. Обмеження повноважень слідчого засобами відомчого та судового контролю і прокурорського нагляду. *Вісник прокуратури.* 2009. № 8. С. 91–97.

104. Горский А.Д. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства / отв. ред. А. Д. Горский. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. М., 1984–1985. Т. 2. 604 с.

105. Государственное право Германии. Сокращенный перевод немецкого семитомного издания / отв. ред. Б. Н. Топорнин. М. : ИГиП РАН, 1994. Т. 2. 320 с.

106. Гоцуляк Ю.В. Окремі питання визначення права в контексті онтологічної концепції праворозуміння : *матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науководослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.).* Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. 385 с. С. 58-60. URL : <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/10261>

107. Гошко Т.Д. Магдебурзьке право Центрально-Східної Європи XIII–XVIII ст. в українській та польській історіографії : дис. ... канд. юр. наук : 07.00.06 / Львів, 1999. 19 с.

108. Грибанов В.П. Принципы осуществления гражданских прав. *Вестн. Моск. ун-та. (Сер. 12. Право)*. 1966. № 3. С. 10–23.

109. Григораш О.І. Гарантії суб'єктивних прав та законні інтереси : структурні елементи адміністративно-правового статусу особи. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2006. № 311. С. 95-100.

110. Гриненко А.В., Кожевников Г.К., Шумилин С.Ф. Принцип презумпции невиновности и его реализация в досудебном уголовном процессе. Харьков : Консум, 1997. 97 с.

111. Грицаєнко Л.Р. Змагальність, диспозитивність, рівність сторін – принципи кримінального процесу. *Держава і право*. Випуск 44. С. 188-194. URL : <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/10139>.

112. Громов Н.А., Николайченко В.В. Принципы уголовного процесса, их понятие и система. *Государство и право*. 1997. № 7. С. 33-40.

113. Громов Н.А., Николайченко В.В., Франциферов Ю.В. О действии принципов публичности и диспозитивности при возобновлении уголовных и гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам. *Правоведение*. 1999. № 1. С. 186-192.

114. Громов Н.А., Франциферов Ю.В. Правоприменительная деятельность органов предварительного расследования, прокуратуры и судов. Основные начала : учеб. пособие для вузов. М., 2000. С. 46.

115. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес України : підручник. Харків : Право, 2000. 487 с.

116. Грошевий Ю.М. Проблеми загальної частини проекту Кримінально-процесуального кодексу України. *Вибрані праці*. X. : Право, 2011. 656 с.

117. Грошевий Ю.М. Проблеми законності та обґрунтованості обраних запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту, і перспективи їх подальшого розвитку. *Роль захисника у досудовому слідстві при обранні*

запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 лют. 2006 р.). Х. ; К. : ПП “Серга”. С. 9–14.

118. Грошевий Ю.М. Система загальних засад кримінального провадження за Новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики* : матеріали IV міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 95-річчю з дня народження проф. М.В. Салтєвського (м. Одеса, 2 листопада 2012 року). С. 315-317.

119. Грошевий Ю.М. Актуальні проблеми вдосконалення кримінально-процесуального законодавства. *Вибрані праці*. Х. : Право, 2011. С. 582–586.

120. Грошевой Ю.М. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук*. 2004. № 3. С. 135-141.

121. Грошевой Ю.М. Проблеми підвищення ефективності застосування норм кримінально-процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2008. № 3. С. 276-281.

122. Грошевой Ю.М. Роль суду в змагальному кримінальному процесі. *Проблеми законності* : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. Вип. 100. С. 337–345.

123. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. М., 1975. С. 75.

124. Гуляева Е.Е. Правовые основания ограничения права на свободу и личную неприкосновенность по Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года. М. : Юрлитинформ, 2013. 208 с.

125. Гурвич М.А. Структура и движение гражданского процессуального правоотношения. *Вопросы науки советского гражданского процессуального права* : тр. ВЮЗИ. М., 1975. Т. 38. С. 3–9.

126. Гуськова А.П. Публичное и частное в уголовном судопроизводстве *Механизм реализации норм Уголовно-процессуального кодекса РФ: проблемы и пути их разрешения* : межвуз. сб. Ижевск : Детектив-информ, 2003. С. 10.

127. Даев В.Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса. Л., 1982. 316 с.
128. Даев В.Г. Процессуальные функции и принципы состязательности в советском уголовном процессе. Правоведение. 1974. №. 1. С. 71.
129. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. М., 1980. Т. 3. 555 с.
130. Даневский В.П. Наше предварительное следствие : его недостатки и реформа. К. : Семенко Сергей, 2003. 146 с.
131. Дедюхина И.Ф. Проблемы установления и реализации уголовной ответственности с учетом признаков потерпевшего: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2009. 183 с.
132. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. URL :<http://www.un.org/russian/document/declarat/power.htm>.
133. Деревянкін С.Л. Публічність та диспозитивність у кримінальному судочинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Х., 2005. 20 с.
134. Деревянкін С.Л., Поліщук О.В. Інститут угод (медіації) у кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис: Організаційно-правові аспекти досудового слідства*. 2013. № 3. С. 147-149.
135. Деревянкін С.Л., Поліщук О.В. Щодо визначення загальних засад кримінального провадження в новому КПК України. *Південноукраїнський правничий часопис : Організаційно-правові аспекти досудового слідства*. 2014. № 1. С. 141-143.
136. Джатиев В.С. Обвинение и защита. *Рос. юстиция*. 1995. № 3. С. 17-22.
137. Дикарев И.С. Возбуждение уголовных дел частного и частно-публичного обвинения о преступлениях, совершенных лицами, данные о которых неизвестны. *Мировой судья*. 2010. № 1. С. 20–24.
138. Дикарев И.С. Диспозитивность в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук, Волгоград, 2004. 238 с.

139. Дилбандян С.А. Публичность: определение и значение в уголовном судопроизводстве России и Армении. *Российский следователь*. 2010. № 10. С. 27–30.

140. Діков І.В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1(3). С. 96–100.

141. Добровольская Т.М. Принципы уголовного процесса : монография М., 1971. 200 с.

142. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса (Вопросы теории и практики). М. : Юрид. лит., 1971. 199 с.

143. Довбня В.А. Органи внутрішніх справ УНР : організаційно-правові засади діяльності : монографія / В. А. Довбня, Є. С. Дурнов, О. М. Калюк ; за заг. ред. О. М. Джузи ; Київ. нац. ун-т внутрішніх справ, 2008. 144 с.

144. Догот Е.Б. Права, свободы и неприкосновенность при задержании лица по подозрению в совершении преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владивосток, 2004. 181 с.

145. Дорошков В.В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения. М. : Норма (Изд. гр. НОРМА-ИНФРА-М), 2001. 272 с.

146. Дубовицкий В.Н. Законность и усмотрение в советском государственном усмотрении ; ред. А. Е. Лунев. Минск : Наука и техника, 1984. С. 51- 52.

147. Дудаш Т.І. Практика Європейського суду з прав людини : навч. посіб. 3-е видання, стереотипне. К.: Алерта, 2016. 488 с.

148. Дулов А.В. О разработке тактических операций при расследовании преступлений. *60 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия*. Л., 1972. С. 23-26.

149. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. URL : conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm.

150. Євсєєв О.П. Процедури в конституційному праві України : монографія. Х. : ФІНН, 2010. 180 с.
151. Жалинский А.Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Проспект, 2009. 400 с.
152. Загальна Декларація прав людини. URL : <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>.
153. Загурський О.Б. Кримінальна процесуальна політика України у сфері кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2013. № 6-1. Том 2. С. 182–186.
154. Засади кримінального процесу. *Український юридичний портал*. URL : <http://jure.in.ua/tema-3-zasady-kryminalnogo-protsesu/>.
155. Зеленецький В., Лобойко Л. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 185-196.
156. Зеленко І.П. Загальні та специфічні ознаки правової культури працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 21. С. 125-129.
157. Землянский П.Т. Уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской Власти (на материалах УССР). К. : РИО КНИЛ ВНИИ МВД СССР, 1972. 306 с.
158. Зер Х. Введение в восстановительное правосудие. *Вестник восстановительной юстиции*. 2000. Вып. 1. С. 2-9.
159. Иванников И.А. Общая теория государства и права : учеб. пособие. М., 2008. С. 196.
160. Игнатенко В.В. Оценочные понятия в законодательстве об административной ответственности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1989. С. 9.
161. Информационный бюллетень. Владимир, 1978. № 8 (18). 173 с.

162. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры: 1917–1954 гг. М., 1955. 636 с.
163. Іваненко П.С. Примирення винного з потерпілим. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 8. С. 16–19.
164. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Х., 2006. С. 457.
165. Кабак М.В. Деякі проблеми практичної реалізації слідчим суддею принципів публічності та диспозитивності. *Юридичний бюлетень*. Випуск 11. Ч. 2. 2019. С. 264-269.
166. Кант И. Сочинения. М., 1962. Т. 4. Ч. 2. С. 139 – 140.
167. Капинус Н.И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2001. 547 с.
168. Каплина О.В. Трансформация нормативной модели уголовного судопроизводства по Уголовно-процессуальному кодексу Украины *Уголовный процесс как средство обеспечения прав человека в правовом государстве* : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 9–12 нояб. 2017 г.) Белорус. гос. ун-т, юрид. фак., Минск : Изд. Центр БГУ, 2017. С. 12–18.
169. Капліна О.В. Кримінальний процес : підручник / О.В. Капліна, О.Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
170. Капля О.М. Верховенство права в системі засад (принципів) кримінального провадження. *Європейські перспективи*. № 3. 2018. С. 55-61.
171. Карабут Л.В. Принцип публічності у кримінальному процесі України : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2008. 20 с.
172. Карабут Л.В. Принцип публічності у кримінальному процесі України : Монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2010. 168 с. URL : <http://ukr.vipreshebnik.ru/krim-pravo/1779-spivvidnoshennya-printsipu-publichnosti-z-inshimi-printsipami-kriminalnogo-protsesu.html>.

173. Карташов И.И., Шейн Н.М. Институт примирения в контексте принципов публичности и диспозитивности. URL : <http://cscb.su/n/021001/021001030.htm>.

174. Кашанина Т.В. Оценочные понятия в советском праве. *Правоведение*. 1976. № 1. С. 28.

175. Керівні принципи, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей – жертв та свідків злочинів. URL : http://www.un.org/russian/document/convents/guidelines_justice_in_v_child.html.

176. Кистяковский А.Ф. Общая часть уголовного судопроизводства : *Лекции читанные в император. ун-те Св. Владимира проф. А. Ф. Кистяковским (1874)* / [науч. ред.: Баулин О. В. и др.] К. : [Семенко], 2005. 117 с.

177. Клейнман А.Ф. Гражданский процесс. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. 119 с.

178. Ключко А.Н., Никитин Ю.В. Некоторые аспекты взаимодействия оперативных аппаратов и следователей органов внутренних дел в расследовании преступлений. *Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями : Межвузовский сборник научных трудов.* – Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. С. 34-43.

179. Кобзева Е.В., Лопашенко Н.А. Оценочные признаки в уголовном законе : результаты экспертного опроса. *Правоведение*. 2002. № 2. С. 90-101.

180. Коваль А.А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2019. 264 с.

181. Коваль А.А. Теоретичні основи визначення засад проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Нове українське право. Актуальні*

проблеми кримінального права та процесу. № 3. 2021. DOI : <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.3.33>

182. Ковальчук С.О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності : автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. Одеса : Одеська національна юридична академія, 2007. 19 с.

183. Кожевников В.В. К проблеме диспозитивных норм частного и публичного права современной России. *Журнал российского права: Государство и право в современном мире*. 2017. № 8. С. 16-28.

184. Козаченко В.І. Засада законності у кримінальному процесі федеративної республіки Німеччини та України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2018. 20 с.

185. Козюбра М.І. Верховенство права та України. *Право України*. № 1-2. 2012. С. 30-63.

186. Кокорев Л.Д., Котов Д.П. Этика уголовного процесса : учеб. пособие. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1993. 221 с.

187. Колдаев А.В. Следствие и полицейское дознание по своду законов России. Изв. вузов. Правоведение. 1988. № 1. С. 90–96.

188. Колисниченко А.Н. О соотношении доказывания и оперативно-розыскной деятельности. *Социалистическая законность*. М., 1963. № 8. С. 54.

189. Колодій А.М. Принципи права України. К. : Юрінком, 1998. 208 с.

190. Коломиец В. Явка с повинной: новая трактовка. *Российская юстиция*. 1997. № 10. С. 35.

191. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / под. Ред. Н.А. Петухова, Г.И. Загорского. М.: ЭКСМОС, 2002. 766 с.

192. Конвенція про права дитини. URL : <http://www.un.org/russian/document/convents/childcon.htm>.

193. Конин В.К. К вопросу о функциях следователя в уголовном судопроизводстве. *Российский судья*. 2009. № 4. С. 31-32.

194. Конституционные основы правосудия в СССР / под ред. В.М. Савицкого. М., 1981. С. 310.
195. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>.
196. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006/page?text>.
197. Концепція реформування кримінальної юстиції України. *Урядовий кур'єр*. 2008.17.04. № 72. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>
198. Корж В.П. Система досудового слідства в Україні: проблеми, пошуки, міркування, пропозиції. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 1. С. 33–37.
199. Костовська О.М. Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2010. 17 с.
200. Красавчиков О.А. Социальное содержание правоспособности граждан. *Правоведение*. 1960. № 1. С. 17.
201. Краткая философская энциклопедия. М., 1994. С. 183.
202. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
203. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Законодавство України* : База даних / Верховна Рада України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
204. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

205. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий та ін. ; за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної ; М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2010. 606 с.
206. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х. : Право, 2013. 824 с.
207. Кримінальний процес України / За ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця.Х.: Право, 2000. 458 с.
208. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
209. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
210. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; редкол.: В.Я. Тацій, О.В. Капліна, О.Г. Шило. Х. : Право, 2013. 786 с.
211. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; [заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В.Портнова]. Х.: Право, 2012. 768 с.
212. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 15 серпня 2016 року: офіц. текст. К. : Алерта, 2016 282 с.
213. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 р. № 1001-05. *Законодавство України* : База даних / Верховна Рада України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
214. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 212-220.

215. Кубрак П.М. Кримінальний процес України : Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Вид. дім "Персонал", 2010. 243 с.
216. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. М., 1972. С. 134.
217. Кудрявцев В.Н. Право как элемент культуры. *Право и власть* : сб. ст. М. : Изд-во МГУ, 1990. С. 35-42.
218. Кудрявцев В.Н. Теоретические основы квалификации преступлений. М., 1963. С. 128.
219. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина) / О.Ю. Хабло, О.С. Степанов, М.П. Климчик та ін. К.: НАВС, 2012. 284 с.
220. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / Под ред. А.Д. Бойкова. М., 1987. С. 64-66.
221. Куцева Э.Ф. Хрестоматия про уголовному процессу России : учеб. пособие. М., 1999 С. 118.
222. Кучинська О.П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
223. Кучинська О.П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія К. : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.
224. Кучинська О.П. Системність принципів кримінального провадження як визначальний фактор їх ефективного регуляторного впливу на кримінально-процесуальні відносини. *Адвокат*. 2017. № 1 (36). С. 7–11.
225. Лазарев В.В. Нормы права. Теория государства и права : учебник / под ред. А. Г. Хабибулина, В.В. Лазарева. М., 2009. С. 305.
226. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права : учебник. М., 2010. С. 312.
227. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу. Планирование и организация. М. : Юрид. лит., 1970. С.41.

228. Ларин А.М. Российская юстиция. 1997. № 9. С. 10.
229. Латинско-русский словарь / под ред. И.Х. Дворецкого. М., 1976. С. 336.
230. Лейст О.Э. Нормы права. Теория государства и права: учебник / под ред. М.Н. Марченко. М., 2009. С. 731.
231. Лекарь А.Г. Научные основы организации и предотвращения преступлений органами внутренних дел. М., 1969. 149 с.
232. Лимарченко С.Л. Основные этапы развития органов предварительного расследования Украинской ССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. К., 1972 24 с.
233. Литвинчук О.І. Кримінальний процес України : загальна частина: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.І. Литвинчук, Ю.О. Гришин, С.О. Іваницький / за заг. ред. М.Й. Курочки; М-во освіти і науки України, М-во внутр. справ України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 406 с.
234. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : підручник. К. : Істина, 2014. 432 с.
235. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : навч. посіб. К. : Істина, 2005. 456 с.
236. Лобойко Л.М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 352 с.
237. Лобойко Л.М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : автореф. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. Л.М. Лобойко. Х. : Б. в., 2007. 36 с.
238. Лобойко Л.М. Принцип диспозитивності у кримінальному процесу України : Монографія. Дніпропетровськ, 2004. 216 с.
239. Лобойко Л.М. Співвідношення імперативного і диспозитивного методів кримінально-процесуального права: сучасний стан та перспективи. *Право України*. 2005. № 6. С. 79-83.

240. Лук'янчикова В.Є. Історія розвитку публічності кримінального судочинства. *Від громадянського суспільства – до правової держави : матеріали другої міжнародної нар. наук.-практ. конф.* (25 квіт. 2007 р., м. Харків). Х. : Харків. нац. ун-т імені В. Н. Карабіна, 2007. С. 385–387.

241. Лукьянчиков Е.Д. Основные вопросы взаимодействия следователя с сотрудниками оперативных аппаратов при раскрытии неочевидных преступлений. *Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями* : Межвузовский сборник научных трудов. Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. С. 43-50.

242. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. М., 1999.

243. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права : навчально-методичний посібник. К. : Атіка, 2008. 412 с.

244. Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. М. : Юрид. лит., 1980. С. 7.

245. Люблинский П.И. Новая теория уголовного процесса. *Журн. М-ва юстиции*. 1916. № 1. С. 104–145.

246. Мазур О.С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, які затримано за підозрою у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2008. 227 с.

247. Макарова З.В. Защита в российском уголовном процессе: понятие, виды, предмет и пределы. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 230.

248. Макарова З.В. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: информация к размышлению. *Правоведение*. 2003. № 1. С. 141.

249. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : автореф. дис....д-ра юрид. наук. Х., 2004. 32 с.

250. Маляренко В.Т. Про публічність і диспозитивність у кримінальному судочинстві України та їх значення. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 7. С. 2-11.

251. Малярчук Н. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення. *Підприємництво, господарство і право : Кримінальний процес*. 2009. № 11. С. 184-187.

252. Малярчук Н.В. Підстави закриття кримінальної справи приватного обвинувачення. *Наше право*. 2010. № 1. С. 43–49.

253. Малярчук Н.В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. К., 2010. 17 с

254. Малярчук Н.В., Бондаренко Д.Ю. Інститут приватного обвинувачення в кримінальному процесі України : досвід та новації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. С. 385-391.

255. Мамка Г.М. Засади кримінального провадження : наукові та правові основи : дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук. 12.00.09. К., 2019. 478 с.

256. Мамка Г.М. Засади кримінального провадження у системі критеріїв оцінки його ефективності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30. Т. 2. С. 98-101.

257. Маньков А.Г. Акты Земских соборов / Отв. ред. А.Г. Маньков. Российское законодательство X-XX веков : у 9 т. М., 1984–1985. Т. 3. 562 с.

258. Марков А.Я. Тактика использования доказательств и оперативно-розыскных данных при допроси обвиняемого. Караганда : ВШ МВД СССР, 1976. 126 с.

259. Мартынич Е.Г., Радьков В.П., Юрченко В.Е. Охрана прав и законных интересов личности в уголовном судопроизводстве. Кишинев : Штиинца, 1982. 188 с.

260. Марущак Н.В. Про моральність принципів кримінального процесу. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2017. № 1(3). С. 84-88.

261. Масленникова Л.Н. Методология познания публичного и частного (диспозитивного) начал в уголовном судопроизводстве. М., 2000. С. 24.

262. Масленникова Л.Н. Публичное и диспозитивное начала в уголовном судопроизводстве России : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / МВД России. Академия управления. М., 2000. 554 с.

263. Мельников А.А. Публичность и диспозитивность в правосудии. *Суд и применение закона (сборник статей)*. М., 1982. С. 47.

264. Мельников Н.В. Прокурорская власть и личность. Правовые средства обеспечения конституционных прав и свобод граждан России. М. : Юристъ, 2003. С. 44.

265. Мизулина Е.Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства : дисс. ... д-ра юр. наук. Ярославль, 1991. 269 с.

266. Микитин Ю.І. Прояви диспозитивності у кримінально-процесуальній політиці Німеччини деякі аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. Вип. 49. С. 73-79.

267. Минувшого року найбільше порушень прав людини було у Росії. ЄСПЛ. *Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2626535-minulogo-roku-najbilse-porusen-prav-ludini-bulo-u-rosii-zvit-espl.html>.

268. Мирошніченко Т.М. Окремі питання реалізації засади публічності у процесі кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. К., 2018. Випуск 2. С. 286-291.

269. Мирошніченко Т.М. Реалізація засади диспозитивності під час кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія ПРАВО*. Ужгород, 2017. Випуск 46. Том 2. С. 109-113.

270. Мирошніченко Т.М. Щодо співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному процесі України. URL :

http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12409/1/Miroshnichenko_190-193.pdf.

271. Михайленко О.Р. Прокурор, захисник і суд у змагальному кримінальному судочинстві України. *Адвокат*. 2004. № 3. С. 10-11.

272. Михайленко П.П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України (статті, доповіді, рецензії) : у 3-х т. К. : Генеза, 1999.

273. Михайлов В.А. Признаки деятельного раскаяния. *Российская юстиция*. 1998. № 4. С. 5.

274. Михайловская И. Права личности — новый приоритет Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации. *Российская юстиция*. 2002. № 7. С. 3.

275. Михальчук Ю.П. Забезпечення реалізації засади публічності кримінального провадження та стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія юридичні науки*. Херсон, 2014. Випуск 5. Том 3. С. 173-177.

276. Михальчук Ю.П., Тарасюк А.В. Процесуально-посадова активність як засіб забезпечення реалізації засади публічності кримінального процесу. С. 120-124. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7169>.

277. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України : підручник / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. К. : Либідь, 1992. 413 с.

278. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України: підруч. / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Либідь, 1999. 536 с.

279. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. *Вибрані твори*. К. : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

280. Міжнародний пакт «Про економічні, соціальні та культурні права». URL : <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>.

281. Міжнародні пакт «Про громадянські та цивільні права». URL : <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>.

282. Мінченко С.І. Проблеми формування правової культури працівників оперативних підрозділів в умовах демократизації суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2(2). С. 159-167.

283. Молчанова Т. А. Диспозитивность и гражданско-правовой договор. *Сборник научных трудов Свердловского Юридического института*. 1972. Вып. 18. С. 15.

284. Молчанова Т. И. Диспозитивность в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1972. С. 12.

285. Москаленко О.В. Принцип диспозитивності у кримінальному процесі України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2016. С. 164-168.

286. Мотовиловкер Я.О. О принципах объективной истины, презумпции невиновности и состязательности процесса. Ярославль : Изд. Ярославского университета, 1978. 96 с.

287. Навроцька В. Суб'єкти диспозитивності в кримінальному процесі України. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції (9–10 лютого 2006 р.)*. С. 439–441.

288. Навроцька В.В. Засада диспозитивності та її реалізація у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2006. 16 с.

289. Навроцька В.В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія Л.: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. 440 с.

290. Навроцька В.В. Матеріально-правовий критерії виділення справ приватного обвинувачення за КПК України 2012 року. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична / головний редактор В.В. Середа*. Львів: ЛьвДУВС, 2016. Вип. 3. С. 255–263.

291. Навроцька В.В. Поняття принципу (засади) кримінального процесу Л. : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2009. Вип. 48. С. 304–311.
292. Нажимов В.П. Развитие системы демократических принципов советского уголовного процесса в свете новой Конституции СССР. *Вопросы осуществления правосудия в СССР : межвуз. сб.* Калинингр. гос. ун-т. Калининград, 1979. Вып. 7. С. 3–13.
293. Назаренко П.Г. Принцип рівності всіх перед законом та судом у кримінальному судочинстві України. *Актуальні проблеми держави і права.* 2003. Вип. 21. С. 207-211.
294. Назаров В.В. Засади кримінального провадження та проблеми їх реалізації під час досудового розслідування. *Правова держава.* 2019. № 34. С. 76-82.
295. Назаров В.В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України. Х. : Золота миля. 2009. 400 с.
296. Назаров В.В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. К. : Атіка, 2008. 584 с.
297. Нарижний С.В. Компенсация морального вреда в уголовном судопроизводстве России. СПб., 2001. С. 177.
298. Некоз В. Взаимодействие при реализации оперативных материалов. *Информационный бюллетень.* Алма-Аты, 1975. № 2-3. С. 18-19.
299. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства : учебник. М., 2010. С. 399.
300. Нестеров В.Г. О соотношении общественных и личных интересов при социализме. С. 77.
301. Ноздріна М.О. Диспозитивність як елемент принципу змагальності у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 20 с.
302. Нор В.Т. Всебічність, повнота і неупередженість з'ясування обставин кримінального провадження як його засада (принцип). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXI звітної*

наук.-практ. конф. (12-13 лютого 2015 року) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. С. 246-250.

303. Нор В.Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України: суть, пріоритети, взаємодія, сфера дії. *Закон і бізнес*. 2004. № 47-48. С. 7-12.

304. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права. Прагматический курс : экзаменац. справочник. О. : Юрид. л-ра, 2005. 184 с.

305. Обшалов С.В. Концептуальні засади оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства в Україні : автореф. дис...доктора юрид. наук : 12.00.09. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ. 2021. 41 с.

306. Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве : монография / О.Я. Баев, З.Ф. Коврига, Л.Д. Кокорев, Д.П. Котов [и др.] ; научн. ред. Л.Д. Кокорев. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 159 с.

307. Оперативно-розшукова діяльність підрозділів карного розшуку Національної поліції України (загальна частина) : навч. посіб. / А.В. Баб'як, Ю.І. Дмитрик, В.Я. Ільницький, О.В. Кондратюк, А.В. Мовчан, І.А. Федчак. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 424 с.

308. Оперативно-розшукова діяльність підрозділів карного розшуку Національної поліції України (Особлива частина) : навч. посіб. / А.В. Баб'як, Ю.І. Дмитрик, В.П. Захаров та ін. Львів, 2019. 392 с

309. Осипов А.Ф. Вопросы соотношения уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности. М., 1976. 217 с.

310. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: навчальний посібник / за заг. ред. Р.О. Куйбіди, В.І. Шишкіна. Київ: «Старий світ», 2006. 576 с.

311. Павлушина А.А. Защита публичного интереса как универсальная процессуальная форма. *Журнал российского права*. 2003. № 6. С. 77.

312. Падалка А.М. Змагальність, диспозитивність у кримінальному провадженні. 2014. С. 203-206. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/.

313. Панько П.К. Деятельность адвоката-защитника по обеспечению состязательности. Воронеж, 2000. С. 23.

314. Паркин В.Ф. Диалектика возможного и действительного. *Некоторые вопросы диалектики объективного и субъективного в развитии социалистического общества*. Тула, 1969. С. 68.

315. Перепелиця С.І. Забезпечення прав та свобод учасників провадження по справах приватного обвинувачення шляхом реалізації диспозитивних і публічних засад кримінального судочинства : теоретичний аспект. *Форум права*. 2011. № 2. С. 722-727.

316. Перепелиця С.І. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Х. : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. 201 с.

317. Петришин О.В. Теорія держави і права : підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський. Харків : Право, 2014. 368 с.

318. Петрова Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 1999. С. 7

319. Петрухин И.Л. Человек и власть. М., 1999. С. 112.

320. Петрухин И. Публичность и диспозитивность в уголовном процессе. *Российская юстиция*. 1999. № 3. С. 24-25.

321. Петрухин И.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. М. : Юрид. лит., 1989. 192 с.

322. Петрухин И.Л. Теоретические основы реформы уголовного процесса в России. Часть 1. М., 2004. С. 112.

323. Погорецький М.А. Новий КПК України повинен ґрунтуватися як на європейських стандартах, так і на національних традиціях. *Боротьба з*

організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. № 23. 300 с.

324. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. 2013. № 9. С. 217–228.

325. Полищук Е.Н. Частноправовые (диспозитивные) элементы уголовного права. *Юридическая наука*. 2013. № 2. С. 62-63.

326. Поліщук О. Диспозитивний режим у кримінально-правовому регулюванні. *Юридичний вісник*, 2014. № 6. С. 147–151.

327. Поліщук О.М. Диспозитивні норми та види диспозитивності в кримінальному законодавстві. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 4. С. 1-5.

328. Поліщук О.М. Диспозитивність як принцип кримінального права *Форум права*. 2012. № 4. С. 743-748.

329. Положення про народний суд від 26 жовтня 1920 р. РНК УРСР. СУ УССР. 1920. № 25. С. 536.

330. Полянский Н.Н. Вопросы теории советского уголовного процесса : монография. Москва : Изд-во Московского университета. 1956. 271 с.

331. Полянский Н.Н. Методика ведения семинара по уголовному процессу. *Социалистическая законность*. № 2. 1952. С. 44.

332. Полянский Н.Н., Строгович М.С., Савицкий В.М., Мельников А.А. Проблемы судебного права / Под ред. В.М. Савицкого. М., 1983. С. 179.

333. Полянський А.О. Сутність та генеза принципів (засад) кримінального провадження. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2017. Випуск 27. С. 137-140.

334. Пономаренко С.С. Диспозитивные начала в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Оренбург, 2002. 156 с.

335. Понятие договора и правила его заключения. URL : <http://skladzakonov.narod.ru/arenda/dogovor.htm>

336. Попелюшко В.О. Ще раз про спрощену процедуру правосуддя : зб. : *Судова реформа в Україні. Х.*, 2002. С. 247-248.

337. Порубов Н.И. Вопросы организации взаимодействия служб органов внутренних дел для раскрытия и расследования пре ступлений.*Проблемы совершенствования организации и тактики раскрытия преступлений.* Минск, 1986. С. 34.

338. Постанова Верховного суду України від 16.01.2019 у кримінальній справі № 439/397/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

339. Постанова Верховного Суду України від 19.03.2015 у кримінальній справі № 5-1кc15. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

340. Постанова Верховного Суду України від 22.05.2018 у кримінальній справі № 665/2387/14-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>

341. Постанова Верховного Суду України від 26.03.2019 у кримінальній справі № 569/20/14-к. URL : Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

342. Постанова Верховного Суду України від 30.05.2019 у кримінальній справі № 639/793/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

343. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду України від 15.02.2021 у кримінальній справі № 395/ 773/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/>.

344. Почтовий М. Про диспозитивність, диспозитивні норми та диспозитивний метод правового регулювання. *KELM.* 2020. № 3-2. С. 201-206.

345. Почтовий М.М. Види диспозитивності кримінального судочинства України. *Юридична наука.* 2020. №4. С. 155-159.

346. Почтовий М.М. Зв'язок принципу змагальності із засадами публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2021. Т. 32(71). № 4.

347. Почтовий М.М. Історична періодизація кримінального провадження України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали І

Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20-21 травня 2016 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2016. С. 55-58.

348. Почтовий М.М. Критерії віднесення правових положень до категорії принципів (засад) кримінального провадження. *Юридична наука*. 2019. №11. С. 303-308.

349. Почтовий М.М. Принципи правової політики України. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 6-9. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_5/PB-5/PB-5_1.pdf

350. Почтовий М.М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. №9. С. 187-192.

351. Почтовий М.М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. №8. С. 190-195.

352. Почтовий М.М. Про співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі України. *Юридична наука*. 2020. №5. С. 161-164.

353. Почтовий М.М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. №7. С. 222-228.

354. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності в діяльності слідчого судді під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 177-181.

355. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному процесі незалежної України: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 156-161.

356. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8.

357. Почтовий М.М. Публічність та диспозитивності в процесуальній поведінці сторони захисту. *Юридична наука*. 2020. №12. С. 201-204.

358. Почтовий М.М. Співвідношення засад публічності та диспозитивності з принципами верховенства права та законності у кримінальному провадженні України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 131-136.

359. Почтовий М.М. Співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3.

360. Почтовий М.М. Сутність засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 2. Том 3. С. 156-161.

361. Почтовий М.М. Сучасне розуміння сутності засади публічності у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 312-315.

362. Почтовий М.М. Фактори впливу та «правові формули» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. №6. С. 209-213.

363. Почтовий М.М. Характер впливу засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час застосування інституту примирення. *Приватне та публічне право*. 2021. № 3.

364. Почтовий М.М. До питання про історичні особливості розвитку публічності і диспозитивності у кримінальному судочинстві України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 72-75.

365. Почтовий М.М. До питання розуміння засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки

(м. Київ, 17-18 травня 2019 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2019. С. 20-23.

366. Почтовий М.М. Класифікація засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 84-87.

367. Почтовий М.М. Класифікація інтересів у кримінальному провадженні. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 20-23.

368. Почтовий М.М. Про взаємозв'язок принципів у кримінальному провадженні. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали II науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 22 січня 2021 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2021. С. 92-94.

369. Почтовий М.М. Про публічність у кримінальному процесі України. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.). Кривий Ріг : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 125-128.

370. Почтовий М.М. Про розуміння інтересу, загального блага та цінності у кримінальному процесі. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 30-32.

371. Почтовий М.М. Про співвідношення засади публічності та кримінально-процесуальної форми. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали Круглого столу (м. Дніпро,

31 травня 2019 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 91-94.

372. Почтовий М.М. Про сутність оціночних понять та їх роль у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 06 грудня 2018 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 165-168.

373. Почтовий М.М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 350 с.

374. Почтовый М.Н. Многогранность содержания понятия «принципы» уголовного производства. *Право и политика*. 2019. № 3. С. 214-218.

375. Почтовый М.Н. Признаки понятия публичности в уголовном производстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 4. С. 81-86.

376. Почтовый М.Н. Эволюция основ публичности и диспозитивности в уголовном судопроизводстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 144-148.

377. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: навч. посіб. / В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.; за заг. ред. В.Г. Іванова. 4-те вид., змін. і доп. Х.: Право, 2014. 240 с.

378. Предместников О.Г. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення. *Форум права*. 2009. № 2. С. 345–349.

379. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : закон України від 15 лист. 2011 р. № 4025-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст. 263.

380. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 21.06.2001 № 2533-III. *Законодавство України*. :

База даних / Верхов. Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2533-14/page4>.

381. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Інформ. лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 2231679/0/4-12.

382. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : Інформ. лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-558/0/4-13.

383. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-ХІІ. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

384. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. *Офіційний вісник України*. 2017. № 67. Ст. 2019.

385. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора України від 28 березня 2019 року № 51. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19>.

386. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-ХІІ. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

387. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

388. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 лип. 2004 р. № 13 *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04>.

389. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/398/95>.

390. Про прокуратуру : Закон України. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

391. Про судову практику в кримінальних справа, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 січ. 1974 р. № 2. *Законодавство України*. : База даних / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-74>.

392. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини : загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 18–28.

393. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Львів : Край, 2007. 192 с.

394. Рабінович П.М. Феномен права в інтерпретації Страсбурзького суду (до 50-річчя Європейського суду з прав людини). *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 3–12.

395. Резник Г.М. Доклад на засіданні Ученого Совета Московской городской коллегии адвокатов. *Рассказывают адвокаты* / под ред. Г.М. Резника. М., 2000. С. 15.

396. Резунов В.Е. Отдельные вопросы взаимодействия оперативного работника и следователя в стадии возбуждения уголовного дела. *Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями* :

Межвузовский сборник научных трудов. Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. С. 26-34.

397. Рекомендації Робочої групи «Перспективи співробітництва України та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки» щодо реформування кримінально-процесуального законодавства України. URL : <http://do.gendocs.ru/docs/index-346105.html>.

398. Рекомендація № R(85)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу : ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 387 засіданні заступників міністрів 28.06.1985 р. *Законодавство України* : База даних / Верхов. Рада України. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_127.

399. Рекомендація Rec(2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів : ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 967-му засіданні заступників міністрів 14.06.2006 р. *Міжнародні стандарти у сфері судочинства*. К. : Істина, 2010. 488 с.

400. Решение ЕСПЧ от 23 сентября 1982 г. по делу «Спор-ронг (Sporrong) и Лоннрот (Lonnroth) против Швеции» II. URL : www.echr.ru/documents/doc/2461434/2461434.htm#69.

401. Рішення Європейського Суду з прав людини «Євген Петренко проти України» від 29 січня 2015 року. URL : https://protocol.ua/ua/300_pравових_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadgenni_onovlena_sistematizovana_dobirka/.

402. Рішення Європейського Суду з прав людини «Зоріна та інші проти України» від 26 березня 2019 року. URL : https://protocol.ua/ua/300_pравових_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadgenni_onovlena_sistematizovana_dobirka/.

403. Рішення Європейського Суду з прав людини «Риженков та Зайцев проти України» від 13 грудня 2005 року. URL :

https://protocol.ua/ua/300_pravovih_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadgenni_onovlena_sistematizovana_dobirka/.

404. Рішення Європейського Суду з прав людини «Сергій Шевченко проти України» від 04 квітня 2006. URL : https://protocol.ua/ua/300_pravovih_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadgenni_onovlena_sistematizovana_dobirka/.

405. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова Олексія Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 11113 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 36. Ст. 1341.

406. Рогатюк І.В., Алексеева-Процюк Д.О. Прокурорський нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування: історія та сучасність. *Наше право*. №3. 2013.

407. Рогов В.В. История государства и права России IX – начала XX в. М., 1995. 263 с.

408. Рогова О.И. Пределы проявления диспозитивности в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Томск, 1994. 28 с.

409. Розовский Б.Г. Ненаучные заметки о некоторых проблемах уголовного процесса : моногр. Луганск : РИО ЛАВД, 2004. 598 с.

410. Российское законодательство X–XX вв.: Законодательство Древней Руси. М., 1984. Т. 1. 432 с.

411. Российское законодательство X–XX вв.: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. М., 1985. Т. 2. 520 с.

412. Российское законодательство X–XX вв.: Законодательство периода становления абсолютизма. М., 1986. Т. 4. 512 с.

413. Российское законодательство X–XX вв.: Судебная реформа. М., 1991. Т. 8. 495 с.
414. Руднев В., Беньягуев Г. Возможно ли участие нотариуса в уголовном судопроизводстве. *Российская юстиция*. 2002. № 8. С. 28.
415. Рябцева Е.В. Соотношение принципа разумности, публичности и диспозитивности в уголовном процессе. *Общество и право*. 2011. № 5 (37). – С. 219-222.
416. Рязановский В.А. Единство процесса. Пособие. М., 1996. С. 45.
417. Савицкий В.М. О принципах уголовного процесса. *Проблема кодификации уголовнопроцессуального права* : сб. ст. М., 1987. С. 20–37.
418. Савкин А. Деятельное раскаяние – свобода от ответственности. *Российская юстиция*. 1997. № 12. С. 35–39.
419. Свод принципов защиты всех лиц подвергаемых задержанию или заключению, в какой бы то ни было форме : утв. Генеральной Ассамблеей ООН 9.12.1988 г. *Права людини і професійні стандарти для юристів*. К., 1996. С. 25.
420. Седаш Е.А. Частное начало в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2000.
421. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини. К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. 120 с.
422. Систематический комментарий к Уставу уголовного судопроизводства. М., 1914. 1262 с.
423. Сірий М. Тенденції розвитку кримінального процесу України. *Адвокатура*. 2004. № 1 (9). С. 1–6.
424. Скрипіна Ю.В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис.... канд. юрид. наук. Х. : Б. в., 2008. 219 с.
425. Слинько С. Порядок розгляду в органах внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. *Судебно-юридическая газета* 15 февраля 2014 года. URL : <http://sud.ua/blog/2014/02/15/60562>.

426. Словарь иностранных слов. М. : Рус. яз., 1986. 827 с.
427. Словник української мови : Т. 7 / Редкол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок та інші. К. : Наукова думка, 1976. 724 с.
428. Сляднева К. Самостійність та незмінність як диспозитивні засади діяльності прокурора у кримінальному провадженні. *Национальный юридический журнал*. 2018. № 4. С. 176-180.
429. Сляднева К.А. Диспозитивність як загальноєвропейський вектор реформування кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 76-81.
430. Смирнов А.В. Состязательный процесс. СПб. : Альфа, 2001. 320 с.
431. Смирнов А.В. Типология уголовного судопроизводства : дисс. ... доктора юрид. наук : 12.00.09. ИГП РАН. М., 2001. 325 с.
432. Смирнов А.Ф. Модель уголовного процесса. СПб, 2000. С. 19.
433. Смирнова И. Г. Интерес – понятие уголовно-процессуальное. *Государство и право*. 2008. № 8. С. 14–18.
434. Смолькова И.В. Прекращение уголовного дела. Иркутск : Изд-во гос. экон. акад. 1999. 20 с.
435. Советский уголовный процесс / под общей ред. М.И. Бажанова, Ю.М. Грошевого. К. : Вища шк., 1983. 568 с.
436. Советский энциклопедический словарь. М., 1987. С. 496.
437. Солдатенко О.А. Вітчизняна історія створення та розвитку органів досудового слідства. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2002. № 1. С. 250–259.
438. Справа «Жук проти України» (заява № 45783/05): Європейський суд з прав людини, рішення від 21.10.2010. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_659.
439. Справа «Корнев і Карпенко проти України» (заява № 17444/04): Європейський суд з прав людини, рішення від 21.10.2010. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_637.

440. Стандарти професійної відповідальності та виклад основних обов'язків та прав прокурорів, прийняті Міжнародною асоціацією прокурорів 23 квітня 1999 р. URL: http://www.iapassociation.org/getattachment/eb/IAP-Standards_ukraine.aspx.

441. Статус і роль прокурорів: посібник / Управління Об'єднаних націй з питань наркотиків і злочинності Міжнародної асоціації прокурорів. ООН, 2014.

442. Статут Великого князівства Литовського 1529 года / Под ред. академика К. И. Яблонскиса. Минск, 1960. 253 с.

443. Статут кримінального судочинства 1864 р. URL : <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45338>.

444. Стахівський С.М. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : вибр. твори К. : Бізнес Медіа Консалтинг, 2010. 276 с.

445. Степанов О.С. Зміст засади публічності в кримінальному процесі. *Митна справа*. К., 2013. № 6 (90). Частина 2. Книга 1. С. 360-364.

446. Степанов В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях. Саратов, 1972. 223 с.

447. Степанов О. Генеза та зміст засади публічності в кримінальному процесі. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 135-139.

448. Столітній А.В. Формування та розвиток засад кримінального процесу в Україні в умовах електронного кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України : Кримінальне процесуальне право*. К., 2016. № 3(45). С. 95-101.

449. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : в 3 т. М. : Наука, 1968. Т. 1. 470 с.

450. Строгович М.С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. М. : Юриздат, 1939. 251 с.

451. Строгович М.С. Уголовные дела, возбуждаемые по жалобе потерпевшего. *Еженедельник советской юстиции*. 1926. № 41 С. 1186.

452. Строгович М.С. Уголовный процесс. М., 1946. С. 82.

453. Судебная власть : Проспект. М., 2003. С. 285.

454. Суліковський Ю.С. Зміст засади публічності у кримінальному процесі та її співвідношення зі здійсненням досудового розслідування у формі приватного обвинувачення. *Формування національної правової системи України в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали наук.-практ. Інтернет-конференції (21 квітня 2017 р.)*. Національна академія внутрішніх справ. К., 2017. С. 388-391.

455. Сумачев А.В. К вопросу о диспозитивности в уголовном праве. М., 2002. С. 51–52.

456. Суханов Е.А. Современное развитие частного права в России. *Юрист*. 2001. № 3. С. 10.

457. Табарин И.В. Современная теория права: новый научный курс : монография. М., 2008. С. 248-249.

458. Татаров О.Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ...доктора. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 548 с.

459. Тацій В.Я. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика. 2004.

460. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2001. 776 с.

461. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. 2-е изд. М., 2000. С. 270.

462. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник Академічне видання К. : Алерта, 2014. 440 с.

463. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 1999. 576 с.

464. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України : підруч. 5-те вид., доп. і перероб. К. : А.С.К., 2007. 848 с.

465. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К. : А.С.К., 2004. 1056 с.
466. Тертышник В.М., Слинко С.В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. Харьков : Ун-т внутр. дел, 1995. 172 с.
467. Тихиня В.Е., Семашко Н.И. К вопросу о взаимодействии оперативных работников и следователей при реализации дел оперативной разработки. *Формы и методы укрепления правопорядку в современных условиях : Сборник научных трудов слушателей.* Минск, 1990. № 50/23-260с. С. 180-182.
468. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс : полный курс. М. : Изд-во Тихомирова М. Ю, 2005. 698 с.
469. Тихомиров Ю.А. Публичное право. М., 1995. С. 53.
470. Тітко І. Приватні засади у кримінально-процесуальному праві: постановка питання. *Вісник Академії правових наук України.* 2012. № 3 (70). С. 251-264.
471. Тітко І.А. Критерії обмеження сфери приватного інтересу в кримінальному процесуальному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія ПРАВО.* Ужгород, 2015. Випуск 33. Том 2. С. 161-164.
472. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : моногр. Х. : Право. 2015. 446 с.
473. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України : дис...доктора юрид. наук. 12.00.09. Х. : Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. 2016. 484 с.
474. Тлепова М.І. Співвідношення публічних та приватних начал у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Херсонського державного*

університету: Серія Юридичні науки. Херсон, 2013. Випуск 6. Том 2. С. 139-143.

475. Томин В.Т. О понятии принципа советского уголовного процесса. *Труды Высшей школы МООП РСФСР*. 1965. Вып. 12.

476. Тугаринов В.П. Личность и общество. М., 1965. С. 67.

477. Тыричев И.В. Принципы советского уголовного процесса : учеб. пособ. М., 1983. 80 с.

478. Уголовно-процессуальное законодательство Союза ССР и РСФСР (теоретическая модель) / под ред. В.М. Савицкого. М., 1990. 316 с.

479. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : учебник / отв. ред. П. А. Лупинская. 2-е изд. перераб. и доп. М. : Норма, Инфра-Ф, 2010. 1088 с.

480. Уголовно-процессуальное право РФ / под ред. П.А. Лупинской. М., 1997. С. 97.

481. Уголовный процесс / под ред. И.Л. Петрухина. М. : ПБОЮЛ Грачев С.М., 2001. 520 с.

482. Удалова Л.Д., Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. К. : КНТ, 2012. 160 с.

483. Узагальнення Верховного суду України про практику застосування норм закону про звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв'язку із закінченням строків давності. URL: https://zib.com.ua/ua/92503-verhovniy_sud_ukraini_proanalizuvav_praktiku_zastosuvannya_n.html.

484. Ухвала Івано-Франківського міського суду від 25.02.2013 р. у справі № 344/1308/13- к (№ у ЄДРСР 29571371). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76887570>.

485. Ухвала Каланчацького районного суду Херсонської області від 03.03.2015 у кримінальній справі № 657/1536/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

486. Ухвала Кам'янець-Подільського міжрайонного суду Хмельницької області від 02.04.2021 у кримінальній справі № 676/6374/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

487. Ухвала Київського апеляційного суду від 27.07.2021 у кримінальній справі № 11-кп/824/405/2021. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

488. Ухвала Київського апеляційного суду від 29.06.2021 року у кримінальній справі № 759/6309/21. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>

489. Ухвала Немирівського районного суду Вінницької області від 11.07.2018 у кримінальній справі № 140/3015/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

490. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 19.10.2015 у кримінальній справі № 569/20/14-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>.

491. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1967. С. 136.

492. Федулов А.В. Реализация принципа публичности (официальности) в современном уголовном судопроизводстве России : учебное пособие. Н. Новгород, 2004. 236 с.

493. Филимонов Б.А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. М. : СПАРК, 1994. 157 с.

494. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий; под общ. ред. А. В. Смирнова. СПб. : Альфа, 1996. 552 с.

495. Франковски С., Гольдман Г., Лентовска Э. Верховный суд США о гражданских правах и свободах. Варшава, 1997. С. 186-188.

496. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. .... ступеня канд. юрид. наук. К., 2003. 20 с.

497. Халиков А.Н. Вопросы, возникающие при особом порядке судебного разбирательства. *Рос. юстиция*. 2003. № 1. С. 63-64.

498. Харченко В.Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: монографія. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 480 с.

499. Хатуаева В.В. Реализация частного (диспозитивного) начала в уголовном судопроизводстве : автореф. ... дисс. док. юрид. наук. М., 2006. 51 с. URL : <https://www.dissercat.com/content/realizatsiya-chastnogo-dispozitivnogo-nachala-v-ugolovnom-sudoproizvodstve>.

500. Хатуаева В.В. Соотношение публичного и частного (диспозитивного) начал в современном уголовном судопроизводстве. *Общество и право : Уголовное судопроизводство*. М., 2008. № 2 (20). С. 207-211.

501. Химичева Г.П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. М., 2003. С. 20.

502. Хлинъ В. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. Київ, 2020.

503. Холод Р.С. Правовой статус неповнолітнього обвинуваченого на досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2006. 252 с.

504. Хомколов В.П. Некоторые проблемы оперативно-розыскного обеспечения предварительного следствия. *Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями : Межвузовский сборник научных трудов*. Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. С. 17-26.

505. Хряпінський П.В. Метод диспозитивності заохочувальних кримінально-правових приписів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 149-162.

506. Хряпінський П.В. Спiрні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Академії адвокатури України*. Вип. 6. 2006. С. 120–128.

507. Цыпкин А.Л. О диспозитивности в советском уголовном процессе. *Советское государство и право*. 1958. № 3. С 132-133.

508. Чачина Г.Г. Нравственные и правовые основы свидетельского иммунитета в уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ижевск, 1999. С. 17.

509. Чащин А.Н. Теория государства и права : учебник. М., 2008. С. 294.

510. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. М.А. Чельцов. М. : Госюриздат, 1951. 511 с.

511. Чельцов М.А. Уголовный процесс. М. : Юриздат, 1948. 624 с.

512. Чельцов-Бебутов М.А. Курс советского уголовно-процессуального права : в 2 т. М., 1957. Т. 1. 1957. 837 с.

513. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. СПб. : Равена, Альфа, 1995. 846 с.

514. Чернявський С.С., Татаров О.Ю. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2(136). С. 85-93 с.

515. Черноусько М.В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: теорія та практика: монографія. К.: Алерта, 2017. 294 с.

516. Что стоит за повальными обысками у бизнеса, которые идут по всей Украине. URL : <http://ua-banker.com.ua/articles-and-analytics/criticism/29361>.

517. Чухраєв Д.А. Механізм і принципи формування процесуального інтересу у третіх осіб, за участю яких застосовуються запобіжні заходи. *Правничий часопис Донецького університету*. 2014. № 1-2. С. 49-53.

518. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности и принцип публичности в уголовном процессе. *Государство и право*. 1994. № 4. С. 97.

519. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. М., 2000. С. 16.

520. Шамардин А.А. К вопросу о содержании принципа диспозитивности в уголовно-процессуальном праве. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Оренбург. 2004. № 3. С. 60-64.

521. Шамардин А.А. Принцип диспозитивности в уголовном судопроизводстве и его соотношение с принципом публичности. *Защита прав и законных интересов граждан, участвующих в уголовном процессе, как приоритетное направление в судопроизводстве* / Отв. ред. И.Ф. Демидов. Москва. Оренбург : Издательский центр ОГАУ. 1999. С. 34-35.

522. Шараева Я.А. Институт примирения в контексте соотношения принципов публичности и диспозитивности. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2013. № 24. С. 277-280.

523. Шараева Я.А. Институт примирения в уголовно-процессуальном праве России : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Нижний Новгород, 2015. 34 с.

524. Шаренко С.Л. Проблеми скороченого судового розгляду кримінальної справи. *Вісник Академії правових наук*. 2005. № 1. С. 175-179.

525. Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К. : Реферат, 2007. 831 с.

526. Шендяпин И.М. Обеспечение прав заявителя-пострадавшего в стадии возбуждения уголовного дела. *Вестник Московского университета МВО России*. М., 2010. № 7. С. 164-165.

527. Шерстюк С.В. Правовий нігілізм як антипод правової культури. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 269-271.

528. Шестакова С.Д. Состязательность уголовного процесса. СПб, 2001. С. 55-56.
529. Шило О.Г. Заходи забезпечення кримінального провадження за новим КПК України. *Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (19 жовт. 2012 р.)*. Вип. 4. X. : ТОВ “Оберіг”, 2012. С. 187–191.
530. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України. X. : Право, 2011. 472 с.
531. Шинкаренко І.Р. Організаційно-тактичні особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. у-нт. внутр. справ, 2017. 296 с.
532. Шишкін В. Диспозитивність — принцип судочинства. *Право України*. 1999. № 6. С. 10-16.
533. Шпотаківська О.В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2005. 193 с.
534. Штоль Д.С. Диспозитивность и ее отдельные проявления в уголовном процессе Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2009. 211 с.
535. Штоль Д.С. Теоретические основы дефиниции принципа диспозитивности современного уголовного процесса. *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2008. С. 129-132.
536. Шубняков Б.И. Свобода общества и личности. Ярославль, 1967. С. 25.
537. Шундииков В.Д. Принцип непосредственности при рассмотрении и расследовании уголовного дела. Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1974. 157 с.
538. Електронна енциклопедія «Правотека». URL : <http://www.pravoteka.ru/enc/1756.html>
539. Етика сотрудників правоохоронительных органов : учеб. М. : Издательство «Щит», 2005. 524 с.

540. Юридический энциклопедический словарь. М.: Сов. Энциклопедия, 1984. 415 с.
541. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2. 744 с.
542. Юридична енциклопедія : В 6 т. Т. 2. К., 1999. С. 197.
543. Юридична енциклопедія. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / Ю.С. Шемшученко (ред.). К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2: Д–Й. С. 27.
544. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. К. : Либідь, 2004. 320 с.
545. Юрчишин В.М. Проблеми державного і приватного обвинувачення в судах України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. К., 2010. 17 с.
546. Юсубов А.М. Принцип публичности в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1988. С. 10.
547. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. М., 1949. 540 с.
548. Ягунов Д.В. Практика Європейського суду з прав людини (питання кримінального судочинства). Зі вступ. словом Н. І. Севостьянової; за ред. та зі вступ. словом Й.Л. Бронза. 2-е вид. Одеса: Фенікс, 2015. 384 с.
549. Яковлів А. Український кодекс 1743 року “Права, по котормь судится малоросійській народь”. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Мюнхен : Кооперативне вид-во “Заграда”, 1949. Т. CLIX. 211 с.
550. Якуб М.Л. Демократические основы советского уголовно-процессуального права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М, 1956. С. 18-19.
551. Якубович Н.Я. Процесс доказывания. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. М., 1973. С. 288-289.
552. Якупов Р.Х. Уголовный процесс / Научн. ред. В.Н. Галузо / Р.Х. Якупов. М. : ТЕИС, 2001. 600 с.

553. Янин В.Л. Законодательство Древней Руси / Отв. ред. В. Л. Янин. Российское законодательство X-XX веков : у 9 т. М., 1984-1985. Т. 1. 519 с.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро Мірковець
«09» 2021 р.

АКТ

**впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань результатів дисертаційного дослідження
Почтового Максима Миколайовича на тему: «Методологічні та практичні
засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України»
за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Комісія у складі:

1. Заступника начальника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук С.Ю. Стратонов;
2. Старшого слідчого в особливо важливих справах Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук О.С. Осетрової;
3. Заступника начальника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань К.М. Бруссо,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Почтового Максима Миколайовича на тему: «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» можуть застосовуватися у практичній діяльності Головного слідчого управління ДБР під час розслідування кримінальних правопорушень, а також під час проведення занять у системі службової підготовки працівників ДБР.

Заступник начальника відділу
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
кандидат юридичних наук

С.Ю. Стратонов

Старший слідчий в особливо важливих справах
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
кандидат юридичних наук

О.С. Осетрова

Заступник начальника відділу
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань

К.М. Бруссо

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник Голови Національної
поліції України – начальник

Головного слідчого управління

доктор юридичних наук, доцент

Заслужений юрист України

Максим Цуцкірідзе

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження Почтового Максима Миколайовича на тему: «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України»

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Черненка О.О., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Демченка Д.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Почтового Максима Миколайовича на тему: «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент**

Артем Шевчишен

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Олександр Черненко

**Старший слідчий в
особливо важливих справах
ГСУ НП України**

Дмитро Демченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент
Заслужений юрист України

Андрій ФОМЕНКО
2021 року

АКТ
про впровадження у навчальний процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ основних результатів дисертації Почтового Максима Миколайовича «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: Юнін О.С. (голова) – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, перший проректор; Дараган В.В. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності; Єфімов М.М. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки; Захарко А.В. – кандидат юридичних наук, доцент, т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу

уклала цей акт про те, що основні результати наукового дослідження Почтового М.М. «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності кримінальному провадженні України» використовуються у навчальному процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, зокрема, при підготовці навчально-методичних комплексів та викладанні дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Доказування у кримінальному провадженні», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування», «Основи кримінальної процесуальної діяльності», «Оперативно-розшукова діяльність».

Голова комісії:

Члени комісії:

Олександр ЮНІН

Валерій ДАРАГАН

Микола ЄФІМОВ

Андрій ЗАХАРКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о начальника Київського
інституту Національної гвардії
України,
кандидат педагогічних наук, доцент,
полковник

Володимир КЛАЧКО

13/09 2021 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Почтового Максима Миколайовича «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

комісія у складі: голови – начальника кафедри правоохоронної діяльності НГУ, доктора юридичних наук, професора Кобзаря О.Ф., начальника кафедри правового забезпечення діяльності НГУ, кандидата юридичних наук, полковника Волуйка О.М., начальника навчально-методичного відділення, підполковника Поворозніка Є.О.

ВСТАНОВИЛА:

Основні результати дослідження, отримані особисто здобувачем у дисертації з проблем реалізації засад публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України, впроваджено у формі практичних рекомендацій щодо проведення професійної підготовки майбутніх офіцерів у Київському інституті Національної гвардії України, у тому числі щодо розкриття специфіки діяльності суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, у наукову діяльність Київського інституту Національної гвардії України та освітній процес кафедр правоохоронної діяльності НГУ і правового забезпечення діяльності НГУ щодо підготовки фахівців у галузях знань 08 «Право» та 25 «Воєнні науки, державна безпека, безпека державного кордону» за освітніми програмами першого (бакалаврського) рівня «Правове забезпечення службово-бойової діяльності частин та підрозділів НГУ», «Право національної безпеки, військове право», «Забезпечення державної безпеки підрозділами НГУ».

Результати дослідження «Методологічні та практичні засади

публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» мають як теоретичне, так і практичне значення для діяльності Національної гвардії України в умовах мирного часу та в особливий період та для оптимізації процесу підготовки військових формувань з правоохоронними функціями загалом.

Крім того, наукові здобутки автора із зазначених питань використовуються науково-педагогічним складом Київського інституту Національної гвардії України під час:

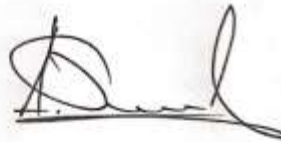
1) підготовки наукових робіт з питань діяльності правоохоронних органів України та під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки кримінального процесу;

2) викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Права людини та громадянина», «Кримінально-правове забезпечення державної безпеки».

Голова комісії:

полковник

«13» 09 2021 року

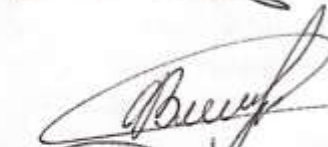

Олександр КОБЗАР

Члени комісії:

полковник

«13» 09 2021 року

Олексій ВОЛУЙКО

підполковник

«13» 09 2021 року

Євген ПОВОРІЗНИК

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного інституту публічного права,
 доктор юридичних наук, професор
Сергій КОРОЄД

29.10.2024

АКТ

**впровадження результатів дисертації на здобуття наукового ступеня
 доктора юридичних наук Почтового Максима Миколайовича
 «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у
 кримінальному провадженні України»
 у науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія в складі: в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права, доктора юридичних наук, професора Короеда Сергія Олексійовича (голова комісії), завідувача аспірантури, доктора юридичних наук, доцента Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, кандидата юридичних наук, старшого дослідника Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Почтового Максима Миколайовича на тему: «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права, а саме для подальшого розроблення наукових питань щодо дослідження теоретичних, правових та праксеологічних аспектів публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України і використовується Інститутом в межах реалізації теми науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0115U005495).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Почтового Максима Миколайовича на тему: «Методологічні та практичні засади публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України» (на здобуття наукового ступеня доктора

юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) вважати впровадженими в науково-дослідну роботу Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки кримінального процесу.

Голова комісії:

Сергій КОРОЄД

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ

Таблиця 1. Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень	1720663	1476932	1615433	1835147	2027123	2035267	2103770

Таблиця 2. Кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення	169447	139046	125269	108296	123842	120334	110135
З них: застосовано запобіжні заходи: тримання під вартою	14187 (8,37%)	13073 (9,40%)	12660 (10,10%)	9769 (9,02%)	12454 (10,05%)	11435 (9,50%)	10964 (9,95%)
домашній арешт	5198 (3,06%)	7482 (5,38%)	7041 (5,62%)	5926 (5,47%)	7882 (6,36%)	8294 (6,89%)	8183 (7,42%)
особиста порука	746 (0,44%)	417 (0,29%)	227 (0,18%)	142 (0,13%)	111 (0,08%)	48 (0,03%)	44 (0,03%)
застава	1016 (0,59%)	732 (0,52%)	521 (0,41%)	309 (0,28%)	406 (0,32%)	518 (0,43%)	509 (0,46%)
особисте зобов'язання	19928 (11,76%)	16330 (11,74%)	11445 (9,13%)	6909 (6,37%)	6685 (5,39%)	5772 (4,79%)	5263 (4,77%)

Таблиця 3. Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень, у т.ч. за видами

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень	1720663	1476932	1615433	1835147	2027123	2035267	2103770
особливо тяжких	164896	157335	156602	168245	175554	181147	185086
тяжких	256397	293849	377849	465979	594345	675734	733520
бандитизм	30	30	35	36	43	51	45
вбивство (та	147397	134512	127572	134628	134961	137457	138064

замах)							
умисне тяжке тілесне ушкодження	7309	6476	6635	6627	6504	6398	6199
згвалтування (та замах)	1710	1127	1024	1130	920	784	981
крадіжка	536336	592720	740618	885919	1012278	1029464	1074915
грабіж	35629	39904	49740	63240	73417	79159	83618
розбій	5812	6955	8818	10758	11661	12055	12400
хуліганство	38195	15895	13068	12348	12631	12310	13074

Таблиця 4. Кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування	1338177	962906	893019	853780	913470	771355	805500
Звернення до суду з обвинувальним актом	213961 (15,98%)	180250 (18,71%)	174765 (19,57%)	154744 (18,12%)	187990 (20,57%)	184291 (23,89%)	162668 (20,19%)
З угодою	26342 (1,96%)	25619 (2,66%)	18548 (2,07%)	15277 (1,78%)	19445 (2,12%)	20333 (2,63%)	17503 (2,17%)

Таблиця 5. Усього направлено до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього направлено до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	7118	7528	5260	3858	4689	4973	4482
З них про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. ст. КК України:							
ст. 44	647 (9,08%)	1107 (14,70%)	730 (13,87%)	628 (16,27%)	1352 (28,83%)	1503 (30,22%)	1264 (28,20%)
ст. 45	467 (0,56%)	563 (7,47%)	366 (6,95%)	341 (8,83%)	454 (9,68%)	461 (9,27%)	355 (7,92%)
ст. 46	970 (13,62%)	588 (7,81%)	421 (8,00%)	438 (11,35%)	473 (10,08%)	375 (7,54%)	271 (6,04%)
ст. 47	361	183	159	114	101	74	54

	(5,07%)	(2,43%)	(3,02%)	(2,95%)	(2,15%)	(1,48%)	(1,20%)
ст. 48	489 (6,86%)	858 (11,39%)	276 (5,24%)	110 (2,85%)	72 (1,53%)	87 (1,74%)	99 (2,20%)
ст. 49	1920 (26,97%)	2441 (32,42%)	1611 (30,62%)	637 (16,51%)	594 (12,66%)	831 (16,71%)	637 (14,21%)

Таблиця 6. Закрито кримінальних проваджень

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Закрито кримінальних проваджень	1090756	749509	694446	679901	701346	561758	620847

Таблиця 7. Відносно неповнолітніх

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Вчинено неповнолітніми	11346	8819	8323	6620	6768	5662	4926
Застосування примусових заходів виховного характеру	917 (8,08%)	652 (7,39%)	509 (6,11%)	460 (6,94%)	368 (5,43%)	365 (6,44%)	332 (6,73%)

Таблиця 8. Знаходилось в провадженні кримінальних правопорушень усього по Україні

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	1720663	1476932	1615433	1835147	2027123	2035267	2103770
Навантаження на 1 слідчого	161.01	165.41	181.57	239.45	320.24	319.01	329.74

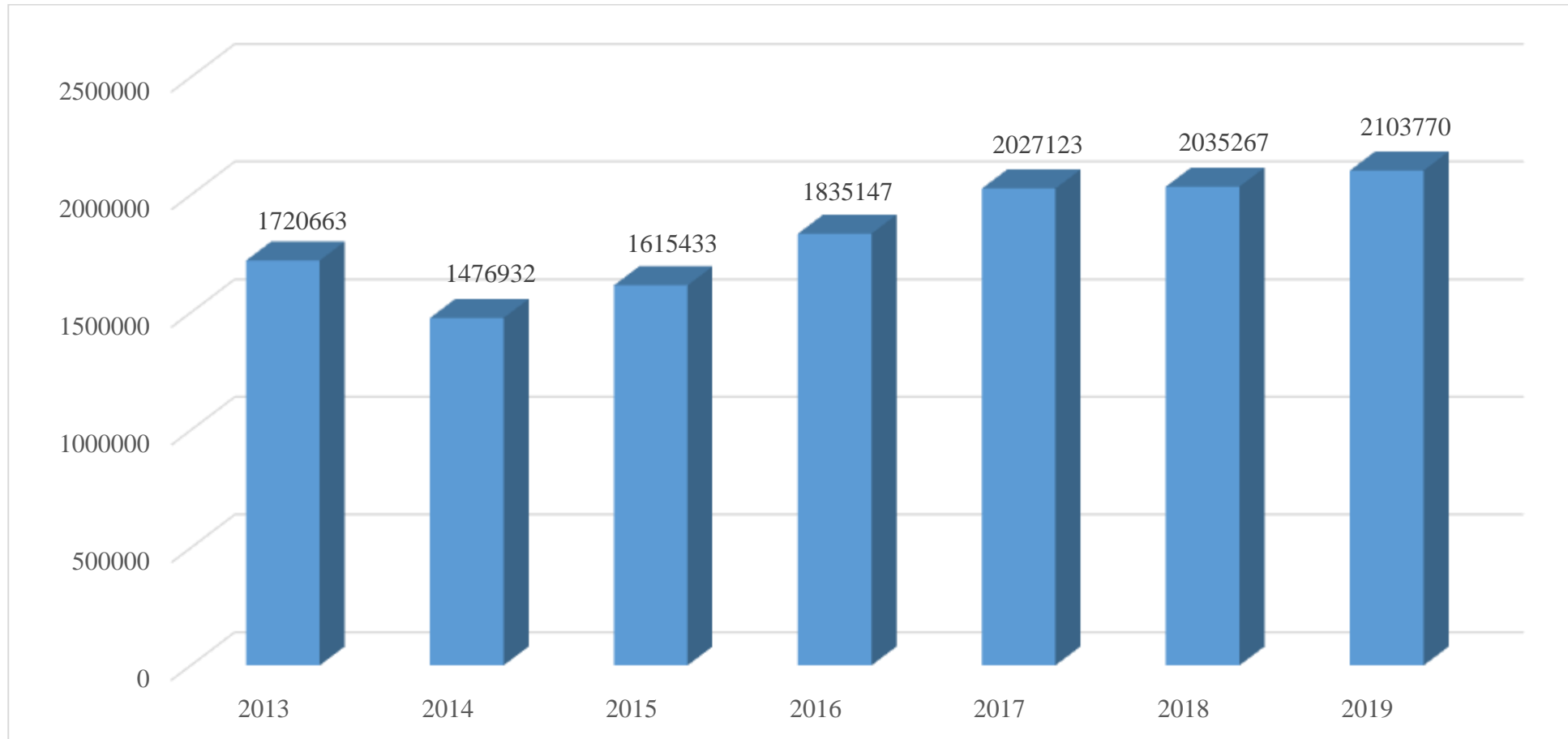
Таблиця 9. Навантаження на 1 слідчого за кількістю повідомлених підозр

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього по Україні	15.86	15.57	14.08	14.13	19.56	18.86	17.26

Таблиця 10. Кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього по Україні	1338177	962906	893019	853780	913470	771355	805500
Питома вага з числа тих, що знаходилися в провадженні, %	77.8	65.2	55.3	46.5	45.1	37.9	38.3
Навантаження на 1 слідчого	125.22	107.84	100.37	111.40	144.31	120.90	126.25

ДІАГРАМИ

Рис. 1. Кількість кримінальних правопорушень, що знаходились в провадженні у динаміці за роками

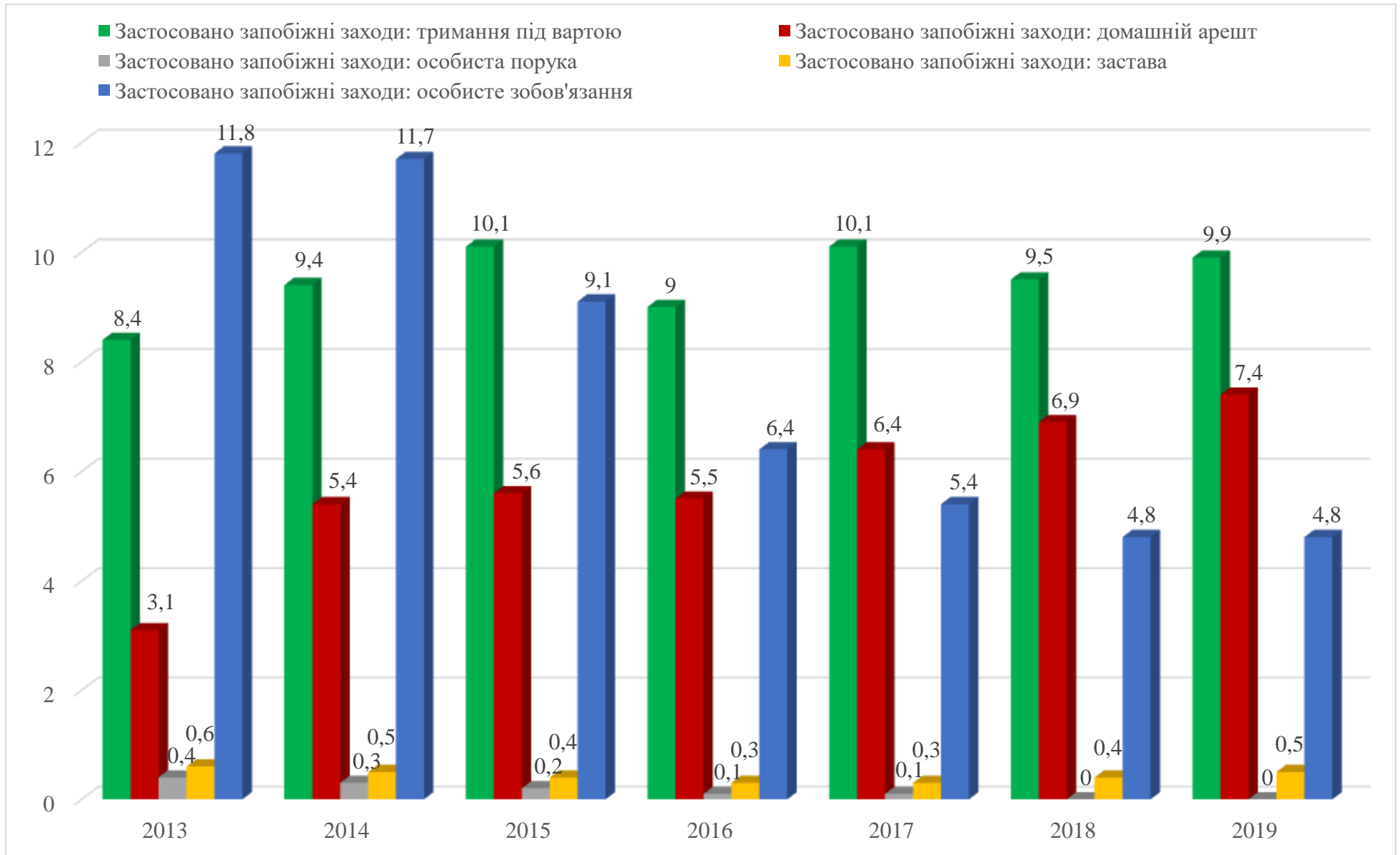

Рис. 2. Кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (у %)

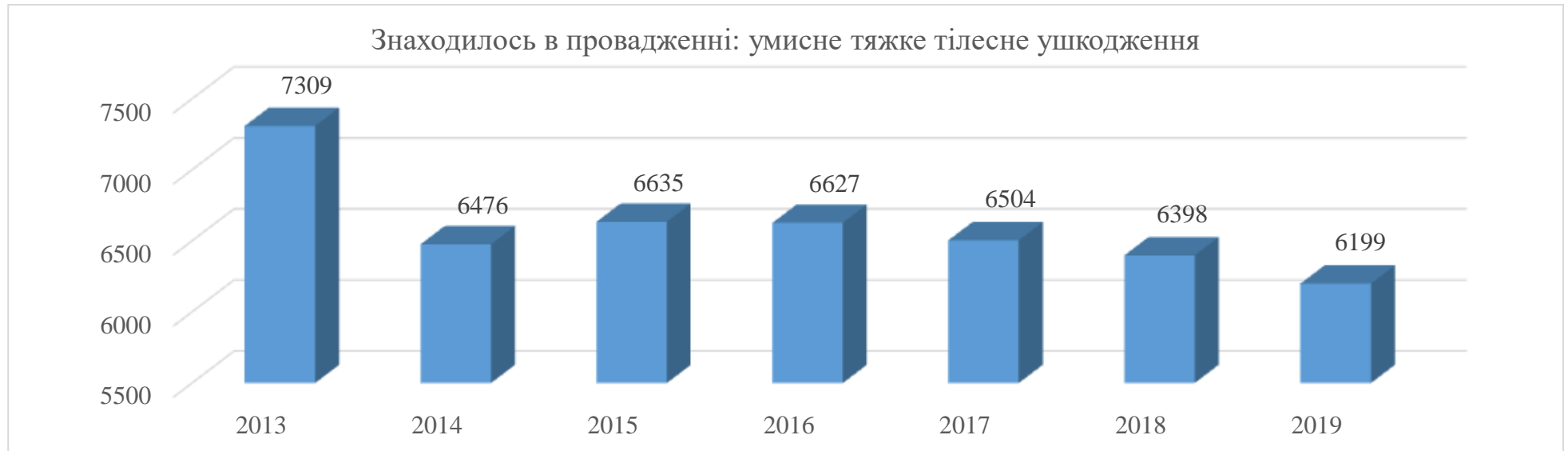
Рис. 3-1. Кількість особливо тяжких та тяжких кримінальних правопорушень, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

Рис. 3-2. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

Рис. 3-3. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

Рис. 3-4. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

Рис. 3-5. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

Рис. 3-6. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

Рис. 3-7. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

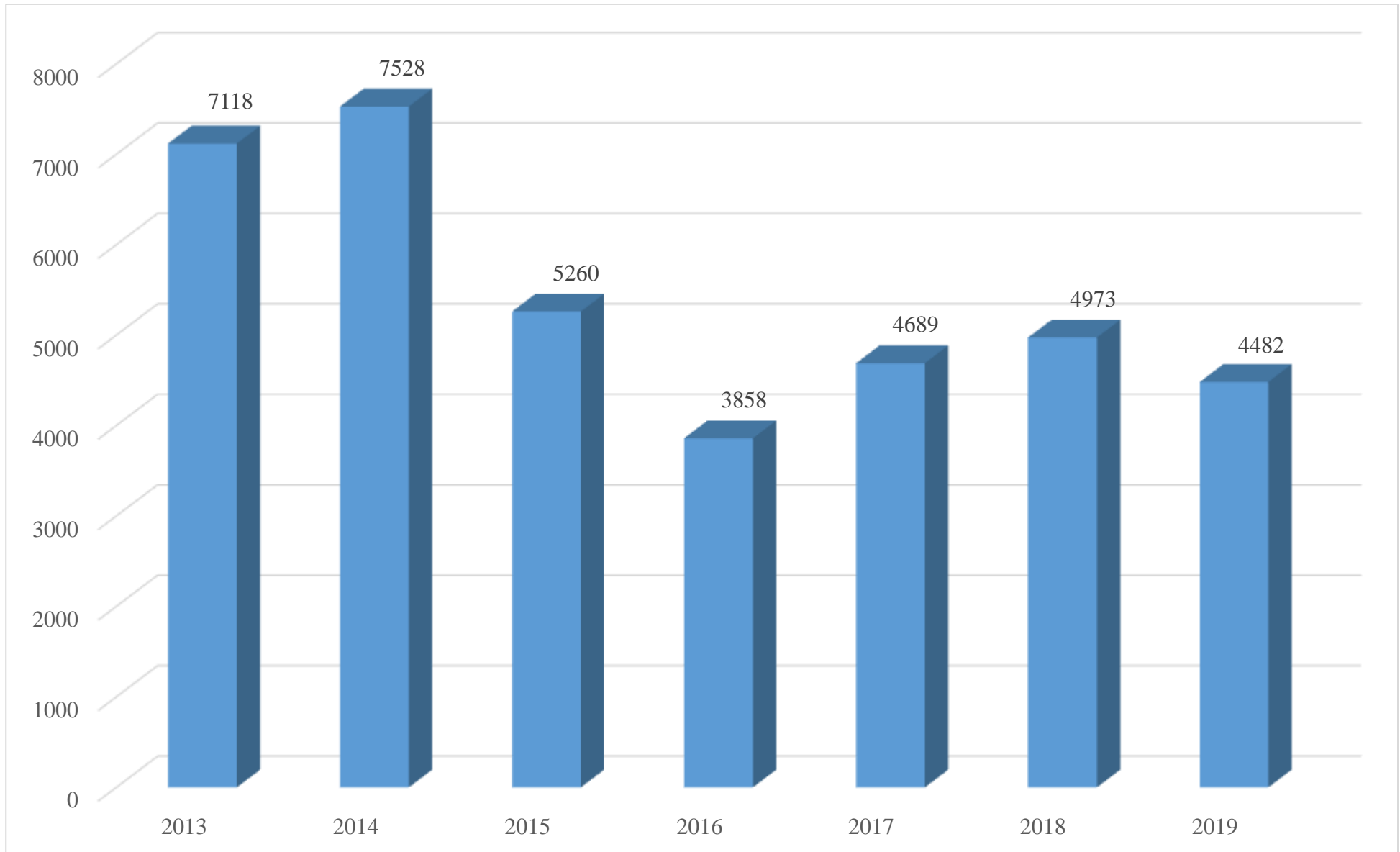
Рис. 3-8. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

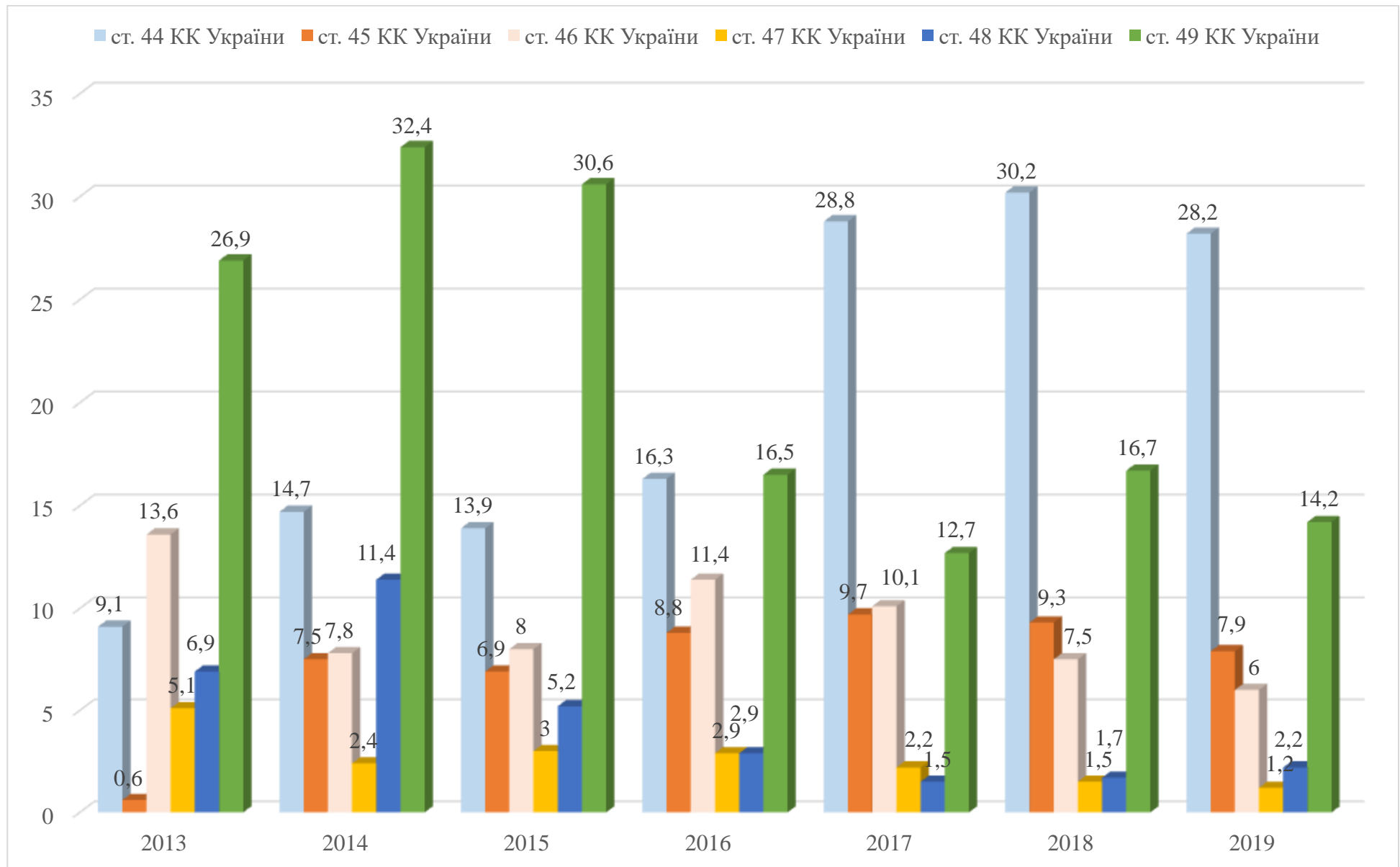
Рис. 3-9. Кількість кримінальних правопорушень за видами, що знаходилось в провадженні у динаміці за роками

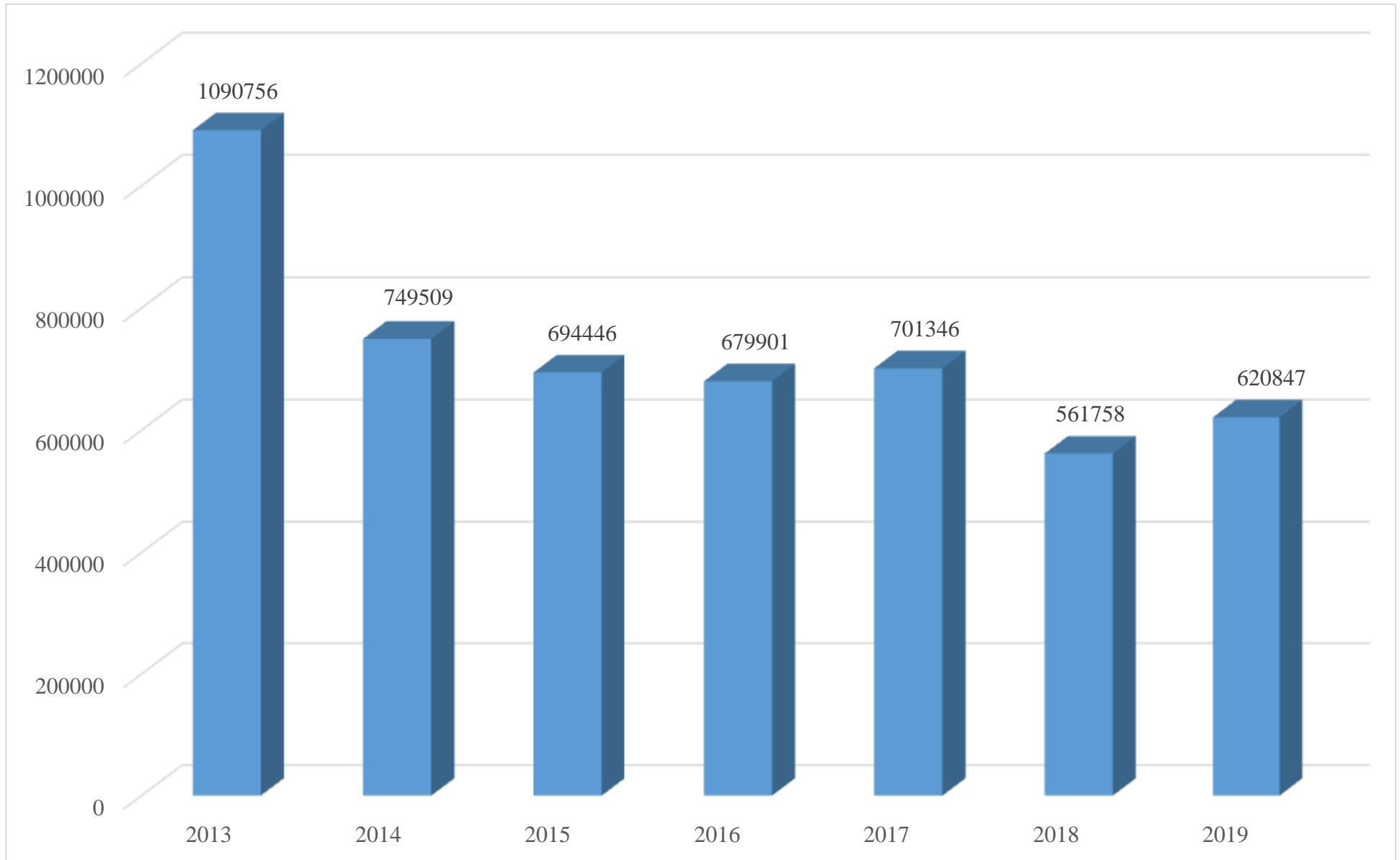
Рис. 4. Кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування

Рис. 5-1. Усього направлено до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності

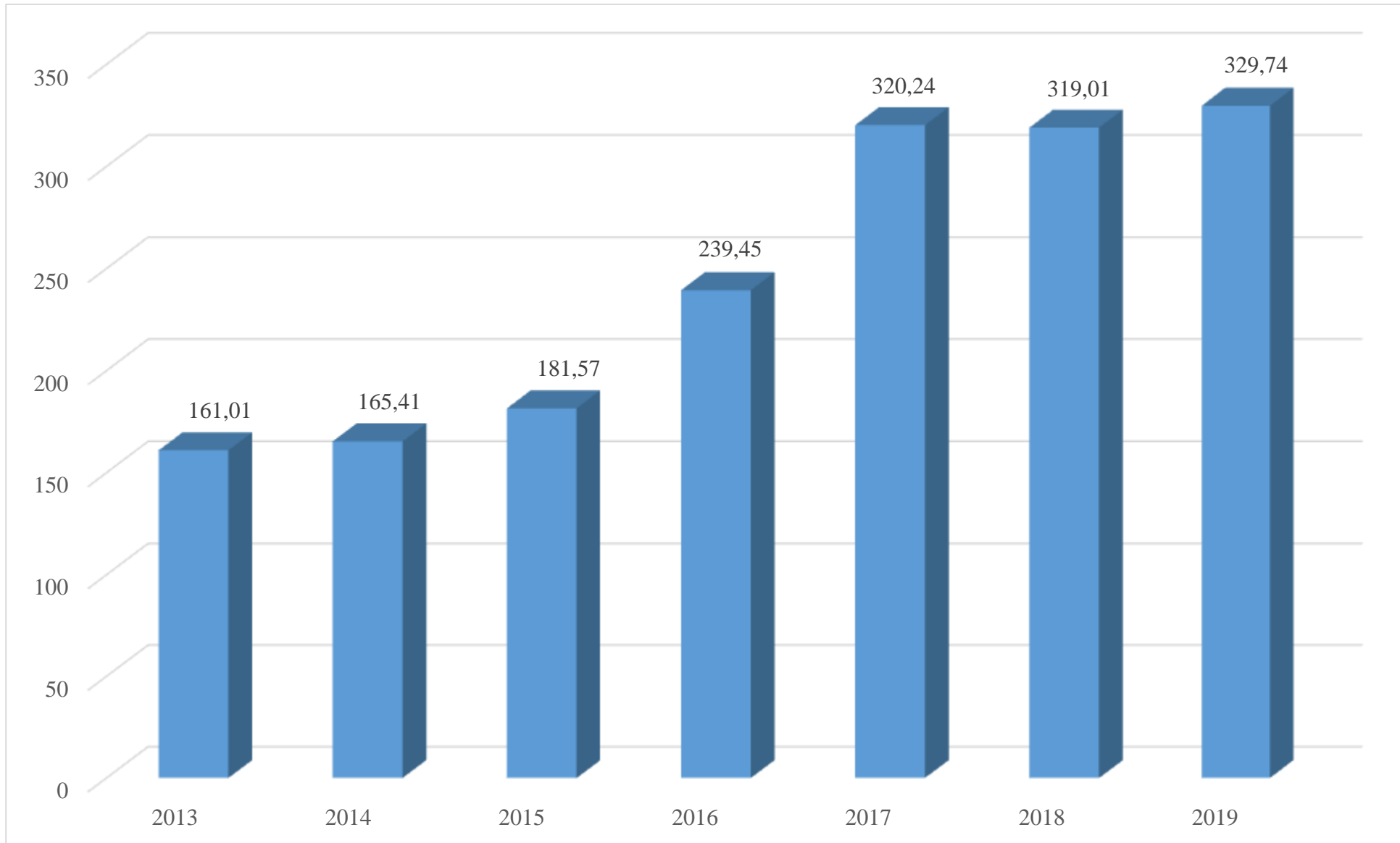
Рис. 5-2. Усього направлено до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності (у %)

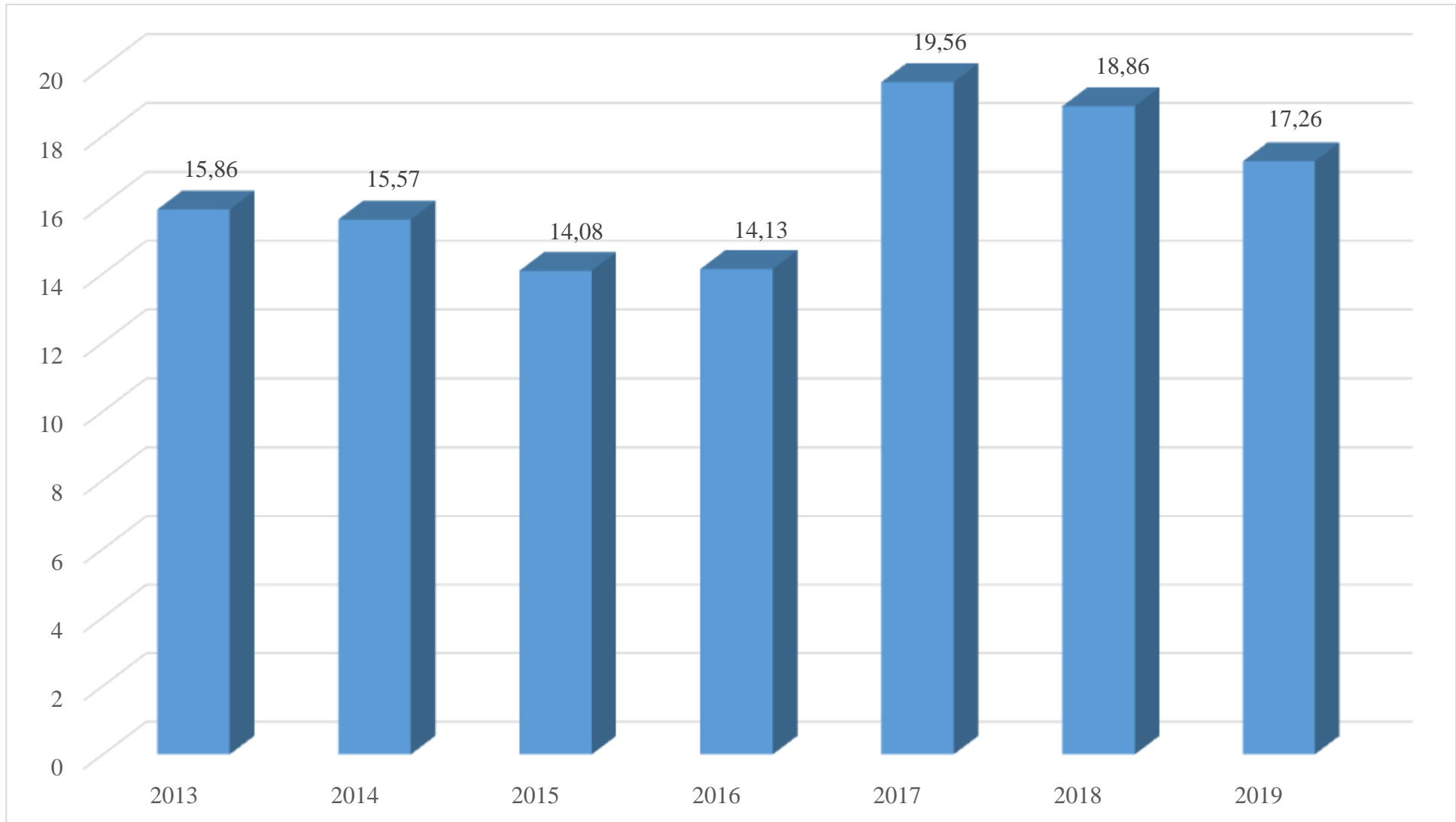
Рис. 6. Кількість закритих кримінальних проваджень

Рис. 7. Кількість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми

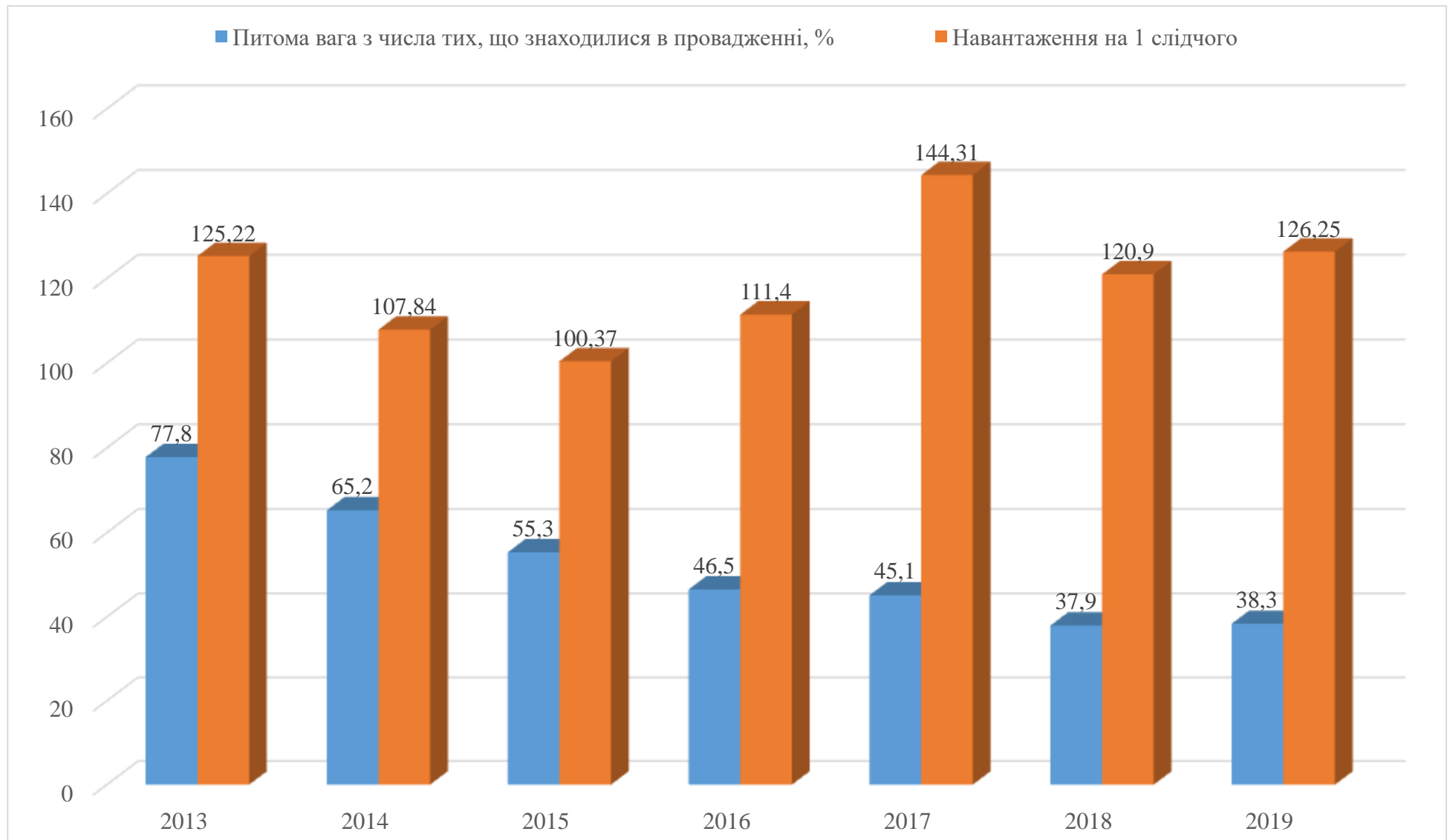

Рис. 8. Навантаження на 1 слідчого

Рис. 9. Навантаження на 1 слідчого за кількістю повідомлених підозр

Рис. 10. Кількість кримінальних правопорушень, за якими закінчено досудове розслідування (питома вага з числа тих, що знаходилися в провадженні) та навантаження на 1 слідчого

ДОДАТОК В

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ТА ВІДОМОСТІ ПРО
АПРОБАЦІЮ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографія:

1. Почтовий М.М. Теоретичні, правові та праксеологічні засади публічності та диспозитивності у кримінальному процесі: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2021. 400 с.

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

2. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному процесі незалежної України: історико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 156-161.

3. Почтовий М.М. Критерії віднесення правових положень до категорії принципів (засад) кримінального провадження. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 303-308.

4. Почтовий М.М. Сучасне розуміння сутності засади публічності у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 312-315.

5. Почтовий М.М. Сутність засади диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 2. Том 3. С. 156-161.

6. Почтовий М.М. Види диспозитивності кримінального судочинства України. *Юридична наука*. 2020. № 4. С. 155-159.

7. Почтовий М.М. Про співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному процесі України. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 161-164.

8. Почтовий М.М. Фактори впливу та «правові формули» співвідношення публічності та диспозитивності у кримінальному

провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 209-213.

9. Почтовий М.М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 222-228.

10. Почтовий М.М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 190-195.

11. Почтовий М.М. Про вичерпність переліку засад кримінального провадження. *Юридична наука*. 2020. № 9. С. 187-192.

12. Почтовий М.М. Співвідношення засад публічності та диспозитивності з принципами верховенства права та законності у кримінальному провадженні України. *Юридична наука*. 2020. №10. С. 131-136.

13. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності в діяльності слідчого судді під час досудового розслідування. *Юридична наука*. 2020. №11. С. 177-181.

14. Почтовий М.М. Публічність та диспозитивності в процесуальній поведінці сторони захисту. *Юридична наука*. 2020. № 12. С. 201-204.

15. Почтовий М.М. Зв'язок принципу змагальності із засадами публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Т. 32(71). № 4. С. 82-85.

16. Почтовий М.М. Характер впливу засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час застосування інституту примирення. *Приватне та публічне право*. 2021. № 3. С. 78-82.

17. Почтовий М.М. Співвідношення публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні приватного обвинувачення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3. С. 95-98.

18. Почтовий М.М. Прояви публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні під час звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. *Юридичний*

науковий електронний журнал. 2021. № 8. С. 141-144.

*Статті у наукових періодичних виданнях
інших держав з юридичних наук:*

19. Почтовый М.Н. Эволюция основ публичности и диспозитивности в уголовном судопроизводстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 2. С. 144-148 (Киргизька Республіка).

20. Почтовый М.Н. Многогранность содержания понятия «принципы» уголовного производства. *Право и политика*. 2019. № 3. С. 214-218 (Киргизька Республіка).

21. Почтовый М.Н. Признаки понятия публичности в уголовном производстве Украины. *Право и политика*. 2019. № 4. С. 81-86 (Киргизька Республіка).

22. Почтовый М.М. Про диспозитивність, диспозитивні норми та диспозитивний метод правового регулювання. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 201-206 (Республіка Польща).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

23. Почтовый М.М. Исторична періодизація кримінального провадження України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20-21 травня 2016 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2016. С. 55-58. (заочна участь)

24. Почтовый М.М. Класифікація засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 84-87. (очна участь)

25. Почтовый М.М. До питання про історичні особливості розвитку

публічності і диспозитивності у кримінальному судочинстві України. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2018. С. 72-75. (очна участь)

26. Почтовий М.М. Про сутність оціночних понять та їх роль у кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності та використання спеціальної техніки* : матеріали Круглого столу присвяченого «Тижню права» (м. Дніпро, 6 грудня 2018 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 165-168. (очна участь)

27. Почтовий М.М. До питання розуміння засад кримінального провадження. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 17-18 травня 2019 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2019. С. 20-23. (заочна участь)

28. Почтовий М.М. Про публічність у кримінальному процесі України. *Актуальні проблеми правової науки в сучасних умовах* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 травня 2019 р.). Кривий Ріг : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 125-128. (очна участь)

29. Почтовий М.М. Про співвідношення засади публічності та кримінально-процесуальної форми. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали Круглого столу (м. Дніпро, 31 травня 2019 р.). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 91-94. (очна участь)

30. Почтовий М.М. Класифікація інтересів у кримінальному провадженні. *Становлення та розвиток наукових досліджень* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 15-16 травня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та

освітян», 2020. С. 20-23. (заочна участь)

31. Почтовий М.М. Про розуміння інтересу, загального блага та цінності у кримінальному процесі. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 24 січня 2020 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2020. С. 30-32. (заочна участь)

32. Почтовий М.М. Про взаємозв'язок принципів у кримінальному провадженні. *Правова освіта : наукові погляди молодих вчених* : матеріали II науково-практичної конференції до Міжнародного дня освіти (м. Київ, 22 січня 2021 р.). Київ : Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2021. С. 92-94. (заочна участь)